

همیشه خبری ویژه نامه هفته پدافند غیرعامل / آبان ماه ۱۳۹۵

چشم بیدار

سازمان پدافند غیرعامل کشور

مصون سازی و پایداری کشور در برابر تهدیدات با پدافند غیرعامل

طراحی: ...
تولید: ...
توزیع: ...

A portrait of Ayatollah Khamenei, the Supreme Leader of Iran, wearing a black turban and glasses, with a white beard. He is shown in profile, resting his chin on his hand, against a dark background with intricate gold patterns. The entire image is framed by a decorative gold border.

لازم است اقدام های موثر در حوزه
پدافند غیرعامل با کارنیسجی صورت گیرد
و از مصونیت کشور و آماذگی لازم دفاعی در برابر دشمنان اطمینان حاصل شود.

مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

وَعَلَّمْنَاكَ صِنْعَةَ نُبُورٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَكُلُّكُمْ شَاكِرُونَ

و ما به او (حضرت داود علیه السلام) آخت زر که را تعلیم نمودیم تا شما را از آسیب جنگ در امان بدارد،

پس آیا از شکر گزارانید؟

سوره انبیاء، آیه ۸۰

چشم بیدار

ورژن ماهانه گفتگو، پدافند غیرعامل
آبان ماه ۱۳۹۵

صاحب امتیاز:

مؤسسه همشهری

سر دبیر:

کانون اندیشه راهبردی سازمان
پدافند غیر عامل

تحریریه:

حسین هاشمی، حمزه امیری، وحید منفرد

مدیر هنری:

پوریا امیرزاده

گرافیک و صفحه آرایی:

منصور بلدزاده، حامد اشتری

ویرایش متن:

مرتضی عربی

چاپ و صحافی: همشهری

توزیع: شرکت نشر گستر امروز

نشانی: تهران، خیابان ولیعصر (عج)

نرسیده به بارکوی، خیابان تورج

پلاک ۱۴

کد پستی: ۱۹۶۶۶۵۳۳۸۱

آدرس سایت:

www.paydarymelli.ir

منابع در دفتر مجله موجود است.

۸۲

۹۸

۱۱۴

۱۰۴

۱۲۴

مفاهیم بنیادین دفاع در برابر تهدیدات

- ۶ صیانت حرفه ای و تمام وقت از مردم در مقابل تهدیدات
- ۸ پدافند غیرعامل در یک نگاه
- ۱۲ پدافند عامل و غیرعامل چیست؟
- ۱۴ شکل و شدت تهدیدات به سرعت در حال تغییر است
- ۲۰ پدافند غیرعامل در ایران مبانی نظری و راهبردها
- ۲۸ گذری تاریخی بردفاع غیرعامل
- ۳۴ جهاد در اسلام با رویکرد پدافند غیرعامل
- ۳۸ جمهوری اسلامی و پدافند غیرعامل
- ۴۰ مروری بر قوانین حوزه پدافند غیرعامل

قرارگاه سایبری

- ۴۴ معرفی قرارگاه پدافند سایبری کشور
- ۴۶ پدافند سایبری در افق ۱۴۰۴
- ۴۸ مروری کلی بر حوزه تهدیدات سایبری
- ۵۰ ۹ تهدید امنیتی رایج رایانش ابری
- ۵۴ تهدیدات سایبری و تأثیر آن بر امنیت ملی

قرارگاه اقتصادی

- ۶۴ اقتصاد مقاومتی پاسخگوی تمامی تهدیدات است
- ۶۸ تهدیدات اقتصادی ناشی از IPC چیست؟
- ۷۲ آن سوی توافق ایران با FATF از منظر حقوقی

۱۴

معاونت‌ها

آموزش و افزایش مهارت قلب استراتژی
پدافند غیرعامل ۱۲۰

آموزش و پژوهش سازمان
پدافند غیرعامل در یک نگاه ۱۲۲

چگونه می‌توان از شهرهای بزرگ در
مقابل طیف تهدیدات محافظت کرد؟ ۱۲۴

راهبرد پدافند غیرعامل در حوزه
صنعت و تجارت ۱۲۶

مقاومت ملی پایدار ۱۲۸

مأموریت معاونت بسیج در سازمان
پدافند غیرعامل ۱۳۰

قرارگاه پرتوی

قرارگاه پدافند پرتوی چیست؟ ۹۸

آشنایی و مقابله با پرتوهای رادیواکتیو ۱۰۰

حفاظت از مردم در مقابل تهدیدات
پرتوی ۱۰۲

قرارگاه زیستی

بیوتروریسم؛ تهدید زیستی نو پدید و
راهکارهای مقابله با آن ۱۰۶

قرارگاه کالبدی

پدافند کالبدی چیست؟ ۱۱۴

زیرساخت کشور را مصون کرده ایم ۱۱۶

«امنیت غذایی» حلقه مفقوده در برنامه
ششم توسعه! ۷۴

۶ راهکار برای افزایش صادرات غیرنفتی
در برنامه ششم ۷۸

خطر جدی در تدوین برنامه پنج
ساله کشور ۸۰

راهکارهایی برای متناسب کردن برنامه
ها با ادبیات اقتصاد مقاومتی ۸۲

اقتصاد مقاومتی در برنامه ششم چگونه
تعریف شده است؟ ۸۴

جنگ اقتصادی سایبری
چالشی در حال تکامل ۸۶

سیاست‌های اقتصادی درهای باز ۹۲

صیانت حرفه‌ای و تمام وقت از مردم در مقابل تهدیدات

کار روزمره هستند پدافند اقتصادی آنها را در مقابل سوء استفاده و دست اندازی دشمن مصون کرده است. حوزه های فراوان دیگری در زندگی روزمره نیز وجود دارد که مرتباً در معرض تهدید دشمن قرار دارد و در نتیجه جزو مأموریت های جاری سازمان پدافند است در حالی که احتمالاً بخش های بزرگی از مردم حتی از وجود سازمانی به نام پدافند غیر عامل که مرتباً در حال صیانت از آنهاست بی خبرند.

برای داشتن یک درک دقیق از سازمان پدافند باید ۴ نکته زیر را به خاطر سپرد:

۱ سازمان پدافند غیر عامل نگاهی همه جانبه و مرتباً به روز شونده به همه انواع تهدیداتی که از سوی دشمن علیه کشور (در حوزه های مختلف) تولید می شود دارد در حالی که پایش تهدیدات به این شکل در هیچ جای دیگری انجام نمی شود.

۲ رصد آخرین ادبیات تهدید از سوی دشمن - به ویژه امریکا - نشان دهنده این است که این کشور یک برنامه جامع تولید تهدید علیه ایران دارد که آن را مقدمه جنگ یا بخشی از جنگ علیه ایران می داند. در واقع نگاه امریکا مثلاً به حوزه سایبری، زیستی یا اقتصادی کاملاً جنگی است. سلسله مراتب مدیریت کننده این موضوع در امریکانیز یک سلسله مراتب کاملاً نظامی است. در شرایطی که بنابر تصریح دشمن نوعی جنگ در این حوزه ها جریان دارد، سپردن کنترل کامل مقابله با آن به بخش غیر نظامی، چندان ثمربخش نخواهد بود. در واقع نمی توان کنترل یک جنگ را بر عهده کسانی گذاشت که نگاهی صرفاً تجاری - اداری به حوزه کاری خود دارند.

۳ مسئله مدیریت تهدیدات باید از یک منطق یکپارچه تبعیت کرده و مبتنی بر درک این نکته باشد که در منطق راهبردی دشمن تهدیدات مختلف چگونه به عنوان مکمل یکدیگر عمل می کنند. به عنوان نمونه اکنون دشمن ارتباط وثیقی میان تهدیدات سایبری و اقتصادی، و تهدیدات کالبدی و مردم محور قائل است. سازمان پدافند غیر عامل تنها سازمانی است که منطق حاکم بر شبکه تهدیدات و چگونگی ارتباط و اثر گذاری آنها بر یکدیگر را منطماً پایش و برای مقابله با آن طراحی راهبرد می کند.

۴ ادبیات تولید شده در حوزه تهدیدات از سوی دولت امریکا تردیدی باقی نمی گذارد که هدف پنهان تهدیداتی

است. هدف پدافند غیر عامل آنگونه که رهبر معظم انقلاب اسلامی آن را ترسیم کرده آن است که حتی اگر دشمن جرأت کرد و دست به اقدامی علیه کشور زد - و این اقدام به هیچ وجه صرفاً اقدام نظامی نیست بلکه طیف گسترده ای از اقدامات و تهدیدات را در بر می گیرد - میزان آسیب پذیری مردم و زیر ساخت های کشور حداقل باشد. اگر چنین وضعیتی ایجاد شود، می توان با اطمینان گفت که ریسک تهدید نظامی علیه کشور هم تا حدود زیادی کاهش پیدا خواهد کرد.

می توان مسئله را از این جنبه نیز مطرح کرد که مردم هر روز صبح که فعالیت خود را آغاز می کنند باطیفی از فعالیت ها درگیر هستند که بی آنکه خود بدانند سازمان پدافند غیر عامل در حال صیانت از آنها در آن حوزه است. وقتی از تلفن های هوشمند خود استفاده می کنند پدافند سایبری مراقب آنهاست، وقتی غذایی خوردند پدافند زیستی مراقب بوده که در معرض تهدید حیاتی قرار نگیرند، وقتی از کنار تاسیسات بزرگ عبور می کنند می توانند مطمئن باشند آن تاسیسات و ساختمان ها توسط پدافند کالبدی امن سازی شده است، هنگامی که مشغول فعالیت کسب و

شئیدن نام «پدافند غیر عامل» احتمالاً بسیاری را یاد مفاهیم صرفاً نظامی و دفاعی می اندازد. بویژه اصطلاح پدافند معنایی کاملاً نظامی را به ذهن متبادر می کند. این در حالی است که پدافند غیر عامل اصطلاحی است که دقیقاً با هدف تفکیک اقدامات نظامی از اقدامات غیر نظامی وضع شده است. در این ویژه نامه به اندازه کافی درباره تاریخچه و مفاهیم پدافند غیر عامل در ایران و جهان سخن گفته شده است و قصد ما این نیست که در این یادداشت آن بحث ها را تکرار کنیم اما این موضوع اهمیت دارد که بدانیم حتی وقتی با یک تهدید نظامی سر و کار داریم موضوع دفاع غیر نظامی یا پدافند غیر عامل دقیقاً به اندازه توان دفاعی نظامی و شاید هم بیش از آن اهمیت دارد. در مقابل سایر تهدیدات (به جز تهدید نظامی) نقش پدافند غیر عامل برجسته تر هم می شود. در یک جمله اگر پدافند غیر عامل (نیروی نظامی) مسئول پاسخ دهی به تهاجم نظامی دشمن است، پدافند غیر عامل در جانب مردم می ایستد و مسئولیت آن حفاظت از زیر ساخت های حیاتی کشور و در راس آنها «مردم» در مقابل همه انواع تهدیدات از جمله تهدید نظامی

می‌دارد، این است که ببیند ما آماده هستیم. هم آماده برای پیشگیری و هم آماده برای مقابله. کار پدافند این است که محاسبات دشمن را در زمینه اثرگذاری تهدیداتش تغییر بدهد. دولت امریکا یک برنامه بلند مدت را در منطقه خاور میانه و بویژه درباره ایران در دست اجرا دارد که می‌توان آن را درونی سازی رژیم تهدیدات نامید. امریکایی‌ها سعی می‌کنند وضعیتی ایجاد کنند که در آن عوامل درونی تولید تهدید علیه مردم و نظام اسلامی قوی تر از عوامل بیرونی باشد بنابراین هر نوع طراحی در پدافند غیر عامل نیز باید بر سرمایه گذاری روی حوزه های درونی و تقویت مولفه های درونی قدرت ایران تاکید داشته باشد.

بسیار مهم است که مردم ما توجه کنند مدنی سازی چشمه های تولید تهدید در دستور کار دشمن قرار دارد. دشمن امروز تلاش می‌کند پوشش‌هایی خیر خواهانه برای فعالیت‌هایش ایجاد کند و فعالیت‌های خرابکارانه را ذیل عناوین مدنی پنهان کند. از این منظر، بحران در زمینه کارآمدی مهم ترین عاملی است که دشمن را به اثربخشی تهدیداتش امیدوار می‌کند.

امروز در زمینه مقابله با جنگ سخت پدافند کامل و قابل اطمینانی در کشور برقرار است. ما اکنون در وضعیتی هستیم که باید در مقابل تهدیدات نرم پدافند ایجاد کنیم و اینجاست که پای مردم به میان می‌آید. چند گام اساسی باید در زمینه ایجاد پدافند نرم برداشت. اول اینکه چشمه های تولید تهدید نرم را به مردم بشناسانیم تا دشمن نتواند هویت واقعی خود را پنهان کند. دوم اینکه به مردم در مقابل این تهدیدات سازمان و آموزش بدهیم. سوم اینکه عناصر قدرت نرم خودمان را تقویت کنیم.

ما در حال ورود به دوران پرخطر و پراشویی در منطقه هستیم. اگر انسجام درونی ما حفظ شود از این مرحله عبور خواهیم کرد. آغاز شکست ما روزی است که در درون دچار تفرق شویم و پدافند غیر عامل مردم محور تلاش می‌کند این انسجام را ایجاد کند.

که به ظاهر ماهیت غیر نظامی دارد، متاثر ساختن بخش دفاع ایران است. همچنان که مورد FATF نشان داد یک تهدید به ظاهر اقتصادی، در واقع زیرساخت تامین والی و حفاظت اطلاعاتی نیروهای مسلح را هدف گرفته بود. بنابراین اساساً مقدر نیست که تهدیدات به طور کامل به دو دسته نظامی و غیر نظامی تقسیم شود.

تهدیدات علیه کشور امروز شکل بندی کاملاً جدیدی پیدا کرده است. تهدیدات علیه کشور هم به شدت متنوع شده و هم به حوزه های سرایت کرده است که تا پیش از این صرفاً به عنوان بخشی از زندگی روزمره در نظر گرفته می‌شد. دو ویژگی زیر اصلی ترین ویژگی های تهدیدات فعلی است که کشور با آنها مواجه است:

◀ امروز مهم ترین ویژگی که رژیم جدید تهدیدات پیدا کرده این است که مردم را هدف می‌گیرد. این امر اهداف متعددی دارد ولی به هر حال مهم این است که دشمن آسیب زدن به مردم را در دستور کار خود قرار داده است. در حوزه های مختلف زیستی، اقتصادی و سایبری این موضوع را شاهد هستیم و برای آن نمونه های متعددی می‌شود آورد.

◀ ویژگی دوم رژیم جدید تهدیدات این است که تلاش می‌کند مردم را ناراضی کند بدون اینکه مردم مقصر اصلی را دشمن و امریکا بدانند. پنهان کردن مقصر اصلی و مقصر سازی یکی از مهم ترین اقداماتی است که اکنون غربی‌ها در حال انجام آن هستند و متأسفانه کسانی در داخل هم به آنها کمک می‌کنند.

یک نکته مهم در اینجا که همه ملت ایران باید به آن توجه کنند این است که بعد از برجام به هیچ وجه در اراده امریکا برای تولید تهدید علیه ایران تغییر حاصل نشده بلکه این اراده تقویت شده است. حجم تهدیدهایی که ما امروز از ناحیه امریکا با آن مواجهیم بدون تردید بیش از تهدیدات قبل از برجام است. یکی از مهم ترین مصداق‌ها در این زمینه این است که امریکا امروز کنار عربستان سعودی ایستاده و می‌خواهد ایران تسلیم در مقابل تکفیری‌ها بریاست سعودی را بپذیرد. همین مسئله خود موجب آن شده که عربستان تقریباً تمام توان خود را برای آسیب رسانی به ایران در حوزه های مختلف بسیج کرده و این امر الزامات پدافندی جدیدی برای ایران بوجود آورده است. مهم ترین عاملی که دشمن را از پیگیری تهدیداتش باز

موضوع پدافند غیرعامل در جهان هستی از قدمتی به اندازه تاریخ زندگی انسان برخوردار است. انسان‌های اولیه برای در امان ماندن از خطر تهاجم حیوانات و تهدیدات پیرامونی خود به غارها، بالای درختان و دیگر مأمن‌های طبیعی پناه می‌بردند. با تمدن شدن تدریجی جوامع بشری و شکل‌گیری زندگی شهری، احساس نیاز به امنیت بیشتر گردید و جوامع شهری برای ایجاد امنیت و حفاظت شهر از تهاجم دشمنان، اقدام به ساخت واحداث دژها، قلعه، حصار، خندق، دیوارها و موانع دفاعی در پیرامون شهرها نمودند. در این راستا در طول تاریخ بشری، تسلیحات تهاجمی و به تبع آن اقدامات دفاعی نیز شاهد تغییر و تحول چشمگیری بوده و این پیشرفت کماکان ادامه یافته و فرایند و روندی اجتناب‌ناپذیری به خود گرفته است. در طول چند هزار سال تاریخ تمدن بشری صرفاً ۲۸۶ سال بدون جنگ و خونریزی بوده و کشورهای استعمارگر و قدرتمند به بهانه‌های مختلف موجب بروز جنگ‌ها، تخریب و غارت زیرساخت‌های تولیدی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، دفاعی و کشتار و آواره شدن انسان‌های بی‌شماری گردیده‌اند به طوری که تنها در طول ۴۵ سال، از سال ۱۹۴۵ تا سال ۱۹۹۰ میلادی فقط سه هفته بدون جنگ و خونریزی بوده است. گفتمانی است در دو دهه گذشته ۱۰ جنگ عمده پیرامون حریم سرزمینی کشور ما از جمله جنگ اول و دوم خلیج فارس (۱۹۹۱ و ۲۰۰۳)، جنگ ۷۹ روزه یوگسلاوی (۱۹۹۹)، جنگ تحمیلی ۸ ساله ایران و عراق، جنگ افغانستان (۲۰۰۳)، جنگ ۳۳ روزه لبنان و جنگ‌های ۲۲ روزه، ۸ روزه و ۵۰ روزه اخیر رژیم صهیونیستی علیه مردم مظلوم و قهرمان غزه، جنگ تروریستی گروه‌های تکفیری داعش علیه دو کشور سوریه (۵ ساله اخیر) و عراق در سال (۲۰۱۵) و جنگ یمن در یک سال گذشته اتفاق افتاده و کماکان ادامه دارد و با شکل‌دهی مرموزانه و فریبکارانه گروه ائتلاف به رهبری آمریکا و کشورهای مرتجع منطقه به بهانه مقابله با تروریست‌ها، ماهیت پیچیده‌تری به خود گرفته است. علی‌ای حال با توجه به اجتناب‌ناپذیر بودن جنگ‌ها به عنوان یک پدیده اجتماعی پایدار، وقوع جنگ‌ها و منازعات دیگری در جهان اسلام براساس مطامع و اهداف استعمارگرانه و هژمونی سلطه‌گرایانه بلوک غرب دور از انتظار نبوده و بسیار محتمل می‌باشد. ضمن آنکه هیچ نشانه‌ای نیز از پایان قریب‌الوقوع جنگ‌ها و مناقشات و درگیری‌های مسلحانه و سایر تهدیدات در قرن حاضر دیده نمی‌شود. دشمنان قسم خورده جمهوری اسلامی ایران با وجود ناکامی‌های پی‌درپی خود هیچ‌گاه دست از کینه‌ورزی و عداوت برنداشته و هدفی جز نابودی حاکمیت، استقلال، کبان و هویت ایرانی-اسلامی ندارند.

پدافند غیرعامل در یک نگاه

وظیفه خطیر و حیاتی مادر دنیای پر چالش مملو از مناقشات و مناقشات، مصون سازی کشور از طریق بالا بردن قدرت بازدارندگی، ارتقاء پایداری و استانه مقاومت ملی، مصون سازی و کاهش آسیب پذیری زیرساخت های حیاتی، حساس و مهم و تسهیل مدیریت بحران در برابر تهدیدات متنوع فراروی، پیرامونی و فضای سرزمینی نظام جمهوری اسلامی ایران می باشد. اقدامات پدافند غیرعامل در این راستا نقش و جایگاهی حیاتی را در حفظ زیرساخت ها و امنیت ملی کشور ایفا نموده و به عهده دارد.

واکاو پدافند غیرعامل و ملاحظات قابل تعمق آن

تعریف پدافند غیرعامل
از نظر واژه شناسی، واژه پدافند از دو جزء «پد» (و افند) تشکیل شده است. در فرهنگ و ادب فارسی «پاد» یا «پد» پیشوندی است که به معنای ضد و متضاد بوده و هرگاه قبل از واژه ای قرار گیرد معنای آن را معکوس می نماید. واژه افند نیز به مفهوم جنگ، جدال، تهاجم، حمله و پیکار است. در این راستا پدافند که هم تراز با واژه «دفاع» می باشد شامل اقداماتی است که جهت مقابله با حمله و تهاجم دشمن انجام می شود که شامل انواع و اقسام اقدامات دفاعی از جمله «پدافند غیرعامل» و «پدافند عامل» می باشد در پدافند غیرعامل جهت مقابله با تهاجم و تهدیدات دشمن بدون استفاده از تسلیحات تهاجمی یا دفاعی و با استفاده از مجموعه ای از اقدامات و تمهیدات تدافعی، موجب کاهش آسیب پذیری تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی می گردد. در صورتی که در «پدافند عامل» جهت مقابله با تهاجم و تهدیدات دشمن و دفع تهدیدات وی از انواع و اقسام تسلیحات دفاعی نظیر توپ، موشک، تانک، هواپیماهای شکاری، بمب افکن، رزمناو، زیردریایی و... استفاده می شود.

کوتاه ترین تعریف پدافند غیرعامل، «دفاع بدون سلاح» می باشد. مجمع تشخیص مصلحت نظام در راستای سیاست های کلی نظام در سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور، پدافند غیرعامل را به شرح ذیل تعریف نموده است: «مجموعه اقدامات غیرمسلحانه ای که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می شود».

حوزه مسئولیتی تهدیدات فراروی پدافند غیرعامل

تهدیدات ذی ربط پدافند غیرعامل شامل تهدیدات نظامی و تهدیدات سایبری، زیستی (انسان، دام، کشاورزی، مواد غذایی و دارویی، آب، محیط زیست و منابع طبیعی)، پرتوی، شیمیایی و اقتصادی و طیف جدیدی از تهدیدات مردم محور می باشد که سیاست گذاری، هدایت و برنامه ریزی مقابله با تهدیدات یادشده در قرارگاه های (پدافند سایبری، پدافند زیستی، پدافند پرتوی، پدافند شیمیایی و پدافند اقتصادی، پدافند مردم محور و پدافند کالبدی) تشکیلاتی سازمان پدافند غیرعامل کشور انجام می پذیرد، برخی از قرارگاه های یادشده در سطوح استانی هم تشکیل شده و در حال فعالیت می باشند.

مقابله با تهدیدات طبیعی (زلزله، سیل، آتشفشان، خشک سالی، سرما و...) که جزء حوادث غیر مترقبه می باشند

در حوزه مسئولیتی سازمان مدیریت بحران کشور وابسته به وزارت کشور می باشد و در حوزه مسئولیتی سازمان پدافند غیرعامل کشور قرار نمی گیرند.

سابقه تشکیل سازمان پدافند غیرعامل کشور و شرح کلی ساختاری، مأموریتی و مسئولیتی آن

سازمان پدافند غیرعامل کشور در سال ۱۳۸۲ بر اساس فرمان مقام معظم رهبری (مدظله العالی) تشکیل گردید. در سال ۱۳۹۰ به دلیل اهمیت پدافند غیرعامل و لزوم ترویج فرهنگ پدافند غیرعامل در آحاد مردم و جامعه و همچنین فعال سازی توانایی های موجود در کشور و به میمنت سالروز صدور فرمان تشکیل کمیته (سازمان پدافند غیرعامل) هشتم آبان ماه هر سال به عنوان روز پدافند غیرعامل تعیین و این روز پس از تایید مقام معظم رهبری در مورخ ۹۰/۸/۱ در تقویم کشوری درج و به کلیه وزارتخانه ها، دستگاه ها و سازمان های نظامی و غیر نظامی ابلاغ گردید.

برابر ماده (۱) اساسنامه سازمان پدافند غیرعامل کشور مورد تایید مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و مصوب ستاد کل نیروهای مسلح، سازمان پدافند غیرعامل کشور، یک سازمان (نهاد) حاکمیتی (لشکری و کشوری) می باشد و دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی و اداری هم تراز با وزرا به لحاظ ساختاری (به مثابه یک نیرو) بوده و در تابعیت ستاد کل نیروهای مسلح و در چارچوب و در جهت تحقق تدابیر منویات و سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری، قوانین نیروهای مسلح و سایر قوانین و مقررات مربوط کشور اداره می گردد.

رئیس سازمان به عنوان بالاترین مقام اجرایی و نماینده قانونی سازمان بنابر پیشنهاد رئیس ستاد کل نیروهای مسلح و با توسعه و با حکم مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا

وضعیت حال حاضر پدافند غیرعامل در کشور

در پر تو هدایت و رهنمودهای مستمر حکیمانه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و مساعدت و هماهنگی ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ا و برنامه ریزی، تلاش و تدبیر مسئولین، مدیران، کارشناسان و کارکنان سازمان پدافند غیرعامل کشور و همکاری وزارتخانه ها و دستگاه های اجرایی و استانی و حمایت های قوه مجریه، پدافند غیرعامل کشور ضمن عبور از گردنه های سخت و بعضا دشوار، نسبت به گذشته شاهد اقدامات و تحولات مهم و پیشرفت و نوآوری قابل توجهی در کاهش آسیب پذیری زیرساخت های ملی و مراکز حیاتی، حساس و مهم کشور، ارتقاء پایداری ملی، تسهیل مدیریت بحران و ایجاد بازدارندگی در برابر تهدیدات فراروی گردیده است که به هیچ وجه به آن راضی قانع نبوده و نسبت به آینده تا مصونیت سازی مجموعه پیگیر کشور، خود را موظف و متعهد به برداشتن گام های تکمیلی مستمر تا حصول اهداف راهبردی، عملیاتی و اجرایی پدافند غیرعامل می دانیم.

منصب می گردد.

محل استقرار اصلی سازمان در تهران و شعب اصلی آن در مراکز استان ها می باشد و برای انجام مأموریت های خود نسبت به تشکیل ساختارها و واحدهای سازمانی مشابه و هم تراز مورد نیاز در استان ها و دستگاه های اجرایی اقدام می نماید.

برابر ماده (۶) اساسنامه سازمان، مأموریت آن شامل سیاست گذاری، برنامه ریزی، هدایت، سازماندهی، نظارت و اجرای موضوع پدافند غیرعامل و دفاع غیر نظامی در چارچوب و در جهت تحقق سیاست های ابلاغی و فرامین حضرت امام خامنه ای و قوانین موضوعی کشور از طریق فرهنگ سازی و آموزش عمومی و تخصصی، آمادگی و ارتقاء مقاومت ملی، پایش تهدیدات، طبقه بندی و سطح بندی مراکز و حوزه ها، کاهش آسیب پذیری ها، نهادینه سازی اصول، الزامات و ملاحظات فنی مهندسی پدافند غیرعامل در ذات طرح و پروژه های ملی، استانی موضوعی کشور، تسهیل مدیریت بحران و تداوم کارکردهای ضروری کشور، صیانت و کمک به اداره مردم در راستای مصون سازی کشور در برابر انواع تهدیدات می باشد.

برابر ماده (۷) اساسنامه، ارکان سازمان شامل کمیته دائمی (شورای عالی)، رئیس سازمان و کمیته پدافند غیرعامل و دستگاه های اجرایی و استانی های کشور می باشد.

بر اساس ماده (۸) اساسنامه، کمیته دائمی متشکل از رئیس ستاد کل نیروهای مسلح به عنوان رئیس، رئیس سازمان پدافند غیرعامل به عنوان دبیر و وزرای کشور و دفاع و معاون برنامه ریزی و نظارت بر اجرای ریاست جمهوری و رئیس کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی و یکی از معاونین ستاد کل نیروهای مسلح تشکیل می شود و مصوبات آن ها با ابلاغ دبیر کمیته دائمی در همه دستگاه های اجرایی لازم الاجرا می باشد.

پدافند غیرعامل موضوعی کلان و فراگیر و مرتبط با عرصه های متنوع مالی، اقتصادی، تولیدی، صنایع، ارتباطات و فناوری اطلاعات، رسانه ها، انرژی، امنیت غذایی، زیست، حمل و نقل، دفاعی و... می باشد.

وظایف عملیاتی سازمان پدافند غیرعامل کشور شامل موارد زیر می گردد.

۱. سازماندهی، طرح ریزی، هدایت و راهبری عملیات پدافندی مقابله با تهدیدات نوین دشمن
  ۲. هدایت و راهبری مقابله با تهدیدات نوین (سایبری، زیستی، پرتوی، شیمیایی و اقتصادی) با تشکیل و سازماندهی قرارگاه های پدافند غیرعامل در موضوعات مرتبط با تهدید
  ۳. هدایت و راهبری و مدیریت و کنترل سامانه های مرتبط با پدافند غیرعامل کشور در برابر تهدیدات نوین
  ۴. ارتقاء آمادگی دستگاه های اجرایی برای تداوم چرخه تولید و خدمات در مقابله با انواع تهدیدات
  ۵. به کارگیری ظرفیت ها و منابع کشور در حوزه های مختلف برای انجام تهدیدات لازم پدافند غیرعامل
  ۶. فرهنگ سازی و آماده سازی دستگاه های اجرایی و استان های کشور برای کمک و اداره و هدایت مردم در شرایط بحرانی
- مسئولیت پدافند غیرعامل در دستگاه های اجرایی به عهده

انجام اقدامات پدافند غیرعامل برابر قوانین مصوب، شامل کلیه مراکز و زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم می‌باشد که می‌بایست با اتخاذ تدابیر و برنامه‌ریزی‌های لازم توسط مسئولین دستگاه‌ها، سازمان‌ها و مراکز مربوطه انجام پذیرد. ✓

آموزش و فرهنگ‌سازی

در راستای فرهنگ‌سازی و اجرای آموزش‌های عمومی و تخصصی پدافند غیرعامل و تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز، اقدامات قابل توجهی به شرح ذیل انجام گرفته است:

- ✓ تأسیس و راه‌اندازی چهار دانشکده و پژوهشکده پدافند غیرعامل در دانشگاه‌های معین (دانشگاه صنعتی مالک اشتر، دانشگاه امام حسین (ع)، دانشگاه علوم و فنون فراهی و دانشگاه دفاع ملی) با ۱۷ گرایش تخصصی در مقطع کارشناسی ارشد و چهار گرایش تخصصی مدیریتی راهبردی پدافند غیرعامل و دفاع سایبری در مقطع دکترا
- ✓ فارغ‌التحصیلی ۳۲۰ نفر در گرایش‌های مختلف مقطع کارشناسی ارشد و ۵۰ نفر در مقطع تحصیلی دوره دکترا
- ✓ تعداد ۱۳۰۰ دانشجوی در حال تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد
- ✓ تأسیس و راه‌اندازی مرکز مطالعات راهبردی پدافند غیرعامل در سال ۱۳۹۰
- ✓ طراحی، برنامه‌ریزی و اجرای آموزش‌های عمومی، تخصصی، تربیت مربی و تشکیل کارگاه‌های آموزشی هزار نفر از مدیران و کارشناسان سطوح عالی، میانی، اجرایی در سطوح وزارتهای و استانی

فرازهایی از رهنمودهای مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با عنایت به اهمیت پدافند غیرعامل در ارتقاء امنیت ملی، رهنمودهای عدیده‌ای را به مناسبت‌های مختلف ارائه فرموده‌اند که به جهت اختصار چند مورد آن بیان می‌گردد:

- ✓ دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند در واقع زنده نیست. هر ملتی که اهمیت دفاع را درک نکنند به یک معنا زنده نیست. ما نمی‌توانیم چشم و قدرت تحلیل داشته باشیم، توطئه عمیق عناد آمیز استکبار علیه اسلام و انقلاب و نظام اسلامی را ببینیم در عین حال به فکر دفاع نباشیم. (۶۸/۸/۲۹)
- ✓ شایسته است که همه طرح‌های بزرگ ملی از لحاظ ارتباط با وضعیت دفاعی کشور در آن مورد توجه قرار گیرد. اگر ما بخواهیم جاده، پل، سد، نیروگاه و فرودگاه بین‌المللی بسازیم باید بررسی شود که این کار از نقطه نظر دفاعی در چه وضعیتی قرار می‌گیرد.
- ✓ پدافند غیرعامل باید همانند شعله‌های بلند شود. (۸۲/۹/۶)
- ✓ هر چه سازمان‌ها در دفاع غیرعامل کار کنند تا وقتی که همه موارد که ره‌نوس آن مشخص شده است امن نشود، کافی نیست. (۸۴/۱۱/۲۷)
- ✓ امروز اهمیت پدافند غیرعامل قاعدتاً برای مسئولین بایست شناخته شده باشد. اهتمام شما کارها را پیش می‌برد. (۸۵/۱۲/۹)
- ✓ موضوع اقبال‌ها مبالغه کرده‌ام و الان هم تأکید می‌کنم که باید تدابیر کارساز در باب پدافند غیرعامل را عملی کنید. دوم اینکه کشور باید بتواند ارائه تعرض دیگران را خنثی کند. یعنی از تحقق این تهدید پیشگیری کند و این هم به اقتدار نظامی برمی‌گردد. (۸۵/۱۲/۲۳)
- ✓ تا این دشمن وجود دارد، تهدید هست و تا تهدید هست، فکر و آمادگی دفاعی باید باشد.

با ظرفیت ۲۵۰ مگاواتی احداث و آن را در فضای سرزمینی یک استان در چند شهر توزیع و پراکنده می‌گردد. در این اقدام بدون آنکه از تسلیحات خاصی برای دفاع از نیروگاه حجیم و بزرگ ۲۵۰۰ مگاواتی استفاده نمایم به صورت غیرعامل با ایجاد پراکندگی میزان آسیب‌پذیری نیروگاه‌ها کاهش داده می‌شود. ضمن اینکه این اقدام موجب تحمل هزینه بیشتر به دشمن، سخت نمودن دسترسی وی به این مراکز و در نتیجه موجب افزایش بازدارندگی در آن‌ها می‌گردد.

✓ هم‌پوشانی دفاع‌عامل (دفاع با سلاح) و دفاع غیرعامل (دفاع بدون سلاح) یک اصل قابل توجه می‌باشد. زیرا دفاع غیرعامل مکمل دفاع عامل و بالعکس دفاع غیرعامل مکمل دفاع عامل می‌باشد. مصداق عینی هم‌پوشانی پدافند غیرعامل و پدافند عامل در جنگ نابرابر ۵۱ روزه رژیم صهیونیستی جنایتکار کودک‌کش، استفاده توأمان مردم غزه از تونل‌های زیرزمینی دفاعی امن پرتاب موشک بوده است که با استقامت و پایداری کم‌نظیر دلاوران مردم غزه، موجب استمرار توانایی پرتاب موشک به اهداف و مراکز متعدد دشمن تا آخرین روزهای پایان جنگ و تحمیل خواسته‌های مردم قهرمان غزه به دشمن تا بن دندان مسلح و تحمیل شکست به وی بوده است.

✓ پدافند غیرعامل مکمل پدافند ملی و همه‌جانبه کشور، صلح‌آمیزترین و اثربخش‌ترین روش دفاعی است که کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌های ملی و مراکز حیاتی، حساس و مهم و پایداری ملی را به دنبال دارد و با سیاست‌های تنش‌زدایی تطابق دارد.

✓ پدافند غیرعامل یک اصل است برای همیشه و ربطی به دور یا نزدیک بودن تهدیدات ندارد. بنابراین براساس تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اگر در همه مراحل این احساس حضور می‌باشد ان شاءالله این کار بزرگ پدافند غیرعامل به بهترین وجهی پیش خواهد رفت.

رئیس دستگاه اجرایی و در استان‌ها به عهده استانداران می‌باشد.

✓ حوزه فعالیت سازمان پدافند غیرعامل کشور، شامل دستگاه‌های اجرایی، بخش خصوصی نهاد‌های عمومی غیردولتی و مردم‌نهاد، سازمان‌های کشوری و لشکری می‌باشد. توضیح اینکه در چارچوب دیپلماسی دفاعی کشور، خدمات پدافند غیرعامل با تصویب کمیته دائمی قابل تسری به سایر کشورها خواهد بود.

قلمرو اقدامات پدافند غیرعامل

✓ انجام اقدامات پدافند غیرعامل برابر قوانین مصوب، شامل کلیه مراکز و زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم (احداث شده، در حال بهره‌برداری، در حال احداث و توسعه آتی) می‌باشد که می‌بایست با اتخاذ تدابیر و برنامه‌ریزی‌های لازم توسط مسئولین دستگاه‌ها، سازمان‌ها و مراکز مربوطه انجام پذیرد.

اصول پدافند غیرعامل

پدافند غیرعامل دارای اصولی از قبیل مکان‌یابی و انتخاب عرصه‌های ایمن در جغرافیای کشور، ایجاد پراکندگی تمرکز دایی در توزیع عملکردها، مقاومت‌سازی و ایجاد استحکامات امن دفاعی و پناهگاهی، اقدامات فریب، استتار و نامرئی‌سازی، کوچک‌سازی، اعلام هشدار و خبر اولیه، چندمنظوره‌سازی، متنوع‌سازی منابع، عمق‌بخشی لایه‌های دفاعی، جابه‌جایی و تحرک، صیانت از مردم و سرمایه انسانی و... می‌باشد. تمامی موارد یادشده دارای ماهیت غیرعملی می‌باشد، بدین مفهوم که بدون استفاده از سلاح، میزان آسیب‌پذیری (نیروی انسانی، تأسیسات و تجهیزات) را کاهش می‌دهد. برای مثال در پراکندگی و تمرکز دایی به جای احداث یک نیروگاه بزرگ ۲۵۰۰ مگاواتی در یک شهر، ۱۰ نیروگاه کوچک‌تر

به دولت جمهوری اسلامی اعلام گردمن بعد کلیه وزارتخانه ها و سازمان ها موظف گردند در اعتبارات عمرانی پروژه های حساس و مهم، اعتبار مورد نیاز دفاع غیر عامل را منظور نمایند. (۸۶/۱۵)

وقتی این ملت تصمیم دارد که حرف زور را از هیچ کدام از قلدرها و سرگردنه بگیرهای مسلح دنیا به گوش نگیرد پس باید خودمان را آماده دفاع کنیم.

پدافند غیر عامل مثل مصونیت سازی بدن انسان است. از درون ما را مصون می کند. معنایش این است که ولو دشمن تهاجمی بکند و زحمتی هم بکشد و ضرب و زوری هم بزند اثری نخواهد کرد. این پدافند غیر عامل نتیجه اش این است.

پدافند غیر عامل یک اصل خواهد بود برای همیشه نه یک مقطع خاص. مسئله یک مسئله مستمر همیشگی است.

ببینید چقدر مهم است که ما این حالت را در کل پیکره کشور و جامعه و دستگاه های مختلف به وجود بیاوریم. کاری کنید که همت ما فقط معطوف به این نباشد که دشمن را منصرف کنیم یا برای مقابله خودمان را آماده بکنیم، نه، کاری کنیم مصونیت را در خودمان به وجود بیاوریم این با پدافند غیر عامل تحقق پیدای کند. بنابراین مسئله، مسئله بسیار مهمی است که بایستی راه بیفتد. (۹۱/۸۷)

همه همت ما باید به این باشد که آنچنان ساخت درونی را مستحکم کنیم که دشمن احساس کند هر تیغی وارد بیاورد تیغش کند و به ضرر خودش تمام خواهد شد و هر گلوله ای بزند به طرف خودش کمانه خواهد شد.

ما نمی توانیم چشم و قدرت تحلیل داشته باشیم، توطئه عمیق عناد امیز استکبار علیه اسلام و انقلاب و نظام اسلامی را ببینیم و در عین حال به فکر دفاع نباشیم.

ایستادگی تان را ادامه دهید. بدانید هیچ ملتی جز به وسیله ایستادگی و مبارزه نمی تواند شرف خود و هویت خود و استقلال خود را به دست بیاورد.

وقتی بنیه کشور قوی باشد، تأثیرات خصمانه دشمنان به حداقل می رسد.

دشمن را از لحاظ دشمنی باید به حساب آورد. یعنی مقابل او، او را حقیر نشمرد و در برابرش آماده بود و دفاع کرد.

اسناد بالادستی و الزامات قانونی

با تشکیل سازمان پدافند غیر عامل کشور در سال ۱۳۸۲ و اقدامات و پیگیری های لازم و مستمر خلاهای قانونی موجود، به تدریج توسط مجلس شورای اسلامی با درج چندین ماده قانونی در حوزه پدافند غیر عامل در برنامه های پنج ساله چهارم و پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و سیاست های کلی نظام (توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام) به شرح ذیل وضع گردید. توضیح اینکه با عنایت به اهمیت پدافند غیر عامل و نقش و جایگاه آن در افزایش اقتدار و امنیت ملی و حفظ زیر ساخت های حیاتی، حساس و مهم و اداره کشور در شرایط بحران ناشی از جنگ و سیال بودن و تغییر سریع ماهیت تهدیدات فراروی، خلاهای موجود قانونی می بایست همواره مورد توجه مسئولین محترم مجلس شورای اسلامی، دولت محترم و مجمع تشخیص مصلحت نظام قرار گرفته و با طرح و تدوین قوانین جامع، سازمان پدافند غیر عامل کشور را کماکان در محقق سازی اهداف، راهبردها و سیاست های تعریف شده جاری و حمایت نمایند.

- ۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۲ سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴
- ۳ سیاست های کلی نظام در حوزه خود کفایی دفاعی و امنیتی
- ۴ بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران
- ۵ مواد ۱۹۸، ۲۰۱ و ۱۹۹ (بند ک)، ۲۱۵ و ۲۳۱ قانون برنامه پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران
- ۶ بند ۱۰ ماده ۱ سند ملی آمایش سرزمین
- ۷ اساسنامه سازمان پدافند غیر عامل کشور
- ۸ سیاست های کلی نظام در حوزه پدافند غیر عامل (مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام) شامل ۱۳ بند:
- ۹ تأکید بر پدافند غیر عامل که عبارت است از مجموعه اقدامات غیر مسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می گردد.
- ۱۰ رعایت اصول و ضوابط پدافند غیر عامل از قبیل انتخاب عرصه ایمن، پراکنده سازی یا تجمع حسب مورد، حساسیت زدایی، اختفاء، استتار، فریب دشمن و ایمن سازی نسبت به مراکز جمعیتی و حائز اهمیت به ویژه در طرح های آمایش سرزمینی و طرح های توسعه آینده کشور
- ۱۱ طبقه بندی مراکز، اماکن و تأسیسات حائز اهمیت به حیاتی، حساس و مهم و روز آمد کردن آن در صورت لزوم
- ۱۲ تهیه و اجرای طرح های پدافند غیر عامل (با رعایت اصل هزینه فایده) در مورد مراکز، اماکن و تأسیسات حائز اهمیت (نظامی و غیر نظامی) موجود و در دست اجرا بر اساس اولویت بندی و امکانات حداکثر تا پایان برنامه ششم و تأمین اعتبار مورد نیاز
- ۱۳ تهیه طرح جامع پدافند غیر عامل در برابر سلاح های غیر متعارف نظیر هسته ای، میکروبی و شیمیایی
- ۱۴ دو یا چند منظور کردن مستحقات، تأسیسات و شبکه های ارتباطی و مواصلاتی در جهت بهره گیری پدافندی از طرح های عمرانی و به ویژه در مناطق مرزی و حساس کشور
- ۱۵ فرهنگ سازی و آموزش عمومی در زمینه به کار گیری اصول و ضوابط پدافند غیر عامل کشور در بخش دولتی و غیر دولتی، پیش بینی مواد درسی در سطوح مختلف آموزشی و توسعه تحقیقات در زمینه پدافند غیر عامل
- ۱۶ رعایت طبقه بندی اطلاعات طرح های پدافند غیر عامل
- ۱۷ ممانعت از ایجاد تأسیسات پر خطر در مراکز جمعیتی و بیرون بردن این گونه تأسیسات از شهرها و پیش بینی تمهیدات ایمنی برای آن دسته از تأسیساتی که وجود آن ها الزامی است و ممانعت از ایجاد مراکز جمعیتی در اطراف تأسیسات پر خطر با تعیین حریم لازم
- ۱۸ حمایت لازم از توسعه فناوری و صنایع مرتبط مورد نیاز کشور در پدافند غیر عامل با تأکید بر طراحی و تولید داخلی
- ۱۹ به کار گیری اصول و ضوابط پدافند غیر عامل در مقابله با تهدیدات نرم افزاری و الکترونیکی و سایر تهدیدات جدید دشمن به منظور حفظ و صیانت شبکه های اطلاع رسانی، مخابراتی و رایانه ای
- ۲۰ پیش بینی ساز و کار لازم برای تهیه طرح های مشترک ایمن سازی و ایجاد هماهنگی در سایر طرح ها و برنامه ها و مدیریت نهاد های مسئول در دو حوزه پدافند غیر عامل و حوادث غیر مترقبه در جهت هم افزایی و کاهش هزینه ها
- ۲۱ ایجاد مرکزی برای تدوین، طراحی، برنامه ریزی و تصویب اصول و ضوابط، استانداردها، معیارها، مقررات و آیین نامه های فنی پدافند غیر عامل و پیگیری و نظارت بر اعمال آن ها

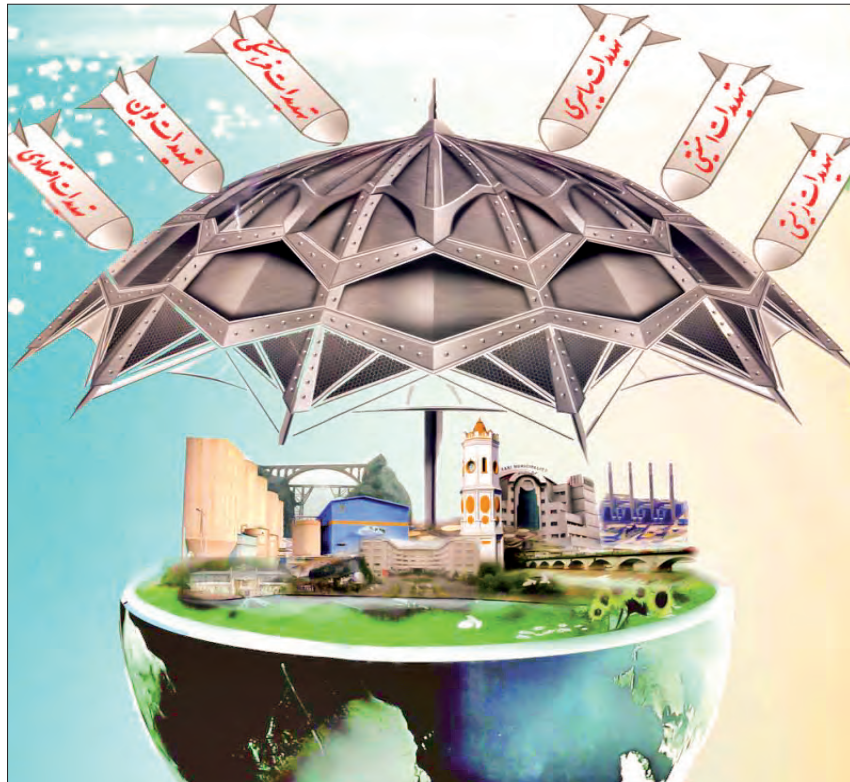

پیشرفته و توان همپایی سایر کشورها موجب گردیده است تا بحث پدافند به ویژه دفاع غیر عامل توسط کشورهای اخیرالذکر مورد توجه جدی قرار گیرد.

با نگرش به این که سلاح‌های کنترل از راه دور و پیشرفته جایگزین اکثر سلاح‌های سنتی گردیده‌اند و به عنوان مثال با فشار یک دکمه از فواصل دور می‌توان جان هزاران انسان را مورد تهدید جدی قرار داد توجه به امر پدافند، طبیعی جلوه می‌نماید.

استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی همانند استفاده رژیم بعثی از سلاح‌هایی شیمیایی در طول ۸ سال جنگ تحمیلی علیه جمهوری اسلامی و تجربه جنگ نفت، جنگ افغانستان، مناقشه یوگسلاوی و جنگ اخیر آمریکا علیه عراق لزوم توجه به مقوله دفاع، خصوصاً دفاع غیر عامل را مضاعف نموده است.

اقدامات دفاع غیر عامل شامل اصول اساسی و ملاحظات است که در اغلب کشورهای جهان، این اصول و ملاحظات با کمی اختلاف پذیرفته شده‌اند ولی شیوه به کارگیری آن‌ها ابتکاری، هنرمندانه و خردمندانه است نه اینکه کلیشه‌ای باشد. به همین دلیل وسعت هر اصل به خلاقیت‌های فکری بشر و شرایط زمان و مکان بستگی دارد و بعضاً حد و مرزی برای این اصول نمی‌توان تعیین کرد. لذا در حد غیر قابل تصویری در نحوه به کارگیری اصول دفاع غیر عامل تنوع وجود دارد. در این مقاله سعی گردیده است پس از تبیین اصول و ملاحظات دفاع غیر عامل و موضوعات ذریبط، توصیه‌هایی چند در خصوص اقدامات دفاع غیر عامل ارائه شود.

پدافند عامل و غیرعامل چیست؟

اقدامات اساسی دفاع غیر عامل

اقدامات اساسی در تأمین دفاع غیر عامل شامل موارد ذیل می‌باشد که در تهیه طرح‌ها متناسب با مأموریت، وضعیت، موقعیت و شرایط زمانی و مکانی و رده سازمانی باید مورد استفاده و بهره برداری لازم قرار گیرد. در ابتدا فهرست‌وار اصول دفاع غیر عامل و ملاحظات آن را نام برده و سپس به تعریف هر یک از اصطلاحات می‌پردازیم.

- ۱ استتار (Camouflage)
- ۲ اختفا (Concealment)
- ۳ پوشش (Cover)
- ۴ فریب (Deception)
- ۵ تفرقه و پراکندگی (Separation and Dispersion)
- ۶ مقاوم سازی و استحکام (Hardening)
- ۷ اعلام خبر (Early Warning)
- ۸ مکان یابی (Site Selection)
- ۹ تحرک (Movement)
- ۱۰ پناهگاه (Defilade)
- ۱۱ جان پناه (Trench)
- ۱۲ انضباط استتار (Camouflage Discipline)
- ۱۳ حفاظت (Security)
- ۱۴ سیستم اطفاء حریق (Extinguishing System)
- ۱۵ اقدامات درون سیستمی
- ۱۶ آموزش و ایجاد فرهنگ دفاع (Training)
- ۱۷ ایجاد موانع (دیوار، دکل، کابل و بالن) (Barrier)
- ۱۸ عملیات دود (Smoke Operation)

دکتر علمداری پدافند در مفهوم کلی، دفع، خنثی کردن یا کاهش تأثیرات اقدامات آفندی دشمن و ممانعت از دستیابی به اهداف خودی است. پدافند به دو بخش تقسیم می‌شود: ۱. پدافند عامل ۲. پدافند غیر عامل. علاقه به حیات و حفظ بقا به طور غریزی در هر انسانی وجود دارد. لذا در طول تاریخ، بشر برای دستیابی به ملزومات حیاتی خود از جمله غذا و انرژی به گسترش و توسعه مراتع و زمین‌های کشاورزی و معادن پرداخته یا به جهت دفع تجاوز دشمنان خود جنگ‌ها و منازعات بسیاری را پشت سر نهاده است. سلاح‌هایی که جوامع بشری قبل از دوران صنعتی در جنگ‌ها به کار می‌بردند دست ساز و بسیار ساده بودند، بین فرآیندهای دانش و فناوری و نوع سلاح‌هایی که جوامع بشری برای بهره‌گیری از آن‌ها در جنگ ابداع و اختراع می‌کرده‌اند، ارتباط نزدیکی وجود داشته است.

«دوران انقلاب در میکروالکترونیک» نامیده‌اند، تحولات مذکور لزوماً فناوری تسلیحاتی را به شدت تحت تأثیر قرار داد به طوری که همه ابعاد و سطوح این فناوری بسیار پیچیده شده و در خصوص طرح‌های نظامی جنبه راهبردی یافته است. پیشرفت سریع علوم و فناوری نظامی در زمینه تولید انواع سلاح‌های آفندی توسط کشورهای

در دوران معاصر، این پیوستگی در اثر تحولات پیشرفت‌های عظیم در فناوری رو به فزونی نهاده است. پس از وقوع انقلاب صنعتی در قرن هجدهم در اروپا و توسعه بیشتر (پژوهش و توسعه)، پیشرفت‌های شگرفی در همه سطوح فناوری پدید آمد. به طوری که دوران کنونی به ویژه دو دهه اخیر را «عصر انقلاب سوم فناوری» یا

- ۱۹ اقدامات بعد از بمباران (کنترل تردد، تخلیه مجروحین، کنترل خسارت، خنثی سازی بمب و...)
- ۲۰ ایمنی (Safety)
- ۲۱ مقابله با بمب های گرافیتی E.M.P-H.P.M
- ۲۲ ایجاد استحکامات صحرایی و سازه های موقتی (Field fortification)
- ۲۳ ایجاد سازه های امن و مقاوم سازی تاسیسات (Protective Structures)
- ۲۴ دفاع غیر عامل در مقابل حملات ویژه (ش. م. ه)

تعاریف و اصلاحات

- ۱ پدافند (Active Defense)
- عبارت است از به کارگیری مستقیم جنگ افزار، به منظور خنثی نمودن یا کاهش اثرات عملیات خصمانه هوایی، زمینی، دریایی، نفوذی و خرابکارانه روی اهداف مورد نظر.
- ۲ پدافند غیر عامل (Passive Defense)
- به مجموعه اقداماتی اطلاق می گردد که مستلزم به کارگیری جنگ افزار نبوده و با اجرای آن می توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تاسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیر نظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد.
- ۳ دفاع غیر نظامی (Civil Defense)
- دفاع غیر نظامی تقلیل خسارات مالی و صدمات جانی وارده بر غیر نظامیان در جنگ یا در اثر حوادث طبیعی نظیر سیل، زلزله، طوفان، آتشفشان، آتش سوزی و خشکسالی می باشد. در منابع خارجی، وظایف دفاع غیر نظامی شامل چهار عنوان ذیل می باشد:
- ۱ اقدامات پیشگیرانه و کاهش دهنده (Mitigation)
- ۲ آماده سازی و امداد رسانی (Preparation)
- ۳ هشدار و احتیاط (Response)
- ۴ باز سازی مجدد (Recovery)

نکته:

ارائه تعریف دفاع غیر نظامی در این نوشتار در حوزه پدافند غیر عامل نبوده و بیشتر در جهت آگاهی مخاطبین در تمییز بین پدافند غیر عامل و دفاع غیر نظامی می باشد. زیرا به دلیل عدم شناخت جامع در بسیاری از کتب، مقالات یا نوشتارهای داخلی مشاهده گردیده است که دو مفهوم یاد شده با هم دیگر اشتباه گرفته می شوند.

۴ مراکز حیاتی و مراکز ثقل (Vital and Gravity Centers)

مراکز و تاسیسات حیاتی و پر اهمیت کشور می باشند که در صورت حمله و بمباران و انهدام آن ها صدمات جدی به نظام اجتماعی، سیاسی و نظامی کشور وارد شده، آن ها را در یک مخاطره و بحران جدی قرار می دهد.

۵ مراکز حیاتی (Vita Centers)

مراکز هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آن ها، موجب بروز بحران، آسیب و صدمات قابل توجه در نظام سیاسی، هدایت، کنترل و فرماندهی، تولیدی و اقتصادی، پشتیبانی، ارتباطی و مواصلاتی، اجتماعی، دفاعی با سطح تأثیر گذاری در سراسر کشور گردد.

۶ مراکز حساس (Critical Centers)

مراکز هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آن ها موجب بروز بحران، آسیب و صدمات قابل توجهی در نظام

سیاسی، هدایت، کنترل و فرماندهی تولیدی، اقتصادی، پشتیبانی، ارتباطی و مواصلاتی، اجتماعی و دفاعی با سطح تأثیر گذاری منطقه ای در کشور می گردند.

۷ مراکز مهم (Important Centers)

مراکز هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آن ها، موجب بروز آسیب و صدمات محدود در نظام سیاسی، اجتماعی، دفاعی با سطح تأثیر گذاری محلی در کشور می گردند.

۸ استتار و اختفا (Camouflage & Concealment)

فن و هنری است که با استفاده از وسایل طبیعی یا مصنوعی، امکان کشف و شناسایی نیروها، تجهیزات و تاسیسات را از دیده بانی، تجسس و عکسبرداری دشمن تقلیل داده و یا مخفی داشته و حفاظت نماید.

۹ مفهوم کلی استتار، هم رنگ و هم شکل کردن تاسیسات، تجهیزات و نیروها یا محیط اطراف می باشد. اختفا، حفاظت در برابر دید دشمن را تأمین می نماید و استتار امکان کشف یا شناسایی نیروها، تجهیزات و تاسیسات و فعالیت های را تقلیل می دهد.

۱۰ پراکندگی (Dispersion)

گسترش باز و پخش نمودن و تمرکززدایی نیروها، تجهیزات، تاسیسات یا فعالیت های خودی، به منظور تقلیل آسیب پذیری آن ها در مقابل عملیات دشمن به طوری که مجموعه ای از آن ها هدف واحدی را برای دشمن تشکیل ندهند.

۱۱ تفرقه و جابه جایی (Separation and Movement)

جداسازی، گسترش افراد، تجهیزات و فعالیت های خودی از محل استقرار اصلی به محلی دیگر به منظور تقلیل آسیب پذیری، کاهش خسارات و تلفات می باشد. مانند: انتقال هواپیماهای مسافرتی به فرودگاه های دور تر از برد

اصول پدافند عامل

مجموعه اقدامات بنیادی و زیربنایی است که در صورت به کارگیری می توان به اهداف پدافند غیر عامل از قبیل تقلیل خسارات و صدمات، کاهش قابلیت و توانایی سامانه شناسایی، هدف یابی و دقت هدف گیری تسلیحات آفندی دشمن و تحمیل هزینه بیشتر به وی نائل گردید. در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا اصول پدافند غیر عامل شامل هفت اقدام مشروحه ذیل می باشد که در طراحی و برنامه ریزی های و اقدامات اجرایی دقیقاً می بایست مورد توجه قرار گیرد.

۱. استتار (Camouflage)
۲. اختفا (Concealment)
۳. پوشش (Cover)
۴. فریب (Deception)
۵. تفرقه و پراکندگی (Separation And Dispersion)
۶. مقاوم سازی و استحکامات (Hardening)
۷. اعلام خبر (Early warning)

سلاح های دشمن یا انتقال تجهیزات حساس قابل حمل از محل اصلی به محل موقت که به علت عدم شناسایی و حساسیت مکانی، دارای امنیت و حفاظت بیشتری می باشد.

۱۲ استتار، اختفا و ماکت فریبنده (CC&D)

استفاده و بهره برداری از اقدامات، تجهیزات و روش هایی برای پنهان نمودن، همگون سازی، تغییر شکل، شبیه سازی، ایجاد طعمه فریبنده و حذف شکل منظم هندسی اهداف در جهت ممانعت از کشف و شناسایی نیروها، تجهیزات، تاسیسات و فعالیت های خودی توسط سامانه های آشکار ساز و حساس دشمن

۱۳ فریب (Deception)

کلیه اقدامات طراحی شده حيله گرانه ای که موجب گمراهی دشمن در نیل به اطلاعات و محاسبه و برآورد صحیح از توان کمی و کیفی طرف مقابل گردیده و او را در تشخیص هدف و هدفگیری با شک و تردید مواجه نماید.

۱۴ مقاوم سازی و استحکامات (Fortification)

ایجاد هر گونه حفاظتی که در مقابل اصابت مستقیم بمب، راکت، موشک، گلوله توپخانه، خمپاره یا ترکش آن ها مقاومت نموده و مانع صدمه رسیدن به نفرات، تجهیزات یا تاسیسات گردیده و اثرات ترکش و موج انفجار را به طور نسبی خنثی نماید. پناهگاه، جان پناه، سازه های امن و مقاوم سازی تاسیسات، ایجاد استحکامات صحرایی و سازه های موقتی، دال بتنی، کیسه شن، خاک ریز، بشکه شن یا استوانه بتنی و... جزو استحکامات محسوب می شوند.

۱۵ اعلام خبر (Early warning)

آگاهی و هشدار به نیروهای خودی مبنی بر نزدیک بودن عملیات تعرضی دشمن

این هشدار که برای آماده شدن می باشد، ممکن است چند ساعت، چند روز یا زمانی طولانی تر از آغاز مخاصمات اعلام گردد.

دستگاه ها و وسایل اعلام خبر شامل رادار، دیده بانی بصری، آژیر، بلندگو، پیام ها و آگاهی های هشدار دهنده می باشد.

۱۶ مکان یابی (Site selection)

یکی از اقدامات اساسی و عمده پدافند غیر عامل، انتخاب مکان مناسب می باشد. تا آنجا که ممکن است باید از ایجاد تاسیسات حیاتی و حساس در دشت های مسطح یا نسبتاً هموار اجتناب کرد، زیرا تاسیسات احداث شده در چنین محل هایی رانمی توان از دید دشمن مخفی نگه داشت.

ایجاد تاسیسات حیاتی و حساس در کنار بزرگراه ها، جاده های اصلی، کنار سواحل دریا، رودخانه ها و نزدیکی مرزها موجب سهولت شناسایی و هدف یابی آسان آن ها توسط دشمن می گردد.

توضیح اینکه سه موضوع عمده که می بایست در مکان یابی به آن توجه خاص مبذول گردد به شرح ذیل می باشد:

۱. مأموریت (Mission)
۲. امکان اجرای مأموریت در مکان تعیین شده موجود باشد.
۳. پراکندگی (Dispersion)
۴. وسعت مکان انتخابی به صورتی باشد که امکان پراکندگی مناسب تاسیسات و تجهیزات را فراهم نماید.
۵. شکل عوارض و محیط (Terrain Pattern)

شکل و شدت تهدیدات به سرعت در حال تغییر است

حسین هاشمی | پدافند غیر عامل شاید در نگاه اول برای مخاطبی که برای اولین بار با آن آشنا می‌شود اصطلاحی غریب و نامأنوس باشد. شاید هم موجب شکل‌گیری این اشتباه شود که با مفهومی کاملاً نظامی از جنس پدافند و حتی در تعبیری عوامانه‌تر، دفاع ضد هوایی مواجه هستیم. اما واقعیت این است که پدافند غیر عامل مفهومی عمیقاً گره خورده با زندگی روزمره است و محتوای کاری آن هیچ معنایی ندارد جز صیانت و حفاظت از مردم در مقابل طیف گوناگون تهدیداتی که تهدید نظامی فقط یکی از آن‌هاست. سردار غلامرضا جلالی به نوعی پایه‌گذار پدافند غیر عامل در ایران است و بیش از ۱۲ سال است ریاست سازمان پدافند غیر عامل را بر عهده دارد. او در این مصاحبه جنبه‌های مختلف کاری سازمان را توضیح داده و به تفصیل نشان داده است که سازمان با تمام توان در حال مقابله با طیف متنوعی از تهدیدات است که امروزه علیه کشور و مردم ما در جریان است. خواندن این مصاحبه جذاب خواننده را وارد دنیای جدید و پیچیده‌ای خواهد کرد که نمایانگر یکی از اصلی‌ترین عرصه‌های نبرد ایران اسلامی و دشمنان است.

لطفاً در رابطه با تاریخچه شکل‌گیری سازمان پدافند غیر عامل توضیح دهید.

در دنیا سابقه بسیار زیادی از سازمان پدافند غیر عامل بانام‌های مختلف وجود دارد و تقریباً تمام کشورهای دنیا سازمان پدافند غیر عامل را در درون ساختار داخلی خود دارند. منتها با الفاظ و مأموریت‌های متفاوت. در دنیا سه مأموریت کلان وجود دارد که عبارتند از:

۱. دفاع غیر نظامی
۲. مدیریت بحران
۳. پدافند غیر عامل

تقریباً تمام کشورها یکی یا همه این سازمان‌ها را در درون ساختار خود دارند و برخی از کشورها مانند ایالات متحده آمریکا هم بیش از این سازمان‌هایی برای پیگیری اهداف پدافند غیر عامل ایجاد کرده‌اند. به عنوان مثال در این کشور وزارتخانه‌ای بانام وزارت امنیت داخلی ایالات متحده آمریکا بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر تشکیل شده است. این مجموعه در واقع وزارت امنیت داخلی است و تهدیدات حوزه اجتماعی و زیرساختی را تحت پوشش خود دارد که بانام اختصاری DHS شناخته می‌شود. ساختار دیگری که وجود دارد FEMA است (سازمان مدیریت بحران فدرال). ساختار دیگری بانام فرماندهی سایبری که اخیراً ایجاد شده و در طول یک ماه گذشته وزارتخانه‌ای بانام امنیت سایبری در داخل ساختار خود تعریف کرده. در حقیقت در آمریکا مجموعه مأموریت‌های سازمان پدافند غیر عامل را در چند ساختار تقسیم کرده‌اند.

در روسیه وزارتخانه‌ای وجود دارد بانام وزارت دفاع غیر نظامی و شرایط اضطراری. این وزارتخانه تمام اقدامات فوری‌تی مانند بحران حوادث طبیعی، بحران حوادث غیر طبیعی و امدادهای فوری را داخل خود جای داده است. تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در کشور ما ساختاری بانام دفاع غیر نظامی وجود داشت که به عنوان یکی از معاونت‌های نخست وزیری محسوب می‌شد و قوانین مربوط به آن به سال ۱۳۳۷ برمی‌گردد که کار مناسبی در این حوزه انجام نگرفته بود. در حقیقت پدافند غیر عامل در قالب سازمان دفاع غیر نظامی تشکیل شده بود و مأموریت اصلی آن حفاظت از مردم در زمان جنگ بود. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران این سازمان منحل شد و پس از تشکیل سازمان بسیج مستضعفین مأموریت‌های سازمان دفاع غیر نظامی را به بسیج تفویض کردند. بسیج هم پس از ورود به این موضوع متوجه شد تمامی اقداماتی که در این حوزه باید انجام شود اقداماتی اجرایی و از جنس حوزه اختیارات و وظایف دولتی است. مباحثی مانند اداره مردم، اسکان مردم و... که با هزینه‌هایی مواجه است و برای انجام آن‌ها دولت حتماً باید ورود داشته باشد. لذا این بحث از بسیج به دولت داده شد و دولت‌ها هم به هر دلیلی در این حوزه کار انجام ندادند. البته کارهایی مانند تشکیل ستاد حوادث غیر مترقبه انجام شد و پس از آن سازمان مدیریت بحران شکل گرفت و قوانین مربوط به آن به هم به تصویب رسید و مأموریت اصلی این سازمان کمک در زمان بروز حوادث طبیعی قرار داده شد.

در زمان جنگ تحمیلی به صورت تجربی ضرورت وجود سازمان پدافند غیر عامل احساس شد و بخش عمده‌ای از وظایف سازمان پدافند غیر عامل را در زمان جنگ به صورت پراکنده و در جاهی مختلف انجام می‌دادیم. البته بدون داشتن یک سازمان واحد. مثلاً برای حفاظت از مردم در برابر حملات موشکی و بمباران‌ها در مراکز مختلف و در درون شهرها اقدام به ساخت پناهگاه نمودیم. بنیادی بانام بنیاد امور مهاجرین تشکیل شد که وظیفه آن اسکان و رسیدگی به امور کسانی بود که مجبور شده بودند از خانه و کاشانه خود در شهرهای جنگ‌زده بیرون بیایند. یعنی در حوزه مردم تمام سازمان‌های لازم را به صورت اقتضایی به وجود آوردیم و پس از پایان جنگ تمامی آن‌ها را منحل کردیم. و در حوزه‌های دفاعی هم اقدام عمده‌ای شکل نگرفت.

در زمان جنگ و در سال‌های آخر جنگ آقای دکتر روحانی در قرارگاه خاتم فرمانده پدافند بودند که در این حوزه پدافند عامل و غیر عامل هر دو با هم بود و ایشان در حقیقت هماهنگی پدافند دو گستره جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها و شهرها را انجام می‌دادند. پس از پایان جنگ ایشان به‌عنوان دبیر شورای عالی امنیت ملی منصوب شدند و بخشی از امور مربوط به پدافند غیر عامل را در دبیرخانه این شورا فعال کردند. پس از مدتی تصمیم گرفته شد که برای بحث پدافند فرمانده مستقلی قرار داده شود. یعنی به دلیل پایان اقتضات زمان جنگ پدافند مجدد به نیروهای مسلح برگردد. پیرو این تصمیم، پدافند به نیروی هوایی ارتش منتقل شد و پدافند غیر عامل هم به نیروی هوایی ارتش برگشت.

در سال ۸۱ گزارشی‌هایی به مقام معظم رهبری رسیده بود مبنی بر اینکه این موضوع به فراموش سپرده شده است و در حوزه پدافند غیر عامل کاری صورت

نمی‌گیرد. ایشان به ستاد کل نیروهای مسلح مأموریت دادند که موضوع را بررسی کنند. در نتیجه بررسی ستاد کل مشخص شد که پدافند غیر عامل به بخش کوچکی از پدافند تبدیل شده و کاری در این حوزه انجام نمی‌گیرد و اقداماتی هم در حوزه اجرایی شدن صورت نگرفته است و در طرح‌های توسعه‌ای، بازسازی یا ایجاد زیرساخت‌های جدید سیاست‌های پدافندی مدنظر قرار نگرفته است.

پس از آن در هشتم آبان ۱۳۸۲ مقام معظم رهبری فرمانی مبنی بر تشکیل ساختار کمیته دائم پدافند غیر عامل در ستاد کل صادر کردند. این کمیته با مسئولیت ستاد کل تشکیل و نماینده‌ای از دولت، نماینده‌ای از پدافند هوایی و نماینده‌ای هم از وزارت دفاع در آن حضور داشته باشند که هماهنگی‌های لازم صورت گیرد و بنابر موضوعات در صورت نیاز از دیگر دستگاه‌ها هم نماینده‌ای دعوت شود. مدتی در این کمیته تلاش‌هایی صورت گرفت که البته بیشتر به‌عنوان یک کمیته و کمیسیون بین بخش دفاع و بخش دولتی فعالیت کرد و توفیقاتی هم داشتند.

به‌عنوان مثال در قانون برنامه پنج‌ساله چهارم بند ۱۱ ماده ۱۲۱ به این امر اختصاص یافت و این نامه اجرایی برای پدافند غیر عامل نوشته شد که توسط دولت وقت هم ابلاغ شد.

پس از آن در زمانی که من به این حوزه در ستاد کل وارد شدم به‌عنوان مسئول طی صحبتی که با ریاست محترم وقت ستاد کل سرلشکر فیروزآبادی داشتم از ایشان پرسیدم اقدامات انجام‌شده را راضی‌کننده می‌دانند یا نه که ایشان از وضع موجود پدافند غیر عامل ابراز نارضایتی کردند.

جمع‌بندی من در آن زمان این بود که برای پیشبرد اهداف پدافند غیر عامل و مصون‌سازی کشور نیازمند سازمانی جداگانه هستیم، در حقیقت یک کمیته پنج نفره و برگزاری جلسات در فواصل زمانی پاسخگوی نیاز کشور در این حوزه نبود. پس از آن پیشنهاد تشکیل سازمان پدافند غیر عامل را طی گردش کاری خدمت مقام معظم رهبری ارسال کردیم و ایشان هم تصویب فرمودند و این اتفاق در سال ۸۳ رخ داد.

از سال ۸۳ تا الان سازمان پدافند غیر عامل با مصوبه رهبری، براساس احساس نیازی که در قانون پیش‌بینی شده بود (بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه چهارم) و قوانین مدنی سال ۱۳۳۷ به نام قوانین دفاع غیر نظامی تشکیل شد و تا به امروز در حوزه‌های مختلف که مورد تهدید قرار دارد در حال انجام وظیفه بوده است.

در سال ۹۳ هم اساس‌نامه‌ای تنظیم شد و به تصویب مقام معظم رهبری هم رسید. در حقیقت کار کردهای مرتبط با سازمان پدافند غیر عامل، حوزه کاری، مأموریت‌ها، حدود اختیارات و چهارچوب‌های آن در اساسنامه کاملاً مشخص شده است.

به مبنای قانونی تشکیل سازمان پدافند غیر عامل اشاره فرمودید. اگر امکان دارد مبنای قانونی ورود سازمان پدافند به حوزه‌های غیر نظامی را هم توضیح دهید. به هر صورت برای فعالیت در حوزه‌های غیر نظامی لزوماً باید در برخی از امور اجرایی دخالت کنید و این امر هم نیازمند مبنای قانونی است و هم نیازمند لازم‌الاجرا بودن پیشنهادها و شما در امور اجرایی است.

اولین مبنای بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه چهارم است. دوم آیین‌نامه اجرایی این بند است که این آیین‌نامه اجرایی توسط دولت آقای خاتمی تهیه و ابلاغ شد و پس از آن به تصویب مقام معظم رهبری هم رسید.

سوم اینکه در قانون برنامه پنج‌ساله پنجم ۵ ماده قانونی در این زمینه وجود دارد.

در سال ۸۶ سیاست‌های کلی نظام در حوزه پدافند غیر عامل در قالب ۱۳ بند توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام تنظیم شد و در سال ۸۹ پس از بررسی‌های لازم

توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد. در فاصله سال ۸۹ تا به امروز به این نتیجه رسیدیم که اجرای مأموریت‌های سازمان نیازمند قانون است که قوانین لازم در قالب طرح تهیه و توسط ریاست محترم مجلس به کمیسیون اجتماعی ارجاع داده شد. پس از بررسی این طرح و جلسات متعددی که در کمیسیون اجتماعی داشتم جمع‌بندی کمیسیون این بود که بیش از ۷۰ درصد این قوانین حوزه اختیارات فرماندهی کل قواست و مجلس فقط با اجازه ایشان می‌تواند در این حوزه وارد شود. پیشنهاد این بود که این قانون به دفتر ایشان ارجاع شود که ما این قانون را همراه با نامه ارائه نظر مجلس در این خصوص به دفتر مقام معظم رهبری ارجاع دادیم و پس از بررسی توسط ایشان به تصویب رسید و تمامی حوزه‌های کاری سازمان پدافند غیر عامل مبنای قانونی هم پیدا کرد. و تمامی حوزه‌ها (اعم از نظامی و غیر نظامی) در اساسنامه سازمان کاملاً مشخص شده است.

شما در درون معاونت‌های سازمان معاونت‌هایی با عناوین «صنعت و تجارت»، «فاوا الکترونیک» و «امور بانکداری معاونت انرژی» وجود دارد. به نظر می‌رسد متناظر با وجود سازمان یا وزارتخانه دولتی شما هم در سازمان خود معاونت‌هایی را در بخش غیر نظامی ایجاد کرده‌اید. این حوزه‌ها چه ارتباطی با سازمان پدافند غیر عامل دارند؟

ساختار سازمان پدافند غیر عامل به این دلیل که مخاطب اصلی ما در بخش غیر نظامی دستگاه‌های اجرایی و دولت هستند و ارتباطمان به لحاظ دریافت تدابیر و درک تهدیدات هر حوزه به ستاد کل نیروهای مسلح مرتبط است در بخش تجزیه و تحلیل و اجرا در بخش غیر نظامی اجرایی و دولت مرتبط هستیم.

مادر حوزه تقسیم‌بندی سازمان‌ها چیزی شبیه به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ریاست جمهوری را مدنظر قرار داده‌ایم. به‌عنوان مثال معاونت زیربنایی ما وزارتخانه‌های مرتبط با امور زیربنایی را در بر دارد یا معاونت امور سلامت ما وزارت بهداشت و درمان و محیط‌زیست را در بر دارد یا معاونت امور فاوا و امور الکترونیک داریم که وزارت ارتباطات و بانک مرکزی و صداوسیما از بعد فنی در این معاونت تحت پوشش هستند. معاونت امور صنعت و تجارت هم داریم که هم وزارت صنعت و معدن و تجارت تحت پوشش هست و هم در زمینه اتخاذ تدابیر مربوط به تأمین اقلام اساسی و تأمین امنیت غذایی فعال است. معاونت انرژی هم نفت، پتروشیمی و گاز یک بخش نیرو یعنی برق و آب یک بخش و انرژی هسته‌ای هم بخش دیگری است که در این معاونت تحت پوشش است. بنابراین ما متناظر با دستگاه‌های اجرایی کشور و از نظر اهمیت موضوع برای امنیت کشور و قابلیت تهدید پذیری که موضوع برای کشور دارد، برای آن معاونت تشکیل داده‌ایم و مباحث مرتبط با آن را دنبال می‌کنیم.

به نظر می‌رسد پایه اساسی عملکرد سازمان پدافند غیر عامل برنامه‌ریزی برای مقابله و بی‌اثر کردن تهدیدات دشمن است. یعنی در حقیقت تهدید، شناسایی ریشه و ماهیت تهدیدات نقش

کلیدی در عرصه عملکرد پدافند غیر عامل ایفا می‌کند. شما در یکی از سخنرانی‌های خود فرمودید در حال حاضر شاهد یک تحول اساسی در مفهوم، ماهیت و کیفیت تهدیدات هستیم. یعنی به نوعی مواجهه با یک نقطه عطف تحول در تهدیدات هستیم / در رابطه با این تغییر و تحولات در عرصه تهدیدات و این نقطه عطف مفروض توضیح دهید.

در رابطه با بخش اول سؤال شما باید این نکته را تذکر بدهم که محور اصلی کار سازمان پدافند غیر عامل رصد و پایش محیط داخلی و بین‌المللی در جهت کشف و شناسایی تهدیدات است. پس اصلی‌ترین کار ما پایش دائمی تهدیدات علیه کشور است. یعنی یک چشم‌پداری که همه تهدیدات را ببیند، بسنجد، اندازه‌گیری کند و نهایتاً هشدار بدهد که این گام اول کار سازمان پدافند غیر عامل است. گام دوم این است که نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌های مان نسبت به تهدیدات چیست؟ یعنی در بخشی که در معرض تهدید قرار داد آسیب‌پذیری‌ها کجاست که در صورت تحقق تهدید آسیب‌های جدی به کشور وارد می‌کند.

به‌عنوان مثال تهدید سایبری تهدیدی است که کشف شده است. یکی از سؤالات این است که نظام بانکی ما چه آسیب‌پذیری‌هایی در برابر این تهدیدات دارد. آسیب‌پذیری‌های موجود را پیدا می‌کنیم. به‌عنوان مثال وابستگی به سیستم عامل ویندوز در اینجا می‌تواند برای ما تهدیدزا باشد. پس از احصاء آسیب‌پذیری در یک تعامل بین سازمان و دستگاه‌های اجرایی به راه‌حل‌هایی برای مقابله با آسیب‌پذیری‌ها می‌رسیم. برای برطرف کردن آن‌ها طرح عملیاتی تهیه می‌کنیم. خود این مقابله دو جنبه دارد. یک جنبه مصون‌سازی است یعنی اشکالی را که وجود دارد برطرف می‌کنیم. جنبه دوم این است که آمادگی تولید می‌کنیم برای مقابله، در حقیقت اگر پس از تمام تدابیر در نظر گرفته‌شده تهدید محقق شد برای مقابله چه باید کرد؟ یعنی اگر در ساخت یک ساختمان مقررات ایمنی به‌طور کامل رعایت شد اما آتش‌سوزی هم در این ساختمان اتفاق افتاد برای کنترل آتش‌سوزی چه باید کرد.

مانورهای ما در حوزه پدافند پرتوی و شیمیایی در شهرهایی که هسته‌های هستند از همین جنس است. یعنی ایجاد آمادگی لازم برای زمانی که پس از رعایت تمامی اصول ایمنی احیانا حادثه‌ای رخ دهد.

در واقع سازماندهی، آموزش، تمرین، مانور و رزمایش جزئی از ابزارهای کار ما برای ایجاد آمادگی است.

در باره بخش دوم سؤال شما باید عرض کنم پدافند ذات خود به معنی دفاع است و دفاع در برابر تهدید باید انجام شود. یعنی اگر تهدیدی وجود نداشته باشد دفاع هم معنا ندارد. پس دفاع باید نسبت مستقیمی با تهدید داشته باشد. یعنی اگر تهدید به‌صورت تهدید نظامی پیاده است دفاع هم باید متناسب با تهدید پیاده طراحی شود. حال تهدید به تهدید نظامی هوایی تغییر ماهیت دهد طبیعتاً دفاع هم باید تغییر کند.

در واقع می‌توان گفت دفاع و پدافند یک متغیر تابعی است نسبت به متغیر ثابتهایی به نام تهدید و این بدین معناست که اگر تهدید تغییر کرد دفاع هم باید تغییر کند.

جمع‌بندی ما این است که ما در یک برهه زمانی واقع شدیم که تهدیدات سخت در حال پوست‌اندازی هستند به سمت مدل‌های جدیدی از تهدیدات نرم. لذا اینجا هم قدرت مقابله سخت مهم است و هم قدرت مقاومت نرم که هر دوی این‌ها مورد نیاز است. بنابراین وقتی به تاریخ نگاه می‌کنیم می‌بینیم که از حدود ۱۹۹۲ که اولین حضور نظامی آمریکا در جنگ با عراق بود و حوزه‌های جدیدی از تغییر در جنگ را به نمایش گذاشتند تا الان که ۲۰۱۶ است حدود ۲۴ سال زمان گذشته است و در این مدت سه ورژن نوع جنگ تغییر کرده است. به‌عنوان مثال تا ۱۹۹۵ تهدید سایبری نداشتیم و تا ۲۰۰۶ جنگ سایبری نداشتیم پس طبیعتاً تهدیدی که ۱۰ سال پیش وجود نداشته در حال حاضر وجود دارد یا در گذشته جنگ اقتصادی به مفهوم امروزی آن وجود نداشت اما الان حدود ۷ سال است که اقتصاد به‌عنوان محور جنگ مطرح شده است و مختص به ما هم نیست. یعنی شاهد این موضوع هستیم که روسیه و آمریکا هم که باهم درگیر می‌شوند اول

در حوزه اقتصاد وارد می‌شوند ترکیه و روسیه که باهم درگیر می‌شوند اول وارد موضوع اقتصاد می‌شوند. یعنی ما در بازه زمانی قرار داریم که تهدید نظامی هنوز وجود دارد اما هنوز از بین نرفته بلکه شکل، تکنولوژی آن تغییر کرده و مدرن‌تر شده است و در حقیقت اولویت تهدید نظامی در حوزه تهدیدات فعال تنزل محسوسی داشته و تهدیدات دیگر جایگزین آن شده است. پس مادر پدافند هم باید متناسب با این تغییرات در تهدید حرکت کنیم و با تغییر حوزه تهدیدات و متناسب با آن‌ها به سمت مصون‌سازی کشور حرکت کنیم.

مفهوم جنگ متمدانه که از

سوی وزیر نیروهای مسلح

انگلستان مطرح شده بود در

چه بازه زمانی و در رابطه با چه

نوعی از تهدیدات بود و آیا تعریفی که از آن ارائه می‌شود تعریف قابل قبولی است؟

این مفهوم در رابطه با جنگ سایبری مطرح شد و زمانی بود که آمریکایی‌ها به زیرساخت‌های مادر نطنز حمله کردند و اسم بازی‌های المپیک را هم به‌عنوان رمز عملیات انتخاب کرده بودند. کشورهای دیگر به آن‌ها اعتراض کردند اما در مقابل وزیر نیروهای مسلح انگلستان در همایشی گفت این یک جنگ متمدانه است. به‌جای حمله نظامی با یک حمله ویروسی می‌توانیم اهداف خود را در قلب مراکز هسته‌ای ایران مورد هدف قرار دهیم بدون اینکه به مردم عادی آسیبی برسد. البته این وزیر انگلیسی توضیح نداد که اگر حمله به زیرساخت نطنز ما موجب آسیب جدی و نشت مواد رادیواکتیو می‌شود و به محیط زیست و مردم شهرها و روستاهای اطراف صدمه وارد می‌شد باز هم این جنگ را متمدانه می‌خواند؟ البته دلیل کم بودن آسیب‌های وارده در آن حمله، آمادگی و هوشیاری ما بود و گر نه معلوم نبود چه فاجعه‌ای رخ می‌داد؟

در رابطه با مفهوم جنگ اقتصادی مقداری توضیح دهید؟ اصولاً در این حوزه چه تهدیداتی در برابر کشور وجود دارد و برای مقابله با آن‌ها چه باید کرد؟

در گذشته اقتصاد در همه جنگ‌ها بوده. به‌عنوان مثال محاصره یکی از ارکان فشار در جنگ‌ها بوده که برای جلوگیری از رسیدن آذوقه انجام می‌گرفته است یا حملاتی برای از بین بردن زیرساخت‌های اقتصادی و ارتباطی صورت می‌گرفته که عموماً برای تضعیف قدرت مالی کشورها در جهت اداره کردن مردم و نیروهای مسلح انجام می‌شده است.

مدل دیگری از جنگ اقتصادی این بود که به دست آوردن برخی از مزیت‌های اقتصادی هدف اصلی جنگ بوده است. به‌عنوان مثال آمریکایی‌ها دلیل اصلی حمله‌شان به عراق در دست گرفتن آینده بازار انرژی دنیا بود مخازنی را تصرف کردند که پایداری بالاتر از ۳۰ سال دارند. در حقیقت به مخازن آینده نفت حمله کردند.

مدل سوم جنگ اقتصادی حمله اقتصادی به زیرساخت‌های اقتصادی است. اینجا جنس حمله اقتصادی است اما در دو مدل قبلی جنس حملات نظامی بود. یعنی حمله از طریق پول و بانک به این صورت که نظام مبادلات پولی را در دنیا به سمت تمرکز روی دلار می‌برند. پس از آن مبادله با دلار را با محوریت بانک مرکزی آمریکا انجام می‌دهند و پس از آن می‌توانند جلوی مبادلات ارزی کشورها را بگیرند و امور اقتصادی آن‌ها را مختل کنند. پس این نوعی جنگ است. جنگ پولی، جنگ مالی و بانکی.

حوزه دیگر تحت تأثیر قرار دادن قدرت صادرات و واردات یک کشور است یا دامپینگ می‌کنند. یعنی همه کشورها

از خرید کالای اصلی صادراتی یک کشور خودداری می‌کنند. حرکت اقتصاد به سمت رکود، تلاش برای افزایش فشار اقتصادی روی مردم، ناکارآمد نشان دادن دولت و تولید فساد در حوزه اقتصاد و تولید بی‌اعتمادی مردم به کشور.

در سندی که من از آمریکایی‌ها می‌خواندم نوشته بودند سودجویان اقتصادی (مفسدین اقتصادی) از سربازان ما هستند. این نشان می‌دهد که بخشی از فساد می‌تواند نشأت گرفته از برنامه‌ریزی خارجی باشد.

پس ابزارهای جنگ اقتصادی عبارتند از: تحریم، دامپینگ، تمرکز نظام پولی، مقررات‌هایی مانند اف‌ای تی اف، مقررات دلبلیو تی او و از این دست ابزارهای جنگ اقتصادی وقتی مشاهده می‌کنیم که در درگیری آمریکا و روسیه بستن امکان مبادله با دلار برای روسیه از سوی آمریکا انجام می‌گیرد این بدین معناست که اقداماتی از این دست به ابزاری برای جنگ تبدیل شده‌اند. یعنی جنگ در چارچوب خود را پیدا کرده و از این طریق خود را نشان می‌دهد.

سازمان پدافند چشم‌پداری است که همه تهدیدات را می‌بیند، می‌سنجد، اندازه‌گیری می‌کند و نهایتاً هشدار می‌دهد و برای مصونیت در مقابل آن با همکاری دستگاه‌های فعالیت می‌کند

بحث سرمایه‌گذاری خارجی هم می‌تواند به عنوان ابزاری برای جنگ اقتصادی استفاده شود؟

بله، سرمایه‌گذاری‌های خارجی هم می‌تواند در این حوزه قرار گیرد. یعنی مدل قراردادهای منعقدشده، سیدارزی انتخابی تضعیف سرمایه‌گذاری داخلی از طریق تضعیف نظام پولی به جایگزینی سرمایه‌گذاری خارجی اقدام کرده و با تحمیل شرایط بعضاً ظالمانه و خفت‌بار پول خود را در بخشی از اقتصاد کشور وارد می‌کنند که آینده اقتصاد آن کشور را در اختیار داشته باشند. یعنی در بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه مدل فضا و نوع سرمایه‌گذاری به سمت سلطه در آینده حرکت خواهند کرد.

نظر شما و سازمان پدافند در رابطه با قراردادهای موسوم به آی پی سی در حوزه نفت و گاز و قرارداد موسوم به اف ای تی اف چیست؟

از دوران قدیم و از زمان پیدایش نفت در ایران نگاه انگلیسی‌ها و کشورهای غربی به قراردادهای نفتی نگاهی مستعمراتی و سلطه‌جویانه بوده است. در اولین قراردادهای مربوط به نفت شاهد این هستیم که از کل قرارداد ۵ درصد سهم ایران بوده و مابقی را کشورهای استعمارگر به غارت می‌بردند. پس از آن در زمان دکتر مصدق و به اسم ملی شدن صنعت نفت فقط درصد در یافتی ایران افزایش داشت که پس از بازگشت شاه و کودتا علیه مصدق به همان وضع سابق بازگشتیم. در واقع در زمان پهلوی بخش عمده‌ای از همان درصد بسیار

ناچیز هم خرج خاندان سلطنت می‌شد و ملت ایران سهمی از آن نداشتند. نتیجه این که در قراردادهای نفتی سابق همواره طرف خارجی بیش از ۵۰ درصد تسلط داشت. سهم خاندان اشرف و شاهزادگان را پرداخت می‌کردند و آنچه اتفاق می‌افتاد این بود که زیرساخت‌ها همواره در اختیار کشور خارجی باقی می‌ماندند و کشور داخلی در حقیقت مستأجر آن‌ها بود. در مورد آی پی سی بدون در نظر گرفتن آخرین اصلاحات که از آن‌ها اطلاعی نداریم، الگویی شبیه آنچه گفته شد اتفاق افتاده است که در آن‌ها اشرف شرکت‌ها دولت‌های خارجی حفظ می‌شود، سرمایه‌زبادی وارد نمی‌شود، سراغ چاه‌ها و مخازن آماده که احتیاج به سرمایه‌گذاری ندارد می‌روند. سهم شرکت‌های داخلی که در زمان جنگ و تحریم توسط متخصصان داخلی و بادانش بومی به وجود آمدند بسیار ناچیز است. دوره قراردادهای بسیار زیاد است و چیزی در حدود ۲۷ سال است. نکته دیگر اینکه جرایم بسیار سنگینی برای ما در صورت تخلف در این قراردادها پیش‌بینی شده و در تمامی موارد اختلافی داور خارج از ایران است. در مجموع در این قراردادها مردم ایران ضرر می‌کنند. یعنی آن‌ها به اسم سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مشترک وارد می‌شوند ولی نه سرمایه‌ای می‌آورند و نه در حوزه‌های مشترک کار می‌کنند.

در رابطه با FATF در واقع از نظر من دودسته اهداف در این

قرارداد وجود دارد: اهداف آشکار و اهداف پنهان. اهداف آشکار آن‌هایی است که در اسناد وجود دارد و شامل مبارزه با پولشویی، مقابله با تأمین مالی تروریسم، مقابله با جابه‌جایی پول‌های حاصل از قاچاق، دزدی و قمار است. اهداف پنهان تسلط بر چرخه پول در دنیا، اشرف بر نظام مالی کشورهای هدف من جمله ایران، کنترل منابع مالی محور مقاومت در برابر تروریسم و اسرائیل و در نهایت اعمال تحریم داخلی توسط خود ما علیه خودمان (لیست SDN) و تولید دودسته بانک، بانک تمیز و بانک کثیف. بانک تمیز بانکی است که با محور مقاومت کاری ندارند و بانک کثیف بانکی است که با محور مقاومت مانند سپاه، ارتش و وزارت دفاع وزارت اطلاعات قرارگاه خاتم و جاهای دیگر کار کرده است. یعنی در حقیقت با بانک‌هایی که به مقاومت سازی کشور در برابر تهدیدات کمکی نکرده‌اند و به دنبال سود شخصی خود بوده‌اند کار کنیم و بانک‌هایی را که در شرایط سخت کمک‌حال مردم و کشور بوده‌اند با دست خودمان تحریم کنیم. پس در مجموع اجرای FATF مخالف منافع ملی است.

تحریم دامپینگ، تمرکز نظام پولی، مقررات‌هایی مانند اف ای تی اف، مقررات دلبلیوتی او و از این دست ابزارهای جنگ اقتصادی هستند

نکته بعدی این است که اف ای تی اف دارای یک تضاد آشکار درونی است. هدف ظاهری آن که در اسناد آمده است مبارزه با پولشویی، تأمین مالی تروریسم، کنترل منابع حاصل از قاچاق و قمار، کنترل منابع تأمین‌کننده تولید سلاح‌های کشتار جمعی است ولی نگاهی به ماهیت عربستان در دنیا بیندازید. هر جا جنگ و خونریزی است یک طرف آن عربستان است. ۱۱ سپتامبر، القاعده، داعش، سوریه، یمن و... در دست عربستان است. یعنی تروریست ترین دولت دنیا. این کشور در لیست سفید اف ای تی اف است و ناظر منطقه ما هم هست و این غیرقابل قبول است. یعنی کشورهای تروریست و تروریست پرور در لیست سفید هستند و خودشان هم ناظرند. رژیم صهیونیستی هم که وضعیتش مشخص است در لیست سفید قرار دارد.

نکته بعد این است که ماهیت تهدیدات در اف ای تی اف ماهیتی فنی، مالی و حقوقی نیست بلکه این تصمیمات سیاسی است. دلیل قرار دادن ایران در لیست سیاه چیست؟ مگر مدرکی دال بر تخلف ایران به دست آورده‌اند؟ باید مدارک را ارائه دهند و درباره نحوه پایش، رصد و به دست آوردن مدارک توضیح دهند. پس تصمیم اف ای تی اف بر اساس مبانی سیاسی بوده. حالا ما می‌خواهیم تعهدات حقوقی مالی و امنیتی بدهیم در برابر تصمیمات سیاسی. نتیجه این خواهد بود که این روند حتی اگر ما به تعهدات پایبند باشیم هم تغییری نخواهد کرد.

خب دوستان ما در داخل استدلال می‌کنند که ما ممکن است در درون کشور با موضوعاتی که به عنوان اهداف آشکار اف ای تی اف عنوان کردیم احتیاج داشته باشیم. پاسخ این است که ما در درون کشور درباره مبارزه با پولشویی قانون داریم. این قانون باید با شدت و دقت پیگیری شود، انضباط مالی و بانکی به وجود آید و سامانه

نظام بانکی کشور کنترل و به‌روز شود. این اعمال نیازی به تعهدات خارجی و پذیرفتن اف ای تی اف ندارند و قوانین داخلی خودمان جوابگوی مقابله با این تهدیدات است. یعنی در یک جمله مقررات واقعی FATF را می‌توانیم به صورت داخلی اجرا کنیم و این امر نیازی به اشرف کشور‌های متخصص روی سیستم مالی ما ندارد.

آیا در توسعه زیرساختی، خدماتی و بین‌المللی آی تی کشور ملاحظات پدافند غیرعامل لحاظ شده؟

متأسفانه نگاه دولت محترم در فضای آی تی کشور و فناوری اطلاعات نگاهی فرصت‌محور به سمت غرب است و این نگاه فرصت‌محور به سمت غرب برای ما خودبه‌خود تولید تهدید می‌کند.

آمریکایی‌ها در روزنامه نیویورک تایمز در طرحی به نام نیتروژنوس (با هدف خرابکاری در سیستم‌های دفاعی، مخابراتی و بخش‌های کلیدی شبکه برق) رسماً نوشته‌اند ما دنبال کاشتن سنسورهای الکترونیکی در ساختار سایبری ایران هستیم. این گفته خود آمریکایی‌هاست. در حقیقت آن‌ها زیرساخت‌های سایبری ما را مین‌گذاری کرده‌اند. بعد ما چطور می‌توانیم به آن‌ها اعتماد کنیم؟

۱ اولاً فناوری اطلاعات یک فناوری روز بسیار ارزشمند برای کشور و برای خدمات‌رسانی به مردم و مفید برای حوزه‌های اقتصاد، بهداشت در مان، فرهنگ و... است و اصل فناوری برای همه حوزه‌ها درست و مفید است.

۲ این فناوری به دلیل ماهیت ذات خود برای بی‌خطر کردنش باید به سمت بومی‌سازی آن حرکت کرد. اگر بومی نباشد آن‌ها محصول و قطعه‌های را تولید می‌کنند و به دست شما می‌رسانند که خودشان به مین‌گذاری شده

است. یعنی دشمن به این نتیجه رسیده است که اگر بخواهد جنگ کره یا جنگ ویتنام را در این کشور تکرار کند با یک دولت ملت به هم بافته شده روبه روست با کشوری روبه روست که ارتش یک میلیونی خود را به یک ارتش ۱۰ میلیونی تبدیل کرده. آمریکایی‌ها مفهومی به نام جنگ بی قاعده دارند. ما اسم این جنگ را گذاشته ایم جنگ مردم محور. یعنی جنگی که مردم هدف نظامی نیستند بلکه باز یگر اصلی جنگ هستند. لذا دفاع در برابر چنین جنگی، حفظ انسجام مردم، سازماندهی مردم و کمک به اداره مردم است. آمریکایی‌ها می گویند در جنگ‌های آتی هر کشور و دولتی بتواند قدرت اداره مردم خود را حفظ کند پیروز جنگ است.

وقتی دولتی نتواند از مردم خود حمایت کند و نیازهای آن‌ها را برطرف کند طبیعتاً مردم هم از آن دولت حمایت نخواهند کرد و در نتیجه دولتی وجود نخواهد داشت.

ار تباط و همکاری دولت با سازمان پدافند غیر عامل به چه صورت است و در حال حاضر در چه وضعیتی قرار دارد؟

بر اساس قوانین و مقررات دستگاه‌های اجرایی مکلف هستند یکی از معاونین خودشان را به عنوان رئیس کمیته پدافند غیر عامل آن دستگاه به ما معرفی کنند. یک دبیر خانه هم به نام اداره کل پدافند غیر عامل در دستگاه ایجاد کنند که پیگیر کارهای اداری باشد.

این بخش را ما با تعامل با تمام دستگاه‌ها و استان‌ها ایجاد کرده ایم و در حال حاضر در حال فعالیت هستند، مثلاً در وزارت نفت قائم مقام وزیر رئیس کمیته پدافند غیر عامل است.

در اساسنامه سازمان، کمیته دائم پدافند در حقیقت انتظار ما از دولتی که رئیس جمهور آن آقای روحانی است، کسی که خودش در جنگ فرمانده پدافند بوده، پس از جنگ رئیس پدافند غیر عامل بوده است. در مجمع سیاست‌های پدافند غیر عامل را خودش نوشته و خودش دفاع کرده و به تصویب رسانده است و امروز شده رئیس جمهور، طبیعتاً توقع ما از ایشان خیلی بیشتر از روسای جمهور دیگر است. یعنی رئیس جمهوری که فهم مباحث امنیت ملی دارد، فهم مباحث دفاعی دارد انتظار این است که تعامل بهتر و بیشتری داشته باشد.

مثلاً ما در حوزه پدافند غیر عامل در برنامه چهارم یک بند داشتیم در برنامه پنجم ۵ ماده در برنامه ششم هیچ ماده یا بندی درباره پدافند نداریم.

نکته بعدی اعتبارات ماست که با یک کاهش عمده از نظر پیش بینی و کاهش شدید از نظر تخصیص مواجه شده است.

به نحوی که در سال ۹۴ ما ۱۶ درصد اعتبار گرفتیم و در سال ۹۵ تا الان که وارد مهر ماه شدیم صفر ریال پول گرفتیم.

پدافند غیر عامل است که در این حوزه کارهای بسیار ارزشمندی انجام شده که دفاع در برابر سلاح‌های دشمن را ممکن، مقدر و پیروز کرده است.

۳ آمریکایی‌ها هم به این نتیجه رسیده‌اند که هزینه‌های نظامی آن‌ها زیاد است و هر حمله‌ای غیر از هزینه‌های مادی هزینه‌های سیاسی زیادی برای آن‌ها تولید خواهد کرد و پس از حمله قادر به تولید امنیت نیستند. چنانچه پس از حضورشان در عراق، افغانستان و لیبی نتوانستند تولید امنیت کنند.

به این دلایل آمریکایی‌ها دنبال حمله نظامی به ایران نخواهند رفت.

۴ در رابطه با قرارگاه مردم محور توضیح کوتاهی بدهید.

ما در جمع بندی‌های خود به این نتیجه رسیدیم که بر اساس پیشرفت چند مؤلفه، رسانه به صورت عام، توسعه قدرت رسانه، امکان برقراری ارتباط بین دولتمردان یک کشور و مردم کشور دیگر خارج از کنترل دولت‌ها، پیشرفت سیستم‌های سنجش از راه دور و امکان مراقبت و اطلاع از تمام زیرساخت‌ها و جابه‌جایی‌ها را به صاحبان این فناوری‌ها می‌دهد.

رشد و توسعه فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی قدرت غیر نظامی تولید کرده است.

در هر سه حوزه یک محور اساسی وجود دارد و آن مردم

بودن آن اذعان دارند.

لذا زیرساخت‌های اساسی باید حتماً بومی و ایرانی باشد حالا ممکن است. برخی از قطعات را ما در داخل نداشته باشیم. خوب آن‌ها را با رعایت الزامات پدافند غیر عامل تهیه می‌کنیم. یعنی به عنوان مثال محصولی را گران تر بخریم اما با سروس بخیریم و قابلیت کنترل دست خودمان باشد. **۵** چرا معتقدید تهدید نظامی به انتهای طیف تهدیدات منتقل شده؟

سه علت اساسی دارد.

۱ توانمندی نظامی ما

ما در کشور پس از جنگ نیروهای مسلح مان را بازسازی کردیم. تجربه جنگ در افغانستان و عراق را دیدیم و از آن تجربه کسب کردیم، به واسطه این تجربیات در حوزه دانش نظامی به یک بلوغ عالی رسیدیم. استراتژی دفاعی خودمان را مبتنی بر مقابله با این مدل از تهدید اصلاح کردیم، استراتژی تولید سلاح خود را اصلاح کردیم به سمت تولید بومی داخل منطبق با نیازهای استراتژی دفاعی خودمان. یعنی آن مدلی دفاع می‌کنیم که می‌توانیم تجهیزاتی را تولید کنیم. اگر جایی نمی‌توانیم تجهیزاتی را تولید کنیم مدل دفاعمان را عوض می‌کنیم. لذا آنچه استراتژی دفاعی ما نیاز دارد خودمان در داخل تولید می‌کنیم. این یک قدرت درون‌زای نظامی به ما می‌دهد که این قدرت به شدت بازدارنده است. یعنی ما هم قدرت تولید قدرت داریم برای دفاع از کشور (پاسخ به تهدید) و هم توان تولید خطر داریم در صورتی که بخواهند به ما آسیب بزنند. اگر آمریکایی‌ها توان داشتند که به ما حمله نظامی بکنند قطعاً دنبال راه حل سیاسی و برجام نمی‌رفتند.

۲ موضوع بعدی قدرت دفاعی ما خصوصاً در حوزه

جمع بندی ما این است که مادر یک برهه زمانی واقع شدیم که تهدیدات سخت در حال پوست اندازی هستند به سمت مدل‌های جدیدی از تهدیدات نرم و لذا اینجا هم قدرت مقابله سخت مهم است و هم قدرت مقاومت نرم که هر دو اینها مورد نیاز است

پدافند غیرعامل در ایران مبانی نظری و راهبردها

حجت الاسلام سمیع الله مردان |

تعریف پدافند غیرعامل
پدافند = پد + آفند
پد = پاد = متقابل یا متضاد
آفند = جنگ و جدال و دشمنی دفاع
دفاع یا پدافند دو جزء دارد.

1 | دفاع یا پدافند عامل

پدافند عامل عبارت از روبرویی و مقابله مستقیم با دشمن و به کارگیری جنگ افزارهای مناسب و موجود به منظور دفع حمله و خنثی کردن اقدامات آفندی وی می باشد.

2 | پدافند غیرعامل یا دفاع غیرعامل

به مجموعه اقداماتی اطلاق می گردد که به کارگیری

جنگ افزار و تسلیحات نیاز ندارد و با اجرای آن می توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی و حساس و مهم نظامی و غیر نظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده یا میزان خسارات و تلفات ناشی از حملات و بمباران های هوایی موشکی دشمن را به حداقل ممکن کاهش داد. پدافند غیرعامل به معنای کاهش آسیب پذیری در هنگام بحران، بدون استفاده از اقدامات نظامی و صرفاً با بهره گیری از فعالیت های غیر نظامی، فنی و مدیریتی است. اقدامات پدافند غیرعامل شامل پوشش، پراکنندگی، تفرقه و جابه جایی، فریب، مکان یابی، اعلام خبر، قابلیت بقا، استحکامات، استتار، اختفا، ماکت فریبنده و سازه های امن می باشد. در پدافند غیرعامل تمام نهادها، نیروها، سازمان ها، صنایع و حتی مردم عادی می توانند نقش موثری ایفا کنند در حالی که در پدافند عامل مانند سیستم های ضد هوایی و هواپیمای رهگیر، تنها نیروهای مسلح مسئولیت برعهده دارند.

بنادر، فرودگاه‌ها، پل‌ها، زیرساخت‌های محصولات کلیدی نظیر پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، مجتمع‌های بزرگ صنعتی، مراکز هدایت و فرماندهی و جمعیت مردمی کشور را در برمی‌گیرد تا حدی که حفظ امنیت ملی و اقتصادی، شکست‌ناپذیری در جنگ، به نحو چشمگیری وابسته به برنامه‌ریزی و ساماندهی همه جانبه در موضوع حیاتی دفاع غیرعامل می‌باشد.

نگرشی تحقیقی به آمار و سوابق ثبت شده جنگ‌های گذشته مؤید این موضوع می‌باشد که به علل وجود شکاف فناوری بین تسلیحات مدرن آفندی هوایی دشمن و تسلیحات پدافند هوایی خودی، آسیب‌پذیری سامانه‌های پدافند هوایی در برابر جنگ الکترونیک، غافلگیر شدن این سامانه‌ها در برابر هواپیماهای تهاجمی و موشک‌های کروز و بالستیک، پرتاب موشک از ماوراء در جنگ افزارهای پدافند هوایی، فقدان سلاح‌های ضد موشک، اهداف حیاتی و حساس موجود را در صورت نبودن یا ضعف اقدامات دفاع غیرعامل به هدف‌های ساده و آسانی برای هدف‌گیری موفق و سریع هواپیماهای حمله‌ور و تسلیحات آفندی دشمن تبدیل خواهد نمود.

جنگ‌ها با پیشرفت فناوری و به کارگیری تسلیحات مدرن و هوشمند، ماهیت پیچیده‌تر و مخرب‌تری به خود گرفته و هر روزه در گوشه‌ای از جهان شاهد کشتار انبوه مردم و تخریب و انهدام منابع و سرمایه‌ها و زیرساخت‌های ملی آن‌ها در اثر بمباران و انبوه آتش ویرانگر دشمنان بوده و این روند متوقف نشده و ادامه خواهد یافت.

در خلال جنگ جهانی دوم برای از بین بردن یک نیروگاه با احتمال انهدام ۹۶ درصد که ابعادی معادل ۴۰۰ در ۵۰۰ فوت مربع داشت تعداد ۶۵۰ بمب ۵۰۰ کیلوگرمی توسط ۱۱۰ بمب‌افکن b-17 به کار می‌رفت اما در جنگ خلیج فارس، هر نیروگاه توسط دو بمب هدایت‌شونده به طور دقیق منهدم گردید. یعنی هر هواپیمای بمب‌افکن در جنگ خلیج فارس معادل ۱۱۰ بمب‌افکن b-17 کارایی داشت.

در جنگ سال ۱۹۹۱ (جنگ خلیج فارس) پالایشگاه‌ها و مخازن نفتی با ۱۲۰۰ تن بمب طی ۵۰۰ پرواز روی ۲۸ پالایشگاه عراق بمباران و تولید نفت عراق به طور کلی متوقف گردید. امروزه کشورهایی که طعم خرابی و خسارت ناشی از جنگ را چشیده‌اند جهت حفظ سرمایه‌های ملی و منابع حیاتی خود توجه خاص و ویژه‌ای به دفاع غیرعامل نموده و در راهبرد دفاعی خود جایگاه والایی برای آن قائل شده‌اند و نمونه بارز آن کشور کره شمالی می‌باشد که با اتخاذ سیاست و استراتژی تمرکززدایی در این راستا اقدامات بنیادی و اساسی جالب توجهی اتخاذ نموده است و جوهره

پوشش درختان استفاده می‌کردند. با شکل‌گیری تمدن‌های اولیه استفاده از برج و بارو و خندق و دروازه‌های محکم متداول شد.

برای مثال، در جنگ خندق وقتی مسلمانان به رماندهی رسول گرامی اسلام (ص) به پیشنهاد سلمان فارسی در اطراف مدینه، خندقی حفر کردند تا دشمنان اسلام نتوانند از آن عبور نمایند. در واقع از شیوه دفاعی پدافند غیرعامل استفاده کردند. در خلال جنگ‌های ناحیه‌ای و بعد از جنگ جهانی اول و دوم، با پیشرفت سلاح‌ها و تهدیدات، پدافند غیرعامل نیز شکل تازه‌ای به خود گرفت مانند کشورهای آلمان، شوروی، آمریکا، کانادا، سوئیس، یوگسلاوی و کره شمالی.

تاریخ پنج هزار ساله بشریت

جامعه‌شناسان می‌گویند جنگ یکی از عناصر پایدار تاریخ بشری است و آن را به عنوان یک پدیده و واقعیت اجتماعی قلمداد نموده‌اند. بشریت در طول ۵ هزار سال تاریخ تمدن خود ۱۴ هزار جنگ را دیده و در این جنگ‌ها بیش از ۴ میلیارد انسان جان باخته‌اند. گفتنی اینکه در طول چند هزار سال تمدن بشری صرفاً ۲۶۸ سال بدون جنگ و مناقشه بوده است، طی ۴۵ سال (از سال ۱۹۴۵ تا ۱۹۹۰) در کره زمین فقط سه هفته بدون جنگ بوده و اکثر این جنگ‌ها در کشورهای جهان سوم به وقوع پیوسته است.

در قرن بیستم بیش از ۲۲۰ جنگ به وقوع پیوسته و بیش از ۲۰۰ میلیون تلفات انسانی داشته است. میهن اسلامی مان طی سالیان گذشته شاهد چند جنگ مهم (هشت سال جنگ تحمیلی، جنگ خلیج فارس، جنگ افغانستان و جنگ آمریکا و انگلیس علیه عراق) بوده

است و وقوع مناقشات و جنگ‌های دیگری با اهداف ژئوپلیتیک، مهار، محاصره و مقابله با انقلاب اسلامی جزو اهداف راهبردی استکبار جهانی است.

تجارب حاصله از جنگ‌های گذشته خصوصاً هشت سال دفاع مقدس، جنگ ۴۳ روزه ۱۹۹۱ متحدین علیه عراق، جنگ ۱۱ هفته‌ای سال ۱۹۹۹ ناتو علیه یوگسلاوی، جنگ آمریکا و انگلیس علیه عراق مؤید این نظر است که کشور مهاجم جهت در هم شکستن اراده ملت و توان اقتصادی، نظامی و سیاسی کشور مورد تهاجم با اتخاذ استراتژی انهدام مراکز ثقل توجه خود را صرف بمباران و انهدام مراکز حیاتی و حساس می‌نماید. انجام اقدامات دفاع غیرعامل، در جنگ‌های نامتقارن امروزی در جهت مقابله با تهاجمات خصمانه و تقلیل خسارت ناشی از حملات هوایی، زمینی و دریایی کشور مهاجم، موضوعی بنیادی است که وسعت و گستره آن تمامی زیرساخت‌ها و مراکز حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی، سیاسی، ارتباطی، مواصلاتی نظیر

در جنگ خندق وقتی مسلمانان به فرماندهی رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله به پیشنهاد سلمان فارسی در اطراف مدینه، خندقی حفر کردند تا دشمنان اسلام نتوانند از آن عبور نمایند، در واقع از شیوه‌ی دفاعی پدافند غیرعامل استفاده کرده‌اند

پیدایش پدافند غیرعامل

موضوع پدافند غیرعامل در جهان از قدمتی به اندازه تاریخ زندگی انسان برخوردار است و در طول تاریخ همیشه جزء مهمی از زندگی بشر بوده.

زیرا اقدامات دفاعی انسان سبب دفع یا کاهش میزان اثر تجاوز مهاجمان می‌شود. اما چگونگی دفاع به عوامل و شرایط مختلفی بستگی دارد و انسان‌ها در دوران حیات خود سعی کرده‌اند با استفاده از عقل و تدبیر و اراده خود بهترین راه دفاع را در وضعیت‌های متفاوت، در مقابل تهاجم دشمنان انتخاب و آن را به کار بندند.

در این ارتباط اقدامات دفاعی انسان همیشه با استفاده از سلاح و تجهیزات جنگی صورت نگرفته بلکه در موارد زیادی انسان برای دفاع شیوه‌هایی را به کار برده که سلاح و تجهیزات جنگی در آن پدافند غیرعامل نقشی نداشته است.

انسان‌های اولیه از مامن‌های طبیعی مثل غارها و

و ثقل اصلی آن، اقدامات دفاع غیرعامل و ملاحظات جدی دفاعی، امنیتی و اقتصادی در ساخت و احداث مراکز حیاتی از قبیل مטרوری پیونگ یانگ با عمق ۹۵ الی ۱۰۵ متر مقاوم در برابر سلاح‌های متعارف و غیر متعارف، احتراز از ساخت و احداث مجتمع‌های بزرگ و زیرساخت‌های حجیم کلیدی و توجه به ساخت واحداث مراکز حیاتی و حساس به صورت کوچک و پراکنده نمودن آن‌ها در اقصی نقاط کشور، احداث تونل‌های عظیم زیرزمینی، ایجاد صدها بندر کوچک با ظرفیت بارگیری یک تا دو کشتی در طول سواحل کشور، احداث جاده کمر بندی با تونل‌های زیرزمینی در مرزها برای تسهیل نقل و انتقالات نظامی، احداث سد بزرگ نامبو در نزدیکی مصب رودخانه ددونگ کنگ در حاشیه سواحل غربی کره شمالی با استفاده دو منظوره اقتصادی و دفاعی سلاح آب بوده است.

نوام چامسکی قبل از وقوع جنگ اخیر عراق در مقایسه میان عراق و کره شمالی می‌گوید: «به نظر می‌رسد به واسطه بی دفاع بودن عراق، تهاجم به این کشور با موفقیت انجام می‌شود». اگر کره شمالی و عراق را با هم مقایسه کنیم، عراق بی دفاع ترین و ضعیف ترین رژیم منطقه است در حالی که یکی از مخوف ترین دیکتاتورها در آنجا حکومت می‌کند در مقابل، کره

شمالی یک تهدید به حساب می‌آید و به یک دلیل ساده به آن حمله نمی‌شود. زیرا کره شمالی از یک عامل بازدارنده قوی برخوردار است یعنی توپخانه عظیمی که ستول را هدف گرفته است در صورتی که آمریکا به این کشور حمله کند کره شمالی می‌تواند قسمت زیادی از کره جنوبی را نابود کند. به عبارت دیگر آمریکا به کشورهای دنیا می‌گوید اگر بی دفاع هستید ما هر زمان که دلمان بخواهد به شما حمله می‌کنیم و اگر سدی دارید ما عقب‌نشینی می‌کنیم.

اجتناب‌ناپذیر بودن وقوع جنگ‌ها در طول تاریخ بشری، وقوع حداقل چهار جنگ مهم در حریم مرزهای سرزمین میهن اسلامی در چند ساله اخیر و اهداف راهبردی آمریکا در محاصره، مهار، تضعیف و براندازی جمهوری اسلامی، وجود طیف گسترده تهدیدات بالقوه و بالفعل کانون‌های بحران پیرامون کشور، این پیام را به ما می‌دهد: «همچنان که نباید مرعوب تهدیدهای دشمن گردید، از سوی دیگر می‌بایست با اقدامات و تدابیر مؤثر دفاعی، خود را آماده مقابله با تهدیدات بالقوه و بالفعل دشمن نمود» و بخش بسیار مهم و حیاتی این آمادگی در شرایط تهدیدات نامتقارن، اتخاذ راهبردهای دفاعی غیرعامل در جهت خنثی سازی و تقلیل و کاهش خسارات حملات احتمالی هوایی دشمن به مراکز ثقل میهن اسلامی و بالا بردن

آستانه مقاومت ملی می‌باشد. شایسته است رهنمود و سخن حکیمانه امام راحل را که در اول بحث آورده‌ایم فراروی خود قرار دهیم و باید خطر تهاجم جهانخواران در شیوه‌ها و شکل‌های مختلف احتمال تجاوز را مجدداً از سوی ابرقدرت‌ها و نوکرانشان جدی بگیریم.

اهمیت و ضرورت پدافند غیرعامل

برابر آمار سرشماری سال ۱۳۷۸، تعداد شهرهای کشور ۶۰۰ و تعداد روستاهای آن ۶۵۰۰ روستا بوده است،

پدافند هوایی مراکز حیاتی و حساس موجود کشور در شهرها صرفاً با توپ ضد هوایی ۲۳ میلی متری، نیازمند ۲۴۰ هزار قبضه توپ، یک میلیون و دویست هزار نفر نیروی انسانی (خدمه)، ۳۰ هزار آتشبار و ۷۵۰ گردان ویژه پدافند هوایی خواهد بود که امکان تأمین، تشکیل، سازماندهی و پشتیبانی آن دور از دسترس می‌باشد.

دفاع غیرعامل در واقع مجموعه تمهیدات، اقدامات و طرح‌هایی است که با استفاده از ابزار، شرایط و حتی المقدور بدون نیاز به نیروی انسانی به صورت خود اتکا صورت گیرد. چنین اقداماتی از یک سو توان دفاعی مجموعه را در زمان بحران افزایش داده و از سوی دیگر پیامدهای بحران را کاهش و امکان بازسازی مناطق آسیب دیده را با

کمترین هزینه فراهم می‌سازد. در حقیقت طرح‌های پدافند غیرعامل قبل از انجام مراحل تهاجم و در زمان صلح تهیه و اجرا می‌گردند. با توجه به فرصتی که در زمان صلح جهت تهیه چنین طرح‌هایی فراهم می‌گردد، ضروری است این قبیل تمهیدات در متن طراحی‌ها لحاظ گردند. به کارگیری تمهیدات و ملاحظات

گستره پدافند غیرعامل

- محورهای کلان تأثیرگذار بر پدافند غیرعامل در سطح ملی براساس نمودار ارائه شده شامل موارد ذیل می‌باشد:
- حوزه عمرانی (زیربنایی)
- حوزه حمل و نقل و ارتباطات
- حوزه دارو، غذا، آب و بازیابی نیروی انسانی
- حوزه انرژی
- حوزه رسانه‌ها و تبلیغات روانی
- حوزه مخابرات
- حوزه صنایع
- حوزه مالی و اقتصادی
- حوزه دیپلماسی و امنیت
- حوزه دفاع

پدافند غیرعامل علاوه بر کاهش شدید هزینه‌ها، کارایی دفاعی طرح‌ها، اهداف و پروژه‌ها را در زمان تهاجم دشمن بسیار افزایش خواهد داد.

در حال حاضر عمده ترین هدف پدافند غیرعامل، ایمن سازی و کاهش آسیب پذیری زیرساخت‌های مورد نیاز مردم است تا به تدریج شرایطی را برای امنیت ایجاد نماید. این گونه اقدامات مهم در اکثر کشورهای دنیا با انجام شده و یا در حال اقدام است.

این اقدامات اگر به صورت یک برنامه ریزی و با طراحی در توسعه کشور (توسعه پایدار) نهادینه شود، خود به خود بسیاری از زیرساخت‌هایی که ایجاد می‌شود، در ذات خود ایمنی خواهند داشت. برای اصلاح زیرساخت‌های فعلی هم می‌توان با ارائه راهکارهایی مثل مهندسی مجدد آن‌ها را مستحکم کرد.

اهداف پدافند غیرعامل

۱. تداوم فعالیت‌های زیربنایی کشور و تأمین نیازهای حیاتی،
۲. تسهیل اداره کشور در شرایط تهدید و بحران ناشی از تجاوز خصمانه و حفظ بنیه دفاعی علی‌رغم حملات مخرب دشمن
۳. کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی، هدف یابی و دقت هدف گیری تسلیحات آفندی دشمن
۴. بالا بردن قابلیت بقا، استمرار عملیات و فعالیت‌های حیاتی و خدمات رسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در شرایط وقوع تهدید، بحران و جنگ
۵. تقلیل آسیب پذیری و کاهش خسارت و صدمات تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در برابر تهدیدات و عملیات دشمن
۶. سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن
۷. صرفه جویی در هزینه‌های تسلیحاتی و نیروی انسانی
۸. فریب و تحمل هزینه بیشتر به دشمن و تقویت بازدارندگی
۹. افزایش آستانه مقاومت مردم و نیروی خودی در برابر تهاجمات دشمن
۱۰. حفظ روحیه و انسجام وحدت ملی و حفظ سرمایه‌های ملی کشور
۱۱. حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور.

نمونه‌هایی از مصداق آفند غیرعامل

ایجاد رخنه در اتحاد مردم و حاکمیت، یک آفند غیرعامل است که عموماً دشمن به کار می‌برد. ایجاد بحران کاذب اقتصادی انتشار شایعه مثل گسترش بیماری سارس در آسیای شرقی توسط رسانه‌های آمریکا که اقتصاد کشورهای آسیای شرقی را در عرض چند هفته به زمین زد، (در حالی که طبق اعلام مقامات مالزیایی آمار کشته شدگان تصادفات جاده‌ای مالزی ۱۰ برابر مرگ و میر ناشی از سارس بوده است). همین امر باعث شد عوارض

اقتصادی و شایعات ناشی از این بیماری، مشکلات فراوانی برای این کشورها به وجود آورد.

جنگ رسانه‌ای را می‌توان یک آفند غیرعامل دانست. مقابله و آمادگی با آفند غیرعامل بسیار سخت است زیرا نیازمند مهارت‌های بسیار بالایی است. در این زمینه باید برای مدیران کشور آموزش‌های لازم را تدارک دید. این نوع جنگ‌ها، جنگ‌های نرم افزاری و پیچیده هستند.

با تمام این تفاسیر، خوشبختانه قرآن کتاب آسمانی مسلمانان مملو از نکته‌هایی برای مقابله با این نوع جنگ‌هاست. جنگ‌های آینده دنیا قطعاً به سمت گسترش این نوع جنگ‌هاست که در آن با استفاده از ایجاد سازمان‌های غیردولتی با آموزش‌های کاذب در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی، در کشورها، ناپایداری دائمی و فروپاشی حکومت‌ها رخ خواهد داد. همانند فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی.

سلاح قدرتمند ثقلین (قرآن کریم و عترت)، نه تنها راه مقابله با انواع مختلف و متعدد این نوع جنگ‌ها را به ما می‌دهد بلکه باجرات می‌توانیم بگوییم که موقعیت بسیار بالای آفندی را به ما می‌دهد که در صورت انجام مطالعات دقیق آمایش سرزمینی در کره خاکی، قابلیت اجرایی بالایی دارد.

اصول پدافند غیرعامل

در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا اصول مهم پدافند غیرعامل در قالب موارد زیر ذکر شده است.

۱ اختفا

اختفا یا پنهان کاری به کلیه اقداماتی گفته می‌شود که مانع از قرار گرفتن تأسیسات و تجهیزات در دید مستقیم دشمن گردیده یا تشخیص تأسیسات و تجهیزات و همچنین آگاهی از انجام فعالیت‌های خاص را برای او غیرممکن یا مشکل می‌سازد.

روش‌های اختفا عبارتند از:

۱- استفاده مناسب از عوارض زمین و احداث تأسیسات در محلی که توسط دشمن به سهولت قابل تشخیص و رویت نباشد.

۲- عادی و غیرمهم جلوه دادن تأسیسات با جدول بندی، درختکاری و ...

۳- جداسازی منطقی تأسیسات صنعتی که به علت نوع فعالیت نمی‌توان آن‌ها را به طور کلی دگرگون نمود. به نحوی که تأثیر زیادی بر نوع فعالیت‌ها نگذارد.

۴- حذف نقاط حیاتی و حساس و مهم از روی نقشه‌هایی که به دلیل خاص باید در رسانه‌های گروهی منعکس گردد.

۵- نشان ندادن نمای خارجی تأسیسات حیاتی و حساس در تلویزیون به خصوص در ارتباط با محیط اطراف و جاده‌ها

۶- عدم درج آگهی در جراید به گونه‌ای که وقوع فعالیتی مهم در محدوده زمانی و در موقعیت جغرافیایی مورد استفاده قرار گیرد.

۷- ایجاد تأسیسات در اعماق زمین یا در دل کوه‌ها که

به این ترتیب علاوه بر پنهان کردن آن‌ها بحث استحکام کافی در مقابله با راکت، بمب و موشک را می‌توان مطرح کرد.

۲ جابه جایی

از آن‌جا که تأسیسات صنعتی به صورت ثابت در نقطه‌ای مستقر می‌شود و انتظار و تغییرات و تحولات دفعی از آن‌ها نمی‌رود. چنانچه جمع‌آوری و نصب مجدد گونه‌هایی از صنایع تا حد لازم سهولت داشته باشد می‌توان کالبد‌های مورد نیاز را از نوع سبک و انعطاف پذیر مانند چادر و یا سازه‌های سبک با قابلیت مونتاژ و ديمونتاژ آن انتخاب نمود و در مراحل زمانی مختلف محل آن را جابه‌جا نمود.

۳ استتار

مفهوم کلی استتار هم‌رنگ و هم‌شکل کردن تأسیسات و تجهیزات با محیط اطراف می‌باشد. استتار از موثرترین و متداول‌ترین روش‌های دفاعی غیرعامل در ارتش کلاسیک دنیاست.

در مبحث استتار دو نوع دید از طرف دشمن مدنظر است: دید هوایی و دید زمینی.

عوامل مربوط به اجرای استتار عبارتند از: رنگ، سایه، بافت، زمین، جنس و مصالح و حرارت و ...

انواع استتار

- ۱- استتار نوری
- ۲- استتار حرارتی
- ۳- استتار راداری
- ۴- استتار رادیویی (مثل ایجاد پارازیت یا ارسال فرامین کاذب).
- ۵- استتار بصری
- ۶- استتار صوتی
- ۷- ضد الکترونیکی

اصول پدافند غیرعامل

در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا اصول مهم پدافند غیرعامل در قالب موارد زیر ذکر شده است.

۱ اختفا

۲ استتار

۳ پوشش

۴ فریب

۵ تفرقه و پراکندگی

۶ مقاومت‌سازی و استحکامات

۷ اعلام خبر

در اینجا به اختصار به شیوه‌های اصول پدافند غیرعامل اشاره می‌شود.

۲ استحکامات

در بحث پدافند غیرعامل استحکامات به سازه‌های موقتی اطلاق می‌شود که با توجه به شرایط و امکانات و میزان اهمیت و آسیب‌پذیری نقاط حیاتی و حساس در محل‌های مناسب و اطراف تأسیسات ایجاد می‌گردند تا مانع اصابت مستقیم موشک بمب، توپخانه، خمپاره یا ترکش این مهمات به تأسیسات و یا تجهیزات گردیده و اثرات ترکش و انفجار را به طور نسبی خنثی نمایند. استحکامات به شکل زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

۱ خاکریز

چنانچه تجهیزات در فضای باز چیده شده و یا درون ساختمانی و با مقاومت مصالح معمولی قرار گرفته باشند با ایجاد خاکریز با ارتفاع و قطر مناسب می‌توان در مواردی مانع اصابت مستقیم بمب و موشک به تأسیسات و تجهیزات گردیده و در اکثر موارد مسیر ترکش و موج انفجار به طرف تأسیسات را سد کرد.

۲ کیسه شن

در صورتی که فضای لازم برای ایجاد خاکریز با شیب مناسب وجود نداشته باشد با چیدن گونی‌های پر از شن و ماسه در چندین ردیف و روی هم می‌توان به نتایج مورد نظر برای حفظ تأسیسات دست یافت.

علاوه بر محصور کردن تأسیسات و تجهیزات می‌توان از کیسه‌شن به عنوان پوشش محافظتی نیز استفاده کرد مثل: لوله‌های زمینی انتقال نفت و ...

۳ دیوار کشتی

ایجاد دیوار احتیاج به بررسی کارشناسی داشته و قطر و ارتفاع آن با توجه به مقاومت مصالح به کار رفته باید محاسبه شود. دیوار کشتی شامل آجرچینی، سنگ‌چینی، ایجاد بلوک‌هایی با سیمان مسلح یا استفاده از بلوک‌های پیش‌ساخته می‌باشد. دیوار کشتی بهتر است در قطعات مجزا و کنار هم صورت گیرد.

۴ پوشش

ایجاد پوشش یک اقدام موقتی است که با بالا رفتن شدت تهدید و احتمال حمله هوایی موشکی انجام شده و تا زمانی که احتمال حمله وجود دارد ادامه می‌یابد. با این عمل تأسیسات و تجهیزات با مرکز فعالیت از دید خلبان یا حسگر نصب شده در سر بمب و موشک پنهان گردیده و هدف‌گیری و هدایت موشک و بمب‌های هدایت‌شونده از جمله بمب‌های لیزری میسر نشده و یا دقت آن‌ها کاهش می‌یابد. پوشش می‌تواند توسط دود، بخار آب (غلیظ) یا با هوا کردن بادکنک و بالن ایجاد شود.

انواع پوشش

۱- پوشش امنیتی: اقداماتی است که عمدتاً در مورد

حساس مجموعه مورد تهاجم موجب می‌گردد عملیات تهاجمی با حجم کمتر و متمرکز، بیشترین تخریب را به جا بگذارد.

ایجاد مجتمع‌های عظیم صنعتی، تأسیسات بندری وسیع، نیروگاه بزرگ و... در کشور که ممکن است مورد حمله هوایی دشمن قرار گیرد به صلاح نیست. در مورد مراکز موجود لازم است مطالعات صورت گرفته و در صورت امکان طرح‌هایی جهت انتقال تدریجی آن‌ها به نقاط مختلف کشور تهیه شود تا با رعایت اصول پراکندگی در محل‌های جدید مستقر گردند.

۷ تفرقه

منظور از تفرقه، جداسازی بخش یا بخش‌هایی از تجهیزات، قطعات یدکی، مواد و سایر وسایل و انتقال آن‌ها به محلی غیر از محل استقرار دائمی و نجات آن‌ها از تأثیر یک حمله هوایی موشکی احتمالی است. این امر نباید باعث توقف کامل فعالیت‌ها گردد.

۸ فریب و اختلال

به مجموعه اقداماتی که بتواند با شناسایی و توجه دشمن را از هدف‌های مورد نظر منحرف کرده و موجب گمراهی وی در تشخیص و هدف‌گیری شود، فریب و اختلال اطلاق می‌شود.

۹ دسترسی‌ها

دسترسی‌ها به معنی راه‌ها و فضاهای عبوری و ارتباطی است و در انواع و مقیاس‌های مختلف قابل طرح است. خطوط ارتباطی یک موضع به محیط بیرونی باید تابع ضوابطی باشد که خصوصیات تهدیدات منجر به اختلال در تردد یا حذف تردد شود.

۱۰ موانع

کلیه عواملی که نفوذ حضور دشمن را در محدوده مورد نظر مشکل نماید موانع نام دارد. انواع موانع عبارتند از:

۱۱ فاصله

یک اصل کلی آن است که هر چند فاصله سوژه از مبداء تهدید و تهاجم بیشتر باشد از ایمنی بیشتری برخوردار است. زیرا طی کردن فاصله با به کارگیری هر نوع شی تهاجمی اعم از موشکی، هوایی و زمینی، مستلزم برنامه ریزی دقیق‌تر و به کارگیری سلاح و تکنولوژی کارآمدتر و هزینه‌گزارتر و در عین حال خطرپذیری بیشتر است.

۱۲ توپوگرافی

به معنی پستی و بلندی‌های زمین می‌باشد. در صورت وجود ناهمواری در مسیر نقاط مورد نظر علاوه بر خود این ناهمواری‌ها باعث دشواری حرکت مهاجم به خصوص نیروی زمینی می‌شوند و در عین حال امکاناتی را جهت به کارگیری تدافعی فراهم می‌نماید.

۱۳ زیستگاه‌ها

در هر منطقه که توده‌ای از کالبد معماری و تجمع نیروی انسانی وجود داشته باشد دلیل استحکامات

از مجموعه گردیده اما خسارت جانبی زیادی به بار نمی‌آورد تنها در مقابل موج انفجار و ترکش بمب موشک محافظت شوند ولی بخش‌هایی از مجموعه که صدمه دیدن آن‌ها موجب از کار افتادن کل سیستم و وقفه کامل یا نسبی در انجام فعالیت می‌گردد با مقاومت کافی اصابت بمب ساخته شوند.

چنانچه تأسیسات حیاتی و حساس که احتمالاً در فهرست هدف‌های دشمن قرار دارند فاقد مقاومت کافی در مقابل اصابت مستقیم بمب، موشک بوده یا موج انفجار ناشی از اصابت، بمب و موشک در نزدیکی تأسیسات را نتواند تحمل نمایند. می‌توان با اجرای طرح‌های خاص مهندسی، مقاومت بنای آن‌ها را افزایش داده و احتمالاً به حد مطلوب رسانید.

۱۴ پراکندگی

پراکندگی عناصر کالبدی یکی از مباحث مهم پدافند غیرعامل محسوب می‌گردد که در کاهش خسارت ناشی از ایراد ضربه تخریبی دشمن بسیار مؤثر است و به عکس در صورتی که دشمن در مراحل تهاجمی خود پیش از شناسایی حضور و با با شناسایی به مرحله نشانه روی و اصابت دست باید تمرکز عناصر کالبدی و

تأسیسات ثابت به کار گرفته می‌شود و فعالیت‌های مجازی یا غیرواقعی را برای دشمن تداعی می‌کند.

۱۵ پوشش فیزیکی: اصطلاحاً اقداماتی است که موقتاً به صورت فیزیکی مانع از تشخیص هدف می‌گردد که از جمله این اقدامات می‌توان به ایجاد پرده دود یا بخار غلیظ اشاره کرد.

۱۶ ایجاد سازه‌های امن و مقاوم سازی

طراحی و احداث تأسیسات حیاتی و حساس به گونه‌ای که به طور کلی در مقابل اصابت مستقیم بمب و موشک مقاوم باشند در خیلی از موارد اصولاً عملی نبوده و به صرفه و صلاح نیز نمی‌باشد. زیرا هزینه ایجاد تأسیسات با چنین مشخصاتی ممکن است به مراتب پیش از کل تجهیزات مربوطه باشد.

در اکثر موارد صلاح بر این است که اجزای مستقل تأسیسات و تجهیزات که اصابت احتمالی بمب موشک موجب از کار افتادن تجهیزات و توقف فعالیت بخشی

حیاتی است و آسیب یا تصرف آن‌ها به وسیله دشمن باعث اختلال کلی در اداره امور کشور می‌گردد.

۲۴ مراکز حساس

مراکزی هستند که دارای گستره فعالیت منطقه‌ای می‌باشند و وجود و استمرار فعالیت آن‌ها برای مناطقی از کشور ضروری است و آسیب یا تصرف آن‌ها به وسیله دشمن باعث بروز اختلال در بخشی از کشور می‌گردد.

۲۵ مراکز مهم

مراکزی که دارای گستره فعالیت محلی می‌باشند و وجود و استمرار فعالیت آن‌ها برای بخشی از کشور دارای اهمیت است و آسیب یا تصرف آن‌ها به وسیله دشمن باعث بروز اختلال در بخشی از کشور می‌گردد.

۱۹ تهدیدات

تهدید دشمن (آمریکا) را کاملاً جدی بگیرد (فرمانده معظم کل قوا)

به کارگیری پدافند غیرعامل در جهت مقابله با تهدیدات و تقلیل خسارات ناشی از حملات هوایی، موشکی، زمینی و... کشور مهاجم، موضوعی بنیادی و اساسی است که وسعت و گستره آن تقریباً تمامی مراکز حیاتی و آسیب پذیر نظامی، اقتصادی و... کشور را در بر گرفته و حفظ امنیت ملی، استقلال سیاسی و اقتصادی و پیروزی در جنگ به نحو چشمگیری در رأس امور است.

نتایج استفاده از پدافند غیر عامل

- ۱ کاهش طمع کشورهای تهدید کننده و متخاصم
- ۲ قرار نگرفتن در مظان اتهام تهدید علیه کشورها (مطابقت با سیاست تنش زدایی)
- ۳ پویایی علمی و فنی در کلیه سطوح مدیریتی، مهندسی و فنی
- ۴ افزایش پایداری ملی

ویژگی‌های جمهوری اسلامی

عواملی که موجب تهدید و تخاصم دائمی برخی از کشورهای سلطه شده است.

- ۱ دیدگاه ایدئولوژیک و پایبندی نظام جمهوری اسلامی ایران به اسلام ناب محمدی و مبانی آن
- ۲ دیدگاه ژئوپلیتیک و جغرافیای خاص سیاسی
- ۳ دیدگاه اقتصادی و بهره‌مندی از منابع عظیم نفت و گاز
- ۴ دیدگاه جمهوری اسلامی ایران به عرصه فناوری‌های نوین (غنی‌سازی اورانیوم و...)

جایگاه پدافند غیر عامل در اسلام

قرآن کریم: ۱
تعلیم ساخت زره به حضرت داوود (ع) جهت در امان ماندن از آسیب جنگ با کفار

عملکرد رسول مکرّم اسلام (ص) ۲
استفاده از شگردهای اختفاء که از اصل پدافند غیر عامل است. در جریان هجرت و مخفی شدن در غار ثور.

چنانچه ساختمان محل فعالیت دارای مقاومت کافی در مقابل موج انفجار و ترکش نبوده و تجهیزات و وسایل به کار رفته در تأسیسات خطر آفرین باشند و در مواردی که تأسیسات خود هدف حمله هستند با شنیدن صدای آژیر باید به محل امن رفت.

جان پناه می‌توان یک سنگر بتنی سرپوشیده، سنگر معمولی یا دیواره آجری یا حتی خاکی باشد که افراد بتوانند با رفتن درون آن و نشستن روی پاهای خود یا روی سنگر در معرض اصابت ترکش قرار نگیرند.

۱۵ پدافند در مقابل حملات ویژه (شیمیایی، میکروبی، هسته‌ای)

استفاده از سلاح‌های شیمیایی در محیط جنگ رایج است و کمتر در محیط‌های تاسیساتی کاربرد دارد. اعلام خطر حمله شیمیایی یا حملات هوایی معمولاً متفاوت بوده و این اعلام خطر ممکن است قبل یا همزمان با حمله صورت پذیرد. استفاده از ماسک در این شرایط بسیار مهم است.

در مورد حملات هسته‌ای: چنانچه افراد بدانند در صورت اطلاع از انفجار قریب الوقوع هسته‌ای با رفتن داخل یک سنگر، کشیدن یک پتوی مرطوب روی سر خود می‌توانند تا حد زیادی از آثار ناشی از ریزش اتمی مصون بمانند. قطعاً در مقابل یک حمله هسته‌ای به طور کامل تسلیم نخواهند شد، آموزش در این زمینه نقش مؤثری را ایفا می‌کند.

۱۶ آمایش دفاعی

شامل سازماندهی و چینش مناسب فضاها و تأسیسات برای نیل به اهداف استراتژیک و دفاعی صورت می‌گیرد و به مطالعات گسترده‌ای نیاز دارد.

۱۷ سلاح شناسی

یکی از مطالعات مهم در امور دفاعی و پدافندی، مطالعه روی توانایی‌های سلاح‌های متفاوت، میزان آسیب رسانی هر یک دسته بندی و روش‌های مقابله با آن‌ها می‌باشد.

۱۸ مکان یابی

انتخاب مطلوب و بهینه یک محل با امکان تحقق آن فعالیت و داشتن شرایط مناسب برای توسعه آینده به گونه‌ای که علاوه بر عوامل عمومی اصول پدافند غیر عامل رعایت شود.

۱۹ مراکز حیاتی

مراکزی هستند که دارای گستره فعالیت ملی می‌باشند و وجود و استمرار فعالیت آن‌ها برای کشور

متنوع و پیچیدگی کالبدی و سایر امکانات و از طرفی عدم شناخت دقیق دشمن از میزان و مکانیزم مقاومت‌های احتمالی همواره نوعی احتیاط و تردید وجود داشت و این امر خود به مثابه وجود قابلیت‌های پیشگیرانه می‌باشد.

۵ آب‌های سطحی

شامل نهرها، رودها، کانال‌ها، دریاچه‌ها، حوضچه‌های طبیعی، مصنوعی، تالاب‌ها و برکه‌های سطوح زیرکشت غرقابی مانند برنج و نیشکر که استعداد مانع بودن در مقابل حمله‌های تصرف زمینی دارند.

۶ رمل‌ها

۱۱ سیستم‌های ردیابی و اعلام خطر بخشی از اقدامات پدافند غیرعامل و هوایی نظیر ایجاد پرده پوششی اقدامات درون سازمانی به منظور آماده نمودن محیط جهت ترک فعالیت استفاده از جان پناه و پناهگاه‌ها و... اندکی قبل از وقوع حملات هوایی موشکی صورت می‌گیرد.

و بنابراین کلیه افراد باید در زمان مناسب به نحوی از وقوع این حملات مطلع گردند.

مهمترین اقدام برقراری سیستم اعلام خطر در نقاط حیاتی و حساس با تشکیل یک مرکز اعلام خطر و گماردن یک مسئول در هر زمان و استفاده از بلندگو، آژیر و خطر و... می‌باشد.

۱۲ آموزش و فرهنگ سازی

مسئولین تصمیم گیرندگان و کلیه افرادی که به نحوی در سیاست‌گذاری تهیه اجرای طرح‌های پدافندی غیرعامل سهمی می‌باشند. لازم است متناسب با نیاز از آموزش‌های لازم برخوردار گردند. ارائه آموزش با تشکیل دوره‌های آموزشی مختلف، در مراکز آموزش نظامی و غیرنظامی میسر می‌باشد.

۱۳ پناهگاه

پناهگاه به مکانی اطلاق می‌گردد که در مقابل اثرات حملات هوایی موشکی نسبت به ساختمان‌های معمولی یا فضای باز از امنیت بیشتری برخوردار باشد. پناهگاه بهتر است در نزدیکی محل‌های تجمع افراد باشد و بهتر است در فاصله مناسب از تأسیسات و با استحکام موردنظر جهت مقاومت در مقابل اصابت مستقیم بمب، موشک یا موج انفجار اتخاذ گردد.

پناهگاه‌ها باید مجهز به هواکش، سیستم تهویه طبیعی و یا مصنوعی، سیستم روشنایی و برق اضطراری، وسایل کمک‌های اولیه، آب و غذا، وسایل کنار زدن آوار و راه‌های ورود و خروجی متعدد به خارج از محوطه پناهگاه باشند.

۱۴ جان پناه:

۳ تأکید حضرت علی (ع) در نامه ۱۲ نهج البلاغه. آن حضرت می‌فرماید: «قرارگاه‌های خود را در دامنه کوه‌ها و یا در کنار رودها احداث کنید زیرا در برابر تهاجم دشمن شما را حفاظت می‌کند».

۴ استفاده از مزیت ارتفاعات و مراقبت از نقاط نفوذ دشمن در جنگ‌ها از جمله جنگ احد

۵ کندن گودال پیرامون شهر مدینه در جنگ خندق با توجه به همه این مطالب لازم است آحاد ملت نسبت به موضوع پدافند غیرعامل حساس باشند و همچنان که در پدافند غیرعامل در طول هشت سال جنگ تحمیلی مقاومت کردند و پیروز شدند در جنگ و دفاع پدافند غیرعامل هم هوشیارانه مقاومت نمایند.

کشورهایی مثل سوئیس، سوئد و... سمبل پدافند غیرعامل محسوب می‌شوند. این کشورها در حالی که هیچ‌گونه تهدیدی ندارند، اما آینده‌نگری می‌کنند. سوئیس کشور بی‌طرف است ولی پدافند غیرعامل و دفاع غیرنظامی قوی‌ای دارد به طوری که بعضی از دانشگاه‌ها و بیمارستان‌های این کشور در زیر کوه ساخته شده‌اند و تمامی برج‌های مسکونی بزرگ دارای پناهگاه هستند. این پناهگاه‌ها در برابر حملات میکروبی، شیمیایی و هسته‌ای مقاومت می‌کنند. در چین شهری زیرزمینی ساخته شده که گنجایش ۲ میلیون نفر را دارد. وقتی سؤال می‌شود که کشور شما با سیاست‌های بی‌طرفانه خود چرا پیگیر چنین مواردی است، در جواب می‌گویند: «هیچ‌کس آینده را تضمین نمی‌کند. اگر بخواهیم همیشه در صلح بمانیم باید زیرساخت‌های این چنینی را مدام تقویت کنیم».

وضعیت پدافند غیرعامل در جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی بعد از پیروزی انقلاب همواره با تهدید مواجه بوده و خواهد بود. در دنیا بیشترین تهدید نظامی علیه ایران بوده است. در حال حاضر به دلیل پرونده هسته‌ای، همه روزه شاهد انواع و اقسام تهدیدات هستیم. با توجه به شرایط موجود، برای توسعه کشور می‌بایست به این تهدیدات توجه لازم را داشته باشیم. اگر این گونه نباشد، دیگر نمی‌توان نام کم‌توجهی بر آن نهاد. یا غفلت است که اگر آگاهانه باشد خطرناک است و باید دستگاه اطلاعاتی با آن برخورد کند و اگر غیر آگاهانه بوده که باید جبران شود.

چه میزان کار باید کرد تا این کم‌توجهی‌ها جبران شود؟

ریشه مشکلات در زمینه پدافند غیرعامل، فرهنگی

است. وقتی با مدیران درباره پدافند غیرعامل به بحث می‌نشینیم، با سه دسته از مدیران طرف هستیم. وقتی می‌گوییم باید پدافند غیرعامل اجرا شود می‌گویند پدافند غیرعامل یعنی چه؟ پس از توضیح، در جواب ما می‌گویند: «توان دشمن فراتر از قدرت ماست و توان خودمان را به شدت ضعیف تصور می‌کنند. این نشان از عملیات روانی مؤثر دشمن دارد که به خوبی در توانمندی‌های خودش اغراق کرده است». متأسفانه در بخشی از مدیران کشور این نگرش وجود دارد.

برخی از مدیران از پدافند غیرعامل برداشت نظامی دارند. یکی از مدیران بلند پایه دولتی می‌گفت شما می‌خواهید پل‌های کشور را رنگ و استار کنید تا زدید دشمن پنهان بماند و از سیستم‌های لیزری پیشرفته

دشمن صحبت می‌کرد. در جواب باید گفت این حرف‌ها متعلق به ۵۰ سال پیش است. الان در دانشگاه‌های نظامی کشورمان با دقت تحولات نظامی دشمن را مطالعه کرده و توانمندی‌ها و ضعف‌های آن‌ها را بررسی می‌کنند و بر همین مبنای نقاط ضعف دشمن اطلاع کامل دارند. امروز جنگ‌ها پیشرفته شده و نسل جدیدی از جنگ‌ها در حال وقوع است. این کم‌اطلاعی باعث می‌شود، مدیران فکر کنند که انجام چنین اقدامات و لخرچی است! هرچند اکثر مدیران هم درک مناسبی از پدافند غیرعامل دارند.

باید بپذیریم که دشمن مطلق نیست و آسیب‌پذیری‌های فراوانی دارد و از طرفی توان ما بالاست. این جملات اعتقاد ماست و هر کس به این موارد اعتقاد ندارد، بهتر است به پدافند غیرعامل فکر نکند. باید باور فرهنگی ایجاد شود تا بتوانیم بر مشکلات فائق شویم. باید از سطح مدرسه نسبت به فرهنگ‌سازی و آموزش پدافند غیرعامل اقدام کنیم. در

پدافند غیرعامل به شدت جای کار وجود دارد. در پدافند غیرعامل به دنبال کاهش نسبی خسارت هستیم.

اگر به شکل‌گیری مسکن توسط بشر دقت کنیم می‌بینیم انسان در مقابل تهدیداتی چون باد، باران، رعد و برق، سرما و دیگر عوامل سرپناهی برای خود ساخته تا از گزند این تهدیدات در امان باشد. این سرپناه، همواره به روز شده تا به خانه‌های امروزی رسیده. در ژاپن با توجه به زلزله‌هایی فراوانی که در این کشور رخ می‌دهد، هنگام زلزله مردم میز جلوی خود را می‌گیرند تا وسایل روی میز نریزند ولی در کشور ما اهمیتی به این مسائل داده نمی‌شود و گمان می‌کنند زلزله مخرب است و ما نمی‌توانیم بر آن فائق شویم.

در بند ۱۰ ماده ۱۲۱ بر نامه چهارم توسعه که به تصویب مجلس رسیده، دولت مکلف شده در یک برنامه پنج ساله، کاهش آسیب‌پذیری رده‌های حیاتی و حساس کشور را فراهم کند. در سال‌های ۸۴ و ۸۵ یک درصد از درآمد هر سازمان می‌بایست صرف پدافند غیرعامل همان سازمان می‌شد. در سال ۸۵ با همکاری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی بودجه مستقلی برای بحث در نظر گرفته شد، تا با همکاری سایر سازمان‌ها، برنامه‌های مربوط به پدافند غیرعامل اجرا شود.

به لحاظ قانونی هم، آئین‌نامه اجرایی بند ۱۰ ماده ۱۲۱ قانون که به تصویب هیئت دولت و سپس به تأیید مقام معظم رهبری رسیده است، تکلیف کرده که رئیس هر دستگاه و یا نماینده وی مسئول پدافند غیرعامل دستگاه متبوعشان هستند و مکلفاند آسیب‌پذیری را شناسایی کرده و با برنامه‌هایی که با هماهنگی کمیته پدافند غیرعامل هماهنگ می‌شود، آسیب‌ها را کاهش دهند و به سمت پایداری و ایستایی ببرند.

سندی با عنوان سند راهبردی پدافند غیرعامل کشور تهیه و به تصویب رسیده که بخش عمده‌ای از طرح جامع در آن پیش‌بینی شده است که شامل چشم‌انداز و همسو با چشم‌انداز ۲۰ ساله اهداف کلان و بلند مدت، اهداف کوتاه مدت، سیاست‌های اجرایی و راهبرد می‌شود پیش‌بینی کرده و در اختیار دستگاه‌ها قرار داد شده از آن استفاده کنند.

ما در مراحل اولیه و ابتدایی کار هستیم. در اولین مرحله که رسیدن به یک باور مبتنی بر این است که «می‌توانیم بر آسیب‌پذیری‌ها غلبه کنیم».

در این زمینه تدبیر مقام معظم رهبری بر مدنظر قرار گرفتن اولویت‌هاست که این اولویت‌ها بعد از طبقه‌بندی زیرساخت‌ها به دست می‌آید. نقش هر زیرساخت در پایداری ملی مشخص می‌کند که این زیرساخت حیاتی، حساس است و یا فاقد طبقه‌بندی است.

تا امروز نزدیک به ۷۰ درصد دستگاه‌هایی که طبقه‌بندی حیاتی و حساس دارند شناسایی شده و برنامه‌هایشان نهایی شده است و موافقت‌نامه‌هایی هم در این زمینه مبادله شده است. اگر مسیر تداوم داشته باشد و بودجه‌های مناسب را برای کار در نظر بگیرند، طی سه سال آینده بخش عمده‌ای از آسیب‌پذیری زیرساخت‌های حیاتی کشور مرتفع می‌شود.

مسئله سرعت برنامه‌ها راضی نیستیم، به دلیل اینکه عقب‌ماندگی‌های زیادی را در این زمینه داریم. برای رفع مشکلات باید مطابق با نظام مهندسی و برنامه‌ریزی کشور قدم برداریم؛ این نظام تأکید می‌کند که طرح قبل از اجرا بایستی حتما مطالعه شود و برای پروژه باید مشاور در نظر گرفته شود و مشاور برای انجام کار زمان خاص خودش را می‌خواهد. زیرا طرح باید توسط مشاور مطالعه شود تا آسیب‌پذیری‌ها را بشناسد و برای رفع آسیب‌ها، راه‌حل ارائه کند و در نهایت با توجه به نتایج مطالعات مشاور، برنامه اجرایی توسط کمیته پدافند غیرعامل تنظیم شود. زمانبر بودن بخشی از این نظام محسوب می‌شود.

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) فرمانده کل قوا در زمینه اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل فرمودند: «باید بسیجی وار عمل کنید. برای حرکت بسیجی وار و اجرای طرح مقداری عقب هستیم». باید با تمرکز و علاقه بیشتر و توجه به تدابیر فرمانده کل قوا سرعت کارها افزایش یابد.

امروز ما در ایران اسلامی

در پدافند غیرعامل، با سه نوع پروژه مواجهیم: یا در حال مطالعه، یا در حال ساخت یا در حال بهره‌برداری هستند. آنجا که پروژه‌های در حال مطالعه هستند، می‌توانیم در مباحثی چون مکان‌یابی مناسب که یافتن عرصه امن در کشور است، پروژه را در برابر تهدید دشمن حفظ کنیم. بحث مقیاس آمایشی نیز در اینجا مطرح است. مثلاً برای ساخت پالایشگاه باید، چه اندازه‌ای داشته باشد و کجا ساخته شود. ممکن است بخواهیم پالایشگاهی را کنار مرزها بسازیم اما این پالایشگاه از لحاظ حجم و اندازه باید تعریف محلی و منطقه‌ای داشته باشند و مقیاس ملی آن‌ها باید در عمق مناسب کشور باشد.

دومین موضوع در مکان‌یابی، استفاده از عوارض طبیعی جهت کاهش آسیب‌پذیری است که اگر به درستی انتخاب شود، باعث کاهش آسیب‌ها می‌گردد.

سومین موضوع پراکنندگی در سایت است. در ساخت پالایشگاه نباید مخازن سوخت را در کنار هم و به صورت خطی بسازیم چرا که با صدمه دیدن یکی از آن‌ها باقی مخازن هم خود به خود آسیب می‌بینند. ممکن است عده‌ای بگویند در قبال آسیب دیدن تأسیسات نفتی نمی‌توان کاری کرد، خوشبختانه یک مبتکر ایرانی با استفاده از آلیاژ آلومینیوم، ماده‌ای ساخته که مانع از انفجار مواد سیال می‌شود. این مواد را که به صورت الیاف بسته شده است مثلاً در باک موتور سیکلت تعبیه می‌کنند و سپس با شلیک گلوله آن را منفجر می‌کنند. به خاطر وجود این الیاف، باک منفجر نمی‌شود بلکه مانند شمع می‌سوزد. می‌توانیم به جای مخازن فلزی از مخازن بتنی استفاده کنیم. با انجام این اقدامات می‌توانیم آسیب‌پذیری را از ۱۰۰ درصد به ۲۰ درصد برسانیم.

در قبال پروژه‌های در حال ساخت و یا بهره‌برداری هم می‌توان دست به اقداماتی زد، در پروژه‌های در حال ساخت، اگر هنوز برخی از تأسیسات ساخته نشده باشند، با ارائه راهکارهایی موارد مرتبط را باید مطالعه کرد. در پروژه‌های در حال بهره‌برداری نیز با مطالعه پروژه، قسمت‌های آسیب‌پذیر را باید شناسایی کرده و تأثیر آسیب را بر سازه به حداقل برسانیم.

بومی سازی دانش پدافند غیرعامل

متأسفانه در کشورهای مختلف، مباحث مرتبط با پدافند غیرعامل طبقه‌بندی شده هستند و اطلاع کمی در این زمینه وجود دارد. در اجرای پروژه‌ها هم با مشکل عدم وجود مشاور فنی و تخصصی پدافند غیرعامل مواجه هستیم. پس از شروع فعالیت‌های

شرکت‌های مشاور و همکاری با کمیته پدافند غیرعامل به دستاوردهای علمی مطلوبی در زمینه دانش فنی دست یافتیم. شرایط در این زمینه کاملاً امیدوار کننده و مثبت است.

آمریکایی‌ها جنگ‌ها را به چهار نسل تقسیم‌بندی کرده‌اند. جنگ‌های آینده از مدل جنگ‌هایی است که آمریکایی‌ها در حال حاضر با استفاده از آن می‌جنگند. آن‌ها در برخورد با کشورها مدل‌های مختلفی را دارند. ویژگی جنگ‌های گذشته بر قسمت‌های نظامی، تلفات عمده، برخورد با مردم و عمدتاً سخت‌افزاری تمرکز پیدا می‌کرد. در جنگ‌های جدید تصرف خاک معنایی ندارد. هدف اصلی جابه‌جایی حکومت‌هاست؛ حکومت‌ها نیز با رأی و پذیرش و باور مردمی سر و کار دارند. در جنگ‌های گذشته عملیات روانی پشتیبان عملیات نظامی بود، در جنگ‌های جدید بر عکس شده و عملیات اصلی همان عملیات روانی و سیاسی است و بخش نظامی از بخش سیاسی حمایت می‌کند. به این صورت که ابتدا یک عملیات روانی و یا سیاسی بزرگ را طراحی و اجرا می‌کنند و در نهایت نیز با بمباران چند هدف نظامی، به هدف‌شان می‌رسند، اصطلاحاً به این اقدام نظامی جراحی می‌گویند.

تقریباً ۷۰ درصد کار در جنگ‌های جدید عملیات روانی است. از این نظر شکل دهی به افکار عمومی و مقابله با عملیات روانی دشمن کار دستگاه‌های فرهنگی و به ویژه رسانه‌هاست. هدف قراردادن انسجام ملی با اینکه یک هدف نظامی نیست و یک هدف سیاسی-اجتماعی است. اما انسجام ملی را با ابزار روانی هدف قرار می‌دهند. با به هم خوردن این انسجام به بخش مهمی از هدف خود رسیده‌اند. اینجاست که می‌توان پی به عملکرد خطیر دستگاه‌های فرهنگی برد. در این مقطع باید چارچوب و کار کرد جدیدی را در عرصه‌های فرهنگی تعریف کنیم. این کار کردها می‌تواند آسیب‌پذیری‌های ما را در عرصه ملی در برابر دشمن کاهش دهد و در حفظ انسجام ملی

و مدیریت یکپارچه کشور مؤثر باشد و آن را به پایداری برساند. برای رسیدن به عوامل و چارچوب مورد نظر باید مطالعه و دقت بیشتری انجام دهیم.

نقش رسانه‌ها در عملیات روانی و پدافند غیرعامل

رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل و در حین پدافند غیرعامل کار کردهایی می‌توانند داشته باشند. رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی و تغییر باورها در مردم و مسئولین نقش اساسی را ایفا می‌کنند. باید این جمله را که «ما می‌توانیم در مقابل تهدیدات دشمن و کاهش آسیب‌پذیری‌ها اقدام مؤثر انجام دهیم» در باور مردم بکنجاییم. یکی از اهداف مهم دشمن در عملیات روانی، القا «نمی‌توانیم» است. باید با استفاده از رسانه‌ها به جنگ این القاء نادرست برویم. رسانه‌ها باید با بیان توانمندی‌ها و کارهای انجام شده و آشکار ساختن ضعف‌های دشمن برای مردم گام مؤثری را در این زمینه بردارند. مردم باید بپذیرند که می‌توانیم به دشمن هم ثابت کنیم که نمی‌توانند کاری کنند. در حین دفاع هم رسانه‌ها باید ارتباطش را با مردم حفظ کنند و خدماتش را تداوم دهد. همچنین برای شرایط این چنینی آمادگی و برنامه داشته باشند، مدیریت و تولید محتوا در حین دفاع بحث مهمی است که باید از هم اکنون شروع شده و از زاویه مناسبی به آن نگرسته شود، در این زمینه نیازمند اقدامات اساسی و مؤثری هستیم.

در جنگ‌های جدید تصرف خاک معنایی ندارد، هدف اصلی جابه‌جایی حکومت‌هاست؛ پذیرش و باور مردمی سرو کار دارند

- منابع**
- ۱- مجموعه تهییدات دفاع عامل و غیرعامل برای افراد و تأسیسات غیرنظامی (اصغر جدی ۱۳۸۳)
  - ۲- مجموعه فعالیت‌هایی که می‌توان با انجام آن از بروز و استمرار سوانحی که جان و مال مردم را تهدید می‌کند جلوگیری نمود یا در صورت بروز، آثار ناشی از آن را کاهش داد.
  - ۳- کاهش خسارات مالی و مدمت جانی وارده بر غیرنظامیان در اثر حوادث طبیعی یا حوادث غیرطبیعی (مهندس شمسانی)
  - ۴- برداشتی از مصاحبه سردار غلامرضا جلالی رئیس کمیته دانشی پدافند غیرعامل کشور

مهمترین مشکلات و چالش‌های فراروی پدافند غیرعامل

مشکل باورهای فرهنگی یکی از مهم‌ترین مشکلات است. همان‌طور که قبلاً هم گفتیم باید مردم و مسئولان به این باور برسند که ما می‌توانیم در برابر دشمن بایستیم، سون تزو استراتژیست مشهور چینی می‌گوید: «اگر طالب صلح هستی باید آماده جنگ باشی». اگر آرامش و صلح را می‌خواهیم باید خود را برای شرایط جنگی آماده کنیم و باید آسیب‌پذیری‌هایمان را کاهش دهیم به طوری که بتوانیم در برابر تهدید پایداری کنیم. دشمن باید بفهمد که با اعمال تهدید نمی‌تواند سیستم را به هم بریزد و اگر به این نتیجه برسد موجب بازنگری می‌شود. دومین مشکل، نبود دانش فنی پدافند غیرعامل است به دلیل طبقه‌بندی بودن این بحث با مشکلاتی مواجهیم، البته با تلاش زیاد می‌توان به نتایجی دست یافت. و خلاصه اینکه به نظر می‌رسد همه مردم باید در این زمینه فعال شوند. در عین حال بسیج بهترین و مناسب‌ترین بخش برای اجرای ماموریت پدافند غیرعامل است.

ساخت بناهای گروهی حصاردار در ایران با طرح‌ها و نقشه‌های گوناگون، از سه هزار سال پیش شناخته شده است. قلعه فلک الافلاک در خرم‌آباد از نمونه‌های آن می‌باشد

امنیت ملی و دفاع غیرعامل

با نگاهی به تاریخ خلقت بشر، به نظر می‌رسد احساس امنیت و تقاضا برای آن، همیشه مطرح بوده و بشر با روش‌های مختلف، سعی در تحصیل آن داشته است. امنیت، یک موضوع اجتماعی است و از عوارض زندگی جمعی محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر، امنیت غالباً در ارتباط با پدیده‌ها و افراد دیگر معنا پیدا می‌کند. در سطح ملی، امنیت مفهومی فراتر از بقا و صیانت ذات کشور دارد. به عبارت دیگر ممکن است در یک‌زمان تمامیت ارضی، استقلال و حاکمیت یک کشور را دستخوش آشوب و هراس و سردرگمی نماید. عدم احساس آرامش که از این طریق به وجود می‌آید مهم‌ترین مانع در مسیر حرکت کشور به سمت اهداف از پیش تعیین شده است.

برای مفهوم امنیت ملی، تعاریف گوناگونی ارائه شده است؛ هر چند هیچ‌یک از آن‌ها به‌طور کامل مورد توافق نیست، لکن در هر یک از آن‌ها نکاتی وجود دارد. در فرهنگ روابط بین‌الملل آمده است: «امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر می‌برد.» در دایره‌المعارف علوم اجتماعی، این واژه چنین تعریف شده است: «اینکه کشورها هیچ‌گونه احساس خطر حمله نظامی، فشار سیاسی یا اقتصادی نکنند و بتوانند آزادانه گسترش و توسعه خویش را تعقیب کنند.»

گذری تاریخی بر دفاع غیرعامل

حسین قاسمی | انسان علاقه دارد درباره آنچه در گذشته روی داده اطلاعاتی به دست آورد چرا که ذهن کنجکاو و جستجوگر به شناخت ساده پدیده‌های اطراف خویش قانع نبوده و می‌خواهد بداند آن‌ها در گذشته چگونه و چرا به وقوع پیوسته‌اند. در حقیقت، یکی از بهترین راه‌های شناخت هر مسئله‌ای، مطالعه گذشته آن است و شاید در این میان، دستاوردهای بشری هیچ پدیده‌ای به اندازه تاریخ، انسان را به مرزهای رشد و بلوغ نزدیک نکرده است. دستیابی به اسرار تاریخ و کشف عبرت‌های آن، همیشه رمز موفقیت جوامع ژرف‌اندیش بوده و کسانی که از تاریخ گذشته عبرت نگرفته‌اند، بهای سنگین و گزافی پرداخته‌اند. مطالعه تاریخ و تفکر درباره آن نه تنها موجب شناخت در ست و بهتر هر چیز می‌گردد بلکه موجب افزایش تجربه انسان نیز می‌شود. پیداست عمر انسان به تنهایی برای کسب هر گونه تجربه‌ای کافی نیست. چه بسا بعضی حوادث، فرصت اندوختن تجربه را به انسان‌ها نمی‌دهد. در این بحث علمی سعی شده به صورت اختصار ضمن اشاره به بحث پدافند غیرعامل، تعریف مفاهیم، بیان اهداف و روند تاریخی دفاع غیرعامل با تأکید بر طبیعت، اندیشه‌های دفاعی، سدهای دفاعی احداث شده و بناهای دفاعی در ایران، به بررسی تجارب کشورها در فاصله جنگ جهانی اول و دوم در حد بضاعت پرداخته شود.

گذری تاریخی بر دفاع غیر عامل

نتایج مطالعات در خصوص پدافند غیر عامل، نشانگر این حقیقت است که متأسفانه در گذشته، بررسی تاریخی قابل توجهی در موضوع یادشده انجام نشده و محتوای کتاب‌ها و منابع نظامی-دفاعی موجود به این مهم نپرداخته یا بسیار کم‌رنگ و بدون توجه از کنار آن گذشته‌اند. لکن در این مقاله سعی شده با توجه به مطالب پراکنده، مواردی را در این خصوص ارائه شود. با توجه به تعاریف فوق، مواردی گوناگون در تاریخ و در کشورهای مختلف در چارچوب پدافند غیر عامل وجود دارد که به نمونه‌هایی از آن‌ها می‌پردازیم.

انسان، دانش و هنر دفاع غیر عامل را از دیگر مخلوقات هستی آموخته و بدون شک این موجودات بوده‌اند که به اجداد ما راه ساختن ابزار دفاعی از قبیل سپر، زره، پناه بردن به غارها، استتار، اختفا و سایر موارد را آموخته‌اند. ویل دورانت می‌گوید: «سگی که استخوان نیم‌خورده خود را زیر خاک پنهان می‌کند، سنجابی که فندق را برای روز دیگر خود نگه می‌دارد، زنبوری که عسل را در کندوی خود ذخیره می‌کند و مورچه‌ای که از ترس روز بارانی و برفی، توشه خود را پنهان می‌سازد، همه این‌ها نخستین کارگران تمدن بوده‌اند».

وسایل دفاعی غیر عامل در نزد حیوانات به شیوه‌ای است که از پنج وسیله شناخته‌شده دفاعی که خداوند در اختیار جانوران قرار داده، چهار وسیله آن، وسیله دفاعی غیر عامل و تنها یک وسیله آن عامل می‌باشد. این پنج وسیله عبارتند از: پنهان‌سازی و استتار، خود را مرده جلوه دادن، پوشش حفاظتی، تحرک و فرار از جنگ و مبارزه.

اندیشه دفاعی سون تزو

بیشتر نظامیان برای اثبات دیربندی علم نظامی و ارائه شجره‌نامه‌ای مفصل برای آن، سرآغاز این علم را به «سون تزو» و کتاب هنر جنگ او نسبت می‌دهند. «سون تزو» ژنرال چینی بود که بین سال‌های ۳۲۰ تا ۴۰۰ م قبل از میلاد می‌زیست. جایگاه آرای او در تاریخ اندیشه نظامی، از جهات مختلف از جمله دفاع غیر عامل قابل بررسی می‌باشد. از نظر او جنگ به‌عنوان یک واقعیت اجتماعی قانونمند مورد شناسایی قرار می‌گیرد که برای یک کشور دارای اهمیت حیاتی است که با مرگ و زندگی آن بستگی مستقیم دارد. پارهای از عقاید سون تزو که با دفاع غیر عامل رابطه نزدیک دارد عبارتند از:

- ۱ تمام فنون و ریزه‌کاری‌های هنر جنگ بر پایه فریب و اغفال دشمن استوار است.
- ۲ عملیات مخفی در جنگ، یک جنبه فوق‌العاده حیاتی دارد.
- ۳ تأکید بر اصل تحرک و جابه‌جایی.
- ۴ هنر جنگ، بر پایه فریب و نیرنگ و خدعه استوار است و فرمانده واقعی کسی است که به هنرهای تظاهر، اختفا و استتار مجهز باشد.

نمونه‌های عینی پدافند غیر عامل در زمان‌های دور

۱ سد دفاعی ذوالقرنین

یکی از موضوعات مهم تاریخی، احداث سد دفاعی ذوالقرنین است که هم‌زمان با زندگی قوم یاجوج و مأجوج بوده و قرآن کریم در دو سوره مبارکه «انبیاء» و «کهف» از این دو قوم نام برده است. ذوالقرنین سه جنگ و لشکرکشی بزرگ را انجام داده است. در لشکرکشی سوم به تنگه کوهستانی رسید که مردم نواحی آن وحشی بودند. چون ذوالقرنین به سرزمین آن‌ها رسید، به او گفتند ای ذوالقرنین بدان که قومی به نام یاجوج و مأجوج در پشت این کوه فساد و خونریزی و وحشی‌گری بسیار می‌کنند. چنانچه ما خرج آن را به عهده گیریم. آیا سدی میان ما و آن‌ها می‌بندی که ما از شر آن‌ها آسوده شویم؟ ذوالقرنین گفت: قطعات آهن بیاورید؛ قوم مقدار بسیاری آهن و چوب و زغال فراهم آوردند و الواح آهن را در میان دو کوه قرار دادند و چوب و زغال اطراف آن ریختند و آنگاه آتش افروختند و مس‌های گداخته را در منافذ آن فرورویختند تا به صورت سدی نیرومند در آمد به‌طوری که قوم یاجوج و مأجوج دیگر قدرت نفوذ در آن نداشتند.

۲ دیوار چین

دیوار چین که ۱۵۰۰ مایل (۲۴۱۵ کیلومتر) طول دارد و در نقاط مختلف آن دروازه‌های بزرگی به سبک آشوری تعبیه شده، عظیم‌ترین ساختمانی است که بشر تا کنون برپا داشته است. ولتر در عظمت آن می‌گوید: اهرام مصر در برابر آن چیزی جز توده‌های سست و بی اعتبار نیست. طی سالیان دراز، مردمان بی‌شماری در راه ساختن آن جان دادند و چینی‌ها در این خصوص می‌گویند: این دیوار مایه الهام یک نسل و نجات نسل‌های بسیار شده است.

۳ سد دفاعی خوارزمشاهیان

خوارزمشاهیان هنگام یورش بیگانگان با شکستن سد‌هایی که بر روی رودخانه جیحون بسته بودند، آب آن‌ها را در زمین‌ها ریختند. بدین ترتیب زمین‌های آب‌گرفته مانع پیشروی بیگانگان می‌شد. این ویژگی سبب شد که خوارزمشاهیان برای مدت‌ها استقلال خود را حفظ نمایند.

۴ اسب تروا

اسب چوبی تروا پس از یک نبرد چند ساله و طولانی توسط اودیسیوس، یکی از افراد زیرک و هوشمند یونانی، در سال ۲۱۲ قبل از میلاد ساخته شد. داستان از این قرار است که چون سربازان یونانی از تسخیر شهر سیداکویز ناامید شدند، اودیسیوس طراچی و ساخت اسب چوبی را انجام و آن را به نزدیک شهر انتقال داد. مردم شهر با دیدن پیکر عظیم اسب چوبی پنداشتند که یونانی‌ها از جنگ دست کشیده‌اند، آن‌ها که صحنه را خالی می‌بینند اسب را به داخل قلعه برده و این پیروزی

را جشن گرفته و به پایکوبی می‌پردازند، غافل از آنکه لشکر عظیمی از افراد دشمن در پشت دروازه‌های شهر کمین کرده بودند. شب هنگام، سربازان پنهان شده در شکم اسب، از آن بیرون آمده، دروازه قلعه را به روی لشکریان کمین کرده گشوده، با یورش و شیبخون غافلگیرانه، دشمن قوی خود را از پا آوردند و جنگ چندین ساله را به نفع خود خاتمه دادند. تأثیر و ماندگاری این واقعه تاریخی در ادبیات اقدامات فریبنده به گونه‌ای است که از اسب تروا به‌عنوان سمبل و نماد فریب یاد می‌شود.

۵ تاریخچه ساخت بناهای دفاعی در ایران

سرزمین گسترده ایران باستان که ایران کنونی بخشی از آن است، به علت وضع جغرافیایی که میان دو جلگه آباد بین‌النهرین و پنجاب سهند قرار گرفته بود، همچون پلی بوده که طوایف مهاجم به طرف شرق یا غرب، مجبور شده‌اند از آن عبور کنند. زندگی در چنین موقعیت جغرافیایی و محیط نامن، ایرانیان را وادار نمود تا به منظور در امان ماندن از تجاوز متجاوزین، خانه‌های مسکونی خود را به صورت دژ کوچکی بسازند. بنابراین به هر گوشه این سرزمین که نگاه کنید، قلعه، برج و بارو، ارگ، کهن دژ، در بند، خندق و دروازه و نظایر آن‌ها از نامنی محیط زندگی و توجه و تدبیر آگاهانه ایرانیان به ملاحظات دفاعی و امنیتی حکایت دارد. ساخت بناهای گروهی حصاردار در ایران با طرح‌ها و نقشه‌های گوناگون، از سه هزار سال پیش شناخته‌شده است. قلعه بلوارآباد در شهرستان خوی، حصار سیلک در کاشان، قلعه حسنلو در ارومیه، تورنگ در گرگان، تپه حصار در دامغان و قلعه فلک الافلاک در خرم‌آباد از نمونه‌های آن می‌باشد.

به‌طور کلی، معماری و شهرسازی اوایل اسلام در ایران متأثر از معماری قبل از اسلام به‌ویژه دوره ساسانیان است. در شهرهای اسلامی اعم از شهرهای تغییر یافته و نوین‌یاد عامل دفاعی و پدافندی همچنان مورد توجه بوده است، به‌طوری که معمولاً هر شهر اسلامی از سه بخش تحت عنوان کهن دژ، شارسستان و ریض تشکیل می‌گردد. مهم‌ترین این بخش‌ها، کهن دژ یا ارگ بوده که عبارت بود از قلعه‌ای که در وسط یا گوشه شهر قرار داشته و معمولاً از یک‌سو به با روی شهر پیوسته بود تا همواره برای دفاع آماده‌باشد.

دیگر دیوارهای دفاعی مشهور دنیا

تفکر ساخت و احداث دیوارها و خطوط و دژهای دفاعی از قدیم‌الایام به‌عنوان یک اقدام دفاعی باهدف سد کردن و ایجاد مانع در مسیر تهاجم دشمن و ممانعت از مواجه شدن با حمله‌ای غافلگیرانه مورد توجه دولت‌های مختلف بوده و تاکنون ادامه دارد. برخی از آن‌ها عبارتند

والتزلیمین، محقق
آمریکایی در تعریف
امنیت ملی می‌گوید:
«یک ملت وقتی دارای
امنیت ملی است که در
صورت اجتناب از جنگ
بتواند ارزش‌های خود
را حفظ کند و در صورت
اقدام به جنگ بتواند آن
را پیش ببرد

استفاده از برده دود به منظور گمراه کردن و فریب دشمن، یکی از روش‌هایی بود که در جنگ جهانی دوم مورد استفاده قرار گرفت

از: دیوار آنتونین در اسکاتلند، دیوار آتلانتیک در فرانسه و ایتالیا، دیوارهای اورلئان در روم، دیوار برلین در آلمان و...

نمونه‌هایی از اقدامات دفاع غیرعامل در جنگ جهانی دوم

۱ ایجاد برده دود: استفاده از برده دود به منظور گمراه کردن و فریب دشمن، یکی از روش‌هایی بود که در جنگ جهانی دوم مورد استفاده قرار گرفت. زمانی که بمب‌افکن‌های دشمن به فاصله ۱۵۰ مایلی اهداف می‌رسیدند، ژنراتورها روشن شده و به هنگام نزدیک شدن هواپیما به فاصله ۸۰ مایلی هدف، شروع به دودزایی می‌کردند تا آوریل ۱۹۳۱ به هنگام شدت حملات هوایی دشمن در حدود ۸۵۰ برده دود از ۲۸ نقطه حیاتی محافظت کرد و هیچ کدام از این نقاط آسیب و زبانی ندیدند.

۲ ایجاد تأسیسات فریبنده: در روزهای نخستین جنگ جهانی دوم، بناهای بدلی معروف به پایگاه k به منظور انحراف هواپیماهای دشمن به کار می‌رفت، در اوت ۱۹۴۰ انگلستان در حدود صد فرودگاه بدلی و حدود چهارصد هواپیمای فریبنده بر پا داشت تا توجه بمب‌افکن‌های دشمن را به آن‌ها معطوف سازد. بناهای بدلی در آن زمان، نزدیک کارخانه‌های اصلی هواپیماسازی ساخته شد و بمب‌افکن‌های دشمن به جای ساختمان اصلی، ساختمان‌های بدلی را بمباران می‌کردند

دفاع غیرعامل در دیگر کشورهای جهان

بسیار خردمندانه است که با بهره‌گیری از تجربیات دیگر

کشورهای جهان، هزینه تجربه کردن دوباره بدبیهیات را در برنامه‌ریزی دفاعی و امنیتی خود نپردازیم. قلب تاریخ، حاوی بسیاری از این تجربیات است. شاید حوادث و رویدادهای اعصار و قرون گذشته، مصداق مناسبی برای فضای قرن بیست و یکم نباشد اما مطمئناً آگاهی از رویدادهای چند دهه اخیر در بعضی از کشورهای جهان و لحاظ نمودن نتایج حاصل از آن‌ها، در طرح‌ها و برنامه‌های دفاع غیرعامل کشور مفید و مثمر ثمر خواهد بود. در حقیقت، لزوم دفاع و اجرای الزامات دفاع غیرعامل برای کلیه کشورهای جهان - خواه قدرتمند و خواه ضعیف - وجود دارد. از این‌رو در ایران نیز می‌بایستی تلاش گردد تا با بهره‌گیری از تجارب به دست آمده طی اعصار گذشته و نیز تجارب اخیر و ارزشمند جنگ تحمیلی همراه با نگاهی موشکافانه و شیوه عملکرد دیگر کشورها در این خصوص، به اقدامات مثمر ثمرتر و سودمندتری در مقوله دفاع غیرعامل دست یافت. بدین منظور در این بخش از مجله به اجمال مهم‌ترین اصول، اقدامات و شیوه‌های برخورد در مقوله دفاع غیرعامل برای کلیه کشورهای مطرح دنیا در این رابطه بیان گردیده است.

آلمان

آلمان‌ها پس از جنگ دوم جهانی رعایت اصول دفاع غیرعامل را با استفاده از تجربیات ارزشمند گذشته خود در دستور کار قرار دادند.

۱ تدوین قوانین، مقررات و حمایت‌های لازم از دفاع غیرعامل

۲ تشویق مردم به ساخت پناهگاه‌های خصوصی و خانوادگی

۳ طرح‌ریزی و ساخت پناهگاه‌های عمومی با قابلیت مقاومت در برابر سلاح‌های کشتار جمعی

۴ ساخت پناهگاه‌های پیش ساخته توسط شرکت‌های مختلف تخصصی جهت منازل مسکونی با کاربردهای چند منظوره

۵ استفاده از کلیه امکانات و نیز تشویق مشارکت مردمی در ساخت پناهگاه‌ها

۶ استفاده دو منظوره از تأسیسات و پناهگاه‌ها و ...

۷ راهنمایی صرفه‌جویی و نظارت بر ساخت و ساز پناهگاهی

۸ رعایت، کنترل و نظارت بر پراکندگی جمعیتی در تقسیم امکانات حفاظتی

۹ رعایت اصل عدم تمرکز در پناهگاه‌ها و سکونتگاه‌ها

۱۰ تدوین آمایش استقرار شهرها در عرصه سرزمین باهدف توزیع متوازن شهرهای کوچک و متوسط بعد از جنگ جهانی دوم

۱۱ قابلیت مقاومت پناهگاه‌ها تا حد امکان در برابر سلاح‌های کشتار جمعی سند راهبردی دفاع غیرعامل کشور ۱۳۸۵

سوئیس

سوئیس سال‌هاست که توانسته است جمعیت خود را نسبتاً ثابت نگه دارد. این کشور علیرغم اتخاذ سیاست بی‌طرفی و به دور از گرایش‌های سیاسی و نظامی شرق و

اصول پدافند عامل

والتر لیبمن، محقق آمریکایی در تعریف امنیت ملی می‌گوید: «یک ملت وقتی دارای امنیت ملی است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش‌های خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش ببرد.

امنیت ملی دارای سه ویژگی اساسی می‌باشد:

۱ نسبی: در جهان امروز، دستیابی به امنیت مطلق ناممکن است، چرا که قدرت متغیر، متفاوت و نسبی است.

۲ ذهنی: احساس امنیت با عدم امنیت، یک برداشت و امر ذهنی است که ریشه در اعتقادات، باورها و رهبران یک کشور دارد.

۳ تجزیه‌ناپذیری: امنیت با حاکمیت و استقلال یک کشور رابطه مستقیم دارد.

مؤلفه‌های امنیت ملی

- ۱** حفظ جان مردم
- ۲** حفظ تمامیت ارضی
- ۳** حفظ سیستم اقتصادی و سیاسی
- ۴** حفظ استقلال و حاکمیت کشور

غرب و بر خور دار از اقتصادی قوی و شدیداً برنامه‌ریزی شده، با ملحوظ نظر قرار دادن تجربیات حاصل از جنگ جهانی اول و دوم، همواره در جهت تجهیز و تقویت نیروهای مسلح خود تلاش نموده و دارای ارتشی (نظامی و شبه نظامی) حدود ۷۰۰ هزار نفر می‌باشد. این کشور رعایت اصول و قواعد دفاع غیرعامل را به موازات تقویت نیروهای مسلح خود با دقت تمام در دستور کار قرار داده و اقداماتش به تناسب جمعیت و وسعت این کشور در اروپا نمونه است. در سوئیس اقدامات دفاع از غیر نظامیان و خدمات اجباری مرتبط به آن از سه اصل کلی زیر پیروی می‌نماید:

اصل اول: فارغ از هر گونه تصویر پیش فرض از جنگ احتمالی آینده باشد.

به منظور دستیابی به اصل اول می‌بایست شش اصل فرعی دیگر مورد توجه قرار گیرد که عبارتند از:

<< یک پناهگاه برای هر شهروند سوئیس: به دلیل غیر قابل پیش‌بینی بودن مکان وقوع حمله و نشر آثار سلاح‌ها، دفاع غیرعامل باید قادر به تأمین پناهگاه برای تک تک شهروندان سوئیس در هر لحظه باشد.

<< باید امکان حضور سریع شهروندان در پناهگاه‌ها توسط شهروندان وجود داشته باشد.

« مکان‌های خصوصی در هر پناهگاه وجود داشته باشد.

« پناهگاه‌ها می‌بایست، مقاوم و در عین حال به نحوی که از همه جهت محافظت شده باشند، ساخته شوند.

« هیچ‌گونه تخلیه جمعیت انجام نخواهد گرفت: به دلیل قدرت تخریبی زیاد و مدت نامعلوم استمرار آثار سلاح‌های کشتار جمعی، هیچ جایی امن نخواهد بود. بنابراین مؤثرترین ابزار برای زنده ماندن، استقرار در درون پناهگاه و نه تخلیه محل از جمعیت است. - ۶- ۱ تنوع به معنای به کارگیری طیف متنوعی از اقدامات ساختمانی و سازمانی است که مانع از تحمیل ضربات سخت مهاجمان و در نتیجه از بین بردن کلیه اقدامات محافظتی موجود می‌شود.

« اصل دوم: جنبه مقرون به صرفه اقتصادی بودن آن می‌بایست رعایت شود.

مطابق اصل دوم، شش اصل فرعی ذکر شده در زیر باید رعایت گردد:

« محافظت مطلق و صددرصد وجود ندارد، ولی محافظت کارآمد دست‌یافتنی است.

« اقدامات حفاظتی باید هماهنگ با یکدیگر باشند.

« از تمام قابلیت‌های حفاظتی باید به بهترین نحو

ممکن استفاده نمود: بیشتر پناهگاه را در صورتی که زیر زمین‌ها و دیگر ساخت‌وسازهای بنیادی زمان صلح ترکیب شوند. می‌توان به روش مقرون به صرفه تری احداث نمود.

« در دوره‌های خطر باید برنامه‌ریزی اضطراری صورت گیرد

« پیشگیری بهتر از درمان است.

« تطابق پذیری و سازگاری: اقداماتی که برخاسته از نیازهای زمان جنگ هستند، باید انعطاف‌پذیر باشند.

« مطابق اصل سوم، لازم است به منظور مواجهه صحیح با شرایط جنگی و فشارهای روحی ناشی از آن، به نیازهای انسان در شرایط زندگی در پناهگاه توجه شود.

دفاع غیر عامل در روسیه

روس‌ها شاید پیشروترین کشور در انجام اقدامات دفاع غیر عامل نباشند، اما بدون شک فعال‌ترین کشور در عرصه دفاع غیر عامل خصوصاً بعد از جنگ جهانی دوم محسوب می‌شوند. نمای شهرهای ساخته شده در این کشور از جمله

شهرهای مسکو، لنین‌گراد و کی‌یف در کشور اوکراین به گونه‌ای طراحی و ساخته شده‌اند که بتوانند به عنوان مطمئن‌ترین پناهگاه برای مردم

شهر قابل استفاده باشند. عمق بخش‌هایی از مترو شهر مسکو به ۶۳ متر می‌رسد. ظرفیت پذیرش پناهگاه‌های ویژه‌ای در عمق زیاد و در مکان‌هایی امن و حفاظت‌شده جهت مقامات سیاسی و نظامی ساخته شده است. روس‌ها در انجام اقدامات فریب و نیرنگ کم‌نظیرند. اجرای طرح‌های فریب در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم شدت بیشتری گرفت.

برنامه‌های

دفاع غیر عامل روسیه

۱ برنامه‌ریزی دفاع عامل و غیر عامل

۲ تقویت و استحکام بخشی مراکز حیاتی و حساس

۳ ساخت پناهگاه‌های عمیق زیرزمینی (برای مردم و مقامات دولتی)

کشورهای مختلف جهان هر کدام بر حسب تهدیداتی که شناسایی کرده‌اند و بر اساس میزان آسیب پذیری‌های درونی خود استراتژی پدافند غیر عامل مخصوص خود را طراحی کرده و اجرامی کنند

۴ نگهداری اقلام و تجهیزات حیاتی در مناطق امن و پناهگاه‌های زیرزمینی
۵ احداث شیلترهای ضد بمب در مناطق مورد نیاز
۶ طراحی ریل‌های راه‌آهن متحرک (به منظور جابه‌جایی موشک‌های بالستیک)
۷ ساخت پست‌های فرماندهی و کنترل متحرک
گفته شده است که برنامه روسیه (شوروی سابق) در زمینه دفاع از غیرنظامیان، بزرگ‌ترین برنامه از نوع خود در جهان است که دو مقیاس مورد توجه قرار گرفته است:

۱ تأمین پناهگاه عمومی و جمعی.
۲ تأمین محافظت فردی.
روسیه (شوروی سابق) دارای یک برنامه جامع برای تخلیه مناطق شهری است. به طوری که طبق آن برای هر شهروند، یک جای ویژه و مشخص برای زمان تخلیه در نظر گرفته شده که در درون مزارع اشتراکی قرار داشته است.

اولویت بندی حفظ جان نیروهای انسانی، به ترتیب زیر است:

۱ رهبران کشور
۲ نیروهای انسانی متخصص و ماهر
۳ سایرین

نمود عینی برنامه‌های دفاع غیرعامل در روسیه را می‌توان به بهترین نحو ممکن در شهر مسکو جستجو نمود. در اتحاد جماهیر شوروی سابق و روسیه کنونی اعتقاد بر آن است که جنگ هسته‌ای قطعاً روزی رخ می‌دهد. از این رو تمهیدات بسیار گسترده‌ای به منظور محافظت از غیرنظامیان پیش‌بینی شده است. این کشور تأکید اصلی خود را بر راهبرد بازدارندگی استدلال حفظ و بقای کشور به‌طور همزمان قرار داده است.

البته پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و علی‌رغم پایان رقابت هسته‌ای دوران جنگ سرد، سرمایه‌گذاری‌های کلانی در زمینه ایجاد پناهگاه‌های ضد هسته‌ای انجام شده و برنامه‌های دولت در راستای نوسازی تسلیحات و صنایع نظامی این کشور تنظیم شده است. در سال ۱۹۶۸، اتحاد جماهیر شوروی سابق مؤثرترین روش دفاع غیرعامل در برابر حملات هسته‌ای را پراکنده‌سازی مناطق صنعتی و تخلیه جمعیت شهرهای بزرگ اعلام نمود. بنابراین به ایجاد شهرهای اقماری و نیز پراکنده‌سازی صنایع در اطراف شهرهای بزرگ تا شعاع ۵۰ کیلومتری (جهت مصونیت از یک انفجار هسته‌ای یک مگاتنی در فاصله ۲۰ کیلومتری) توجه شد. همچنین سامانه‌های پیشرفته

اعلام خطر به نحوی که فرصت کافی برای تخلیه جمعیت وجود داشته باشند، ضرورت یافتند. طبق برآوردها، بسته به فرصت باقی مانده تا وقوع حمله، تخلیه به صورت عمودی (در محل) و افقی (خارج از محل) پیش‌بینی شد. برای تسریع در تخلیه افقی شهر، به وجود شبکه‌های دسترسی عریضی نیاز بود. از این رو در شهر مسکو، خیابان‌ها عمدتاً بسیار عریض طراحی شدند تا در مواقع بحرانی، جمعیت بتواند به سرعت شهر را تخلیه کند. همچنین آثار یک حمله هسته‌ای از نظر شعاع و شدت تخریب در مناطق مختلف شهری محاسبه شده و براساس آن، شهر از نظر میزان و کیفیت توسعه آینده منطقه بندی گردید. بدین جهت یک شبکه جاده‌ای به دور شهر احداث گردید که بر خوردار از ویژگی‌های زیر است:

۱ دسترسی‌هایی را که از درون شهر عبور می‌نمایند به یکدیگر متصل می‌نماید.
۲ نزدیک پل‌های موجود در شهر تقاطع‌هایی وجود دارد.
۳ بزرگراه‌های بزرگی برای شهر طراحی شده است.

بدین ترتیب دسترسی‌های اصلی درون شهری به سریع‌ترین نحو، امکان خروج از شهر را فراهم می‌نماید. بنابراین شبکه ارتباطی شهری، شکل ستاره‌ای به خود گرفت به نحوی که دسترسی به مجاری اصلی آن از هر جایی به سهولت ممکن می‌گردد. به منظور تخلیه عمودی به وجود پناهگاه‌های عمیق، وسیع و مقاوم در برابر حملات هسته‌ای نیاز بود. بر همین اساس، ایجاد شبکه عظیم

متروی شهری مسکو مورد توجه قرار گرفت. در مسکو، ایستگاه‌های مترو بسیار وسیع هستند و برای مواقع اضطراری به‌وسیله درهای حفاظتی بسیار مستحکم بسته می‌شوند. به گفته خروشچف، متروی مسکو بزرگ‌ترین شبکه پناهگاهی ضد بمباران در جهان است. علاوه بر بافت شهری و مترو، مسکو از دیدگاه دفاع غیرعامل، دارای ویژگی برجسته دیگری نیز هست. این ویژگی را می‌توان «ایجاد استتار با استفاده از فضای سبزی انبوه» معرفی نمود. این تکنیک ضمن دشوار نمودن عملیات شناسایی دشمن - به دلیل ویژگی‌های طبیعی پوشش‌های گیاهی هرگونه عملکرد سامانه‌های راداری، ردیابی و هدف‌گیری دشمن را به میزان زیادی مختل و بی‌اثر می‌نماید و بالاخره از دیگر اقدامات این کشور در راستای دفاع غیرعامل می‌توان از آموزش‌های عمومی به منظور کسب آمادگی شخصی در مقابله با بحران از قبیل آتش‌سوزی‌ها، عملیات امداد و نجات و آموزش ویژه جوانان یاد نمود.

آمریکا

عملیات دفاع از غیرنظامیان در برابر تهاجم‌های نظامی در ایالات متحده مشتمل بر اقداماتی است که در زمان حمله، ۳ هدف را دنبال می‌نماید:

۱ به حداقل رسانیدن آثار حاصل از حمله به جمعیت غیرنظامی آمریکا
۲ مقابله سریع با شرایط اضطراری حاصل از حمله بازسازی و بازیابی تسهیلات و خدمات حیاتی تخریب‌شده یا آسیب‌دیده. در نتیجه چنین حمله‌ای این کشور در راستای مقاوم‌سازی زیرساخت‌های خود، پیش‌بینی‌هایی را برای تقویت و تحکیم توان دفاعی خود نموده است.

مهم‌ترین راهبردهای آمریکا

۱ لزوم حفظ پایداری به دستورالعمل‌ها، سیاست‌ها و روندهای کار توسعه یافته در طول دوران جنگ سرد در خصوص دفاع غیرنظامیان
۲ تأکید بر تقویت فوق‌العاده قابلیت‌های تهاجمی و بازدارندگی

۳ اتخاذ سیاست بازدارندگی دشمن از انجام تک حمله اتمی پیشگیرانه و مراقبت از وارد شدن صدمات غیرقابل جبران
۴ پیش‌بینی‌های لازم در جهت کاهش صدمات حاصله ناشی از حمله اتمی

۵ تقویت و توسعه توان هسته‌ای این کشور به‌عنوان مهم‌ترین عنصر بازدارنده
۶ ایجاد ایستگاه‌های نظامی مشابه و تفرقه و پراکندگی آن‌ها

۷ مستحکم کردن مواضع موشک‌های بالستیکي قاره‌پیمای و تأسیسات فرماندهی و کنترل مراکز مخابراتی مربوط به آن‌ها
۸ ساختن چند پناهگاه برای هر موشک و جابه‌جایی مکرر موشک‌ها از یک پناهگاه به پناهگاه دیگر

۹ در نظر داشتن و طرح‌ریزی مقاومت در برابر یک حمله اتمی با بهره‌گیری از نیروهای تهاجمی راهبردی، واحدهای ضد هوایی، موشک‌های زمین به هوا

۱۰ تهیه و اجرای طرح‌های مرتبط با حفظ جان و مال مردم قبل از حملات هوایی
۱۱ ایجاد پناهگاه‌ها، تخلیه شهرها و مناطق پر جمعیت و نواحی صنعتی

۱۲ تشویق و توسعه پناهگاه‌های خصوصی
۱۳ ارائه راهنمایی‌های فنی برای ایمن‌سازی ساختمان‌ها به مردم
۱۴ سرمایه‌گذاری در زمینه ابداع روش‌های نوین دفاع

از غیرنظامیان در برابر تهاجمات نظامی
دفاع غیرعامل در ایالات متحده آمریکا دارای ابعاد بسیار گسترده‌ای است. گرچه تأکید اصلی در این زمینه، بر افزایش فوق‌العاده توان تهاجمی و بازدارندگی

ایجاد کمربندی از مستعمره نشین‌های دفاعی به نام «شهرک‌های یهودی» مبادرت نمود که هر یک به منزله هسته‌هایی در اطراف قلمرو رژیم بوده و که ضریب امنیتی را افزایش می‌دهند. این شهرک‌ها به‌ویژه بین سال‌های ۱۹۷۷-۶۷ میلادی، به‌مانند قلعه‌های مستحکمی برای مرزها عمل کردند

◀ پاکستان

در میان کشورهای همسایه جمهوری اسلامی ایران، کشور پاکستان به این موضوع علاقه‌مندی خاصی نشان داده و ضمن ایجاد سازمانی برای این امر، به موضوع آموزش عمومی نیز توجه بسیاری نموده است؛ به‌طوری که جزوات آموزشی با متون ساده و روان در مورد نحوه مقابله با انفجارات هسته‌ای و دیگر تهدیدات در بین مردم و مراکز آموزشی انتشار یافته است.

منابع:

- موحدی نیا، جعفر، مفاهیم نظری و عملی دفاع غیرعامل، ۱۳۸۵
- اسکندری، حمید، دانستنی‌های پدافند غیرعامل، ۱۳۸۹
- حسینی، سید جواد، سوابق و تجربیات مربوط به پدافند غیرعامل در گستره تاریخ و جغرافیا، ۱۳۸۸
- بی‌آر آر شیرازی، عبدالکریم، بیونیک یا الهام صنعت از خلقت دورانت، ویل، تاریخ تمدن، ترجمه احمد آرام
- تزو، سون، هنر جنگ، ترجمه حسن حبیبی، ۱۳۵۹

هم به‌عنوان مناطق مسکونی و هم به‌عنوان پایگاه‌های اطلاعاتی و نظامی توأمان به‌صورت دفاعی و تهاجمی - به‌ویژه در مناطق حساس و مرزی - توسعه یافته‌اند و به‌عنوان ابزار نیرومند دفاعی در برابر تهدیدهای مرزی عمل می‌نمایند، بهترین نمونه‌های چنین کاربری‌های توأم مسکونی-نظامی به شمار می‌آیند. قانون دفاع غیرعامل این رژیم، یکی از جامع‌ترین قوانین دنیای

غرب است. یک سامانه اعلام خطر حمله در آنجا وجود دارد که نمایانگر اهمیت زیاد و اعلام هشدار و اعلام خطر در نظام دفاعی این کشور است. همچنین احداث پناهگاه باهدف مقابله با خطر، اجباری است؛ به‌طوری که ۸۰ درصد مردم را می‌توانند در برابر آثار حمله با سلاح‌های متعارف در خود پناه دهند. در نظام دفاعی این رژیم، برنامه‌ریزی برای تخلیه وجود ندارد و فقط زمانی که خانه‌های مردم خراب‌شده باشند تخلیه صورت می‌گیرد. ایجاد شهرک‌های یهودی نشین به‌عنوان سپر امنیتی و دفاعی ویژه مناطق مرزی: احداث «آبادی مسلح» جزء تفکیک‌ناپذیر «راهبرد دفاع منطقه‌ای» بوده است. این رژیم پس از شکل‌گیری در سال ۱۹۴۸ نسبت به

است، ولی دیگر اقدامات و تمهیدات دفاعی نظیر مقابله با شرایط حین و پس از وقوع حمله و عمدتاً حملات هسته‌ای نیز دیده شده‌اند. این تمهیدات، کلیه مراحل عمل در دفاع غیرعامل مشتمل بر آمادگی (اعلام خطر)، مواجهه (تخلیه عمودی یا افقی محل)، مقابله (نجات و کاهش دامنه آسیب‌ها) و بازیابی پس از رخداد حمله را دربرمی‌گیرند.

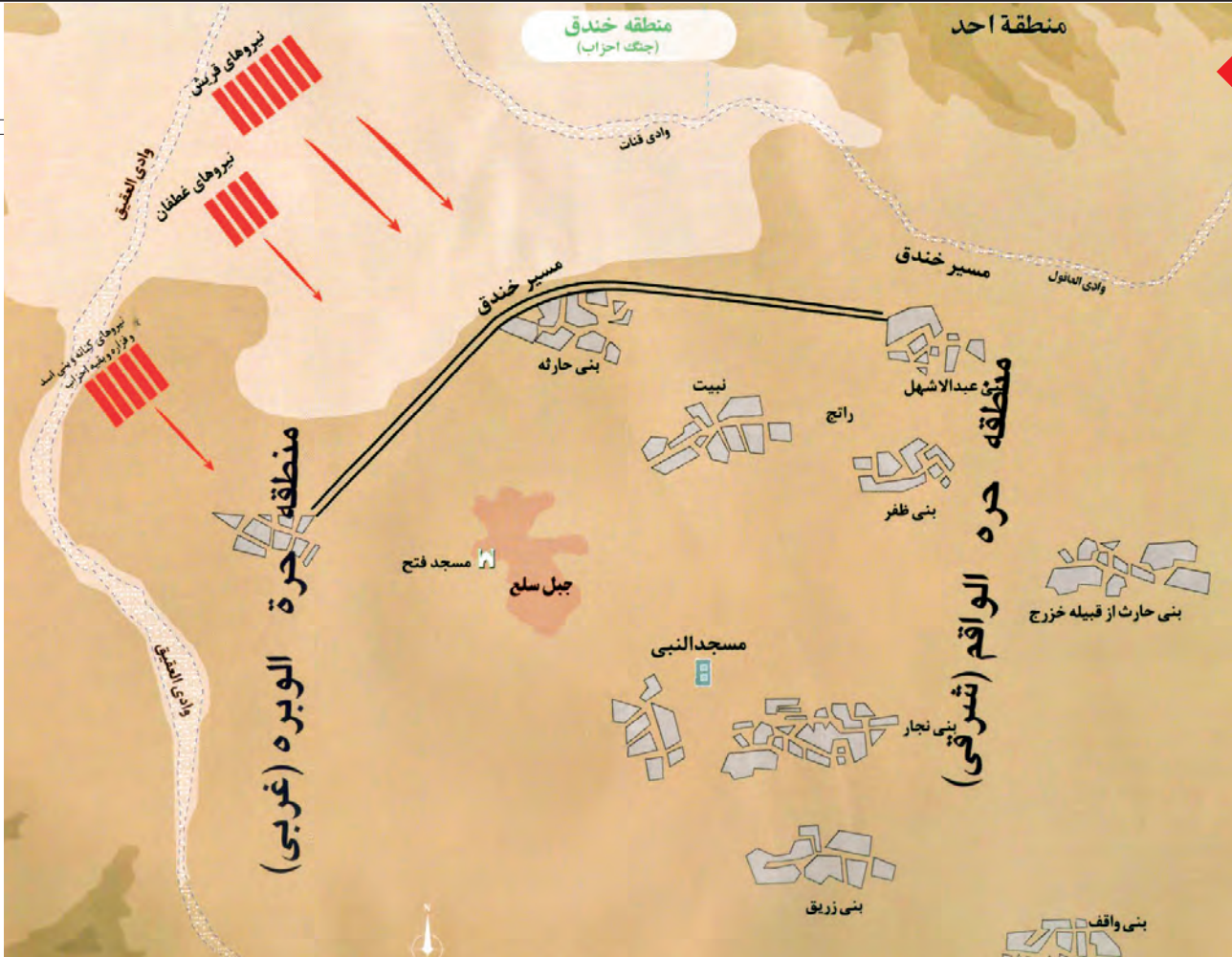
◀ رژیم صهیونیستی

این رژیم، دفاع غیرعامل را جزء لاینفک تمامی برنامه‌ها و اقدامات خود نموده و آن را در تمام پهنه سرزمین گسترش داده است؛ به گونه‌ای که مرز مشخصی میان دفاع عامل و غیرعامل «از نظر زمان و مکان» وجود ندارد. کلیه کاربردهای ارضی در قلمرو این رژیم و در مقیاس‌های مختلف، لزوماً بر خوردار از کاربری‌های نظامی نیز هست. به‌بیان دیگر، مناطق جمعیتی و به‌ویژه محیط‌های مسکونی، علاوه بر کارایی‌های متداول، بر خوردار از عملکردهای نظامی «توأم‌مان به‌صورت دفاع عامل و غیرعامل» نیز می‌باشد. شهرک‌های یهودی نشین که

رژیم صهیونیستی تمام مناطق پر جمعیت سرزمین‌های اشغالی را به گونه‌ای طراحی کرده که هم‌زمان از امکانات دفاع عامل و غیر عامل بر خوردار باشد

ساختن چند پناهگاه برای هر موشک و جابه‌جایی مکرر موشک‌ها از یک پناهگاه به پناهگاه دیگر، از مهم‌ترین راهبردهای کشور آمریکا

جهاد در اسلام با رویکرد پدافند غیرعامل

سیدسعدالله رئیس ساداتی از دیدگاه اسلام جنگ دو چهره دارد: چهره زشت و زیبا. زشت جنگ اصلی است که با هدف تنهاجم و تجاوز و فتنه جویی همراه باشد. چهره زیبای جنگ جنگی است که برای دفع تنهاجم و برچیدن دامن فتنه و دفاع از عقیده و آزادی و استقلال و حاکمیت دین خدا باشد که در اسلام تحت عنوان «جهاد» مطرح است. اسلام طرفدار صلح و همزیستی مسالمت آمیز با تمام ملل دنیاست. در صورتی که طرف مقابل نیز خواهان همزیستی مسالمت آمیز و شرافتمندانه باشد. اما اگر مستکبران عالم بخواهند از ملت‌ها سلب آزادی کنند و شرافت و کرامت انسانی ملت‌ها را پایمال کنند و بر معتقدات و استقلال و آزادی آنان تجاوز نمایند، ایستادگی در برابر آنان نه تنها نكوهیده نیست بلکه واجب و ضروری است.

حیات نظامی پیامبر
حیات نظامی پیامبر (ص) را می‌توان به سه دوره تقسیم بندی نمود:

۱ دوره آماده‌سازی و زمینه‌سازی (دوران بعثت در مکه)

۲ دوره جنگ‌های تدافعی و دفاع از حق و عقاید برحق خود که از سال دوم هجرت آغاز می‌شود و تا پایان جنگ احزاب (سال پنجم هجرت) ادامه می‌یابد.

۳ دوره جنگ‌های رهایی بخش، گسترش دعوت و صدور انقلاب و پیام و تکامل جنگ‌ها و عملکرد نظامی آن حضرت و بارانش که از جنگ احزاب تا پایان حیات پیامبر (ص) به طول انجامید

ویژگی‌ها مهم استراتژی جنگ‌های پیامبر (ص) از برجسته‌ترین ویژگی‌های استراتژی جنگ‌های پیامبر عبارتند از:

۱ انجام جنگ به عنوان «تکلیف» و «وظیفه» برای تحقق اهداف برتر انسانی و الهی

۲ رعایت اصل قداست جنگ و عبادت بودن جنگ. دفاعی بودن جنگ‌های پیامبر (ص)

۳ فرماندهی برجسته و نمونه، دوراندیش و آگاه به فنون رزم و جنگ

۴ تکیه بر روحیه و انگیزه به عنوان دو عامل اساسی پیروزی در جنگ و جهاد

۵ ابتکار عمل و طراحی نقشه‌های سازماندهی، تصمیم‌گیری سریع و فوری

۶ تکیه بر فناوری نظامی و استفاده از بهترین و

این هدف‌ها عبارتند از:

۱ براندازی شرک و برداشتن موانع تحقق ارزش‌های بعثت مبارزه با تبهکاران و گمراهان

۲ پاسداری از نظام و ارزش‌های الهی

جهاد در اسلام دارای روش‌های مختلفی است که یکی از اصولی‌ترین این روش‌ها دفاع غیرعامل می‌باشد که در طول جنگ‌های مختلف تاریخ مورد استفاده بشر قرار گرفته است.

علاوه بر رفع ظلم و ستم، دفاع از محرومان و مستضعفان در بند، برداشتن موانع تبلیغ اسلام، حفظ امنیت و استقلال، سرکوب فتنه‌جویان و آشوب‌گران و مقابله با متجاوزان و مستکبران از اهداف جهاد در اسلام به‌شمار می‌روند. از این رو جهاد (ابتدایی و دفاعی) از میان‌واجبات دینی، نقش کلیدی را ایفا می‌کند.

جهاد اسلامی، دارای اهدافی بس مقدس و والا است که همین ویژگی موجب برتری‌اش از دیگر جنگ‌ها می‌شود. برخی از

پیشرفته‌ترین صلاح‌های زمان در جنگ و به ویژه تلاش برای رسیدن به خود اتکایی و خود کفایی تسلیحاتی رعایت شور و شوق انقلابی در جنگ ها

تکیه بر نیروهای جوان و استفاده از نظرهای آنان و به آنها دادن حتی در فرماندهی نظامی و جنگی

حرکت در شب و ضربه زدن در صبحگاه و هنگام فجر (سپیده دمان)

هجوم سریع و حمله برق آسا

به کارگیری جنگ‌های نامنظم و خیابانی با رزم شهری بر حسب اقتضائات (پروزی در جنگ خیابانی بر ضد یهود در مدینه و طائف)

ابداعات و به کارگیری شیوه‌های جدید در جنگ نظیر حفر خندق در جنگ احزاب و استفاده از بلندی به عنوان یک نقطه امن در جنگ

ابعاد سیره و اندیشه نظامی پیامبر (ص)

هر چند پیامبر خدا (ص) به تمام معنا یک اندیشمند برجسته در تمامی زمینه‌های معرفتی، عملی و اجتماعی، سیاسی و نظامی بود و سیره آن حضرت نشأت گرفته از وحی و اندیشه متعالی آن بزرگوار می‌باشد، به برخی موارد مبانی اندیشه و سیره آن حضرت در باب امور نظامی و دفاعی جامعه اشاره می‌کنیم:

- یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های حیات پیامبر، رهبری و فرماندهی نظامی اوست که کمتر مورد توجه نویسندگان قرار گرفته است. سرلشکر محمود شیب در کتاب «الرسول قائد» در این مورد می‌نویسد: سرانجام به این نتیجه رسیدم که شخصیت نظامی پیامبر اسلام، در لابه لای دیگر عظمت‌ها و ارزش‌های والای آن بزرگوار، پنهان و مکتوم گردیده است
- کفایت و کاردانی نظامی، طراحی نقشه‌ها، تدوین استراتژی‌ها و اجرای تاکتیک‌های نظامی
- رعایت اصل آزادی، آزادی و آزادی منشی در جنگ‌ها و بر خورد‌های نظامی
- هدف دار بودن بر خورد‌های نظامی و اینکه پیامبر (ص) بر اهداف و مقاصد برتر و متعالی یعنی آزادی انسان‌ها از قیدها و بندهای بشری، نشر و گسترش دین خدا و آیین حق و برقراری عدالت و صلح در جامعه بشری «لتكون كلمة الله هي العليا» تاکید داشت
- تکیه بر اصل صلح و جنگ را ابزار حق و صلح و عدالت دانستن
- رحمت بودن برای جهانیان، در میادین جنگی و در برخورد با دشمن نمونه اعلامی رحمت الهی و عطا و عطاگونه بود
- استفاده از ابزار مشورت و به ویژه باران برجسته خود، در مورد نحوه جنگ، برخورد با دشمن، شیوه‌های رزمی و ...
- ابتکار عمل هم در بعد استراتژی و هم در بعد تاکتیک و رزمی
- ایثار، استقامت، شهادت و فداکاری تا پای جان
- ابعاد و ویژگی‌های فرماندهی مدیرانه شامل تصمیم‌گیری سریع و صریح، شجاعت و شهادت فردی،

اراده نیرومند و استوار، آشنایی به فنون رزم و اصول جنگ، آشنایی به شیوه‌های تدافعی و تهاجمی که امروز از آن به عنوان دفاع غیر عامل یاد می‌شود و نظری اجمالی بر اندیشه نظامی و دفاعی در قرآن و اسلام از دیدگاه قرآن بنیاد اندیشه نظامی و حرکت نظامی را «حفظ عقیده و ایمان، عدالت، حقوق و آزادی‌های اساسی انسان، جان و مال او» تشکیل می‌دهد. لذا حرکتی از نظر اسلام و قرآن در بعد نظامی تجویز می‌گردد که حالت دفاعی و تدافعی داشته باشد. حال این حالت دفاعی یا دفاع از عقیده، جان، ملت و متعلقات آن است (جهاد دفاعی) یا دفاع از آزادی بشری و حقوق انسانی (جهاد رهایی بخش). بنابراین جهاد رهایی بخش نیز خود، نوعی دفاع است که برای حفظ حقوق و آزادی نوع بشر انجام می‌گیرد به تعبیر آیت الله طالقانی: قرآن و آیات را که در نظر می‌گیریم می‌بینیم که در آیات قرآن هر جا کلمه «قاتلو»، «جاهدوا» است، دنبال آن این قید است، این جمله است «فی سبیل الله» بنابراین «سبیل الله» جنبه تدافعی و دفاعی و مقدس به جهاد اسلام می‌دهد. قرآن خود، مبنای جهاد و جنگ را بر دفاع می‌گذارد؛ چنانچه خداوند گروهی از مردم را با گروهی دیگر دفع نماید، همانا زمین دچار فساد می‌گردد. بنابراین برای جلوگیری از فساد زمین «دفاع» امری ضروری و حیاتی است.

یکی از روش‌های تدافعی که از دیرباز توسط بشر مورد استفاده قرار گرفته و امروز به صورت یک علم به کار می‌رود دفاع غیر عامل یا پدافند غیر عامل می‌باشد.

ارزش‌های اسلامی مرتبط با دفاع غیر عامل

در قرآن کریم می‌توان ارزش‌های اسلامی مرتبط با دفاع غیر عامل را جستجو کرد:

ضرورت و اهمیت جهاد با دشمنان اسلام؛ لزوم داشتن همه نوع آمادگی برای دفاع از خود و سرزمین اسلامی؛ شیطان‌شناسی، معنی، ابعاد و مصادیق

اهمیت و ضرورت دفاع غیر عامل

امام خمینی (ره): در هر شرایطی باید بنیه دفاعی کشور در بهترین وضعیت باشد، مردم در طول سال‌های جنگ و مبارزه ابعاد کینه و قساوت و عداوت دشمنان خدا و خود را لمس کرده‌اند، باید خطر تهاجم جهان‌خواران در شیوه‌ها و شکل‌های مختلف را جدی تر بدانند. مقام معظم رهبری: دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است، هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند زنده نیست، هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست، هر ملتی که اهمیت دفاع را درک نکند به یک معنا زنده نیست، ما نمی‌توانیم چشم و قدرت تحلیل داشته باشیم، توطئه عمیق عناد آمیز استکبار علیه اسلام و نظام اسلامی را ببینیم و در عین حال به فکر دفاع نباشیم

آن، خصوصیات شیاطین، شیوه‌ها و روش‌های نفوذ شیاطین؛ لزوم دفاع و دفع طاغوت‌ها؛ لزوم وحدت رهبری در جهاد با کفار؛ جهاد در همه صحنه‌ها؛ معنای فتنه و ضرورت مقابله با آن؛ آمادگی برای ایستادگی در مقابل سختی‌ها؛ اهمیت حکومت و نقش آن در کشورداری و مبارزه با دشمنان؛ لزوم حفظ اسرار مسلمین و عدم ارتباط با کافران و خویشترن داری در حفظ اسرار؛ لزوم مشورت و جمع بندی نظرات و آراء گوناگون، حتی در زمینه جهاد و دفاع؛ نعمت امنیت؛ ثابت قدم بودن در ایمان، صبر و استقامت در راه خدا؛ ایمان و استقامت، دو عامل سعادت و دو اسباب لازم در هر کار؛ اهمیت صلح و آشتی مابین ایمان آوردندگان؛ وظیفه دفاع از کیان اسلام به قدر توانایی هر کس؛ لزوم دقت در خبر و منبع خبری برای مسلمانان برای جلوگیری از بروز هر نوع مشکل و زحمت اشاره قرآن کریم به سوسر (برج و باور) که بین مؤمنان و منافقان وجود دارد؛ لزوم اقامه عدل و مقابله با گردن کشان؛ دست کم نگرفتن دشمن؛ برکات ایمان و تقوا؛ امدادهای الهی در مقابله مومنین با کافران؛ دعا و ابعاد آن و نقش آن در زندگی و حفظ خود و سرزمین و مبارزه و دفاع با دشمن

تعریف پدافند غیر عامل

دفاع یا پدافند دو جزء دارد.

۱- عامل ۲- غیر عامل

دفاع یا پدافند عامل: پدافند عامل عبارت است از رویارویی و مقابله مستقیم با دشمن و به کارگیری جنگ افزارهای مناسب و موجود به منظور دفع حمله و خنثی کردن اقدامات آفندی وی می‌باشد.

پدافند غیر عامل یا دفاع غیر عامل: به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که به کارگیری جنگ افزار و تسلیحات نیاز ندارد و با اجرای آن می‌تواند از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی و حساس و مهم نظامی و غیر نظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده یا میزان خسارات و تلفات ناشی از حملات و بمباران‌های هوایی موشکی دشمن را به حداقل ممکن کاهش داد. پدافند غیر عامل به معنای کاهش آسیب‌پذیری در هنگام بحران، بدون استفاده از اقدامات نظامی و صرفاً با بهره‌گیری از فعالیت‌های غیر نظامی، فنی و مدیریتی است. اقدامات پدافند غیر عامل شامل پوشش، پراکندگی، تفرقه و جایه‌جایی، فریب، مکان‌یابی، اعلام خبر، قابلیت بقا، استحکامات، استحکامات، استتار، اختفا ماکت فریبنده و سازه‌های امن می‌باشد. در پدافند غیر عامل تمام نهادها، نیروها، سازمان‌ها، صنایع و حتی مردم عادی می‌توانند نقش موثری ایفا کنند در حالی که در پدافند عامل مانند سیستم‌های ضد هوایی و هواپیمایهای رهگیر، تنها نیروهای مسلح مسئولیت بر عهده دارند.

اهداف پدافند غیر عامل

تداوم فعالیت‌های زیربنایی کشور و تأمین نیازهای حیاتی

قرار گرفتن کوه یا استحکامات و عوارض طبیعی در پشت نیروها همانند جنگ احد

مفهوم واقعی بخشید و از انواع روش‌ها و تاکتیک‌های جنگی و بهره‌گیری مؤثر از زمان، مکان و موقعیت مناسب در غزوات در جهت رویارویی با دشمن و شکست آن استفاده می‌کرد. از جمله روش‌های مورد استفاده در جنگ‌های تهجمی و تدافعی صدر اسلام بهره‌گیری از شیوه‌های دفاع غیرعامل است که به شکل‌های مختلف در غزوات مورد استفاده قرار گرفت.

جنگ خیبر

عمده قلاع خیبر که متعلق به یهودیان بنی نضیر بود هشت یا ده قلعه به نام‌های «ناعم، قموص، شق، نزار، سلاسم، طیح، نطاه، کتیبه، صعب بن معاذ و قلعه زبیر» بود. قلاع یاد شده با خندق از جنگ احزاب آموخته بودند محصور بودند. دروازه آهنین خیبر را به گفته ابن ابی الحدید ۴۴ نفر به زحمت باز و بسته می‌کردند. مسلمانان پس از یک روز جنگ در قلعه نطاه به لشکرگاه خود برگشتند و به دنبال روزنه‌ای برای نفوذ بودند پس از راهنمایی یک یهودی امان یافته راه‌رنه به قلعه نطاه عملی گردید و پس از فتح آن، قلعه شق و قلعه نزار با منجیقی که از قلعه نطاه به دست آمده بود، فتح گردید. در این جنگ تاکتیک نفوذ و فریب، تفرقه و پراکندگی به عنوان شیوه عملی آفندی منجر به پیروزی مسلمین گردید.

فتح مکه

پس از پیمان شکنی کفار قریش با کشتن مردانی از قبیله خزاعه از هم پیمانان پیامبر (ص)، آن حضرت به منظور فتح مکه و بیرون آوردن قبله مسلمین از چنگ

۲ تسهیل اداره کشور در شرایط تهدید و بحران ناشی از تجاوز خصمانه و حفظ بنیه دفاعی علی‌رغم حملات محرب دشمن

۳ کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی، هدف‌یابی و دقت هدف‌گیری تسلیحات آفندی دشمن

۴ بالا بردن قابلیت بقا، استمرار عملیات و فعالیت‌های حیاتی و خدمات رسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در شرایط وقوع تهدید، بحران و جنگ

۵ تقلیل آسیب‌پذیری و کاهش خسارت و صدمات تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور در برابر تهدیدات و عملیات دشمن

۶ سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن

۷ صرفه‌جویی در هزینه‌های تسلیحاتی و نیروی انسانی

۸ فریب و تحمیل هزینه بیشتر به دشمن و تقویت بازدارندگی

۹ افزایش آستانه مقاومت مردم و نیروی خودی در برابر تهاجمات دشمن

۱۰ حفظ روحیه و انسجام و وحدت ملی و حفظ سرمایه‌های ملی کشور

۱۱ حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و اقتصاد کشور. اصول پدافند غیرعامل

در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا اصول مهم پدافند غیرعامل در قالب موارد زیر ذکر شده است.

۱- اختفا ۲- استتار ۳- پوشش ۴- فریب ۵- تفرقه و پراکندگی ۶- مقاوم‌سازی و استحکامات ۷- اعلام خبر

نتایج استفاده از پدافند غیرعامل

۱ کاهش طمع کشورهای تهدید کننده و متخصصین

۲ قرار نگرقتن در مظان اتهام تهدید علیه کشورها (مطابقت با سیاست تنش زدایی)

۳ پویایی علمی و فنی (در کلیه سطوح مدیریتی، مهندسی و فنی)

۴ افزایش پایداری ملی

جایگاه پدافند غیرعامل در اسلام

۱ قرآن کریم: تعلیم ساخت زره به حضرت داوود (ع) جهت در امان از آسیب جنگ با کفار

۲ عملکرد رسول مکرّم اسلام (ص) از شگردهای اختفا که از اصل پدافند غیرعامل است. در جریان هجرت و مخفی شدن در غار ثور

۳ تاکید حضرت علی (ع) در نامه ۱۲ نهج البلاغه آن حضرت می‌فرماید: قرارگاه‌های خود را در دامنه کوه‌ها یا در کنار رودها احداث کنید زیرا در برابر تهاجم دشمن شما را حفاظت می‌کند.

۴ استفاده از مزیت ارتفاعات و مراقبت از نقاط نفوذ دشمن در جنگ‌ها از جمله جنگ احد

۵ کندن گودال پیرامون شهر مدینه در جنگ خندق و جنگ‌های صدر اسلام

وجود مبارک پیامبر اسلام (ص) به مدیریت نظامی

محل تجمع نیروهای اسلام

قریش دستور بسیج نیروها را صادر فرمودند.

تدابیر و اقدامات آفندی

۱ مخفی نگه داشتن قدرت و توان و تحرکات تا نزدیکی مکه: پیامبر (ص) اجازه ندادند کسی متوجه شود ایشان قصد فتح مکه را دارند.

۲ چون پیامبر (ص) به (سرالظهران) نزدیک مکه رسید دستور داد هر یک از سربازان مشعلی بر آفرورند که این حلقه عظیم آتش، چنان رعب و وحشتی در دال دشمنان ایجاد کرد که آنان را از هر مقاومتی مأیوس نمود.

اقدامات آفندی و پدافندی

۱ فرمان عبور لشکر از راه‌های خالی از سکنه، مانند راه‌های صحرائی که در غزوات بنی سلیم و بحران از آن استفاده گردید

۲ جلوگیری از درخشندگی اسلحه هنگام حرکت و عبور نکردن از مقابل ساکنان مناطق میان را در غزوات و سرایای بدر و بنی سلیم

۳ سفارش به ایجاد نکردن هرگونه سروصدا و دستور باز کردن زنگوله از گردن شترها و حرکت دادن نیروها به شکل مخفی در غزوات موته و فتح مکه

۴ مخفی داشتن آمادگی و بسیج اولیه در غزوات و سرایای بنی سلیم، ذی امر، ذات الرقاع، بین الحیان و...

۵ استقرار و موضع‌گیری مناسب در موضعی که از سه جهت نیروها را در آن تقسیم و مستقر و محفوظ می‌ساخت و از دسترس و تصرف دشمن مصون می‌کرد.

۶ واقع شدن خورشید در پشت سر نیروهای خودی

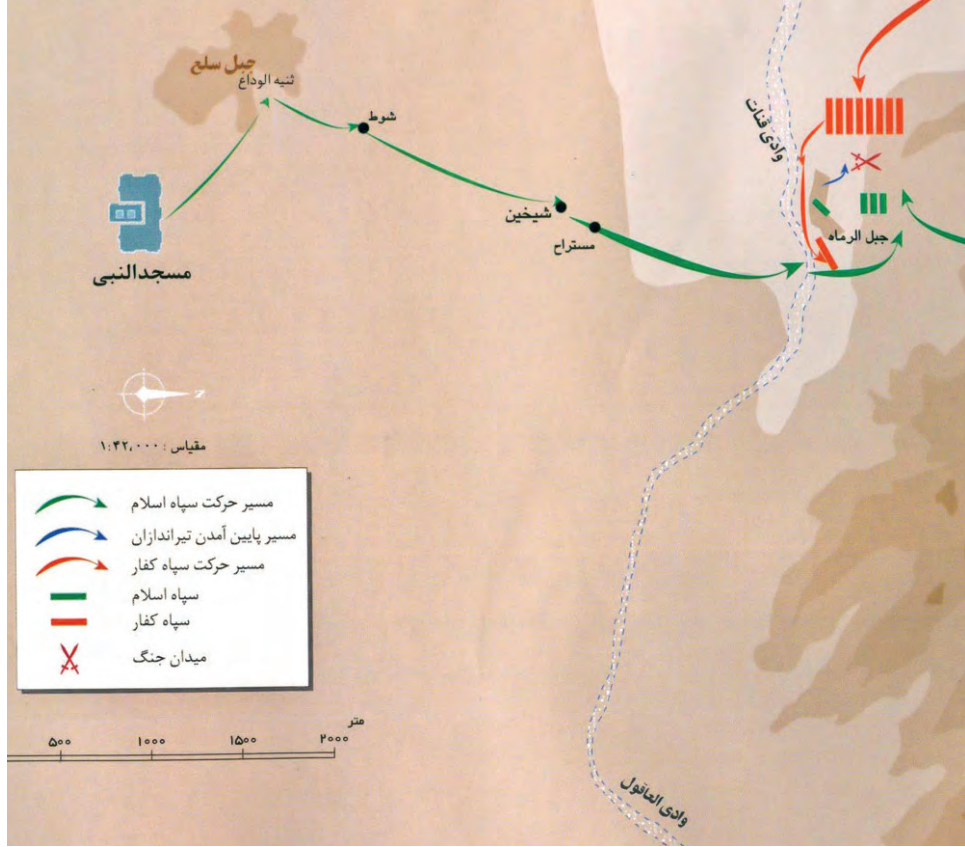
جنگ خندق

تدابیر و اقدامات دفاعی: چون خبر بسیج احزاب به فرماندهی ابوسفیان در مدینه به وجود مبارک پیامبر (ص) رسید. حضرت شورای نظامی تشکیل داد که آیا در شهر بمانند و جنگ کنند یا خارج شوند و در بیرون از شهر با کافران درگیر شوند. سلمان فارسی پیشنهاد داد که در شهر بمانند ولی دور شهر را خندق حفر نموده و در پناه آن آماده دفاع باشند. پیامبر (ص) این پیشنهاد را پذیرفت و حدود آن را تعیین نمود. عمر بن عبدود سرآمد مشرکین پس از عبور از نقطه کم عرض خندق مبارز طلبدید. حضرت علی (ع) به مصاف او رفت و پس از قطع ران وی، او را به هلاکت رساند و نوفل ابن عبداللهدار خندق به هلاکت رساند. در این جنگ به کارگیری شیوه‌های جدید نظیر حفر خندق به عنوان یک شیوه تدافعی منجر به پیروزی مسلمین گردید.

نتیجه‌گیری

۱. تاریخچه دفاع غیرعامل نشان می‌دهد انگیزه دفاع ریشه در فطرت انسان داشته و این مسأله به خوبی در جنگ‌های ایرانیان باستان و جنگ‌های قبل از ظهور اسلام مشهود می‌باشد.
۲. با حضور اسلام در بین اعراب یک نوع انسجام عملی ایجاد گردید که آموزه‌های آن در زمینه جهاد و دفاع از ارزش‌های اسلامی به طور کلی هدف‌والایی در بین مسلمین ایجاد نمود.
۳. از دیدگاه اسلام همچون نماز و روزه، جهاد یکی از فروع دین است و قرآن کریم به این مسئله تأکید فراوان دارد که ایستادگی در مقابل دشمنان اسلام و مسلمین که به سرزمین‌های اسلامی حمله کرده و قصد تصرف آن را دارند تکلیف مسلمانان است و در برابر این تهاجم می‌بایستی دفاع نمایند.
۴. پیامبر اسلام علاوه بر داشتن زمینه‌های معرفتی، عملی، اجتماعی و سیاسی در بعد نظامی دارای اندیشه‌های برجسته بودند که این اندیشه نظامی و کاربرد آن‌ها در جنگ‌هایی که در طول رسالت خویش داشتند کاملاً مشهود می‌باشد.
۵. یکی از مهم‌ترین روش‌هایی که امروز در زمینه جهاد دفاعی بر آن تأکید فراوان شده است و از دیرباز مورد توجه انسان‌ها بوده اما به صورت کلی به آن توجه نگردیده است شیوه‌های دفاع غیرعامل یا پدافند غیرعامل می‌باشد که مقام معظم رهبری به عنوان پرچم‌دار یک جامعه اسلامی بر آن تأکید فراوان دارند و همین تأکید فراوان گواهِ رابطه تنگاتنگ جهاد اسلامی و پدافند غیرعامل می‌باشد.
۶. رابطه دین و رابطه دفاع غیرعامل در رابطه دین و سیاست و همچنین رابطه دین و حکومت تعریف می‌شود.
۷. از آنچه مشخص شده دستورالعمل تبلیغی دفاع غیرعامل از دیدگاه اسلام را در چند بند زیر می‌توان جمع بندی نمود: الف) حفظ نظام اسلامی از واجبات اسلام است. ب) آموزه‌های قرآنی و سیره پیامبر و ائمه اطهار بهترین شیوه‌ها و روش‌های دفاعی را به ما آموزش می‌دهد. ج) مردم در دفاع غیرعامل مهم‌ترین نیروی دفاعی هستند. د) در دفاع غیرعامل، کاهش خطر و افزایش پایداری براساس تکیه بر ایمان انجام می‌شود.

شما را غرق کند و مهیا باشید. سپس تیر را به سوی لشکرگاه حضرت علی (ع) فرستاد تیر دست به دست گردید و همگی از موضوع مطلع شدند و با خود گفتند این برادری نصیحت گر است که ما را از تصمیم خود با خبر کرده است.

۲. در حالی که معاویه ۲۰۰ کارگر تصنعی را برای چرخش گاه گمارده بود آنان کار حفر کانال را به صورت تصنعی آغاز کرده، مقنن‌بی کلنگ به حفاری تصنعی و عده ای به کار طبل زنی پرداختند و این طور جلوه کردند که سروصدای حفاری می‌باشد. این اقدام فریبنده منجر به عقب نشینی عده‌ای از سپاهیان حضرت گردید که حضرت فرمود وای بر شما! این نیرنگ است که سپاهیان بدون توجه به حضرت عقب نشینی نمودند.

۳. چیزی نمانده بود که جنگ صغین با پیروزی قاطع حضرت به پایان رسد اما دشمن خدعه و فریب دیگری آغاز نمود آن بر سر نیزه کردن قرآن‌ها بود و با این حیل و فریب توانستند در میان سپاهیان حضرت علی (ع) تفرقه و تشتت ایجاد نمایند.

منابع و مآخذ

- ۱- آخوندی، مصطفی، نظام دفاعی اسلام، قم، ۱۳۸۶، اداره آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولایت فقیه در سپاه، ۲۴۰ ص
- ۲- موحدی‌نیا، جعفر، اصول و مبانی پدافند غیرعامل، تهران، ۱۳۸۶، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر، ۱۰۱ ص
- ۳- مجموعه مقالات مهندسی و مدیریت پدافند غیرعامل، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده و پژوهشکده پدافند غیرعامل، ۱۳۹۱.

همچون جنگ بدر

۷. قرار گرفتن کوه یا استحکامات و عوارض طبیعی در پشت نیروها همانند جنگ احد

۸. ایجاد دیده‌بانی و در نظر داشتن تحرکات دشمن در اکثر غزوات و سرایا با گماردن دیده‌بان و جاسوس در مکان مخفی و پنهان از چشم دشمن، به صورتی که به طور مستمر از قوه بینایی و شنوایی خود بهره می‌جستند

۹. حرکت دادن نیروها در تاریکی شب در غزوات «ذی العشیره» و «دومه الجند»

۱۰. حضرت علی (ع) در مورد استفاده از زره و هوشیاری، آمادگی و گماردن دیده بان می‌فرماید: آنگاه که در میدان جنگ رویاروی دشمن قرار گرفتید باید در دامنه کوه‌ها و تپه‌ها یا در کنار نهرها باشید تا پوشش و حفاظ شما گردد و از شما نگهداری کند و باید جنگ را از یک سو یا حداکثر از دو سو با دشمن داشته باشید. ایشان در خطبه ۲۷ نهج البلاغه درباره هوشیاری و آمادگی می‌فرماید: پیش از آنکه با شما بجنگند شما آمادگی جنگ با آنها را داشته باشید. در کل پیامبر اهمیت خدعه و فریب را در جنگ‌ها درک کرده بود و برای آنها برنامه ریزی می‌کرد.

جنگ صغین؛ اقدامات فریبنده و آثار آن

۱. معاویه با هدایت و کمک عمرو عاص اقدام به حیل و فریبی کرد. بدین صورت که تیری برداشت و بر روی آن نوشت: از بنده ای اندرزگو به اطلاع شما می‌رسانم معاویه می‌خواهد آب فرات را به سوی شما بگشاید و

جمهوری اسلامی و پدافند غیرعامل

یا ضعف اقدامات دفاع غیرعامل به هدف‌های آسان برای هدف‌گیری موفق و سریع هواپیماهای حمله‌ور و تسلیحات آفندی دشمن تبدیل خواهند نمود. امروزه کشورهایی که طعم خرابی و خسارات ناشی از جنگ را چشیده‌اند، جهت حفظ سرمایه‌های ملی و منابع خود توجه ویژه‌ای به دفاع غیرعامل نموده‌اند و در راهبرد دفاعی خود جایگاه والایی برای آن قائل شده‌اند.

تاریخچه و بررسی سوابق جهانی

انسان‌های اولیه برای در امان ماندن از تهاجم حیوانات وحشی و دیگر دشمنان خود و همچنین برای کاستن از نگرانی‌های خود به غارها، بالای درختان و دیگر پناهگاه‌های طبیعی پناه بردند. وجود خندق در اطراف شهرها و ایجاد دروازه‌های مستحکم برای پیشگیری از حملات غافلگیرانه دشمن در تمام نقاط جهان امری رایج بود. در قرآن کریم در آیه ۸۰ از سوره مبارکه انبیاء می‌فرماید: و ما به او (حضرت داوود) ساخت زره را تعلیم نمودیم تا شما را از آسیب جنگ در امان بدارد. پس آیا از شکر گریزانید؟ در جریان هجرت پیامبر اسلام نیز خداوند متعال با استفاده از شگردهای اختفا و فریب که از اصول پدافند غیرعامل است مانع دسترسی کفار قریش به ایشان گردید. حضرت علی (ع) در نامه ۱۲ نهج‌البلاغه می‌فرماید: آنگاه که در میدان جنگ در مقابل دشمن قرار گرفتید باید قرارگاه شما در دامنه کوه‌ها و تپه‌ها یا در کنار رودها باشد تا پوشش حفاظ شما گردد و شما راز دست دشمن نگهبانی کنید.

بررسی جهانی

در جنگ جهانی دوم که با استفاده از هواپیما و بمباران شهرها و مراکز صنعتی و سرمایه‌گذاری و پس از آن استفاده از موشک توسط آلمان نازی شروع شد خسارات ناشی از جنگ به خصوص آسیب‌هایی که به مردم و بخش‌های غیر نظامی وارد شد نسبت به جنگ جهانی اول سیر صعودی داشت و این موضوع باعث شد کشورها به پدافند غیرعامل اهمیت مضاعفی بدهند. در کنار کشورهایی مانند آمریکا، شوروی سابق، آلمان، انگلستان و کانادا حتی کشوری مانند سوئیس که در طول هر دو جنگ جهانی بی‌طرفی خود را حفظ کرده بود با شتاب به پدافند غیرعامل روی آورد.

پس از جنگ جهانی دوم، دولت آلمان توسعه پدافند غیرعامل را در دستور کار خود قرار داد و سازمان‌های دولتی، به صورت داوطلبانه و افتخاری در این زمینه با دولت همکاری نمودند. بسیاری از تأسیسات و ساختمان‌های این کشور به صورت دو منظوره احداث و علاوه بر کاربردهای متفاوت در شرایط عادی، در شرایط بحران به پناهگاه تبدیل شد که از جمله این مراکز می‌توان به خطوط راه آهن زمینی، ایستگاه‌های مترو و پارکینگ‌های بزرگ ساختمان‌ها اشاره کرد. این پناهگاه‌ها برای استفاده عموم آماده می‌گردد. مردم و شرکت‌های ملی و خصوصی در صورت رعایت استانداردهای دفاع غیرعامل از دولت‌ها کمک‌های مالی دریافت می‌نمایند و ساخت پناهگاه در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز مشابه الزامی است. در شوروی سابق سازمان دفاع غیرعامل در اواسط سال ۱۹۶۰ میلادی تأسیس گردید و به سرعت توسعه یافت و از

تاریخ زندگی بشر همواره با موضوع جنگ همراه بوده است. این واقعیت به قدری تأثیر گذار بوده که به عنوان یک پدیده اجتماعی پذیرفته شده و جامعه‌شناسان بخشی از تحقیقات خود را پیرامون آن و تأثیراتی که بر زندگی انسان‌ها می‌گذارد اختصاص داده‌اند. در این راستا پدافند غیرعامل با توجه به خوی تجاوز گرایانه و زیاده‌طلبانه استکبار جهانی تبدیل به یک اصل مهم، حیاتی و بسیار تعیین‌شده گردیده است.

عمده مواد غذایی و دارویی، مراکز جمعیتی و قرارگاه‌های تاکتیکی، مقرهای عمده آمادگی و پشتیبانی و... را در برمی‌گیرد. تجارب حاصله از جنگ‌های گذشته به خصوص هشت سال دفاع مقدس، جنگ ۴۳ روزه در سال ۱۹۹۱ متحدین علیه عراق، جنگ ۱۱ هفته‌ای سال ۱۹۹۹ ناتو علیه یوگسلاوی، جنگ ۲۰۰۳ آمریکا و انگلیس علیه عراق و جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه لبنان مؤید این نظر است که کشور مهاجم جهت در هم شکستن اراده ملت و توان سیاسی، اقتصادی و نظامی کشور مورد تهاجم با اتخاذ استراتژی انهدام مراکز ثقل توجه خود را صرف بمباران و انهدام مراکز حیاتی، حساس و مهم می‌نماید. نگرشی تحقیقی به آمار و سوابق ثبت شده جنگ‌های گذشته مؤید این موضوع می‌باشد که به علل وجود شکاف فناوری بین تسلیحات مدرن آفندی دشمن و تسلیحات پدافندی خودی، آسیب‌پذیری سامانه‌ها در برابر جنگ الکترونیک، غافلگیرانه شدن این سامانه‌ها در برابر هواپیماهای تهاجمی و موشک‌های کروزر و بالستیک، پرتاب موشک از ماوراء برد جنگ افزارهای هوایی، فقدان سلاح ضد موشک، اهداف حیاتی و حساس موجود را در صورت نبود

پدافند غیرعامل با مفهوم کلی دفاع در برابر تهاجم، بدون استفاده از سلاح و درگیر شدن مستقیم، سابقه‌ای بس طولانی در تاریخ بشری به قدمت خلقت انسان دارد. شکل‌گیری تمدن‌های اولیه در جهان، همواره به وقوع جنگ همراه بوده است، انسان‌ها از طریق پناه گرفتن در غارها و ساخت جوشن و سپر و ایجاد برج و بارو و قلاع محکم و مرتفع و حفر خندق جهت حفظ جان و تأمین گروهی با هدف پیشگیری از حملات غافلگیرانه دشمن اقدام نموده‌اند. انجام اقدامات دفاع غیرعامل در جنگ‌های امروزی در جهت مقابله با تهاجمات دشمن و تقلیل خسارات ناشی از حملات زمینی، هوایی و دریایی مهاجم، موضوع بنیادی است که وسعت و گستره آن تمامی زیرساخت‌های کلیدی، مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیر نظامی کشور نظیر: پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، بنادر، فرودگاه‌ها، مجتمع‌های بزرگ صنعتی، قرارگاه‌ها و مراکز عمده فرماندهی نظامی و هدایت و تصمیم‌گیری‌های سیاسی، مراکز اصلی مخابراتی و ارتباطی، پل‌های استراتژیک، صنایع نظامی، پایگاه‌های هوایی، سایت‌های موشکی، مراکز و ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی، انبارهای

ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران

سال ۱۹۶۶ با تحولی بزرگ تجدید سازمان گردید و ساخت پناهگاه‌های ضد هسته‌ای و دو منظوره کردن بسیاری از تأسیسات مانند ایستگاه‌ها و معابر مترو و پارکینگ‌های زیر زمینی از همان زمان در دستور کار ساخت استحکامات ایمن و زره‌های مقاوم در مقابل انواع بمب و موشک توسعه یافت. در آمریکا پس از گذشت بحران‌های برلین و کوبا در سال ۱۹۶۳ موضوع ساخت پناهگاه‌های خانگی و دسته جمعی مطرح شد و توسعه پدافند غیر عامل آمریکا به گونه‌ای بود که دفاع غیر عامل آمریکا به نام یوجین پی و دیگر برنده صلح نوبل شد. در کشور کانادانیز موضوع پدافند غیر عامل مورد توجه خاصی مبدول گردیده است و دولت مرکزی وظیفه دارد در این مورد به تدوین اصول و سازماندهی تنظیم همکاری دولت و نیروهای مسلح، آموزش مسئولان و مردم، استفاده از همیاری در تدوین برنامه‌های آموزشی محلی، گسترش برنامه‌های تحقیقاتی و نمونه‌سازی از طرح‌ها اقدام نماید. از سال ۱۹۵۴ و پس از انتشار نتایج آزمایش‌های هسته‌ای آمریکا، کشور کانادا عکس العمل به موقع خود را با ایجاد سازمان‌های دفاع غیر عامل نشان داد و از سال ۱۹۵۹ به منظور تأمین بیشترین هماهنگی در امور دفاع غیر نظامی، سازمان‌های دفاع غیر عامل و اقدامات اضطراری را ادغام نمود که از مهم‌ترین وظایف این سازمان جدید، تنظیم و نظم و امنیت به منظور حفظ حاکمیت و تداوم خدمات دولتی است. دولت سوئیس نیز با وجود سیاست بی طرفی در طول دو جنگ جهانی به رغم این که از نظر موقعیت‌ای ژئوپلیتیک و دارا بودن معادن زیر زمینی دارای وضعیت حساسیت آفرینی نیست، پدافند غیر عامل را در این بخشی از فضای اطمینان بخش حاکم بر این کشور را نمی‌توان ناشی از اجرای این سیاست دانست. سازمان دفاع غیر عامل سوئیس به ساخت پناهگاه‌های مقاوم در مقابل انفجارات اتمی به طور گسترده‌ای توجه کرد و برای اقامت مردم تمامی امکانات از قبیل آب، غذا، دارو و سایر مایحتاج را به صورتی که قبل از فاسد شدن تعویض می‌گردند پیش بینی کرد. در کشور یوگسلاوی هم به این موضوع توجه جدی معطوف گردید و در برنامه ریزی‌ها علاوه بر احداث پناهگاه‌ها، مستحکم ساختن ابنیه، ایجاد مرکز به صورت دو منظوره و آموزش و تمرین مردم، به اصولی مانند پراکندگی، کوچک‌سازی فریب توجه شد به نحوی که در طول جنگ ۱۹۹۹ نیروهای مسلح کشور عضو ناتو با وجود بمباران گسترده نتوانستند خسارت‌های عمده به تأسیسات این کشور وارد نمایند.

از کشور همسایه نیز کشور پاکستان به این موضوع علاقه‌مندی خاصی نشان داده و ضمن ایجاد سازمانی برای این امر به موضوع آرامش مردم توجه نموده است طوری که جزوات آموزشی با متون ساده و روان در مورد مقابله با انفجارات هسته‌ای و دیگر تهدیدات بین مردم و مراکز آموزشی انتشار یافته است. در کشور کره شمالی هم که با تهدیدات آمریکا روبه‌روست پدافند غیر عامل به صورت گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرند، معابر مترو و ایستگاه‌های زیر زمینی شهر پیونگ یانگ در عمق ۹۰ تا ۱۰۵ متری زمین احداث شده است. بسیاری از کارخانه صنایع نظامی در تونل‌های بزرگ استقرار یافته و هواپیمای نظامی پس از فرود می‌تواند در تونل‌های حفر شده مخفی شوند.

جمهوری اسلامی ایران با توجه به دلایل زیر همواره مورد تهدید مزمن و پایدار آمریکا و هم پیمان استراتژیک آن قرار دارد:

- ۱ دیدگاه ایدئولوژی و اتکا و پایبند نظام مقدس جمهوری اسلام ناب محمدی و مبانی آن
- ۲ از دیدگاه ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی
- ۳ دیدگاه اقتصادی و بهره مندی از منابع نفت و گاز
- ۴ از دیدگاه فناوری ورود ایران به عرصه‌های فناوری‌های نوین همچون بحث غنی‌سازی اورانیوم

سیر تحول جنگ‌ها (شش‌پاره‌های دفاع در مقابل آن‌ها) جنگ‌ها چه به صورت خواسته یا ناخواسته و تحمیلی با زندگی حیات بشری آمیخته شده است و در بسیاری از موارد به نظر می‌رسد که هیچ راه گریزی از آن وجود ندارد و بشریت در طول تاریخ ۵۰۰۰ هزار سال تمدن بشری روی کره زمین در حدود ۱۴ هزار جنگ را شاهد بوده و طی این جنگ‌ها بیش از یک میلیارد انسان جان باختند. سال‌های ۱۹۹۰-۱۹۴۵ در روی کره زمین فقط سه هفته بدون جنگ بوده و جالب این که اکثر جنگ‌ها در کشورهای جهان سوم به وقوع پیوسته است. در قرن بیستم بیش از ۲۲۰ جنگ به وقوع پیوسته و میلیون‌ها نفر تلفات انسانی داشته است. در طول این سال‌ها همگام و هماهنگ با تاریخ چند هزار ساله بشری صرفاً ۲۶۸ سال بدون جنگ و مناقشه بوده است و تنها طی ۴۵ سال یعنی طی رشد و پیشرفت فناورانه قدر مسلم روش‌ها، قواعد و اصول جنگ با توجه به امکانات و توانمندی‌ها و دانش آن جامعه دچار تغییر و تحول اساسی گردیده است.

تحولات تاریخی جنگ‌ها

جنگ‌های نسل اول

شامل جنگ‌های دوره تاریخی از پیدایش بشر تا اختراع سلاح‌های گرم و متکی بر سلاح سرد می‌باشد.

جنگ‌های نسل دوم

شامل جنگ‌های تاریخی اختراع و به کارگیری سلاح‌های گرم تا زمان ورود ماشین به عرصه نبرد می‌گردد.

جنگ‌های نسل سوم

این جنگ‌ها مکانیزه و به کارگیری ماشین‌های جنگی و توسعه نبرد به هوا و زیر دریایی شروع و تا دوره محاصره ادامه داشت.

تهاجم بعثی عراق و دوره ۸ سال دفاع مقدس از مهم‌ترین تجارب جنگی بشر در این دوره می‌باشد. مشخصه‌های جنگ‌های نسل سوم:

- ۱ تأکید بر جنگ سخت (حجم انبوه و گسترده درگیری‌های فیزیکی طرفین)
- ۲ اصرار بر کسب برتری‌ها تاکتیکی
- ۳ تأکید بر کسب برتری‌های تاکتیکی
- ۴ به کارگیری حجم انبوه مهمات و سلاح‌های معمولی و غیر دقیق
- ۵ تکیه زیاد بر نبرد زمینی و محدودیت هوا و عدم

- بهره‌مندی فضا نبرد
- ۶ تکیه بر حجم نیروی انسانی
  - ۷ دشواری‌های مدیریت و صحنه نبرد و پشتیبانی‌ها
  - ۸ گستردگی خسارت و تلفات وارده به غیر نظامیان
  - ۹ طولانی تر شدن دوره جنگ
  - ۱۰ خطر پذیری بسیار بالا
  - ۱۱ جنگ‌های نسل چهارم با شروع بسیار بالا
- جنگ‌های نسل چهارم**
- با شروع انقلاب علوم و فناوری‌ها خصوصاً در زمینه اطلاعات، ارتباطات، الکترونیک و رایانه در سال‌های اخیر، جنگ‌های نسل چهارم طراحی و در چند جنگ اخیر نسل چهارم تجربه شده و در سیر تکاملی خود را طی می‌نماید. مشخصه‌های جنگ‌های نسل چهارم:
- ۱ تأکید بر جنگ نرم (شامل جنگ‌های اطلاعاتی، جنگ روانی و تبلیغاتی، جنگ سایبری)
  - ۲ به کارگیری موضعی و مقطعی جنگ سخت برای تقویت و پشتیبانی جنگ نرم
  - ۳ تأکید بر جنگ الکترونیک پیشرفته
  - ۴ تکیه بر سلاح و تجهیزات هوشمند و پیشرفته و دقیق
  - ۵ توسعه توانمندی‌ها و کسب برتری کامل در هوا
  - ۶ گسترش عرصه جنگ به فضا
  - ۷ پرهیز از درگیری قطعی در جنگ سخت، قبل از اطمینان از پیروزی در جنگ نرم
  - ۸ شروع همزمان به نبرد در خط عمیق نزدیک و عمیق دور
  - ۹ تأکید بر انهدام زیرساخت‌های ملی و مراکز حیاتی، حساس و مهم در کشور در اولویت نخست اهداف تهاجم
  - ۱۰ تلاش مؤکد و مستمر بر قطع ارتباط رهبری و مدیریت دفاعی و عمومی کشور با مردم و بانیروهای دفاعی گام نخست
  - ۱۱ کوتاه شدن مدت زمان جنگ
  - ۱۲ خطر پذیری پایین الزامات و ویژگی‌های دفاع موسوم در جنگ‌های نسل چهارم:
  - ۱ ضرورت برنامه ریزی و طرح‌های جامع دفاعی قبل از شروع درگیری‌های آشکار (دفاع در مقابل جنگ نرم)
  - ۲ توسعه همه جانبه تدابیر دفاعی به منظور افزایش ضریب پایدار ملی
  - ۳ گسترش طرح‌های دفاعی در سطح تمامی نقاط هدف در جغرافیای کشور و حوزه سرزمینی ملی به روش دفاعی نقطه‌ای
  - ۴ تأکید ویژه بر دفاع غیر عامل
  - ۵ اتکابرایمان و هوشیاری، روحیه و توان دفاع مردمی
  - ۶ توجه و تأکید بر راهبرد اصول دفاع نامتوازن
  - ۷ توجه به تمام جهات
  - ۸ چهارگانه به عنوان محورها و معبر تهاجم
  - ۹ شناسایی و رفع ضعف‌های ذاتی و فناوری‌های و آسیب پذیری‌های ساختاری و سیستمی و تمرکز اولویت‌های دفاعی
  - ۱۰ تمرکز تلاش‌ها و ارتقاء روحیه وارده ملی برای دفاع

مروری بر قوانین حوزه پدافند غیرعامل

سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه کشور، ابلاغی مقام معظم رهبری

تحکیم و ارتقاء امنیت پایدار، فراگیر و تضمین‌کننده اهداف و منافع ملی با تأکید بر:

- ۱ تقویت نقش مردم و اطلاعات مردمی در پیشگیری از تحریکات ضد امنیتی
  - ۲ تقویت و تعامل مؤثر دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی و هماهنگی بین آنها برای تأمین اشراف اطلاعاتی و مقابله با هر نوع اختلال در امنیت عمومی، اقتصادی و اجتماعی و مقابله با تهدیدهای نرم
  - ۳ ایجاد سامانه یکپارچه نرم‌افزاری اطلاعاتی، ارتقاء سطح حفاظت از اطلاعات رایانه‌ای، توسعه علوم و فناوری‌های مرتبط با حفظ امنیت سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی به‌منظور صیانت از فضای تبادل اطلاعات، تقویت فنی برای مقابله با تخلفات در فضاهای رایانه‌ای و صیانت از حریم فردی و عمومی
  - ۴ تقویت زیرساخت‌های انسجام و همبستگی ملی برای پیشگیری و مقابله با عوامل بروز گسست‌های هویتی، اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی
- ار تقاء توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی

- ک جنگ الکترونیک و اطلاعات
- ک سیستم یکپارچه فرماندهی و کنترل
- ک توسعه هوشمندی در تسلیحات
- ۸ سازمان‌دهی نیروهای مسلح
- ک سازمان‌دهی و حفظ وحدت اقتدار انضباطی انسجام
- ک جذب و بهبود معیشت و منزلت
- ک توسعه و تحول نظام آموزشی
- ک تحرک و سرعت عمل
- ک اصلاح سیستم‌ها روش‌ها و حذف موازی‌ها
- ک بهینه‌سازی سیستم مدیریت
- ۱ تقویت بسیج
- ک امنیت و توسعه انضباط اجتماعی
- ک جذب آموزش و انسجام و آمادگی رزمی
- ک افزایش توان سازمانی
- ک فراخوانی
- ک ارتقاء پشتیبانی
- ک تعمیم ارتش ۲۰ میلیونی در ساختار اداری نظام
- ک تحقیق طراحی و توسعه
- ک فرهنگ‌سازی آگاه‌سازی مردم
- ۱۵ پدافند غیر عامل
- ک سیستم یکپارچه پدافند عامل کشور
- ک آمایش سرزمینی
- ک تقویت پدافند غیر عامل

- برابر اسرائیل
- ک تقویت سیستم اطلاعاتی
- ک عملیات روانی
- ۴ بازدارندگی تهدیدات نظامی جهانی
- ک افزایش توان پایداری
- ک توسعه منابع نبرد نامتقارن
- ک استفاده از فناوری‌های قابل دستیابی
- ک توان جنگ روانی
- ک نمایش قدرت و اراده عمل
- ۵ تحصیل آمادگی برای ابتکار عمل
- ک تقویت سیستم اطلاعات امنیتی دفاعی
- ک شناسایی منابع و منافع دشمن
- ک کسب آمادگی ضربه زدن ابتکاری و غیرمتعارف
- ۶ حفاظت از منافع حیاتی
- ک توسعه نفوذ فرهنگی و اطلاعاتی
- ک توسعه ناوگان دریایی
- ۷ تجهیز نیروهای مسلح
- ک سیستم پیشرفته موشکی
- ک سیستم پیشرفته پدافند هوایی
- ک سیستم پیشرفته دریایی
- ک سیستم پیشرفته هوایی
- ک توسعه سرمایه گذاری
- ک الکترونیک
- ک ارتباطات
- ک اطلاعات
- ک مخابرات امن

- چهارم (مطالعه توجیهی)
- سیاست‌های کلی دفاعی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۱ تقویت توانمندی دفاعی
- ک روزآمد نمودن سازمان، سلاح و تجهیزات، ساختار آموزشی بهینه کردن سیستم‌های اصلی
- ک پاسخ‌گویی سریع، قاطع و غیر قابل پیش‌بینی
- ک بهینه نمودن نظام آموزشی
- ک توسعه کمی و کیفی بسیج
- ک تقویت سیستم دفاعی
- ک امنیت مرزهای زمینی
- ک تقویت و توسعه سیستم پدافند هوایی
- ک توسعه توانمندی‌های دریایی
- ک حذف و ادغام سازمان‌های موازی
- ک کسب برتری نظامی
- ۲ ایجاد توازن قوا
- ک استفاده از فناوری‌های پیشرفته
- ک شکل‌دهی همکاری‌های امنیتی با کشورهای همسایه
- ک شکل‌دهی قراردادها، پیمان‌ها و کنوانسیون‌های منطقه‌ای
- ک عضویت در پیمان‌های همکاری‌های نظامی منطقه‌ای
- ۳ افزایش قدرت بازدارندگی در

- آئین‌نامه اجرایی بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه چهارم توسعه (الزام دولت)
- ک تصویب پیش‌نویس سیاست‌ها خط‌مشی‌های پدافند غیرعامل
- ک ایجاد زمینه‌های مناسب فرهنگی به‌منظور آگاهی در خصوص پدافند غیرعامل
- ک تصویب و ابلاغ ضوابط دستورالعمل‌های (عمومی و اختصاصی) در خصوص پدافند غیرعامل
- ک تعیین مصادیق تاسیسات زیربنایی ساختمان‌های و شریان‌های حساس و حیاتی
- ک تصویب سطح بندی و اولویت بندی مراکز تحت پوشش با پیشنهاد دستگاه اجرایی
- ک تصویب طرح‌های پدافند غیرعامل و اعتبار مورد نیاز آن
- ک بررسی و تأیید نتایج ارزیابی از اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل به‌منظور اجماع و بهینه‌سازی طرح‌ها و روش‌ها.
- ک ایجاد هماهنگی لازم در دستگاه‌های اجرایی
- ۱- نظارت بر اجرای صحیح آئین‌نامه
- ۲- بند پ تبصره ۱۷ قانون بودجه ۱۳۸۴ (تأمین اعتبار و روش‌ها).
- ۳- آئین‌نامه اجرایی ماده ۴۳ قانون برنامه

به منظور دفاع از حاکمیت، تمامیت ارضی، منافع و امنیت ملی و مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی و ایجاد توازن منطقهای با تأکید بر:

۱ کسب دانش و فناوری‌های نو نرم‌افزارهای پیشرفته دفاعی و نوسازی و بازسازی صنایع دفاعی، افزایش ضریب خودکفایی با توسعه تحقیقات و بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های صنعتی کشور.

۲ اهتمام به حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع از کشور و انقلاب با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان.

۳ گسترش پدافند غیرعامل
سیاست‌های کلی نظام در باره پدافند غیرعامل کشور (مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام):

۱ تأکید بر پدافند غیرعامل که عبارت است از مجموعه اقدامات غیر مسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد.

۲ رعایت اصول و ضوابط پدافند غیرعامل از قبیل انتخاب عرصه ایمن، پراکنده‌سازی یا تجمیع حسب مورد، حساسیت‌زدایی، اختفا، استتار، فریب دشمن و ایمن‌سازی

نسبت به مراکز جمعیتی و حائز اهمیت به ویژه در طرح‌های آمایش سرزمینی و طرح‌های توسعه آینده کشور

۲ طبقه‌بندی مراکز، اماکن و تأسیسات حائز به حیاتی، حساس و مهم و تجدیدنظر در این طبقه‌بندی در صورت لزوم

۴ تهیه و اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل (بارعایت اصل هزینه - فایده) در مورد مراکز، اماکن و تأسیسات حائز اهمیت نظامی و غیرنظامی موجود و در دست اجرا براساس اولویت‌بندی و امکانات، حداکثر تا پایان برنامه ششم و تأمین اعتبار مورد نیاز توسط دولت

۵ تهیه طرح جامع پدافند غیرعامل در برابر سلاح‌های غیرمتعارف نظیر هسته‌ای، میکروبی و شیمیایی

۶ دو یا چندمنظوره کردن برخی از مستحقات، تأسیسات و شبکه‌های ارتباطی و مواصلاتی (با نظر نهاد مسئول در بند ۱۳) در جهت بهره‌گیری پدافندی از آن‌ها به ویژه در مناطق مرزی و حساس کشور

۷ فرهنگ‌سازی و آموزش عمومی در زمینه بکارگیری اصول و ضوابط پدافند غیرعامل در بخش دولتی و غیر دولتی، پیش‌بینی آموزش‌های متناسب در سطح عمومی و عالی و توسعه تحقیقات در زمینه پدافند غیرعامل

۸ رعایت طبقه‌بندی اطلاعات طرح‌های پدافند غیرعامل

۹ ممانعت از ایجاد تأسیسات پرخطر در مراکز جمعیتی و خروج این گونه تأسیسات از شهرها و پیش‌بینی تمهیدات ایمنی برای آن دسته از تأسیساتی که وجود آن‌ها الزامی است و ممانعت از ایجاد مراکز جمعیتی در کنار تأسیسات پرخطر یا تعریف حریم آن‌ها

۱۰ حمایت لازم از توسعه فناوری و صنایع مرتبط با پدافند غیرعامل با تأکید بر طراحی و تولید داخلی

۱۱ اصول و ضوابط مقابله با تهدیدات نرم افزاری و الکترونیکی و سایر تهدیدات جدید دشمن به منظور حفظ و صیانت شبکه‌های اطلاع‌رسانی، مخابراتی و رایانه‌ای

۱۲ تعیین یا ایجاد نهادی در دولت برای تدوین، طراحی، برنامه‌ریزی و تهیه ضوابط، استانداردها و آیین‌نامه‌های پدافند غیرعامل و پیشینه‌ها به مراجع ذیصلاح برای تصویب و نظارت بر اعمال آن‌ها

۱۳ پیش‌بینی ساز و کار لازم برای تهیه طرح‌های مشترک ایمن‌سازی و ایجاد هماهنگی در سایر طرح‌ها و برنامه‌ها و مدیریت نهادهای مسئول در دو حوزه پدافند غیرعامل و حوادث غیرمترقبه در جهت هم‌افزایی و کاهش هزینه‌ها

۱۱ طرح جامع آمادگی‌های لازم

تعیین وظایف هر یک از سازمان‌های دولتی

ک مدیریت جنگ و بحران

ک فراخوان بسیج و احتیاط

ک دومنظوره سازی واحدها

ک طراحی و اجرای رزمایش‌ها

۱۲ ارتقاء توان کیفی و کمی صنایع نظامی و صنایع مکمل

ک تقویت توسعه و نوسازی صنعت

ک بالا بردن توان کمی و کیفی صنعت

۱۳ تأمین نیازهای مالی

ک تأمین اعتبارات مورد نیاز

سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه ج.ا.ایران

ک تقویت وجدان کاری و انضباط

ک اجتماعی و روحیه کار و ابتکار،

ک کارآفرینی، درستکاری، قناعت و اهتمام

به ارتقاء کیفیت تولید

ک فرهنگ‌سازی برای استفاده از تولیدات

داخلی، افزایش تولید و صادرات کالا و

خدمات

ک ایجاد انگیزه و عزم ملی برای دستیابی

به اهداف مورد نظر در افق چشم‌انداز

ک تقویت وحدت و هویت ملی مبتنی بر

اسلام و انقلاب اسلامی و نظام جمهوری

اسلامی و آگاهی کافی درباره تاریخ ایران، فرهنگ، تمدن و هنر ایرانی - اسلامی و اهتمام جدی به زبان فارسی

ک تعمیق روحیه دشمن‌شناسی و

شناخت ترفندها و توطئه‌های دشمنان

علیه انقلاب اسلامی و منافع ملی،

ترویج روحیه ظلم‌ستیزی و مخالفت با

سلطه‌گری استکبار جهانی

ک سالم‌سازی فضای فرهنگی، رشد

آگاهی‌ها و فضایل اخلاقی و اهتمام به

معروف و نهی از منکر

ک اطلاع‌رسانی مناسب برای تحقق

ویژگی‌های مورد نظر در افق چشم‌انداز

ک مقابله با تهاجم فرهنگی

ک سازماندهی و بسیج امکانات و

ظرفیت‌های کشور در جهت افزایش

سهام کشور در تولیدات علمی جهان

ک کسب فناوری، به ویژه فناوری‌های نو،

شامل ریزفناوری و فناوری‌های زیستی،

اطلاعات و ارتباطات، زیست‌محیطی،

هوافضا و هسته‌ای

ک اصلاح نظام آموزشی کشور شامل:

آموزش و پرورش، آموزش فنی و

حرفه‌ای، آموزش عالی و کارآمد کردن

آن برای تأمین منابع انسانی مورد نیاز

در جهت تحقق چشم‌انداز

ک ایجاد محیط و ساختار مناسب

حقوقی، قضایی و اداری برای تحقق اهداف چشم‌انداز

ک اصلاح نظام اداری و قضایی در

جهت افزایش تحرک و کارایی، بهبود

خدمت‌رسانی به مردم، تأمین کرامت و

معیشت کارکنان، به کارگیری مدیران

میزان لایق و امین و تأمین شغلی

آنان، حذف یا ادغام مدیریت‌های

موازی، تأکید بر تمرکززدایی در

حوزه‌های اداری و اجرایی، پیشگیری

از فساد اداری و مبارزه با آن و تنظیم

قوانین مورد نیاز

ک تقویت امنیت و اقتدار ملی با تأکید

بر رشد علمی و فناوری، مشارکت و

ثبات سیاسی، ایجاد تعادل میان مناطق

مختلف کشور، وحدت و هویت ملی،

قدرت اقتصادی و دفاعی و ارتقاء جایگاه

جهانی ایران

ک تقویت و کارآمد کردن نظام بازرسی

و نظارت

ک اصلاح قوانین و مقررات در جهت رفع

تداخل میان وظایف نهادهای نظارت

و بازرسی

ک اولویت دادن به ایثارگران انقلاب

اسلامی در عرضه منابع مالی و

فرصت‌ها و امکانات و مسئولیت‌های

دولتی در صحنه‌های مختلف فرهنگی

و اقتصادی

ک ارتقا توان دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر

در برابر تهدیدها و حفاظت از منابع ملی و انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور.

ک توجه ویژه به حضور و سهم نیروهای مردمی در استحضار امنیت و دفاع از

کشور و انقلاب با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفین

ک تقویت و توسعه و نوسازی صنایع دفاعی کشور با تأکید بر گسترش

تحقیقات و سرعت دادن به انتقال فناوری‌های پیشرفته

ک توسعه نظم و امنیت عمومی و پیشگیری و مقابله با جرائم و مفاسد

اجتماعی و امنیتی از طریق تقویت و هماهنگی دستگاه‌های قضایی، امنیتی

و نظامی و توجه جدی در تخصیص منابع به وظایف مربوط به اعمال

حاکمیت دولت

ک تلاش برای دستیابی به اقتصاد متنوع و متکی بر منابع دانش و آگاهی، سرمایه

انسانی و فناوری نوین

ک اهتمام به نظم و انضباط مالی و بودجه‌ای و تعادل بین منابع و مصارف

دولت

ویژه نامه چشم بیدار

قرارگاه سایبری

... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...
... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...

02

... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...
... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...

... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...
... Vestibula in eu...
... Pellentesque
... Nam blandit fel...
... Quam eu quam in eod pla...

SCANNING...

96%

SCANNING COMPLETED...

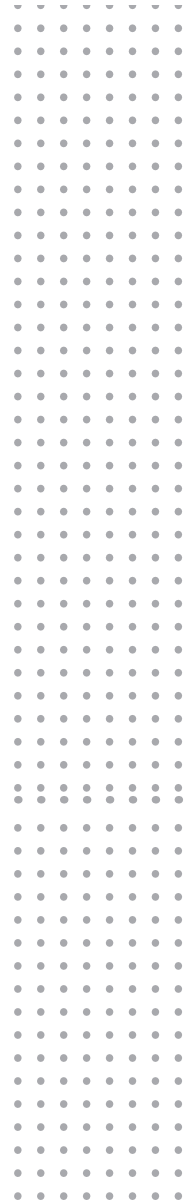
75%

SCANNING COMPLETED...

30%

سازمان پدافند غیر عامل کشور

معرفی قرارگاه

پدافند سایبری کشور

حوزه فعالیت

هدایت، راهبری، نظارت و هماهنگی فرماندهی عملیاتی پدافند سایبری از زیرساخت‌های سایبری کشور متناسب با سطح اهمیت آن‌ها (مصون‌سازی زیرساخت‌های حیاتی سایبری، مستحکم و پایدارسازی زیرساخت‌های حساس سایبری و ایمن‌سازی و کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌های مهم سایبری کشور)

- ◀ رصد، پایش، تشخیص تهدیدات سایبری و هشدار و تعیین وضعیت آن
- ◀ فرماندهی، هدایت و کنترل صحنه عملیات پدافند سایبری در سطوح ملی، منطقه‌ای و دستگاهی
- ◀ تولید و ارتقاء آمادگی پدافند سایبری در دستگاه‌های اجرایی، بخش خصوصی و آحاد جامعه
- ◀ صیانت، پدافند، پایدارسازی و استحکام زیست‌بوم سایبری و سرمایه‌های ملی سایبری

قرارگاه پدافند سایبری با بهره‌گیری از کلیه امکانات رایانه‌ای (سایبری) و غیر رایانه‌ای کشور به منظور ایجاد بازدارندگی، پیشگیری، ممانعت از انجام، تشخیص به موقع، مقابله مؤثر و بازدارنده با هرگونه تهاجم رایانه‌ای به سرمایه‌های ملی رایانه‌ای، توسط متخصصین رایانه‌ای، اعم از نیروی نظامی (ارتش رایانه‌ای) کشورهای متخاصم و گروه‌های تحت حمایت پنهان دولت‌های متخاصم به نحوی که امکان رایاتک (تهاجم سایبری) را از کلیه متخصصین سلب نموده و پایداری سامانه رایانه‌ای را در برابر تهدیدات دشمن تأمین می‌نماید.

حصول اطمینان از تولید و به کارگیری سامانه‌های پایه و اساسی پدافند سایبری

اهم اقدامات در حال انجام

راهبری و نظارت بر مصون سازی سرمایه‌های ملی سایبری و فضای سایبری کشور مانند شبکه فیبر نوری، درگاه‌های ورود اطلاعات به کشور، سامانه‌های کلیدی به کار رفته در زیرساخت‌های فضای سایبر کشور
تدوین الزامات و ملاحظات پدافند سایبری در پروژه‌های کلان کشور
تدوین اسناد هادی و تخصصی فنی پدافند سایبری در حوزه فناوری‌های نوین جهت احصاء تهدیدات و تدوین الزامات و ملاحظات پدافند سایبری مانند رایانش ابری، ابر داده‌ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات عظیم به منظور داده کاوی و ...

صنعتی سازی و حمایت از تولید ۵ سامانه پایه و اساسی پدافند سایبری
سازماندهی، سازماندهی، راهبری و رتبه بندی آزمایشگاه‌های مرجع حوزه پدافند سایبری
راهبری، طراحی، تولید و تحلیل سامانه تشخیص و طبقه بندی سلاح سایبری
توسعه و تکمیل آزمایشگاه‌ها و مراکز ارزیابی محصولات سایبری مانند آزمایشگاه‌های فارنزیک، تجزیه و تحلیل بدافزار، سخت افزار، نرم افزار و ...
پایش و رصد محیط داخلی به منظور کشف آسیب پذیری‌های سایبری
طبقه بندی و سطح بندی زیرساخت‌های سایبری
طراحی و راهبری تمرین و رزمایش‌های در سه سطح ملی، دستگاهی و استانی

عملیاتی سازی ۴ مرکز پدافند سایبری در دستگاه‌های اجرایی و ۲ مرکز پدافند سایبری استانی
ایجاد شبکه سراسری رصد و پایش، مراقبت، تشخیص و هشدار هوشمندانه و تحلیل مستمر و منسجم دشمن و کشور‌های بیگانه در حوزه الکترونیک کشور
تهیه و تدوین نظام جامع حقوق و دیپلماسی دفاع سایبری
رصد و پایش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی از بعد راهبردی، عملیاتی، اجرایی و فنی (براندازانه، امنیتی، دفاعی)

دستاوردها

- ۱ سند راهبردی پدافند سایبری کشور
- ۲ سند راهبردی پدافند الکترونیک در بخش کشوری
- ۳ سند برآورد تهدیدات سایبری کشور

۴ سند دکترین پدافند سایبری کشور

۵ سند سیاست‌های اطلاع رسانی پدافند سایبری

۶ سند معماری ساختار، مأموریت‌ها و وظایف

قرارگاه سایبری کشور

۷ سند آیین نامه اجرایی سیاست‌های کلی نظام در

حوزه سامانه‌های نرم افزاری

۸ طراحی و تدوین و اجرای دوره‌های آموزشی

عرضی و ضمن خدمت پدافند سایبری در ۵ سطح

جهت دستگاه‌های اجرایی کشور

۹ اجرای دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای

پدافند سایبری (۳ دوره کارشناسی ارشد ۲ دوره

دکتر)

۱۰ حمایت از تولید محصولات بومی و شرکت‌های

فناور حوزه سایبری (تجهیزات حوزه صنعتی مانند

اسکادا، PLC، RTU، سامانه مدیریت اطلاعات و

رخدادهای امنیتی (SIEM)، ضد بدافزار بومی، ماژول

امنیتی سخت افزاری (STM1، STM4، HSM)،

سوییچ‌های شبکه، مسیریاب، تجهیزات مخابراتی

سیار، تجهیزات امنیتی رصد و پایش فضای سایبری،

تجهیزات پاسخگویی به رخدادهای سایبری، تجهیزات

امنیتی صنعتی مانند دیواره آتش صنعتی، یکسو کننده

صنعتی، سامانه مدیریت اطلاعات و رخدادهای امنیتی

صنعتی، ظرف غسل صنعتی (HoneyPot ICS) و ...

۱۱ هدایت و نظارت بر راه‌اندازی و تجهیز

آزمایشگاه‌های مرجع و ارزیابی امنیتی-پدافندی

۱۲ برگزاری نمایشگاه سالانه صنعت بومی سایبری با

حضور بیش از ۷۰ شرکت فناور و ارائه بیش از ۱۴۰

محصول بومی به ویژه در حوزه امنیت و پدافند سایبری

و رونمایی از ۱۲ محصول برتر این حوزه

۱۳ تکمیل، توسعه و راه‌اندازی ۱۰ آزمایشگاه مرجع و

ارزیابی تخصصی حوزه پدافند سایبری

تحلیل مخاطرات

تحلیل شواهد دیجیتال (فارنزیک)

ضد بدافزار

امنیت سیستم‌های کنترل صنعتی

ارزیابی امنیتی نرم‌افزاری و سخت‌افزاری

۱۴ راه‌اندازی مرکز امداد و نجات سامانه‌های کنترل

صنعتی (CERT صنعتی) و غیر صنعتی به صورت مراکز

ثابت و متحرک (دو سامانه متحرک برای پاسخگویی

سریع به حوادث رایانه‌ای تجهیز و

تکمیل شده است)

توصیه‌های عمومی به مسئولین

حمایت از صنایع بومی داخلی و عدم وابستگی به

محصولات و خدمات خارجی در حوزه پدافند سایبری

کشور

حرکت هم‌مسو و هماهنگ نهادها و دستگاه‌های

کشور با محوریت راهبرد پدافند سایبری

تمرکز بر سرمایه‌های ملی حیاتی و حساس

سایبری و متکی به سایبر

اولویت بر ایجاد سامانه ایزوله کاملاً امن و مصون

سایبری برای زیرساخت‌های حیاتی

تمرکز همه‌جانبه بر سامانه‌های پایه پدافند

سایبری جهت استفاده در زیرساخت‌های حیاتی و

حساس

کنترل و بازرسی از زیرساخت‌های حیاتی، حساس

و مهم در دستگاه مربوطه

کشف مداوم و آسیب شناسی فضای سایبری

مأموریت‌های عمده پدافند سایبری کشور

۱ پدافند سایبری از زیرساخت‌های اساسی کشور متناسب با سطح اهمیت آنها [۱]

۲ دفاع هوشمندانه چند لایه و اثر بخش از سرمایه‌های سایبری کشور

۳ فرماندهی، هدایت و کنترل صحنه عملیات پدافند سایبری در سطوح ملی، منطقه‌ای و دستگاهی

۴ ایجاد، ارتقا و راهبری نظام جامع پدافند سایبری کشور

۵ تولید و ارتقاء آمادگی پدافند سایبری در دستگاه‌های اجرایی، بخش خصوصی و آحاد جامعه

۶ صیانت، پدافند، پایدارسازی و استحکام زیست بوم سایبری [۲] و سرمایه‌های ملی سایبری کشور

۷ ایجاد، حمایت و ارتقاء ظرفیت‌های خوداتکا صنعت بومی دفاع سایبری کشور (دولتی و غیردولتی)

۸ نهادینه سازی اصول، الزامات و ملاحظات فنی پدافند سایبری در ذات برنامه‌ها و طرح‌های توسعه

سایبری کشور

۹ نهادینه سازی مفاهیم پدافند سایبری در ذات برنامه‌های آموزشی و فرهنگی کشور در سطوح مختلف

[۱] مصون سازی زیرساخت‌های حیاتی سایبری، مستحکم و پایدارسازی زیرساخت‌های حساس سایبری و ایمن سازی

و کاهش آسیب پذیری زیرساخت‌های مهم سایبری کشور

[۲] تعریف زیست بوم سایبری: تمامی فضای سایبری کشور (اکوسیستم سایبری)

پدافند سایبری در افق ۱۴۰۴

راهبردهای نظام پدافند سایبری کشور

- ۱ مصون سازی زیست بوم سایبری و الزام و همراه سازی سازمان های متولی زیر ساخت های حیاتی و حساس کشور در ایجاد و استفاده از محصولات امن داخلی
- ۲ تولید و مدیریت دانش و فناوری پدافند سایبری متناسب با تهدیدات نوین
- ۳ تقویت صنعت پدافند سایبری بومی و حمایت از سازمان ها و شرکت های تولید کننده سامانه ها و محصولات بومی و روز آمد به ویژه سامانه های پایه و اساسی سایبری کشور فرهنگ سازی و آموزش مسئولین و نخبگان و آحاد جامعه در حوزه پدافند سایبری
- ۴ نهادینه سازی مفاهیم پدافند سایبری در نظام آموزشی (ابتدایی، متوسطه و دانشگاهی) کشور و نظام آموزش دفاعی کشور
- ۵ کاهش آسیب پذیری، پایدار سازی، مصون سازی، ارتقاء توان بازدارندگی زیر ساخت های حیاتی و حساس کشور در برابر تهدیدات و حملات سایبری
- ۶ راهبری، هدایت، ایجاد هماهنگی و هم افزایی راهبرد محور پدافند سایبری در دستگاه های اجرایی

اهداف پدافند سایبری کشور

- ۱ دستیابی به نظام جامع بومی پدافند سایبری
- ۲ دستیابی به زیر ساخت ها و سرمایه های ملی مصون سایبری (ویژه، مصون سازی سایبری، مدیریت آسیب پذیری، امن سازی سایبری و ایمن سازی زیر ساخت های قابل حفاظت)
- ۳ دستیابی به زیست بوم سایبری مصون، امن و پایدار
- ۴ دستیابی به منابع انسانی توانمند و کارآمد
- ۵ دستیابی به جایگاه ممتاز علمی و فناوری سایبری
- ۶ دستیابی به صنعت بومی خود اتکا و پیشرفته پدافند سایبری
- ۷ دستیابی به استانداردها و الگوهای پدافند سایبری بومی، امن، پویا و روز آمد
- ۸ دستیابی به دیپلماسی هدفمند و فعال پدافند سایبری
- ۹ دستیابی به ظرفیت مناسب فرماندهی و کنترل مؤثر پدافند سایبری
- ۱۰ نهادینه سازی فرهنگ، ادبیات و مفاهیم پدافند سایبری
- ۱۱ دستیابی به مشارکت ظرفیت های بخش های دولتی و خصوصی
- ۱۲ دستیابی به نظام پدافند فرهنگی سایبری با قابلیت تهدید شناسی و پاسخگو به تهاجم فرهنگی بر اندازانه دشمن
- ۱۳ دستیابی به تولید، حفظ و ارتقاء آمادگی های پدافندی سایبری در برابر تهدیدات

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

با باری خداوند قادر متعال، «جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴»، دست یافته به زیست بوم ملی سایبری امن، مصون و پایدار در برابر تهدیدات و حملات سایبری دشمن و قدرت برتر پدافند سایبری در بین کشورهای منطقه و دارای جایگاهی ممتاز در جهان با ویژگی های زیر می باشد:

- ۱ نظام جامع بومی پدافند سایبری هوشمند، پایدار و مقاوم، انحصاری، ابتکاری، لایه به لایه، پیش کنش گر، شبکه ای، چابک و منعطف در سطوح ملی، دستگاهی و استانی
- ۲ نظام فرماندهی و کنترل جامع و هوشمند با قابلیت رصد، پایش، تشخیص، هشدار و فرماندهی و کنترل به هنگام صحنه عملیات پدافند سایبری
- ۳ زیر ساخت های سایبری حیاتی مصون، زیر ساخت های حساس مستحکم و پایدار و زیر ساخت های مهم ایمن
- ۴ سرمایه های انسانی مؤمن، متعهد، مجرب،

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مروری کلی بر حوزه تهدیدات سایبری

پیاده‌سازی دارند مانند برنامه نویسی در طراحی و ایجاد بدافزارها و یا ایجاد اختلال در وب سایت سازمان‌ها
۲ دسته‌ای از ابزار تهدیدات سایبری که نیاز چندانی به اطلاعات تخصصی رایانه‌ای ندارد، این دسته از تهدیدات سایبری بیشتر خرابکاری سایبری هستند.

اهداف تهدیدات سایبری

در حالت کلی اهداف تهدیدات سایبری، نیت و نقطه پایانی است که دشمن برای دستیابی به آن، عملیات نظامی خود را سازماندهی، برنامه ریزی و هدایت می‌کند. در کل می‌توان اهداف تهدیدات سایبری را موارد زیر به حساب آورد:

- ◀ از بین بردن زیرساخت‌های پدافندی و صنعتی کشور
- ◀ از بین بردن میل پدافندی کشور در مقابل دشمن
- ◀ فلج کردن کشور هدف با تهاجم به زیرساخت‌های ارتباطی، صنعتی، برق و آب و ...
- ◀ جلوگیری از عکس‌العمل به موقع و مناسب
- ◀ انهدام تجهیزات مهم و حیاتی سازمانی
- ◀ از بین بردن سیستم فرماندهی و کنترل و تفکر و مدیریت

انجام می‌شود. بدافزارهای کشف شده نسل جدید نظیر بدافزار استاکس نت که زیرساخت‌های ملی و تأسیسات حیاتی یک کشور را مورد هجوم قرار داده‌اند نشان از پشتیبانی یک یا چند دولت از این برنامه‌ها دارد.

ابزار تهدیدات سایبری

به صورت کلی ابزار تهدیدات سایبری به دودسته تقسیم می‌شوند:

۱ ابزار فناوری تهدیدات که ملزومات فناورانه برای

در حالت کلی تهدیدات سایبری از چهار حالت کلی خارج نیستند که عبارتند از:

- ◀ تهدید صحت و اصالت اطلاعات
- ◀ تهدید دسترسی به اطلاعات
- ◀ تهدید افشا و نقض محرمانگی اطلاعات
- ◀ تهدید سرقت اطلاعات

هر یک از تهدیدات بر شمرده فوق در حوزه فناوری اطلاعات نیازمند طراحی و ساخت ابزاری است که توسط نفوذگران حرفه‌ای به صورت سازماندهی شده و یا شخصی

- ◀ تحمیل بار مضاعف اداره مردم بر دولت با از بین بردن زیرساخت‌های حیاتی
- ◀ ایجاد زمینه‌ها و شرایط مناسب برای تهاجم زمینی یا فلج کردن کشور
- ◀ کاهش آستانه مقاومت و تحمل ملی

راه‌های تماس ابزار تهدیدات سایبری با دارایی‌های سازمانی

ابزار فناوری تهدیدات سایبری که ممکن است یکی از موارد محرمانگی، اصالت و دسترسی را مورد تهدید قرار دهد لازم است توسط یک راه انتقال با دارایی‌های سازمان تماس پیدا کند این راه‌های انتقال به ترتیب در زیر شرح داده شده است.

شبکه خارجی: (External network) در مواقعی که دو شبکه به یکدیگر متصل هستند این روش در انتشار کرم یا ویروس دارای بالاترین آمار آلودگی است.

کاربر مهمان: (Guest client) به کاربرانی اطلاق می‌شود که برای انجام یک امر تجاری یا درمانی برای مدت کوتاهی وارد شبکه سازمان می‌شوند مانند کاربرانی که دارای لپ‌تاپ هستند.

فایل‌های اجرایی: (Executable Files) انتشار بدافزارها توسط ساخت فایل‌های اجرایی از فراوانی بالایی در راه‌های تماس تهدیدات سایبری با دارایی‌های سایبری سازمان برخوردار است.

برونده‌های ماکرو: (Documents Macro) انتشار ویروس توسط برنامه‌های متعدد آفیس

نامه‌های الکترونیک: (Email) انتشار ویروس از طریق ایمیل

دیسک‌های پاک شدنی: (Removable Disk) انتشار از طریق فایل‌های حاوی USB, DVD, CD

با توجه به مقدمه گفته شده می‌توان به این نتیجه رسید که تهدیدات سایبری بسیار محتمل و با فراوانی بالا هستند و در شدت این تهدیدات می‌تواند حتی به اندازه تهدیدات سخت‌نظامی مخرب و تأثیرگذار باشد در حالی که بدون ایجاد تلفات و یا گاهی بدون امکان رهگیری و شناخت مهاجمان اصلی به وقوع می‌پیوندد.

ویژگی‌های تهدید سایبری

هر تهدید سایبری، از ویژگی‌های ذیل برخوردار می‌باشد:

- ◀ منشاء تهدید سایبری
  - ◀ پیامد تهدید سایبری
  - ◀ سطح تهدید سایبری
  - ◀ احتمال وقوع تهدید سایبری
  - ◀ شدت تهدید سایبری
  - 1 **منشاء تهدید سایبری**
- دسته بندی‌های متعددی برای منشاء تهدیدات سایبری وجود دارد. بر این اساس، منشاء تهدیدات سایبری به ترتیب اهمیت، عبارتند از:
- ◀ دولت‌ها یا در واقع دولت‌های متخاصم
  - ◀ مزدوران سایبری یا گروه‌های تحت حمایت پنهان دولت‌ها
  - ◀ جاسوسان سایبری

مخاطره سایبری می‌باشد. مخاطره سایبری، احتمال بهره برداری یک تهدید سایبری، از آسیب پذیری سایبری موجود در یک سرمایه سایبری است.

در صورت وجود آسیب پذیری و وجود تهدید بالفعل (اقدام عملی تهدید، برای بهره برداری از آسیب پذیری سایبری)، پیامد تهدید (بالفعل)، تهاجم سایبری می‌باشد.

احتمال وقوع تهدید سایبری

احتمال وقوع تهدید سایبری، در واقع، احتمال بهره برداری تهدید سایبری از آسیب پذیری سایبری موجود در یک سرمایه سایبری است که این احتمال را مخاطره سایبری می‌نامند. احتمال وقوع تهدید سایبری، به صورت کمی (درصدی) و یا کیفی قابل بیان است که برای بیان کیفی، این احتمال در تعداد سطوح فرد و حداقل در سه سطح طبقه بندی می‌گردد. در بسیاری از کشورها، طبقه بندی احتمال وقوع تهدیدات سایبری در سطح ملی، معمولاً در پنج سطح انجام می‌گیرد لیکن دو نوع طبقه بندی متقارن و غیر متقارن، برای آن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

سطح تهدیدات سایبری

تهدیدات سایبری علیه کشور در سه سطح دسته بندی می‌شوند:

سطح فردی: هرگاه سطح تهاجم و تهدید علیه کشور، محدود به یک فرد خاص مانند هکر و یا متجاوز می‌شود، سطح امنیت و تدابیر مقابله با آن نیز بایستی متناسب با این نکته باشد. حیطه در خطر در این سطح، بیشتر بخش‌های فردی هستند که می‌توانند حتی به وسیله یک رایانه قابل حمل نیز انجام گیرند. همچنین تدابیر مقابله با تهدید در این سطح، بیشتر تاکتیکی هستند.

سطح اجتماعی: هنگامی که تهاجم توسط یک گروه هکری انجام شود و یا امنیت سایبری بخشی از اجتماع به خطر بیفتد، می‌توان با اتخاذ تدابیر کارکردی و مهم، از بروز و پیشرفته آثار تهاجم سایبری پیشگیری نمود. همچنین سطح اقدام علیه چنین تهدیدی عملیاتی می‌باشد.

سطح امنیت ملی: در این سطح، حتی می‌تواند قدرتی در حد یک دولت به عنوان پشتیبان این حمله شناخته شود که در این دسته از تهاجمات، زیرساخت‌های حیاتی کشور مورد هدف قرار می‌گیرد. در این سطح از تهاجم، حیطه ملی مورد هدف و تهاجم قرار می‌گیرد و یا با حیطه‌های منطقه‌ای اما با تأثیری ملی باشد. علی‌رغم اینکه نمونه‌ای از رشد این تهدید تا سطح بین‌المللی تاکنون مشاهده نشده است، اما باید توجه داشت که این موضوع به هیچ وجه محال و دور از ذهن نیست. با این ویژگی که منشاء تهدید ترکیبی بوده و زیرساخت‌های بین‌المللی را هدف قرار دهد و تا سطح بین‌المللی نیز سطح درگیری را ارتقا دهد.

شدت تهدیدات سایبری

شدت تهدید سایبری، در پنج سطح به شرح ذیل، طبقه بندی می‌گردد:

تهدید با شدت خیلی کم: تهدید منجر به مخاطرات، تهاجمات، حوادث و خسارات با شدت خیلی کم حوادث ناشی از این تهدیدات، رویداد نامیده می‌شود و خسارات بسیار محدودی را در پی خواهد داشت.

تهدید با شدت کم: تهدید منجر به مخاطرات، تهاجمات، حوادث و خسارات با شدت کم حوادث ناشی از این تهدیدات، حادثه امنیتی کوچک نامیده می‌شود و خسارات محدودی را در پی خواهد داشت.

تهدید با شدت متوسط: تهدید منجر به مخاطرات، تهاجمات، حوادث و خسارات با شدت متوسط حوادث ناشی از این تهدیدات، حادثه امنیتی عمده نامیده می‌شود و خسارات قابل توجهی را در پی خواهد داشت.

تهدید با شدت زیاد: تهدید منجر به مخاطرات، تهاجمات، حوادث و خسارات با شدت زیاد حوادث ناشی از این تهدیدات، بحران نامیده می‌شود و خسارات گسترده‌ای را در پی خواهد داشت.

تهدید با شدت خیلی زیاد: تهدید منجر به مخاطرات، تهاجمات، حوادث و خسارات با شدت خیلی زیاد حوادث ناشی از این تهدیدات، فاجعه نامیده می‌شود و خسارات بسیار گسترده‌ای را در پی خواهد داشت.

۹ تهدید امنیتی رایج رایانش ابری

پویا فضل علی با پیشرفت فناوری اطلاعات نیاز به انجام کارهای محاسباتی در همه جا و همه زمان به وجود آمده است. همچنین نیاز به این است که افراد بتوانند کارهای محاسباتی سنگین خود را بدون داشتن سخت افزارها و نرم افزارهای گران، از طریق خدماتی انجام دهند. رایانش ابری آخرین پاسخ فناوری به این نیازها بوده است. از آنجا که اکنون این فناوری دوران طفولیت خود را می گذراند، هنوز تعریف استاندارد علمی که مورد قبول عام باشد برای آن ارائه نشده است اما بیشتر صاحب نظران روی قسمت هایی از تعریف این پدیده هم رأی هستند.

رایانش ابری مدلی است برای فراهم کردن دسترسی آسان بر اساس تقاضای کاربر از طریق شبکه به مجموعه ای از منابع رایانشی قابل تغییر و پیکربندی (شبکه ها، سرورها، فضای ذخیره سازی، برنامه های کاربردی و سرویس ها) که این دسترسی بتواند با کمترین نیاز به مدیریت منابع و یا نیاز به دخالت مستقیم فراهم کننده سرویس به سرعت فراهم شده یا آزاد (رها) گردد.

عموماً مصرف کننده های رایانش ابری مالک زیرساخت فیزیکی ابر نیستند، بلکه برای اجتناب از هزینه سرمایه ای آن را از عرضه کنندگان شخص ثالث اجاره می کنند. آن ها منابع را در قالب سرویس مصرف می کنند و تنها بهای منابعی که به کار می برند را می پردازند. بسیاری از سرویس های رایانش ابری ارائه شده، با به کارگیری مدل رایانش همگانی امکان مصرف این سرویس ها را به گونه ای مشابه با صنایع همگانی (مانند برق) فراهم می سازند. این در حالی است که سایر گونه های عرضه کنندگان بر مبنای اشتراک سرویس های خود را عرضه می کنند. به اشتراک گذاردن قدرت رایانشی مصرف شدنی و ناملموس میان چند مستأجر می تواند باعث بهبود نرخ بهره وری شود؛ زیرا با این شیوه دیگر کارسازها (سرور) بدون دلیل بیکار نمی مانند که سبب می شود هزینه ها به میزان قابل توجهی کاهش یابند در عین حال که سرعت تولید و توسعه برنامه های کاربردی افزایش می یابد. یک اثر جانبی این شیوه این است که رایانه ها به میزان بیشتری مورد استفاده قرار می گیرند، زیرا مشتریان رایانش

ابری نیازی به محاسبه و تعیین حداکثری برای بار حداکثر (Peak Load) خود ندارد.

مدل‌های پیاده‌سازی

در تعریف NIST (انستیتوی ملی استانداردها و فناوری‌ها) مدل‌های استقرار ابر به چهار صورت زیر است:

ابری عمومی: ابری عمومی یا ابر خارجی توصیف‌کننده رایانش ابری در معنای اصلی و سنتی آن است. سرویس‌ها

چون سازگاری با استانداردهای شورای استانداردهای امنیت داده‌های کارتهای پرداخت آسان‌تر سازند.

ابری خصوصی: ابری خصوصی یک زیرساخت رایانش ابری است که توسط یک سازمان برای استفاده داخلی آن سازمان به وجود آمده است. عامل اصلی ای که ابرهای خصوصی را از ابرهای عمومی تجاری جدا می‌سازد، محل و شیوه نگهداری از سخت‌افزار زیرساختی ابر است. ابری خصوصی امکان کنترل بیشتر بر روی تمام سطوح پیاده‌سازی ابر (مانند سخت‌افزار،

اهداف، طراحی و روش‌های پیاده‌سازی برنامه‌ها در دپارتمان‌های فناوری را تغییر داد. با این حال این پیشرفت‌ها مشکلات امنیتی جدیدی را به وجود آورده‌اند.

مهم‌ترین مشکل امنیتی در Cloud Computing تمایل آن به گذر از دپارتمان‌های فناوری است. اگر چه گذار به Cloud Computing سریع و امکان‌پذیر است، پایه‌های امنیتی تجارت (مانند سیاست‌های امنیتی، فرایندها و فعالیت‌های مهم) را به خطر می‌اندازد. اگر این استانداردها را در تجارت نداشته باشیم، تجارت‌مان در برابر رخنه‌های امنیتی آسیب‌پذیر می‌شوند. حتی این رخنه‌های امنیتی می‌توانند همه منفعی که از حرکت به سمت SaaS به دست آورده‌ایم از بین ببرد. با وجود مشکلات فراوانی که برای تعیین استانداردهای امنیتی برای Cloud Computing وجود دارد، اتحادیه امنیت پردازش ابری (CSA) دستورالعمل‌هایی برای بهبود امنیت پردازش ابری ارائه کرده است که با گذشت اندکی زمان این دستورالعمل‌ها تبدیل به بهترین فعالیت‌ها برای امن کردن Cloud Computing شده است. این روزها بسیاری از تجارت‌ها، سازمان‌ها و دولت‌ها این راهنما را جزو منابع اصلی در استراتژی Cloud Computing خود قرار داده‌اند. با این که Cloud Computing در ایران هنوز چندان گسترش پیدا نکرده و تعداد انگشت‌شمار از شرکت‌ها (مانند ایرانسل) هستند که از این مدل استفاده می‌کنند، اما جا دارد که بررسی ۹ تهدید امنیتی Cloud Computing بپردازیم. ۹ تهدیدی که در این مقاله بررسی می‌کنم مهم‌ترین تهدیدها هستند و همه کارشناسان درباره آن‌ها اتفاق نظر دارند. همچنین تلاش کردم در توضیحاتم روی طبیعت به اشتراک‌گذاری و On-demand (یعنی در هنگام تقاضا در دسترس است) بودن رایانش ابری تمرکز کنم. این تهدیدها بر اساس اهمیت به شرح زیر هستند:

- ۱ سرقت اطلاعات
- ۲ از دست دادن اطلاعات
- ۳ سرقت اکانت و ترافیک سرویس
- ۴ API های ناامن
- ۵ حملات Denial of Service
- ۶ همکاری خیانت کار
- ۷ سوءاستفاده از سرویس Cloud
- ۸ کم بودن درجه دیجیتالی شدن
- ۹ آسیب‌پذیری فناوری‌های به اشتراک گذاشته شده

شبکه، سیستم عامل، نرم‌افزار) را فراهم می‌سازد. مزیت دیگر ابرهای خصوصی امنیت بیشتری است که ناشی از قرارگیری تجهیزات در درون مرزهای سازمان و عدم ارتباط با دنیای خارج ناشی می‌شود. اما بهره‌گیری از ابرهای خصوصی مشکلات ایجاد و نگهداری را به همراه دارد. یک راه حل میانه برای دوری از مشکلات ابرهای خصوصی و در عین حال بهره‌مند شدن از مزایای ابرهای خصوصی، استفاده از ابر خصوصی مجازی است. ابری خصوصی مجازی بخشی از زیرساخت یک ابر عمومی است که برای استفاده اختصاصی یک سازمان کنار گذاشته می‌شود و دسترسی به آن تنها از راه شبکه خصوصی مجازی ای‌پی‌سک امکان‌پذیر است. به عنوان نمونه می‌توان از ابری خصوصی مجازی آمازون نام برد.

خطرناک‌ترین تهدیدهای امنیتی در Cloud Computing

در یک بازه زمانی کوتاه، رایانش ابری یا همان Cloud Computing روش‌های تجارت و دولت‌مداری را تغییر داد و هم‌زمان مشکلات امنیتی جدیدی را به وجود آورد. گسترش مدل ابری باعث شد که تجارت‌های مبتنی بر تکنولوژی، بیش از پیش تأثیرپذیر شوند. حرکت از سمت سرویس‌ها به سمت تفکر خدماتی،

به صورت پویا و از طریق اینترنت و در واحدهای کوچک از یک عرضه‌کننده شخص ثالث تدارک داده می‌شوند و عرضه‌کننده منابع به صورت اشتراکی به کاربران اجازه می‌دهد و بر اساس مدل رایانش همگانی و مشابه صنعت برق و تلفن برای کاربران صورتحساب می‌فرستد. این ابری برای استفاده همگانی تعبیه شده و جایگزین یک گروه صنعتی بزرگ که مالک آن یک سازمان فروشنده سرویس‌های ابری می‌باشد.

ابری گروهی: ابری گروهی در جایی به وجود می‌آید که چندین سازمان نیازهای یکسان دارند و به دنبال این هستند که با به اشتراک‌گذاری زیرساخت از مزایای رایانش ابری بهره‌مند گردند. به دلیل اینکه هزینه‌ها بین کاربران کمتری نسبت به ابرهای عمومی تقسیم می‌شود، این گزینه گران‌تر از ابر عمومی است اما میزان بیشتری از محرمانگی، امنیت و سازگاری با سیاست‌ها را به همراه می‌آورد. نمونه یک ابری انجمنی (GovCloud) است.

ابری ترکیبی: یک ابری آمیخته متشکل از چندین ارائه‌دهنده داخلی و یا خارجی، گزینه مناسبی برای بیشتر مؤسسات تجاری می‌باشد. با ترکیب چند سرویس ابر کاربران این امکان را می‌یابند که انتقال به ابر عمومی را با دوری از مسائلی

اولین قدم‌های سرقت اطلاعات

بر اطلاعات همان کلاینت به اطلاعات کلاینت‌های دیگر دسترسی پیدا کند. با این راه حل اطلاعات هر کاربر ایزوله می‌شود و از چشم دیگر کاربران پنهان می‌ماند.

نکات

یکی از مشکلات مهم این است که سرقت اطلاعات و از دست دادن اطلاعات هر دوازدهم مهم‌ترین تهدیدهای Cloud Computing هستند و هر قدر که شما برای کاهش ریسک هر کدام از این دو تهدید تلاش کنید، ریسک تهدید دیگر را افزایش می‌دهید. ممکن است بتوانید برای جلوگیری از سرقت، اطلاعاتتان را رمزنگاری کنید، اما اگر کلید رمزنگاری‌تان را از دست دهید، اطلاعاتتان را هم از دست داده‌اید. همچنین ممکن است برای جلوگیری از حذف‌های ناگهانی، از اطلاعاتتان یک آپ‌های آفلاینی را تهیه کنید، اما همین کار احتمال سرقت اطلاعات را افزایش می‌دهد.

بدترین کابوس هر مدیر فناوری اطلاعات این است که اطلاعات داخلی و حساس شرکتش به دست رقیبانش بیفتد. البته گروه‌های اجرایی شرکت‌ها نسبت به این مسئله هوشیار هستند، اما با ورود Cloud Computing روش‌های جدیدی برای حمله به این اطلاعات سازمانی به وجود آمد. آبان ماه سال گذشته محققین دانشگاه کارولینای شمالی، دانشگاه ویسکانسین و شرکت RSA گزارشی را ارائه کردند که در آن توضیح داد که یک ماشین مجازی با استفاده از اطلاعاتی که از یک حمله side channel timing روی یک سرور به دست می‌آورد، می‌تواند کلیدهای خصوصی رمزنگاری، روی یک ماشین مجازی دیگر روی همان سرور را باز کند. البته در بسیاری از مواقع مهاجم عزیز نیاز به این همه زحمت ندارد. اگر پایگاه داده چند مستاجر (در این معماری SaaS یک نسخه از نرم‌افزار را روی پایگاه داده اجرا می‌کند و از طریق وب به تعداد زیادی از کاربران دسترسی می‌دهد) برای سرویس‌های cloud نساخته باشیم، نفوذ به یکی از برنامه‌های کلاینت‌ها می‌تواند به مهاجم اجازه دهد که علاوه

۲ از دیدت دادن اطلاعات

حتی فکر از دست دادن اطلاعات هم برای مشتری و هم برای تجارت‌ها ناخوشایند است. برای مثال تابستان پارسال، هکرها به اکانت‌های اپل، توئیتر و Gmail نویسنده مجله wired حمله کردند. سپس آن‌ها به کمک دسترسی به این اطلاعات، تمام اطلاعات شخصی او (برای مثال تمام عکس‌های دختر ۱۸ ماهه او را) پاک کردند. مطمئناً اطلاعاتی که در فضاهای ابری نگهداری می‌شوند به دلایل دیگری (غیر از هک شدن) هم می‌توانند پاک شوند. تا زمانی که کمپانی ارائه دهنده cloud از اطلاعات بک آپ نگیرد، دلایل زیادی می‌تواند به حذف دائمی اطلاعات منجر شود (مانند پاک کردن تصادفی اطلاعات توسط کمپانی ارائه دهنده cloud و یا از آن بدتر، حوادثی مانند آتش‌سوزی و یا زمین لرزه). این نکته را هم به خاطر داشته باشید که مسئولیت حفاظت از اطلاعات تنها بر روی شانه‌های ارائه دهنده cloud نیست. اگر یک مشتری اطلاعاتش را قبل از آپلود بر روی cloud رمزگذاری کند و سپس کلید رمزنگاری را گم کند، اطلاعاتش را هم از دست می‌دهد.

نکات:

حفاظت اطلاعات آن قدر مهم است که اتحادیه اروپا قوانین جدیدی را برای حفاظت از اطلاعات وضع کرد و در آن ذکر کرد که تخریب اطلاعات و تخریب اطلاعات شخصی نوعی از سرقت اطلاعات محسوب می‌شود و باید در خصوص این قانون به مردم اطلاع رسانی کرد. علاوه بر این به شرکت‌ها پیشنهاد می‌کنم که از اطلاعات ممیزی و دیگر اسنادشان حفاظت کنند. اگر شرکتی این اطلاعات را روی محیط cloud ذخیره کند، از دست دادن این اطلاعات ممکن است وجود آن شرکت را به خطر اندازد.

۳ دزدی اکانت و یا ترافیک سرور

دزدی اکانت یا سرور مسئله جدیدی نیست. روش‌های هکینگ مانند فیشینگ، fraud و استفاده از نقاط ضعف نرم‌افزارها همچنان کارساز است. معمولاً رمزهای عبور و اطلاعات هویتی چندین بار در جاهای مختلف استفاده می‌شوند که باعث می‌شود این نوع روش‌های هک بیشتر شود. حالا با این وجود راه حل‌های cloud تهدید جدیدی را به این حوزه اضافه کرده است. اگر یک هکر به اطلاعات هویتی شما دسترسی پیدا کند، می‌تواند فعالیت‌هایتان را بدون اطلاعاتتان زیر نظر بگیرد، اطلاعاتتان را دستکاری کند، اطلاعات اشتباه به اطلاعاتتان اضافه کند و کاربران را به سایت‌های نادرست راهنمایی کند. اکانت و سرورس‌تان تبدیل به منبع جدیدی برای هکر می‌شود. سپس آن‌ها می‌توانند با استفاده از شهرت شرکت شما، حمله‌های بعدی‌شان را انجام دهند.

در فروردین ماه سال ۸۹ یک حمله از نوع Cross-Site Scripting یا XSS به سایت آمازون صورت گرفت. منشاء این حمله یک باگ در سیستم بود باعث شد که هکرها بتوانند اطلاعات هویتی را از سایت به سرقت ببرند. در سال ۸۸ هکرها تعداد زیادی

۴ رابط‌های کاربری یا API های ناامین

ارائه دهندگان cloud computing، تعدادی رابط کاربری یا API در اختیار کاربرانشان قرار می‌دهند که کاربران به کمک آن‌ها سرویس‌های cloud را مدیریت می‌کنند و با آن‌ها کارهایشان را انجام می‌دهند. تأمین اطلاعات، مدیریت، هماهنگی و نظارت روی اطلاعات از طریق این رابط‌های کاربری انجام می‌شود.

شود. امنیت و در دسترس بودن سرویس‌های cloud عمومی در گرو امنیت این رابط‌های کاربری است. از احراز هویت و کنترل دسترسی‌ها گرفته تا رمزنگاری و نظارت بر فعالیت‌ها، این رابط‌های کاربری باید در برابر تلاش‌های تصادفی و یا بدخواهانه برای دور زدن رابط کاربری آماده باشند.

نکات:

دزدی اکانت و سرورس‌ها (که معمولاً با سرقت اطلاعات هویتی همراه است) همچنان یکی از مهم‌ترین تهدیدها محسوب می‌شود. با استفاده از اطلاعات هویتی، هکرها می‌توانند به مناطق بحرانی سرورس‌های cloud دسترسی پیدا کنند، که به آن‌ها کمک می‌کند به اطلاعات محرمانه دسترسی پیدا کنند و آن سرویس‌ها را به تخریب بکشانند. سازمان‌ها باید این تکنیک‌ها را به همراه راه‌های مقابله با آن‌ها بدانند تا بتوانند از صدمات (و دعوی قضایی) ناشی از سرقت جلوگیری کنند. سازمان‌ها باید از به اشتراک گذاری اطلاعات هویتی بین کاربران و سرورس‌ها جلوگیری کنند و هر وقت امکان داشت، از روش‌های احراز هویت دو مرحله‌ای استفاده کنند. (مانند دستگاه‌های خودپرداز که برای سرویس دادن به کاربران دو چیز لازم دارند: کارت بانکی و رمز عبور آن).

۵ حملات Denial of Service

به بیان ساده، حملات Denial of Service یا عدم پاسخگویی سرویس به حملاتی گفته می شود که در آن کاربران سرویس cloud نمی توانند به اطلاعات و یا برنامه هایشان دسترسی پیدا کنند. در این حمله سرویس قربانی دچار کمبود منابع سیستمی (مانند قدرت پردازشی، حافظه و پهنای باند) می شود.

مهاجم یا مهاجمین در حملات Distributed Denial of Service یا DDoS سرعت سیستم را تا جایی که امکان دارد پایین می آورند و کاربران سرویس را به دلیل عدم پاسخگویی سرویس ناراحت می کنند.

نکات:

وقتی دچار حمله DoS می شوید، شبیه این است که در ترافیک سنگین گرفتار شده اید. راهی برای رسیدن به مقصدتان ندارید و فقط باید بنشینید و صبر کنید.

به عنوان یک مصرف کننده پاسخگو نبودن سیستم شما را به این فکر می اندازد که اصلاً انتقال اطلاعات به این سرویس Cloud ارزش دارد. زمانی که صحبت اطلاعات حساس می شود، این نوع تفکرات عمیق تر و بیشتر می شوند.

در شرایط بدتر اگر هزینه های سرویس برای ارائه دهندگان این سرویس زیاد باشد و دچار حمله DoS شوند، ممکن است مهاجم نتواند سرویستان را کاملاً از کار بیندازد، اما هنوز می تواند زمان پردازش ها را تا جایی افزایش دهد که هزینه های آن ها برای شما خیلی سنگین باشد و در نهایت خودتان مجبور شوید که سرویس را قطع کنید.

۶ سوء استفاده از سرویس Cloud

یکی از بهترین مزایای Cloud Computing این است که با استفاده از آن سازمان های کوچک می توانند از مقادیر زیادی از پردازش و حافظه استفاده کنند. برای بسیاری از سازمان ها تهیه هزاران سرور مشکل است، اما اجاره همین هزاران سرور امکان پذیر است (از این قضیه بگذریم که در ایران هر سازمانی که بودجه اش برسد برای خودش سرورهای مجزا راه اندازی می کند، بدون رعایت کردن استانداردهای یک سرور واقعی. این در حالی است که همین چند سرور نسبتاً استاندارد می هم که در بخش خصوصی برای اجاره داریم، مصرف کننده و طرفدار زیادی ندارند).

ممکن است برای هر شکستن یک کلید رمزنگاری شده با سیستم ضعیفی که دارد چندین سال طول بکشد، اما همین هکر اگر به تعداد زیادی از سرورهای cloud دسترسی داشته باشد، با استفاده از قدرت پردازشی این سرویس ها می تواند همان کلید را در عرض چند دقیقه کرک کند. سپس او می تواند با استفاده از سرورهای cloud یک حمله DDoS را پیاده کند و بدافزارها را گسترش دهد.

نکات:

این تهدید بیشتر مربوط به ارائه دهندگان سرویس cloud می شود نه مصرف کنندگان آن. با این حال ارائه دهندگان را هوشیار نگه می دارد. سوء استفاده کننده از سرویس تان را چگونه شناسایی می کنید؟ چگونه می فهمید که از سرویس تان سوء استفاده شده است؟ چگونه از سوء استفاده های بعدی آن ها جلوگیری می کنید؟

۷ کم بودن درجه دیجی تالی شدن

مزایایی که Cloud Computing دارد (مانند کاهش هزینه ها، بهبود امنیت و تاثیرات در عملکردها)، بسیاری از سازمان ها را به سمت خودش می کشاند. در این شرایط بسیاری از سازمان هایی که منابع کافی دارند به سمت تکنولوژی های cloud می روند، اما مشکل اینجاست که بسیاری از آن ها دید کاملی نسبت به این تکنولوژی ندارند. اگر راجع به ارائه دهندگان cloud، برنامه ها یا سرویس هایی که در cloud کار می کنند و کارهایی که باید در زمان اجرای cloud (برای مثال واکنش سریع در زمان بروز مشکل، رمزنگاری و کنترل امنیت) انجام شوند، دانش کافی نداشته باشیم، سازمان ما دچار ریسک های شدیدی می شود که حتی قابل اندازه گیری نیست و ممکن است از بسیاری از تهدیدهای رایج خطرناک تر باشد.

نکات:

سازمان هایی که می خواهند از سرویس های cloud استفاده کنند، با تعدادی مشکل مواجه می شوند. مشکلاتی در وظایف، پاسخگویی و یا شفاف سازی بین انتظاراتی که ارائه دهنده cloud و مشتری از یکدیگر دارند. قرار دادن برنامه هایی که برای اجرا در شبکه «داخلی» طراحی شده اند، روی cloud باعث بروز مشکلات امنیتی مهمی می شود. چون کنترل این برنامه ها در شبکه داخلی امکان پذیر است و بر روی cloud این کنترل ها از بین می رود و یا به درستی کار نمی کنند. اگر طراحان و سازندگان بر تکنولوژی های cloud تسلط کامل نداشته باشند، مشکلات عملیاتی و معماری ناآشنا ایجاد می شود.

۸ همکار خیانتکار (Insider)

این روزها همکاران خیانتکار یکی از جنجالی ترین بحث های دنیای امنیت هستند. همکار خیانتکار در یک سازمان کسی است که در حال حاضر یا در گذشته کارمند، پیمان کار، یا شریک تجاری سازمان بوده که اجازه دسترسی به شبکه، سیستم یا اطلاعات داشته یا دارد و از روی عمد از این دسترسی سوء استفاده کرده است، به طوری که بر روی اطلاعات محرمانه، صحت اطلاعات و یا وجود اطلاعات سازمان یا اطلاعات سیستم تاثیر گذاشته است.

نکات:

همکار خائن، به طور مثال یک مدیر سیستم، در

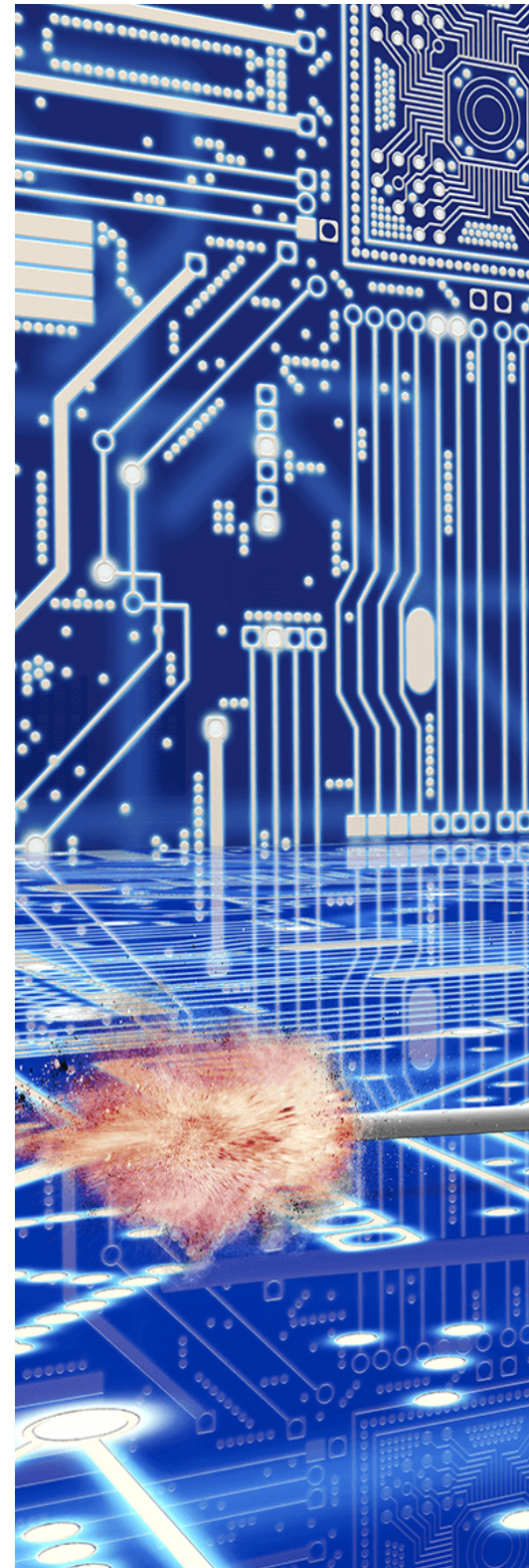
۹ آسیب پذیری فناوری های به اشهر انگ گذار شده

ارائه دهندگان سرویس های cloud خدماتشان را در سطح مشخصی از زیرساخت، پلتفرم ها و برنامه ها ارائه می دهند. آسیب پذیری را در همه سطوح زیر ساخت می توایم ببینیم. از هر مدلی که استفاده کنیم (IaaS, PaaS یا SaaS) ریسک و تهدید فناوری های به اشتراک گذاشته شده وجود دارد. برای مقابله با این تهدیدها باید استراتژی قوی در نظر بگیریم که شامل پردازش ها، حافظه، شبکه، امنیت برنامه و کاربران و کنترل عملیات ها باشد. کوچک ترین نقطه ضعف یا تنظیمات اشتباه می تواند تمام cloud را به خطر بیندازد.

یک سناریوی اشتباه cloud می تواند به اطلاعات بسیار حساس دسترسی داشته باشد. از سطح IaaS به PaaS و SaaS، دسترسی یک همکار خیانتکار به سیستم های مهم تر و اطلاعات حساس تر بیشتر می شود. این جاست که می بینیم که سیستم هایی که تنها به ارائه دهنده سرویس cloud یا CSP وابسته هستند، دچار ریسک امنیتی بالایی هستند. حتی اگر هم از رمزگذاری استفاده کنیم، اگر کلیدها بر روی سیستم کاربر ذخیره نشوند و فقط زمان استفاده از اطلاعات قابل استفاده باشند، سیستم همچنان در مقابل تهدیدهای همکاران خائن آسیب پذیر است.

تهدیدات سایبری و تأثیر آن بر امنیت ملی

علی خلیلی پور رکن آبادی / یاسر نور علی وند مقاله حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش است که تهدیدهای سایبری چگونه بر امنیت ملی تأثیر می‌گذارند و این اثرگذاری در چه ابعادی خود را نمایان می‌سازد. در پاسخ می‌توان گفت این تهدید به علت برخورداری از ویژگی‌هایی چون قیمت پایین ورود، گمنامی و تأثیرگذاری شگرف، پدیده‌های به نام انتشار قدرت را به وجود آورده است که نه تنها باعث شده دولت‌های کوچک از ظرفیت بیشتری برای اعمال قدرت در این فضا برخوردار شوند، بلکه منجر به ورود بازیگران جدیدی همچون شرکت‌ها، گروه‌های سازمان‌یافته و افراد به معادلات قدرت جهانی شده است. لذا، این پدیده امنیت ملی را از ابعاد مفهوم امنیت، دولت‌محوری در امنیت، بعد جغرافیایی تهدید، گستردگی آسیب‌پذیری‌ها، شیوه مقابله با تهدیدها و تعدد بازیگران در این عرصه، تحت تأثیر قرار داده است. بیش از دو دهه است که اینترنت نقش بسزایی در ارتباطات جهانی ایفا می‌کند و به‌طور روزافزونی با زندگی مردم جهان عجین شده است. نوآوری‌ها و هزینه کم در این زمینه باعث شده دسترسی، استفاده و عملکرد اینترنت، به میزان قابل توجهی افزایش یابد، به طوری که امروزه اینترنت در سراسر دنیا در حدود ۲ میلیارد کاربر دارد. اینترنت وسیع جهانی را به وجود آورده که سالانه میلیاردها دلار برای اقتصاد جهانی سودآوری داشته است. با وجود این، اینترنت دولت‌ها را در مقابل چالش‌های جدید امنیتی قرار داده است. هزینه کم ورود، ناشناس بودن، مشخص نبودن قلمرو جغرافیایی تهدیدکننده، تأثیرگذاری شگرف و عدم شفافیت عمومی در فضای سایبری، موجب شده بازیگران قوی و ضعیف اعم از دولت‌ها، گروه‌های سازمان‌یافته و تروریستی و حتی افراد به این فضا وارد شده و تهدیدهایی همچون جنگ سایبری، جرائم سایبری، تروریسم سایبری، جاسوسی سایبری و مانند آنها را به وجود آورند. همین نکته، تهدیدهای سایبری را از تهدیدهای سنتی امنیت ملی که تا حدود زیادی از ماهیت شفاف برخوردارند و بازیگران آن را دولت‌ملتهایی تشکیل می‌دهند که در یک قلمرو مشخص جغرافیایی قابل شناسایی هستند، متمایز کرده و سبب شده است امنیت ملی به مفهوم سنتی آن در این فضا به چالش کشیده شده و ناکارآمد به حساب آید. بنابراین، در مقاله پیش رو، به این مسئله می‌پردازیم که ماهیت تهدیدات سایبری جدید چگونه بر امنیت ملی تأثیر می‌گذارد و این اثرگذاری، امنیت ملی را با چه تغییرات مفهومی مواجه می‌کند. برای این منظور، در بخش اول به بررسی ماهیت و چیستی تهدیدهای سایبری، در بخش دوم به مبحث امنیت ملی و برداشت‌های رایج از آن و در بخش سوم و پایانی پژوهش، به سؤال اصلی، یعنی چگونگی تأثیرگذاری تهدیدهای سایبری جدید بر مفهوم امنیت ملی می‌پردازیم.

ماهیت تهدیدات سایبری

تهدیدهای سایبری پدیده‌های جدید است که در دهه‌های اخیر، هم‌زمان با تحول فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات جهانی از طریق شبکه وسیع اینترنت در سراسر جهان ظهور پیدا کرده است، به گونه‌ای که امروزه چالش تهدیدهای سایبری هم مهم و هم پیچیده به نظر می‌رسد. این اهمیت و پیچیدگی ناشی از ماهیت جدید تهدیدهای سایبری و ویژگی‌ها و نمودهای منحصر به فردی است که شناخت از آن را بسیار مهم و ضروری می‌نماید. در این بخش، پس از تعریف تهدیدهای سایبری، ویژگی‌ها و نمودهای آن را به‌طور مختصر مورد بررسی قرار می‌دهیم.

1 تعاریف

در همایشی که در ۲ مارس ۲۰۱۰ از سوی مؤسسه بین‌المللی CACI و مؤسسه مطالعاتی نیروی دریایی ایالات متحده با عنوان «تهدیدهای سایبری امنیت ملی و مقابله با چالش‌های پیش روی زنجیره عرضه جهانی» برگزار شد، تهدیدهای سایبری به صورت «وقایعی که به صورت طبیعی و یا توسط انسان (به صورت عمدی یا غیر عمدی) بر فضای مجازی تأثیرگذار باشد یا حوادثی که از طریق فضای مجازی عمل کند یا به نحوی به آن مرتبط باشد» تعریف شد. فضای سایبری نیز از سوی برخی کارشناسان به عنوان «تأثیر فضا و جامعه‌ای که توسط رایانه‌ها، اطلاعات و ابزارهای الکترونیکی، شبکه‌های دیجیتال و یا کاربران آن شکل می‌گیرد» تعریف شده است.

2 ویژگی‌های تهدیدهای سایبری

تهدیدهای سایبری ویژگی‌های منحصر به فردی دارند. از یک سو، این تهدیدها گستره وسیعی اعم از موانع قانونی، فنی، سازمانی و فرهنگی را شامل می‌شوند و از سوی دیگر، هزینه کم، تأثیرگذاری شگرف و عدم شفافیت عمومی در فضای سایبری، موجب شده بازیگران زیادی به این عرصه وارد شوند. مهم‌ترین ویژگی‌های تهدیدهای سایبری در مؤلفه‌های زیر خلاصه می‌شود:

◀ **تعدد بازیگران در فضای سایبری:** هزینه کم فناوری رایانه‌ای، اتصال گسترده به اینترنت و سهولت ایجاد یا به دست آوردن نرم‌افزارهای مخرب به این معناست که تقریباً هر کسی می‌تواند به این فضا وارد شود. این بازیگران شامل افراد، گروه‌های سازمان‌یافته جنایی، گروه‌های تروریستی، شرکت‌های خصوصی و دولت‌ملت هستند.

◀ **هزینه کم ورود، صرف زمان کم و سرعت بالای اقدام:** هر فرد برای انجام حمله سایبری تنها به یک رایانه، یک ارتباط اینترنتی و دانش فنی محدود در زمینه فضای سایبری نیاز دارد. در نتیجه، فضای سایبری شرایطی را فراهم کرده است که با هزینه پایین می‌توان اقدامات خطرناکی را در مدت زمان کم و با سرعت بالایی انجام داد. البته انجام حملات پیچیده‌تر سایبری نیازمند صرف هزینه‌های بالاتری است.

◀ **ناشناس ماندن بازیگران و عدم قابلیت ردیابی:** اینترنت به عنوان سیستم نامتمرکز و کاربران آن، غالباً شناخته شده نیستند. همین ناشناختگی باعث می‌شود هیچ اثری از برخی از حمله‌های سایبری باقی نماند. افراد فعال در عرصه اینترنت می‌توانند از اقصی نقاط دنیا،

بدون هشدار و در عرض چند ثانیه و بدون آنکه اثر یا نامی از خود بر جای بگذارند، اهداف دیجیتالی را مورد هدف قرار دهند.

تأثیر گذاری شگرف: ماهیت خاص فضای سایبری شرایطی را به وجود آورده است که بروز هر اختلال یا وقفه می‌تواند تأثیرات و پیامدهای به مراتب بیشتری از حادثه اولیه در پی داشته باشد. وقوع حمله‌های سایبری و در نتیجه آن، بروز اختلال در شبکه‌ها می‌تواند موجب ایجاد خسارت به اموال، زمان، محصولات و تولیدات، اعتبار، اطلاعات حساس و حتی از دست دادن جان انسان‌ها شود زیرا در این گونه مواقع، زیرساخت‌ها و سامانه‌های مهم دچار آسیب می‌شوند.

کمرنگ شدن نقش جغرافیا: فضای سایبری سرعت انتقال به سراسر جهان را در لحظه کوتاهی فراهم کرده است. بنابراین، تهدیدکنندگان قادر به فراتر رفتن از محدوده جغرافیایی خود و رسیدن به اهداف کلیدی‌شان هستند.

ساختار فضای اینترنت: اینترنت، دامنه مشترک و یکپارچه است. استفاده از این فضا توسط شهروندان، شرکت‌ها و دولت‌ها به شیوه‌ای است که جداسازی آنها بسیار دشوار است. توانایی محدود برای جدا کردن بازیگران و فعالیت‌های آنها، پاسخ مناسب به تهدید را بسیار دشوارتر کرده است. از سوی دیگر، ساختار اینترنت، دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی را با عدم اطمینان در قبال خطرات فضای اینترنتی مواجه کرده است. این عدم قطعیت ناشی از پیچیدگی‌ها و فناوری در حال تکامل برای پشتیبانی از سیستم‌های حیاتی است.

پایین بودن احتمال تنبیه یا بازخواست اقدام‌های مجرمانه در فضای سایبری: احتمال تنبیه یا بازخواست اقدام‌های مجرمانه در فضای سایبری پایین است. در نتیجه افراد و سازمان‌ها نیز این فضا را در مقایسه با گزینه‌های جایگزین غیر سایبری مطمئن‌تر و دارای خطرات کمتری می‌بینند.

انواع تهدیدهای سایبری
بازیگران دولتی و غیردولتی از قدرت سایبری استفاده می‌کنند تا به اهداف اجتماعی، ایدئولوژیکی، سیاسی، نظامی و مالی خود در فضای سایبری و دنیای واقعی دست یابند. این اهداف در فضای مجازی از شیوه‌های متفاوتی حاصل می‌شوند که مهمترین آنها عبارتند از: جنگ سایبری، ترور، بسم سایبری، جرائم سایبری، جاسوسی سایبری و آشفتگی سایبری.

جنگ سایبری
اگر بانظر کلارویتز موافق باشیم که جنگ عمل صرفاً سیاسی نیست، بلکه ابزار سیاسی برای رسیدن به اهداف سیاسی است، می‌توانیم بگوییم جنگ در فضای مجازی توسط بازیگرانی صورت می‌گیرد که به دنبال استفاده از این فضا برای رسیدن به اهداف سیاسی خود هستند. به منظور درک اینکه آیا عمل خصمانه در فضای مجازی جنگ قلمداد می‌شود یا نه، لازم است قصد بازیگر را درک کنیم. به عنوان مثال اگر هدف از یک حمله اینترنتی سود مالی یا شخصی از طریق روش‌های مجرمانه مانند سرقت، تقلب و اخاذی باشد، باید با آن به عنوان عمل مجرمانه برخورد شود، اما اگر هدف مهاجم با جاه طلبی

اگر بانظر کلارویتز موافق باشیم که جنگ‌ها ادامه سیاست‌ورزی هستند و هدف آنها رسیدن به دستاوردهای سیاسی است، آنگاه نبرد در فضای سایبر را هم باید به مثابه بخشی از منازع عسکری فهم کنیم. این امری است که به ویژه در باره ایران مصداق دارد

های به مراتب بزرگ‌تر همچون وارد کردن آسیب جدی به دولت یا شهر و ندان آن همچون تخریب، تضعیف و غیرفعال کردن زیرساخت‌های نظامی و غیرنظامی باشد، چنین رفتاری در واقع چیزی نزدیک به اقدام جنگی در مفهوم سنتی است. در سال ۲۰۰۷، استونی به عنوان کشور کوچک مدرن در مقیاس بزرگ مورد حمله‌های اینترنتی قرار گرفت. فناوری بالای این کشور زمینه‌ای مناسب برای حمله‌های اینترنتی با انگیزه‌های سیاسی بود. همان‌طور که ریچارد کلار کاستدلال می‌کند، جنگ سایبری شکل جدیدی از مبارزه است که ما هنوز نمی‌توانیم آن را به طور کامل درک کنیم. در عین حال، روشن است که در دنیای امروز، میدان جنگ حوزه خود را به فضای مجازی گسترش داده و باید آن را به عنوان پنجمین عرصه جنگ در کنار عرصه‌های سنتی زمین، هوا، دریا و فضا در نظر گرفت.

حمله‌های سایبری
حمله سایبری چیزی متفاوت از جنگ سایبری است. حمله سایبری اختلال در صحت یا درستی داده‌هاست که معمولاً از طریق کدهای مخرب و تغییر در منطق برنامه و کنترل داده‌ها که منجر به خروجی‌های اشتباه می‌شود، صورت می‌گیرد. حمله‌های سایبری شامل چهار حوزه می‌شود: ۱- از دست دادن تمامیت، ۲- از دست دادن قابلیت، ۳- از دست دادن اطلاعات مجرمانه و ۴- تخریب فیزیکی. آب، برق، بانکداری و حمل‌ونقل هوایی، تنها چند نمونه از خدماتی است که توسط زیرساخت‌های اطلاعات و ارتباطات در حال اجراست. این زیرساخت‌ها به طور فزاینده‌ای به یکدیگر وابسته هستند و هر حمله اینترنتی می‌تواند همانند بازی دومینو در آنها اختلال ایجاد کند. اختلال در یک سیستم مساوی با اختلال در دیگر سیستم‌هاست و ادامه این روند از تأثیرات بالقوه حملات اینترنتی است.

ترور بسم سایبری
آژانس مدیریت فوق العاده فدرال، ترور بسم سایبری را این‌گونه تعریف می‌کند: تهدید و حمله غیرقانونی علیه رایانه‌ها، شبکه‌ها و اطلاعات ذخیره شده در آن، زمانی که برای ترساندن یا مجبور کردن حکومت یا مردم آن در پیشبرد اهداف سیاسی یا اجتماعی صورت می‌گیرد. تروریست‌ها با از دست دادن پایگاه‌های فیزیکی کلیدی (مانند افغانستان)، به عامل کلیدی برای اقدام در فضای سایبری تبدیل شده‌اند. این اقدام‌ها می‌تواند شامل افزایش منابع برای حمایت از عملیات‌های خود، برنامهریزی عملیات (استفاده از ابزارهای در دسترس همانند Google earth، فرماندهی و کنترل عملیات، انجام عملیات‌های نفوذی و آموزش به هواداران خود (استقرار و وسایل انفجاری) باشد.

جرائم سایبری
جرائم اینترنتی می‌توانند نقض حق مالکیت معنوی، نقض حق اختراع، ربودن اسرار تجاری و غیره باشند. این جرائم هم‌چنین شامل حمله عمدی به رایانه‌ها به منظور مختل کردن آنها و یا کپی از اطلاعات طبقه‌بندی شده می‌شود. تحلیلی‌گران هزینه جرائم اینترنتی را برای صنعت جهانی بیش از هزار میلیارد دلار در موارد نقض مالکیت فکری و از دست دادن اطلاعات تخمین زده‌اند. برای

تأثیر تهدیدهای سایبری بر امنیت ملی

بسیاری از کارشناسان و تحلیل‌گران حوزه امنیت، بر این باورند که پایان یافتن دوران جنگ سرد نه تنها منجر به امن‌تر شدن جهان نشده است، بلکه به وجود آمدن چالش‌های امنیتی غیرنظامی جدیدی همچون تخریب محیط زیست، رفاه اقتصادی، سازمان‌های جنایی بین‌المللی و مهاجرت گسترده افراد، امنیت جهانی را با چالش‌های جدی‌تری نسبت به گذشته مواجه ساخته است. تحلیل‌گران بر این باورند که اهمیت این مسائل "جدید" نه تنها بازاندیشی در تهدیدهای امنیتی، بلکه تجدید نظر درباره خود مفهوم امنیت را ضروری می‌سازد. در عین حال، انتقادی که بر ادبیات موجود امنیت وارد است این است که اغلب این متون به تهدیدهای سایبری به عنوان یکی از همین چالش‌های امنیتی جدید که در این زمینه بسیار هم‌پراهمیت به نظر می‌رسد، توجه اندکی داشته‌اند. همان‌طور که در بخش‌های پیشین اشاره شد، آنچه در مورد این تهدیدهای جدید قابل توجه است، این است که ویروس‌ها، کرم‌ها، جرم‌ها، هرکها و حملات اینترنتی، امروزه واقعیت مسلم و روزمره هستند. حملات مخرب مهم با تأثیرات گسترده تهدیدهای سایبری را به عنوان یکی از بدترین تهدیدهای منافع ملی به تصویر کشیده است تا جایی که ایالات متحده آمریکا اعلام کرده است که این حملات را به عنوان تلقی کرده و با آن برخورد فیزیکی خواهد کرد. از طرف دیگر، بحث و گفتگو درباره این تهدیدات متأثر از انقلاب مداوم اطلاعات و رسوخ آن به تمام جنبه‌های زندگی بشر امروز است. بنابراین، در بخش پیش رو، ابتدا به انقلاب اطلاعات و تأثیر شگرفی که بر روی قدرت و منابع آن خواهد داشت پرداخته و سپس از این رهگذر، تهدیدهای سایبری وابسته به آن و تأثیری که می‌تواند بر امنیت ملی داشته باشد، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مثال، شخصی در سال ۲۰۰۹، چندین ترابایت از داده‌های مربوط به سیستم الکترونیکی و طراحی اطلاعات از برنامه جنگنده‌های مشترک ۳۰۰ میلیارد دلاری پنتاگون را به سرقت برد. علاوه بر این، بیشتر مجرمان اینترنتی از مجازات فرار کرده‌اند. بدیهی است این فعالیت پرسود و اغلب بدون مجازات، در واقع تهدیدی برای امنیت ملی است.

جاسوسی سایبری

جاسوسی سایبری از رایانه‌ها و سیستم‌های مربوط به آن استفاده می‌کند تا اطلاعات محرمانه را جمع‌آوری کند. برخلاف جرائم سایبری که مسائل مالی و اقتصادی محرک اصلی مجرمان است، جاسوسی سایبری بیشتر تأثیرات سیاسی داشته و جامعه را تهدید می‌کند. محرک‌های اصلی جاسوسی سایبری متفاوت است، اما شامل کسب منافع نظامی، صنعتی، سیاسی و فنی است. جاسوسان سایبری اطلاعات دزدیده‌شده را با اهداف مختلف مورد استفاده قرار می‌دهند که برخی از آنها عبارتند از تهدید، اخاذی و مختل کردن اقدامات رقبای سیاسی.

آشفته‌گی سایبری

آشفته‌گی سایبری از رایانه‌ها و سیستم‌های مربوط به آن استفاده می‌کند تا هدف مورد نظر خود را ناقص کرده، تحت تأثیر قرار داده و یا آن را آزار دهد. اهداف سیاسی و ایدئولوژیکی در پشت این اقدامات وجود دارد و افراد از ابزاری استفاده می‌کنند که غیرقانونی هستند. گروه‌های هکری آنارشیستی و نیهیلیست‌ها از آشفته‌گی سایبری استفاده می‌کنند. به عنوان مثال، گروهی تحت عنوان «ناشناخته‌ها» در واکنش به دستگیری جولیان آسانز، مدیر سایت جنجالی ویکی‌لیکس، حمله‌های سایبری گسترده‌ای انجام دادند. برخلاف جرائم سایبری و جاسوسی سایبری که هدفشان دزدی یا تغییر اطلاعات است، آشفته‌گی سایبری سعی در مجازات یا تأثیر گذاری بر عقاید و رفتار هدف‌های خود دارد. ممکن است طی این مرحله، اطلاعات زیادی دزدیده شده و یا تغییر یابد و یا هزینه‌های مادی فراوانی به شبکه‌های هدف وارد شود، اما قصد و نیت اصلی آشفته‌گی سایبری، آسیب‌رساندن است. بازیگران دولتی و غیردولتی می‌توانند از این ابزار استفاده کنند، ولی تاکنون آشفته‌گی سایبری توسط افرادی انجام شده که با نام فعالان عرصه هک شناخته شده‌اند.

تهدیدهای سایبری از ماهیتی متنوع، گسترده و منحصر به فرد برخوردارند. متنوع از آن رو که این تهدیدها تمام حوزه‌های زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده‌اند و در نتیجه عدم امنیت در فضای سایبری بسیار بالاست. گستردگی نیز از آن رو که نه تنها بازیگران دولتی، بلکه شرکت‌های خصوصی، گروه‌ها و افراد را نیز درگیر خود کرده است و منحصر به فرد بودن نیز بدین علت است که ماهیت این تهدیدها متمایز از تهدیدهای سنتی و رایج گذشته است. که البته این ویژگی بیشتر دولت‌ها و درک آنها از تهدید را تحت تأثیر قرار داده است.

امنیت ملی: برداشته‌های رایج

همزمان با به وجود آمدن دولت-ملت و گسترش کارویژه‌های آن، امنیت ملی به عنوان یکی از مهم‌ترین این کارویژه‌ها در دستور کار دولت‌ها قرار گرفت، به طوری

در داخل کشور (اشخاص، گروه‌ها، شرکت‌ها) می‌توانند از میان آنها دست به انتخاب زنند، همراه باشد. مسلماً با این تعریف تصور ما از عوامل تهدید دامنه بیشتری می‌یابد. در مورد خصوصیات و ویژگی‌های امنیت ملی نیز تحلیل‌گران به طور عمده روی سه ویژگی تحول‌پذیری، نسبی بودن و ذهنی بودن مفهوم امنیت ملی تأکید می‌کنند. در مورد ویژگی اول، یعنی تحول‌پذیری مفهوم امنیت ملی باید گفت به دلیل نیاز حکومت به تعریف مشخصی از امنیت ملی، صاحب‌نظران کوشیده‌اند به این مهم دست یابند، اما تاکنون هیچ‌یک از آنان تعریف جامعی از این مفهوم ارائه نداده‌اند. در مورد ویژگی دوم یعنی نسبی بودن نیز باید افزود که ادعای دست‌یابی به امنیت مطلق، قابل تصور نیست. کشوری که ممکن است از لحاظ نظامی و اقتصادی دچار ناامنی نباشد، تهدیدهایی با ماهیت فرهنگی و اجتماعی، امنیت آن را در معرض خطر قرار دهد. جنبه دیگر نسبی بودن امنیت، توانایی‌های نسبی دولت‌ها برای مقابله با تهدیدهاست و ویژگی آخر یعنی ذهنی بودن امنیت به برداشته‌ها از احساس امنیت یا عدم امنیت مربوط می‌شود و ممکن است افراد و گروه‌های مختلف نسبت به آن نظر واحدی نداشته باشند.

رویکردهای نظری متفاوت به امنیت ملی

مقوله امنیت ملی مورد توجه رویکردهای مختلفی در روابط بین‌الملل قرار گرفته است. هر یک از این رویکردها بر اساس نگاه خاص خود به مسائلی همچون قدرت، منافع ملی، ساختار نظام بین‌الملل و مانند آنها به امنیت ملی پرداخته‌اند. در این بخش به مفهوم امنیت ملی از نگاه مهم‌ترین این رویکردها می‌پردازیم. واقع‌گرایان معتقدند در سطح سیاست داخلی، مسئله‌ای به نام امنیت

که اکثریت قریب به اتفاق تحلیل‌گران بر این باورند که ماهیت وجودی دولت‌ها به تأمین امنیت داخلی و خارجی آنها و چگونگی تعریف، بسط و گسترش مفهوم امنیت ملی گره خورده است. در این راستا، دیدگاه‌های متفاوتی راجع به بحث امنیت ملی و چگونگی تأمین آن در میان دولت‌ها و محافل دانشگاهی وجود دارد. در این بخش، علاوه بر ارائه تعریف‌های متفاوت از امنیت ملی، به مهم‌ترین رویکردهای نظری رایج در این زمینه می‌پردازیم.

۱- تعاریف و ویژگی‌های امنیت ملی

تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی امنیت، بر روی احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی است، تأکید دارند. چندبعدی بودن مفهوم امنیت ملی سبب شده است دیدگاه‌های بسیار متنوعی راجع به آن وجود داشته باشد و هر کسی از زاویه دید خود به تعریف آن بپردازد. در همین راستا، برخی از نظریه‌پردازان، امنیت ملی را معادل با ارزش‌های حیاتی کشور می‌دانند، بدانگونه که آرنولد ولفرز آن را برابر با نبود تهدید برای ارزش‌های اکتسابی می‌داند.

برای بوزان نیز امنیت را راهی از تهدید و توانایی دولت و جوامع برای حفظ هویت مستقل و یکپارچگی کارکردی در مقابل نیروی تغییردهنده تعریف می‌کند. در عین حال، یکی از کامل‌ترین تعاریف را ریچارد اولمن ارائه کرده است: تهدید امنیت ملی اقدام یا سلسله رویدادهایی است که نخست، به شکلی مؤثر و در دوره زمانی کوتاه خطر افت کیفیت زندگی را برای ساکنان کشور پیش آورد و دوم، با خطر جدی کاهش طیف خط‌مشی‌هایی که حکومت یا واحدهای غیرحکومتی خصوصی موجود

وجود نداشته و امنیت صرفاً در سطح بین‌المللی معنا می‌یابد. به بیان دیگر، امنیت ملی نزد آنان چیزی جز امنیت بین‌المللی نیست و در این راستا نامی ویژگی بارز نظام بین‌الملل است.

از نظر واقع‌گرایان، عدم امنیت اصلی‌ترین مسئله، قدرت مهم‌ترین ابزار، دولت مهم‌ترین بازیگر و جنگ، بارزترین جلوه بروز ناامنی در عرصه بین‌المللی است. بنابراین، محور تمرکز واقع‌گرایی در موضوع امنیت، نظامی است. همانطور که استفن والت تعریف می‌کند، مطالعات امنیتی، مطالعه تهدید، استفاده و کنترل نیروی نظامی است. جدا از مسائل نظامی، سایر عوامل هم در بحث امنیت می‌توانند مهم باشند، اما واقع‌گرایان و نواقح‌گرایان معمولاً تنها تا جایی آنها را مهم می‌شمارند که به توسعه توانایی‌های نظامی کمک کند. از نظر واقع‌گرایان، هر چیزی ممکن است بر امنیت تأثیرگذار باشد، اما موضوع امنیت هر چیزی نمی‌تواند باشد. به باور واقع‌گرایان، چون دولت‌ها بازیگران اصلی در نظام بین‌المللی می‌باشند، بنابراین آنان مرجع امنیت قرار خواهند گرفت. در نقطه مقابل، لیبرالیسم کلاسیک ضمن قبول وجود آناشی در عرصه بین‌المللی، با انتقاد از سیاست قدرتمندان و واقع‌گرایی معتقد است صلح نه با موازنه قدرت و تسلیح هر چه بیشتر کشورها، بلکه از طریق گسترش حکومت‌های دموکراتیک در جهان میسر است. نئولیبرالیسم نهادگرا به عنوان یکی از گرایش‌های مهم لیبرالیسم نیز همانند واقع‌گرایی قبول دارد که عرصه بین‌المللی، عرصه آناشی است و چنین فضایی امنیت ملی و بین‌المللی را به خطر می‌اندازد، اما برای حفظ امنیت، راه حل متفاوتی دارد. صاحب‌نظران این نظریه بر این باورند که برای ایجاد امنیت و حفظ صلح باید رفتار دولت‌ها مهار و به آنها لگام زده شود و این کار با ایجاد سازمان‌ها و رژیم‌های

بین‌المللی میسر است. از سوی دیگر، مکتب کپنهاگ نیز مخالف دیدگاهی است که هسته اصلی مطالعات امنیتی را جنگ و زور می‌داند. بوزان معتقد است در دیدگاه واقع‌گرایان مفهوم پیچیده امنیت به مفهومی مترادف با قدرت کاهش پیدا کرده است. از نظر مکتب کپنهاگ، اگرچه امنیت فردی گویای سطح مشخص و مهمی از تحلیل است، اما افراد نمی‌توانند به عنوان مرجع امنیت شناخته شوند، چرا که اصولاً تابع ساختارهای سیاسی عالی‌تر دولتی و بین‌المللی می‌باشند. بنابراین مکتب کپنهاگ نیز بارزاً فردمحور در مرجع امنیت، تمرکز خود را بر دولت به عنوان محور امنیت قرار می‌دهد بوزان در یکی از نوشته‌های خود با عنوان «الگوی جدید مطالعه امنیتی در قرن ۲۱»، الگوی جدید مطالعات امنیتی را بر اساس مؤلفه‌های پنج‌گانه سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌داند.

رویکرد سازه‌انگاری نیز ضمن رد ماهیت آناشیک نظام بین‌الملل، هویت را به عنوان دستور العمل، وارد بررسی‌های امنیتی و سیاست‌خارجی دولت‌ها کرد. در این چارچوب، دولت‌ها بر اساس هویت‌شان، دشمنان، رقبا و دوستان خود را درک می‌کنند و در این فرایند، هویت خود را تعریف و بازتعریف می‌نمایند. امنیت بر وضعیت مادی بیرونی دلالت ندارد، بلکه مفهومی است اجتماعی، بین‌ذهنی و معنایی که در فرایند اجتماعی بر ساخته شده و قوام می‌یابد. توجه به امنیت انسانی، به عنوان مرجع نهایی امنیت و گرایش به مفاهیم جهان‌شمول در امنیت جهانی، از ویژگی‌های نظریه سازه‌انگاری است. البته باید اضافه کرد که برخی نویسندگان همچون جسیکا تاجمن به دنبال برخی تحولات جهانی‌تر گسترش مطالعات امنیتی به مسائلی همچون تهدیدهای زیست‌محیطی، رفاه اقتصادی و رشد جمعیت تأکید کرده‌اند.

بنابراین با این بررسی‌ها چند اجمالی، در پایان این بخش به همان نتیجه‌ای می‌رسیم که بری بوزان در مطالعات امنیتی خود رسیده است. وی تشریح می‌کند که امنیت ملی از لحاظ مفهومی ضعیف، از نظر تعریف مبهم، ولی از نظر سیاسی مفهومی قدرتمند باقی مانده است. (مندل). در نتیجه، هیچ‌یک از تعاریف و رویکردهای مربوطه نتوانسته‌اند به خوبی و همه‌جانبه از پس تحلیل موضوع امنیت ملی برآمده و هر یک از ظن خود به این مقوله نگرسته و تنها بخشی از واقعیت‌های موجود آن را تشریح کرده‌اند. این پیچیدگی مفهوم امنیت با وارد شدن مباحث مربوط به فضای سایبری و تهدیدهای مرتبط با آن در دو دهه گذشته، دوچندان شده است. اگر تا پیش از این، فضای مفهومی و تحلیلی امنیت بر مبنای درک مشخصی از مرزهای جغرافیایی تهدید و منابع تهدیدکننده استوار بود، در عصر اطلاعات و با کشیده شدن مفهوم امنیت به فضای مجازی، نه تنها درک روشنی از فضای جغرافیایی تهدید وجود ندارد، بلکه با گسترده شدن منابع تهدیدکننده امنیت نیز مواجه هستیم.

قدرت در عصر جدید

در علوم سیاسی، قدرت و امنیت دو مفهوم کاملاً وابسته به هم می‌باشند و به جرأت می‌توان گفت شاید نتوان اندیشمندی را در این حوزه یافت که وابستگی این مفاهیم را به یکدیگر رد کند. در طول سده‌های اخیر، تحول در مفهوم قدرت و منابع وابسته به آن، تغییر در مفهوم امنیت و تحولات وابسته به آن را به دنبال داشته است. در عصر جدید و به دنبال انقلابی که در اطلاعات رخ داده است، به نظر می‌رسد بار دیگر منابع قدرت در کشورها با دگرگونی عمیقی مواجه شده که به تبع خود، مفهوم

امنیت را نیز با تحولاتی مواجه نموده است. همانگونه که فرانسویس بیکن چهارصد سال پیش نوشت، اطلاعات قدرت است. انقلاب اطلاعات را به معنی پیشرفت‌های سریع فناوری در عرصه رایانه‌ها، ارتباطات و نرم‌افزار می‌دانیم که با خود کاهش چشمگیر هزینه پردازش و انتقال اطلاعات را به همراه آورده است. (روزنا و دیگران) جهان در حال حاضر به عصر جدیدی وارد شده که ویژگی‌های خاص خود را دارد. تجارت الکترونیک، فعالیت‌های اقتصادی شبکه‌ای و جهانی مبتنی بر اطلاعات، از ویژگی‌های این عصر است. غالب مبادلات و معاملات اقتصاد کنونی از نوع اطلاعات است تا کالاهای فیزیکی می‌توان میان قدرت رفتاری، یعنی توانایی به دست آوردن نتایج مطلوب‌بمان و قدرت منابع، یعنی در اختیار داشتن منابعی که معمولاً با توانایی به دست آوردن نتایج مطلوب مرتبط شناخته می‌شوند، تمایزی اساسی قائل شد. انقلاب اطلاعات، گذشته از قدرت رفتاری، بر قدرتی هم که بر حسب منابع سنجیده می‌شود، تأثیر می‌گذارد در همین رابطه، برخی ناظران معتقدند منابع قدرت عموماً در حال تغییرند؛ بدین صورت که به تدریج تأکید کمتری روی نیروی نظامی به عنوان منبع قدرت صورت می‌گیرد. امروزه در ارزیابی قدرت بین‌المللی، عواملی همچون فناوری، آموزش و رشد اقتصادی اهمیت بیشتری یافته‌اند و در همین حال، اهمیت جغرافیا و مواد خام کاهش یافته است. با نگاهی به قرون گذشته روشن می‌شود که در هر دوره، منابع متفاوتی از قدرت نقش بیشتری ایفا کرده‌اند. منابع قدرت هیچ‌گاه حالت ایستا ندارد و در دنیای امروز نیز همچنان تغییرات را تجربه می‌کند.

در سده هجدهم، سرزمین، جمعیت و کشاورزی منبع قدرت تعیین‌کننده بود. در سده نوزدهم، ظرفیت صنعتی، در میانه سده بیستم نیز علم و به ویژه فیزیک هسته‌ای، منابع قدرت تعیین‌کننده‌ای در اختیار قدرت‌ها قرار داده بود. در سده حاضر، توانایی اطلاعاتی در تعریف و وسیع خود، احتمالاً تعیین‌کننده‌ترین منبع قدرت است.

در همین ارتباط، می‌توان به نظریه‌های مختلفی در زمینه منابع قدرت اشاره کرد که بر دیدگاه قدرت‌ها و راهبرد آنها در حوزه قدرت تأثیر شگرفی داشته است؛ نظریه‌هایی همانند قدرت زمین‌زمین، نیروی دریایی از ماهان و نیروی هوایی از دوه از این جمله‌اند. توانایی استفاده از فضای سایبری، یکی از مهم‌ترین منابع قدرت در قرن ۲۱ به حساب می‌آید. بازیگران دولتی و غیردولتی از این قدرت استفاده می‌کنند تا به اهداف اجتماعی، ایدئولوژیکی، سیاسی، نظامی و مالی خود در فضای سایبری و دنیای واقعی دست یابند. افزایش سرعت فرایندها و ساختارهای پیشرفته، وابستگی بیشتر به اینترنت را به همراه داشته و باعث شده سالانه میلیاردها دلار به اقتصاد جهانی اضافه شود. تجارت اینترنتی در سطح جهان در سال ۲۰۱۰، در حدود ۱۰ تریلیون دلار بوده و تخمین زده می‌شود این آمار در سال ۲۰۲۰ به ۲۴ تریلیون دلار برسد. شرکت‌های اینترنتی تازه تأسیس، کارآفرینی زیادی در اقتصاد جهانی ایجاد کرده و در حالی که کسب و

رویکردهای نظری و تهدیدهای سایبری

و ساختارهای داخلی دولت‌ها تأثیر بگذارند، ولی نظام اقتدار گریز سیاست بین‌الملل را متزلزل نمی‌کنند و بنابراین به اولویت دولت به عنوان عالی‌ترین واحد سیاسی لطمه‌ای نمی‌زنند.

لیبرال‌ها هم مانند واقع‌گرایان، دولت‌ها را بازیگران اصلی سیاست جهان می‌دانند، ولی بر خلاف آنها می‌گویند دولت‌ها به هیچ وجه یگانه بازیگرانی نیستند که در روابط بین‌الملل نقش‌های مهمی بازی می‌کنند. در واقع، بارزترین تغییری که در سال‌های اخیر در حوزه سیاست بین‌الملل رخ داده است، سر برآوردن مجموعه گسترده‌ای از بازیگران غیردولتی بین‌المللی، جدید(شرکت‌های فرامرزی، جنبش‌های اجتماعی، گروه‌های فشار، شبکه‌های احزاب سیاسی، مهاجران و تروریست‌ها) بوده است. بدین ترتیب، لیبرال‌ها بالقوه می‌توانند به پیدایش گروه‌های اینترنتی جدیدی که در اتاق‌های گفتگوی اینترنتی و «وبلاگ‌ها» و از طریق انواع فناوری‌های دیداری و شنیداری اطلاعات و ارتباطات فعالیت دارند، واقف باشند.

در معدود تفسیرهای برسانانه‌ای که در حال حاضر درباره امنیت در دوران دیجیتال وجود دارد، به طور عمده بر این تأکید می‌شود که چگونه جنگ اطلاعات، مجموعه متعددی از مرزبندی‌ها به ویژه مرزهای هویت را به چالش می‌کشد. ادوارد جنگ اطلاعات پایه را نوع خاصی از «جنگ هویت» می‌داند که در آن تمامی انواع مرزبندی‌ها از جمله تفکیک قدیمی داخلی - بین‌المللی به چالش کشیده می‌شود. بر این اساس، هویت دولت ملی به خطر می‌افتد. البته، این امکان وجود دارد که دولت به جای تسلیم شدن در برابر رخنه مداوم به مرزهای رسمی حاکمیت خویش و سر برآوردن و ابراز هویت‌های جدید در فضای مجازی، خود را با آن سازگار کند. تحلیل بر سازه قدرت و امنیت در جهان مجازی، متضمن تأکید بر اهمیت تصورات و نمادها در کنار واقعیت‌های مادی رایانه‌ها و کابل‌هاست.

شاید بسیط‌ترین بحث در زمینه امنیت، متعلق به مکتب کپنهاگ باشد که عرصه مطالعات امنیتی را به پنج مقوله از نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی تا بحث تأثیرات امنیتی محیط زیست نیز پیش برده است، اما حتی این مکتب نیز بحث خود را به تأثیرات زیست‌محیطی ختم می‌کند و از تهدیدهای سایبری سخنی به میان نمی‌آورد. با وجود این، اگرچه تا به امروز تهدیدهای سایبری به رغم اهمیت و گستردگی همچنان و تا حد زیادی از سوی رویکردهای مختلف مورد بی‌توجهی قرار گرفته است، اما گستردگی تهدیدهای سایبری حدی است که دیگر نمی‌تواند بیش از این مورد غفلت و بیکردهای نظری در روابط بین‌الملل قرار گیرد. در این بخش به تأثیرگذاری تهدیدهای سایبری بر روی نظریه پردازان در روابط بین‌الملل می‌پردازیم. استفن والت در چارچوب مکتب واقع‌گرایی تدافعی ادعا می‌کند که مطالعات امنیتی بایستی بر روی «پدیده جنگ» که به وسیله قدرت‌های نظامی که تحت کنترل سیاسی بازیگران دولتی اداره می‌شوند، تمرکز کند. این مطالعات همچنین می‌تواند شامل کنترل تسلیحات و مدیریت بحران که به طور مستقیم در ارتباط با مسایل نظامی هستند، باشد. بنابراین، نواقح گرایان در مقابل توسعه دستور کار مطالعات امنیتی، شامل امنیت سایبری، مادامی که هنوز درباره تأثیرگذاری واقعی حمله‌های سایبری بر امنیت فیزیکی دولت‌ها و ظرفیت نظامی‌شان مشاجره وجود دارد، بحث می‌کنند. در هر صورت، به نظر می‌رسد نواقح گرایان بر روی جایگاه تهدید سایبری در این زمینه توافق ندارند. از قرار معلوم، برخورد واقع‌گرایان با چالش انقلاب اطلاعات بسیار شبیه برخوردی است که پیش‌تر با چالش‌های فراملی شدن، وابستگی متقابل پیچیده و جهانی شدن داشته‌اند.

آنها این‌گرایش‌ها را به چشم یک رشته پی‌پدیدار می‌بینند که کاملاً ممکن است بر سیاست‌ها

کارهای قدیمی را به چالش می‌کشد، محصولات بهتر و جدیدتری به مشتریان ارائه می‌کند.

از این رو، قدرت اطلاعات در عصر کنونی نقش مهمی در معادلات جهانی دارد. در همین رابطه، جوزف نای مقاله جالبی را با عنوان «قدرت سایبری» به رشته تحریر در آورده است. وی برای تشریح قدرت در عصر اطلاعات از مفهوم «انتشار قدرت» کمک گرفته است. نای در این مقاله قدرت وابسته به فضای سایبری را یکی از مهم‌ترین زمینه‌های جدید در سیاست جهانی می‌داند و آن را اینگونه تعریف می‌کند: «قدرت سایبری توانایی به دست آوردن نتایج ترجیح داده شده از طریق استفاده از منابع الکترونیکی در ارتباط با اطلاعات در دامنه سایبری است». وی می‌افزاید قیمت پایین ورود، گمنامی، آسیب‌پذیری و نامتقارن بودن به این معنی است که بازیگران کوچکتر، از ظرفیت بیشتری برای اعمال قدرت سخت و نرم در فضای مجازی در حوزه‌های سنتی تر سیاست جهانی برخوردارند. تغییر در اطلاعات همواره نقش مهمی در قدرت دارد، اما دامنه سایبری هم جدید است و هم محیطی است که ساخته دست انسان می‌باشد. از ویژگی‌های فضای سایبری این است که تفاوت قدرت میان بازیگران را کاهش می‌دهد و در نتیجه، یک مثال خوب از انتشار قدرت را فراهم می‌کند که نشانگر سیاست جهانی در قرن ۲۱ است. انتقال قدرت از دولت مسلط به دولت دیگر از رویدادهای آشنای تاریخی است، اما انتشار قدرت، فرایند جدید است. این مشکل تمامی کشورها در عصر اطلاعات است. نای اضافه می‌کند که بزرگ‌ترین قدرت بعید است که قادر به تسلط در این حوزه به اندازه دیگر حوزه‌ها، همچون دریا و هوا باشد. با وجود این، فضای سایبری این نکته را نشان می‌دهد که انتشار قدرت به معنی برابری قدرت یا جایگزینی دولت به عنوان قدرتمندترین بازیگر در سیاست جهانی نیست.

بنابراین، اینترنت شرایطی را به وجود آورده که در آن، قدرت کنترل بر اطلاعات به میزان بسیار بیشتری توزیع شده است. اینترنت زمینه ارتباطات نامحدود فرد به فرد (از طریق ایمیل)، فرد به تعداد بیشتری از افراد (از طریق هوم پیج شخصی یا کنفرانس الکترونیکی) را فراهم می‌کند. اینترنت، همچنین قادر است زمینه ارتباط با شمار زیادی از افراد با یک فرد (از طریق پخش برنامه الکترونیکی) را فراهم کند. شاید مهم‌تر از این، اینترنت شمار بیشتری از افراد را با شمار بسیاری دیگر (از طریق اتاق گفتگوی همزمان) مرتبط می‌کند. پیام‌های اینترنتی از این توان برخوردارند که به میزان بیشتر و سریعتر و با دخالت کمتری از سوی دیگران، جریان پیدا کنند. در این شرایط، حکومت‌ها اگر بخواهند جریان اطلاعات را از راه کنترل اینترنت کنترل نمایند، ناچار به تحمیل هزینه‌های بالایی خواهند شد و در آخر کار از تلاش‌های خود ثمر چندانی نخواهند گرفت. این تحول بدین معناست که سیاست خارجی، عرصه‌ای نخواهد بود که صرفاً حکومت‌ها در آن حضور داشته باشند، بلکه سازمان‌های مرتبط با افراد و بخش خصوصی، در داخل و خارج از کشور از این توان برخوردار خواهند شد که نقش

اخیراً تهدیدهای سایبری بیش از تهدیدهای نظامی، امنیت دولت‌ها را به خطر انداخته است.

بحث درباره تهدیدهای سایبری تأثیر گرفته از انقلاب مداوم اطلاعات می‌باشد که ناشی از پویایی انتشار اطلاعات و تکنولوژی‌های ارتباطات در همه جنبه‌های زندگی انسان است. در طول دهه گذشته، شماری از ویژگی‌های عمومی حملاتی که به وسیله کامپیوتر شکل گرفته و به تهدیدهای سایبری معروف شده‌اند، به عنوان یکی از بدترین تهدیدهای منافع ملی امروز شناسایی شده است. با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان امنیت سایبری را به طور کلی به عنوان حفاظت از زیرساخت‌های اطلاعاتی مهم و فرایندها و محتوای آن تعریف کرد. بنابراین، همانطور که یکی از مهم‌ترین بخش‌های قدرت ملی امروز از قدرت اطلاعات بر می‌خیزد، یکی از مهمترین بخش‌های امنیت ملی نیز از امنیت و حفاظت از اطلاعات بر می‌آید.

به موازات افزایش ابعاد خدمات‌رسانی اینترنت در حوزه‌های مختلف زندگی بشر و به ویژه در امور تجاری و بازرگانی، مهاجمان رایانه‌ای، سارقان و جاسوسان اطلاعاتی، حجم تهدیدها و آسیب‌های ناشی از این فناوری را به شدت افزایش داده‌اند. این تهدیدها امروزه علاوه بر اینکه روز به روز گسترش می‌یابند و پیچیده‌تر می‌شوند، امنیت ملی کشورها و دولت‌ها را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهند. حجم و گستردگی این تهدیدها به حدی هستند که ایالات متحده آمریکا اعتراف کرده

قدرت به دنبال داشته و این تعدد بازیگران نیز به نوبه خود، عرصه کنترل و اعمال قدرت را بر دولت‌ها تنگ نموده است. از این رو، با چنین تحولی در مفهوم قدرت و با توجه به وابستگی پیش‌گفته میان مفاهیم قدرت و امنیت، به طور کاملاً طبیعی، مفهوم امنیت نیز دچار تغییر و دگرگونی‌های عمیقی خواهد شد که در بخش بعدی مقاله بدان اشاره خواهد شد. در پایان این بخش، ابعاد فیزیکی و مجازی قدرت سایبری از نظر جوزف نای در قالب جدول به تصویر کشیده شده است.

امنیت در عصر جدید

امنیت ملی امروزه با تهدیدهای بیشماری مواجه است، اما در این میان، تهدیدهای سایبری پدیده جدیدی است که همراه با فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات گریبان‌گیر دولت‌ها شده است. این پدیده آنقدر جدید است که بررسی پیامدهای آن برای امنیت ملی دولت‌ها تا حد زیادی مورد غفلت واقع شده است. در دو دهه اخیر یک طیف، گرایش به زیر سؤال بردن رویکرد رایجی که درباره امنیت در چارچوب مطالعات راهبردی در طول دوره جنگ سرد توسعه داده شده است دارند. این گرایش تأکید بر ضرورت فرارفتن از آنچه در بسیاری از نگرش‌ها به عنوان تفسیر بیش از حد نظامی‌شده از امنیت در نظر گرفته شده و ملازم با ظهور چالش‌های امنیتی جدید بوده است. از نظر این گروه، امروزه دیگر تهدیدهای امنیتی صرفاً نظامی نیست، بلکه مسائل زیست‌محیطی، فقر جهانی، مهاجرت و

مستقیمی در سیاست جهانی ایفا کنند در نتیجه، اینترنت از طریق همین ابزارهای ارتباطی، ناراضیان را یکصدا کرده تا شنیده شوند و به عموم مردم وسیله‌ای داده است تا سازماندهی شوند. در حالی که برخی تحلیل‌گران نقش اینترنت در انقلاب‌های خاورمیانه و شمال آفریقا را انکار می‌کنند، شبکه‌های اجتماعی همچون توئیتر و فیس‌بوک، نقش بسزایی در شکل‌گیری این حوادث داشته‌اند. از سوی دیگر، اینترنت می‌تواند مورد سوءاستفاده دیکتاتورها و تروریست‌ها قرار بگیرد. به عبارت دیگر، دیکتاتورها و گروه‌های افراطی نیز با استفاده از همین روش، ایدئولوژی خود را گسترش داده و در سرتاسر دنیا عضو می‌گیرند. البته، نای معتقد است با وجود چنین تحولاتی، دولت‌ها همچنان به عنوان بازیگر غالب در صحنه جهانی باقی خواهند ماند، اما کنترل آنها بر مسائل مشکل و پیچیده‌تر خواهد شد. بخش وسیعی از جمعیت، هم در داخل کشورها و هم در روابط میان کشورها به قدرتی دسترسی پیدا می‌کنند که از اطلاعات بر می‌آید. از سوی دیگر، فضای سایبری جایگزین فضای جغرافیایی نخواهد شد و حاکمیت دولت را لغو نمی‌کند، اما انتشار قدرت در فضای سایبری اعمال قدرت را پیچیده‌تر خواهد کرد. بنابراین، همانگونه که عنوان شد، در عصر جدید با توجه به توسعه فناوری اطلاعات و گسترش ارتباطات ناشی از آن، منابع قدرت دچار تحول و دگرگونی گسترده‌ای شده‌اند. دگرگونی منابع قدرت در عصر حاضر به دلیل ویژگی‌های خاص خود، تعدد بازیگران را در عرصه

نتیجه‌گیری

فضای سایبری و فناوری‌های وابسته به آن، یکی از مهم‌ترین منابع قدرت در هزاره سوم هستند. ویژگی‌های فضای سایبری همچون قیمت پایین ورود، گمنامی، آسیب‌پذیری و نامتقارن بودن، پدیده انتشار قدرت را به وجود آورده است، بدین معنی که اگر تاکنون دولت‌ها بازی قدرت را تنها میان خود تقسیم کرده بودند، از این پس باید آن را با بازیگران دیگری همچون شرکت‌های خصوصی، گروه‌های سازمان‌یافته تروریستی و جنایی و افراد تقسیم نمایند، اگر چه هنوز این دولت‌ها هستند که در این عرصه نقش مهمی را بازی می‌کنند. بالطبع، این پدیده امنیت ملی دولت‌ها را از تأثیرگذاری خود بی‌نیصیب نخواهد گذاشت. این تأثیرگذاری را از چند جهت می‌توان مورد ارزیابی قرار داد. نخست، مفهوم امنیت است. دیگر نمی‌توان امنیت ملی را همانند گذشته در ارتباط با مسائل نظامی و مرزهای داخلی و خارجی تعریف کرد، بلکه امروزه خطر افت کیفیت زندگی شهروندان نیز نوعی تهدید برای امنیت ملی محسوب می‌شود. دوم، از میان رفتن بعد جغرافیایی در تهدیدهای سایبری است. در گذشته، تهدیدهای نظامی از محل جغرافیایی خاصی برخوردار بودند. در نتیجه، مقابله با آن دست کم از جهت شناسایی کارچندان دشواری نبود. سوم، گستردگی آسیب‌پذیری‌های ناشی از تهدیدهای سایبری است. این تهدیدها پراکنده، چندبعدی و چندسویه‌اند و چون در ارتباط با شبکه‌های ارتباطی و زیرساخت‌های حساس می‌باشند، سطح آسیب‌رسانی آنها بسیار بالاست. چهارم، این تهدیدها را صرفاً با شیوه‌های سنتی همانند به کارگیری ارتش و نیروی پلیسی نمی‌توان مهار کرد و برای مقابله با آنها تلاش دولت‌ها به تنهایی کافی نیست و همکاری مؤثر و دو جانبه دولت‌ها و بخش خصوصی را که دارای منافع مشترکی در برخورد با اینگونه تهدیدها هستند، می‌طلبد. پنجم، همانگونه که از نکته قبلی برمی‌آید، تهدیدهای سایبری صرفاً متوجه دولت‌ها نیست، بلکه افراد و شرکت‌ها نیز از آسیب‌های این تهدیدها بی‌نیصیب نخواهند بود. ششم، چون امنیت در عصر اطلاعات صرفاً دولت‌محور نیست، بنابراین رویکردهای مختلف نظری در روابط بین‌الملل به‌طور عمده بر مبنای دولت‌محوری به ساختار بندی نظریات خود پرداخته‌اند، یا به راحتی از کنار این تهدیدها گذشته‌اند و یا در تحلیل‌های خود با سردرگمی مواجه شده‌اند. در پایان، ذکر این نکته ضروری است که مجموعه عوامل بالا سبب خواهد شد دولت‌ها و محافل دانشگاهی دیر یا زود در برداشت‌های خود نسبت به منافع، پایگاه‌های قدرت و امنیت‌شان تجدید نظر کنند.

است یا خیر؟

بر اساس نگرش سنتی، دولت‌ها به تضمین بقای خود و تأمین امنیت نظامی‌شان، اهمیت زیادی می‌دهند. در عین حال، باید توجه داشت که دولت‌ها امروزه ناچارند ابعاد جدیدی از امنیت را در نظر بگیرند. برای مثال، کاندایی‌ها امروزه نگران این نیستند که سربازان آمریکایی برای دومین بار همانند سال ۱۸۱۳، تورنتو را در آتش بسوزانند، بلکه از این نگرانند که رایانه‌ای در تگزاس، تورنتو را با مشکلی عمده روبه‌رو کند مفاهیم سنتی جنگ بر اساس حمله و دفاع، توسط پیچیدگی‌های فضای مجازی به چالش کشیده شده‌اند و با سرعت تغییر پیدا می‌کنند و این تهدید به نوعی مفاهیم سنتی جنگ را تغییر داده است. تهدید سایبر نامتقارن است و از این رو، نیاز به سرمایه‌گذاری بزرگی برای استفاده از آن یا حمله از طریق آن وجود ندارد. در مقابل، دفاع در برابر تهدید سایبر باید تمام جوانب را در نظر بگیرد که هزینه‌های آن امروزه در حال افزایش است. مسئله دیگری که از تهدیدهای سایبری بر می‌آید، ناشی از ابهامات قانونی آن است، بدین معنی که قانونی در زمینه فعالیت‌های خرابکارانه سایبری، به خصوص جنگ سایبری وجود ندارد. در قوانین جنگ به شیوه مرسوم و سنتی آن، توافقنامه‌ها و تعهداتی همچون کنواسیون ژنو و منشور سازمان ملل وجود دارد که به صراحت بیان می‌دارند که هیچ ملتی نمی‌تواند از زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی دیگر کشورها استفاده کند. این در حالی است که دشوار بتوان جنگ سایبری را در این چارچوب تعریف کرد. بنابراین، چالش امنیت سایبری، هم مهم و هم پیچیده است. دستیابی به ترتیبات مؤثر حکومت در این حوزه، به راهبرد جامع که شامل اقدام‌های هماهنگ به وسیله حکومت، بخش خصوصی و شهروندان باشد، نیاز دارد. جامعه جهانی نیز به صورت واضح، منافع مشترکی در حمایت از امنیت سیستم‌های سایبری و همکاری و اقدام فوری در این زمینه دارد. در راستای چنین اهمیتی بود که در ۲۹ می سال ۲۰۰۹، رئیس‌جمهور آمریکا اعلام کرد فضای سایبری به عنوان دارایی مهم ملی است که ایالات متحده به تمام معنی از آن دفاع می‌کند. از این رو، امنیت سایبری در ارتباط مستقیم با امنیت ملی کشور است. امروزه دیگر نمی‌توان امنیت ملی را منحصر آدر ارتباط با مرزهای خارجی و حفاظت از جان شهروندان به وسیله نیروهای نظامی تعریف کرد. امروزه به لطف اینترنت و یک دستگاه رایانه، دشمن بدون اینکه متوجه حضور فیزیکی اش باشیم، تا خانه‌های ما رخنه کرده است. چنین خطر نافذی، تمامی برداشت‌های رایج و سنتی از مفهوم امنیت ملی را زیر سؤال برده است.

است که این برای اولین بار در طول تاریخ است که به تنهایی نمی‌تواند از زیرساخت‌هایش حمایت کند. آمریکایی‌ها اعتراف کرده‌اند نمی‌توانند ارتش و نیروی پلیس به اندازه کافی بزرگی را برای حمایت از تمامی خطوط تلفن و یا شبکه‌های کامپیوتری شهروندان آمریکا، به خدمت بگیرند. به خصوص زمانی که ۹۵ درصد از این زیرساخت‌ها متعلق به بخش خصوصی هستند. البته این خود منوط به این است که به کارگیری ارتش و نیروی پلیس بتواند در مقابله با این تهدیدها کارساز باشد که با توجه به ویژگی‌های خاص پیش‌گفته در مورد ماهیت تهدیدهای سایبری، کارایی این نیروها برای مقابله با این تهدیدها محل تردید است. مسأله‌ای که به نظر می‌رسد نه تنها ایالات متحده، بلکه تمامی کشورهای را رابطه با تلاش‌های امنیت

سایبری با آن مواجه هستند، عبارتند از:

- < عدم اطمینان از موقعیت جغرافیایی عاملان حملات اینترنتی
- < ادغام در حال تحول دستگاه‌های فناوری تلفن همراه به زیرساخت‌های اطلاعاتی حساس
- < آسیب‌پذیری‌های جدید به زیرساخت‌های کشور از تهدیدهای پیچیده و فزاینده
- < ضعف هماهنگی بخش دولتی و خصوصی به خطرات در حال ظهور
- < ابهامات قانونی برای پاسخ به اینگونه حمله‌ها.
- این مسائل دست کم چهار پیامد مهم را برای دولت‌های ملی در پی خواهد داشت:
- نخست، تغییر برداشت دولت‌ها درباره چگونگی تعریف منافع، پایگاه‌های قدرت و امنیت‌شان. دوم، بالاگرفتن چالش‌هایی در برابر توانایی دولت‌ها برای اداره و کنترل انتشار اطلاعات ارتباط موضوع امنیت با شبکه‌های جهانی و چهارم، کاهش ظرفیت دولت‌ها در تولید امنیت شهروندان خود بنابراین، از گفته بالا چنین بر

می‌آید که مفهوم امنیت ملی سنتی، به معنای نبود تهدید علیه ارزش‌های حیاتی کشور نیز در حال تغییر است. آسیب‌وارد شدن از محل دستکاری در زیرساخت‌های اطلاعاتی ممکن است از نظر مالی و جانی بیشتر از آثار برخی جنگ‌ها باشد. امروزه، مهاجمان به کشور ممکن است دولت‌ها، گروه‌ها، افراد و یا ترکیبی از آنها باشد. احتمال دارد مهاجمان سرشتی ناشناخته داشته باشند و حتی تا نزدیکی کشور نیز نیایند. به عنوان مثال، در سال ۱۹۹۸، واشنگتن در ارتباط با هفت نشانی اینترنت مسکو که در سرقت اسرار پنتاگون و ناسا دست داشتند، به دولت روسیه اعتراض کرد. روس‌ها پاسخ دادند شماره تلفن‌هایی که با آنها حمله‌های مزبور صورت گرفته است معتبر نیستند. بنابراین، ایالات متحده راهی نداشت تا بفهمد آیا دولت روسیه در این سرقت شرکت داشته

متصل شدن

زیرساخت‌های حیاتی به تلفن‌های همراه و گسترش پدیده اینترنت پرسرعت باعث شده زیرساخت‌های حیاتی در معرض حملاتی قرار گیرند که می‌تواند از تلفن‌های همراه به عنوان ابزار اصلی استفاده کند. گسترش بیشتر امکان کنترل زیرساخت‌های حیاتی آنها را به هدف‌های سهل‌تری بدل می‌کند

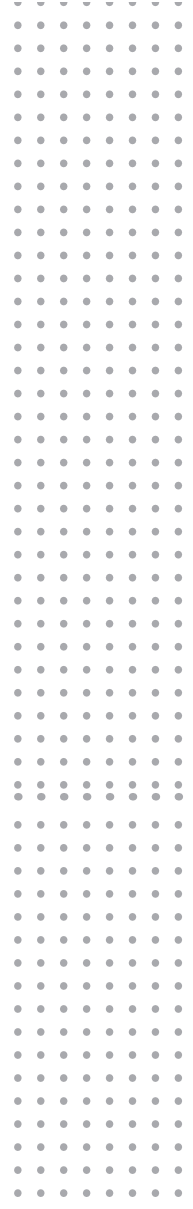
ویژه نامه چشم بیدار

قرارگاه اقتصادی

سازمان پژوهش‌های اقتصادی کشور

اقتصاد مقاومتی

گفت‌وگو با دکتر محسن ساسانی معاون زیربنایی و
جانشین قرارگاه پدافند اقتصادی سازمان پدافند غیر عامل

اقتصاد مقاومتی پاسخگوی تمامی تهدیدات است

با نگاهی به سیر تغییر و تحولات اقتصادی در دهه اخیر و تغییر اولویت‌های تهدیدات، در درون طیف تهدیدات فعال کشور متوجه این نکته خواهیم شد که تهدیدات اقتصادی و استفاده از ابزارهای اقتصادی برای تغییر رفتار ملت‌ها و کشورها به اصلی‌ترین اولویت کشورها توسعه یافته به عنوان ابزار جایگزین جنگ تبدیل شده است. برای بررسی این موضوع که اصولاً مفهومی با عنوان جنگ اقتصادی وجود عینی و بیرونی دارد یا خیر، جایگاه اقتصاد مقاومتی در این حوزه چیست و در صورت واقعیت داشتن جنگ اقتصادی با چه تهدیداتی مواجه هستیم، با جناب آقای دکتر ساسانی معاون زیربنایی جانشین قرارگاه پدافند اقتصادی سازمان پدافند غیر عامل کشور به گفت‌وگو نشستیم.

آیا اصولاً حوزه‌های اقتصادی مورد تهدید جدی قرار دارند؟ اگر پاسخ مثبت است تهدیدات از چه جنسی هستند و برای مقابله با این تهدیدات چه باید کرد؟

بله، اقتصاد همواره تمرکز اصلی دشمنان در عرصه‌های مختلف تقابل آمریکا با جمهوری اسلامی بوده است. حتی بعد از تسخیر لانه جاسوسی و شکست عملیات ۱۹۸۰ (طوفان طیس) دیگر عملاً گزینه‌های نظامی موجود دورنمای قانع‌کننده‌ای برای خارج کردن موفقیت‌آمیز دیپلمات‌های آمریکایی نبود و در نهایت اقدامات آمریکا برای متقاعد کردن تهران به منظور آزادی گروگان‌ها به شدت مبتنی بر فشارهای اقتصادی گشت. این رویکرد از آن زمان تا امروز همچنان مورد وفاق همه روسای جمهور آمریکا بوده و ادامه دارد. به عنوان مثال چندی قبل اوپاما در جریان مبارزات جمهوری خواهان و دموکرات‌های سنا، طی نامه‌ای به سناتورهای قول داد که فشار اقتصادی علیه ایران را به عنوان یک استراتژی دائمی همچنان حفظ کند. آنها عملاً نظام مالی و پولی خودشان را که منطبق با چرخه دلار است و تقریباً همه کشورهای دنیا مجبور به استفاده از آن هستند به اسلحه مالی تعبیر می‌کنند.

امروزه حتی از برخی سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی هم به عنوان ابزارهای فشار اقتصادی علیه کشورها استفاده می‌کنند. یکی از مواردی که به اذعان خود آمریکایی‌ها عامل موفقیت دولت اوپاما در مواجهه با جمهوری اسلامی بود و دیگر روسای جمهوری به این موفقیت دست نیافتند، استفاده از دیپلماسی فعالی بود که با ورود خانم کلینتون به دستگاه وزارت خارجه آمریکا کلید خورد که منجر به همراه کردن کشور های اروپایی در اعمال تحریم‌های همه‌جانبه شد. نمی‌توان صرفاً تهدیدات اقتصادی را در تهدیدات نرم دسته‌بندی کرد. چرا که تجربه‌های بسیاری وجود دارد که اقدامات نظامی در جهت کسب منافع اقتصادی و یا در جهت ضربه زدن به اقتصاد کشور هدف صورت گرفته است. بمباران سکوی های نفتی کشور و یا پالایشگاه‌های ایران در زمان جنگ تحمیلی نمونه‌ای از تهدیدات سخت در حوزه اقتصادی هستند. علاوه بر این امروزه به دلیل گره خوردن بسیاری از حوزه‌های اقتصادی با فضای سایبری، تهدیدات سایبری نیز علیه مولفه‌های اقتصادی کشور متصور است.

تعریف مشخصی از تهدیدات اقتصادی وجود دارد؟

بله، هرگونه اقدام و تلاش از سوی دشمن را که با هدف اثرگذاری در جهت تضعیف اقتصاد کشور و یا ایجاد فشار اقتصادی بر مردم صورت می‌گیرد می‌توان تهدید اقتصادی نامید. البته این تهدیدها می‌توانند با استفاده از ابزارهای اقتصادی نظیر تحریم و ابزارهای غیراقتصادی نظیر عملیات روانی، دیپلماسی، نهادهای بین‌المللی و یا حتی ابزارهای سایبری و ... صورت پذیرند. همچنین این تهدیدها علاوه بر اقدام‌های

بالفعل اقدام‌های بالقوه را نیز شامل می‌شوند. تقسیم‌بندی تهدیدات اقتصادی چیست؟ به طور کلی طبق بررسی‌های قرارگاه از تهدیدات اقتصادی، می‌توان در سه بعد مشخص تهدیدات اقتصادی را ارزیابی کرد.

تهدیدات سخت در حوزه اقتصاد: ظرفیت دفاعی کشور احتمال وقوع این تهدید را تقریباً بی‌اثر کرده است. البته بعضاً برخی افراد غیر مسئول در دولت آمریکا در اظهار نظر کارشناسی خود به این موضوع اذعان کرده‌اند ولی عملاً دشمن از دستیابی به این مسیر ناتوان است.

تهدیدات نیمه سخت در حوزه اقتصاد: از نگاه ما این بعد از تهدیدات بسیار حائز اهمیت است. حوزه بانکی، مالی و حتی بخش زیادی از حوزه پولی کشور امروز در قالب فضای سایبری تعریف شده است. کوچک‌ترین تهدید در این فضا بخش‌های اقتصادی ما را ممکن است عمیقاً متاثر سازد. یک مورد دیگر از این نوع تهدیدات، تهدیدات بیولوژیکی و زیستی در حوزه اقتصادی است. جلبک قرمز (کشند قرمز) که باعث از بین رفتن هزاران تن محصولات دریایی کشور شد از جمله تهدیدات بیوترور بیسم بود. تحریم‌های اقتصادی نیز در این بعد از تهدیدات تعریف می‌شوند.

تهدیدات نرم در حوزه اقتصاد: این بعد از تهدیدات عموماً نقطه اثرگذاری و شدت بخش دو بعد دیگر تهدید است. عملیات روانی که حتی منجر به جنگ روانی نیز می‌شود در این حوزه دسته‌بندی می‌شود. گاهی برخی تهدیدات در دو بعد قبلی با عملیات روانی شدت چند برابری پیدا می‌کند. هدف اصلی دشمن هم در بحث جنگ اقتصادی اثرگذاری فشارها بر مردم و از طریق مردم به حکومت است. لذا این حوزه که عموماً از طریق رسانه هم مدیریت می‌شود برای دشمن قابل توجه و مورد هدف است.

برای اعمال این تهدیدات دشمن از ابزارهای مختلفی استفاده می‌کند، که استفاده از این ابزارها مشخص می‌سازد تهدید حاصله در کدام تقسیم‌بندی قرار می‌گیرد. ابزارهای پولی و مالی و تجاری مثل سوئیفت و تحریم بانکی، ابزارهای سایبری در جهت نفوذ به شبکه بانکی و یا شبکه‌های اجتماعی برای جریان‌سازی و عملیات روانی، ابزارهای فناورانه مثل جهت‌دهی و کانالیزه کردن دانش و یا به طور کل تحریم دانش و فناوری، ابزارهای دیپلماتیک و بین‌المللی، ابزارهای اطلاعاتی و جاسوسی و ابزارهای بیولوژیکی و ...

روش‌های پدافندی قرارگاه پدافند اقتصادی در برابر تهدیدات موجود چیست و از چه راهکارهایی برای بی‌اثر کردن تهدیدات موجود استفاده می‌کند؟ اقتصاد حوزه‌های مختلفی دارد و اقدامات پدافندی

در هر حوزه با سایر حوزه‌ها متفاوت است. نکته مهم اینکه قرارگاه پدافند اقتصادی زیر مجموعه سازمان پدافند غیرعامل به عنوان یک نهاد حاکمیتی است. لذا سیاست‌گذار است نه مجری. ما در قرارگاه پدافند اقتصادی الزامات پدافند اقتصادی را تهیه و تدوین می‌کنیم اما وظیفه اجرای آن با بخش‌های مجری و مسئول دستگاه‌های اقتصادی کشور است.

اما در پاسخ به سوال شما به عنوان مثال راهکار بی‌اثر کردن تحریم‌های دلار و انقصاد پیمان‌های پولی دو و چند جانبه است. اگر این عمل صورت پذیرد تا حدود ۸۰ درصد وابستگی کشور به چرخه دلار از بین خواهد رفت و عملاً یکی از ابزارهای موثر جنگ اقتصادی که هم در مورد ایران و هم در مورد سایر کشورها مثل روسیه مورد استفاده آمریکا قرار گرفت کم‌اثر و حتی بی‌اثر خواهد شد. الزامات این طرح چند سالی است که آماده شده است و می‌بایست از طریق وزارت امور خارجه و بانک مرکزی به انجام برسد.

آیا در قرارگاه اقتصادی در حوزه آینده پژوهی تهدیدات کاری صورت گرفته و برای مقابله با تهدیداتی که در حال حاضر وجود ندارد و در آینده احتمال بروز دارند برنامه ریزی خاصی صورت گرفته است؟

نه تنها در قرارگاه اقتصادی بلکه در کل حوزه‌های فعالیت سازمان پدافند غیرعامل رویکرد آینده‌پژوهانه وجود دارد. اساس نامه جدید سازمان نیز که اخیراً مورد قبول رهبر معظم انقلاب قرار گرفت بر مبنای تغییرات ماهیت تهدیدات نگاشته شده است.

علی‌ای حال این موضوع در قرارگاه پدافند اقتصادی نیز در دستور کار قرار دارد. در بخش‌های تاکتیکی و حتی راهبردی، رصد و پایش فعالیت‌های دشمن روزانه انجام می‌شود. لذا برآورد تهدیدات متصور از این طریق قابل دستیابی است. در مواردی هم که نیاز به کار تخصصی و کارشناسی باشد از ظرفیت متخصصان حوزه اقتصاد و دفاع در کشور استفاده می‌شود. در حوزه‌های دکترینی و استراتژیکی مواجهه اقتصادی آمریکا و غرب با ایران نیز طرح جامعی را در دست انجام داریم که ان‌شاءالله تا پایان سال به اتمام می‌رسد.

در حوزه تهدیدات نظام ارزی نیز یک طرح جامع مصون‌سازی تهیه شده است. به طوری که با بررسی دقیق تهدیدات نظام ارزی و نیز وضعیت نظام ارزی در کشور از حیث آسیب‌پذیری‌ها، الزاماتی تهیه شده است که در صورت اجرا توسط دولت محترم ان‌شاءالله نظام ارزی کشور در برابر تهدیدات مصون خواهد شد. از دیگر مواردی که در قرارگاه پدافند اقتصادی بدان پرداخته شده بحث معیشت مردم است که بسیار مورد تاکید مقام معظم رهبری نیز قرار گرفته است. ما در این حوزه به طور کامل و دقیق کالاهای اساسی کشور را به لحاظ تولید، توزیع و مصرف مورد بررسی قرار

هرگونه اقدام و تلاش از سوی دشمن که باهدف اثرگذاری در جهت تضعیف اقتصاد کشور و یا ایجاد فشار اقتصادی بر مردم صورت می‌گیرد را می‌توان تهدید اقتصادی نامید

دادیم. تهدیدات و آسیب پذیری های این سه حوزه احصا و برای هر حوزه الزامات پدافند آن تهیه و تدوین شدند که به نظرم کار بزرگی است و ان شاءالله موجبات مصون سازی معیشت مردم را در برابر اقدامات دشمن فراهم می سازد.

با توجه به نوع و ترکیب تهدیدات متاثر از پیشرفت دانش بشر به نظر می رسد در حوزه باز تعریف مفاهیم (امنیت و تهدید) در حوزه های مختلف باید اقدامات اساسی صورت گیرد. در این زمینه چه کاری صورت گرفته است؟

همانطور که عرض کردم تهدیدات در حوزه اقتصاد شامل همه ابعاد سخت، نیمه سخت و نرم می شود. لذا به نظر می رسد نگاه به تهدیدات اقتصادی نیز باید چند بعدی باشد. علاوه بر این نه تنها علم بشر باعث تغییر ماهیت تهدیدات شده است بلکه ابزار تهدیدات هم دستخوش تغییر شده. ما در سند راهبردی پدافند اقتصادی ۱۳ حوزه اقتصادی مورد تهدید در کشور را تقسیم بندی و در تهدیدات هر بخش را احصا کردیم. علاوه بر این در هر موضوع با تشکیل جلسات نخگی نظرات کارشناسان و صاحب نظران هر بخش را دریافت و اعمال کردیم. لذا به جرأت می توان گفت سند راهبردی پدافند اقتصادی کامل ترین سند در حوزه تهدیدات اقتصادی است که در کشور تدوین شده است.

آیا القاء تفکر عدم توانمندی داخلی برای تولید، از اولویت انداختن تنقیح قوانین مرتبط با کسب و کار و مسائلی از این دست در حوزه تهدیدات اقتصادی دیده شده است؟

تعریف ما از تهدید عمل دشمن است. اقدامی که منشاء خارجی داشته باشد. این موارد را ما در بخش آسیب پذیری های اقتصادی کشور دسته بندی کردیم. البته همین آسیب پذیری هاست که نقطه هدف دشمن قرار گرفته و تهدیدات بر این آنها منطبق می شوند. از این موارد در اقتصاد کشور به فراوان یافت می شود. هر جایی که به نوعی موانعی برای تولید داخل به وجود بیاید منجر به وابستگی و زمینه ساز تحریم خواهد شد. در بخش نفت همین وابستگی ما به درآمدهای نفتی که از جمله آسیب پذیری های بزرگ کشور است و مقام معظم رهبری نیز از آن به عنوان بلای اقتصادی نام بردند نقطه هدفی شد که تحریم های نفتی بر این حوزه اعمال شود و کشور را تحت فشار قرار دهد. بالطبع مردم نیز تحت تاثیر قرار خواهند گرفت.

البته ما معتقدیم القاء تفکر عدم توانمندی در تولید داخلی از تهدیدات نرم اقتصادی که مربوط به امروز و دیروز نیست. این گزاره از زمان رژیم طاغوت مطرح بوده و تا به امروز از زبان دشمنان و بعضا عوامل آنها در کشور تکرار می شود. اگر چه انقلاب اسلامی تحولی بزرگ در القاء باور عمومی «ما می توانیم» در مردم عزیزمان ایجاد کرد ولی یکی از اهداف نظام سلطه همین القاء ناتوانی در کشور های هدف است.

بخشی از اقدامات مجموعه تان را که در زندگی روزمره مردم قابل لمس و تشخیص است ذکر کنید.

طبق هماهنگی ای که با شهرداری تهران انجام شد کلیه اجناس خارجی ای که نمونه داخلی آن در کشور وجود دارد از فروشگاه های شهروند جمع آوری شد.

ممکن است این سوال برای مخاطب پیش بیاید که قرارگاه اقتصادی سازمان پدافند غیر عامل به صورت موازی با دستگاه های اجرایی کشور در امور مربوط به اقتصاد دخالت می کند در این رابطه توضیح بفرمائید.

در نگاه اول شاید چنین به نظر برسد اما وجه تمایز این قرارگاه با سایر قرارگاه ها در مواد زیر مشخص می شود:

قرارگاه اقتصادمقاومتی که ساختار دولتی دارد و وظیفه اجرایی دارد و در همه حوزه های سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی وظیفه دارد فعالیت کند. از توسعه کارآفرینی، افزایش سهم تولید و صادرات

محصولات و خدمات دانش بنیان، تقویت عوامل تولید، تأمین امنیت غذا و درمان، برنامه ریزی جهت مدیریت مصرف تا تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی آن به عهده دولت است.

با توجه به نگاه های تهدید محور سازمان پدافند غیر عامل در حوزه های تهدیدات نوین (سایبری، زیستی، بیولوژیک، پرتویی، هسته ای، الکترونیک و ...) حوزه اقتصاد نیز از سال ۱۹۰۰ ایجاد شد اما چرا؟

اتاق فکر اقتصادی سازمان با حضور اساتید برجسته و پژوهشگران اقتصادی با بررسی بیش از ۲۰ حوزه مهم اقتصادی به ۱۳ حوزه رسیدند که در جنگ اقتصادی مورد حمله شدید دشمن قرار گرفتند!!

حوزه ارزی و بانکی بین الملل، درآمدهای دولت، تأمین غذاهای اساسی، دارو، صنعت و تولید داخل، علم و فناوری، تجارت خارجی، حوزه دیپلماسی اقتصادی، حمل و نقل، حوزه مفاسد اقتصادی و انرژی را می توان از مهم ترین این حوزه ها نام برد.

اما برخی خرده می گیرند که ما توهم توطئه داریم! به نقل از زبان چندین نفر از سیاستمداران غربی

به وجود آمدن حفره های امنیتی در آینده (فشار اقتصادی به مردم موجب بروز نارضایتی و امکان بروز تهدیدات امنیتی) یا فقط زمانی که بروز بحران و مشکلات امنیتی نزدیک باشد به مسائل ورود می کنید؟

حوزه‌هایی که شما اشاره کردید عموماً از حوزه‌های آسیب و مشکلات ضعف مدیریت داخلی است. قرارگاه اقتصاد مقاومتی دولت در این زمینه به دلیل درگیر بودن در حوزه اجرایی می‌تواند موثر فعالیت کند. همان گونه که مطرح کردم فعالیت این قرارگاه تهدید محور است. البته این قرارگاه در سطوح حاکمیتی و سیاست گذاری در این زمینه آمادگی دارد به دولت کمک کند اما برای حضور در حوزه اجرا عزیزان مجلس و حوزه قانونگذاری می‌توانند این نقش را برای این سازمان تعریف نمایند.

ارز یابی شما از عملکرد فعلی قرارگاه پدافند اقتصادی چیست؟

نیاز است چند نکته را یادآوری کنم. در این بخش می‌توان به جدید بودن بحث جنگ و دفاع اقتصادی اشاره کرد. علم اقتصادی یک سطح عمومی دارد، یکی دانشگاهی و یک سطح امنیتی. سطح امنیتی اقتصاد هیچ‌گاه به سطوح دانشگاه و جامعه منتقل نمی‌شود و در سطح سیاست گذاری باقی می‌ماند.

این حوزه عموماً جهت تدوین راهبرد و استراتژی جهت اعمال فشار علیه کشورها با ابزارهای اقتصادی بکار گرفته می‌شود. تولید محتوا در این زمینه بسیار مهم بود؛ اینکه به مسئولین

مفهوم جنگ اقتصادی را منتقل کنیم. سال ۹۰ این سازمان از وجود اتاق جنگ اقتصادی در آمریکا خبر داد اما بسیاری از مسئولین باور نکردند. ۳ سال بعد (آوریل ۲۰۱۴) رویترز برای نخستین بار اعتراف کرد که چنین اتاق جنگی در وزارت خزانه داری آمریکا وجود دارد. لذا در جنگ اقتصادی ما باید ابتدا به شناخت وضعیت موجود می‌رسیدیم که خوشبختانه در این زمینه با ایجاد اتاق فکر و حضور اساتید صاحب نظر اقتصادی سند راهبردی پدافند اقتصادی را تهیه کنیم. محیط‌شناسی وضعیت علمی پژوهشی و شناسایی ظرفیت‌های نخبگانی اقتصاد در کشور نیز از نیازهای کشور بود که خوشبختانه در این قرارگاه انجام گرفت و اساتید، موسسات، رسانه‌ها و افراد فعال در حوزه اقتصاد در استان‌های مختلف کشور شناسایی شدند و با استفاده از این ظرفیت عظیم بخشی از بار فقدان محتوایی راهبردی در حوزه جنگ و دفاع اقتصادی در سطوح بین الملل را به دوش می‌کشیم. اتاق وضعیت رصد و پایش تهدیدات اقتصادی، شناسایی سناریوهای آینده دشمن، دادن هشدارهای لازم در خصوص تهدیدات اقتصادی کشور (IPC - FATF) و... به نهاد های مسئول و... از مهم ترین فعالیت های قرارگاه بوده است.

راهبردی اندیشکده های غرب اشاره می‌کنم که همگی حاکی از تداوم تحریم علیه ج.ا.ا است.

نشریه بلومبرگ به قلم «الی لیک» در ۲۸ مرداد ۱۳۹۴ می‌نویسد: «اوباما پس از توافق هسته‌ای باید جلسه با مخالفان نظام ایران را آغاز کند و باید از نظریه پردازان انقلاب‌های رنگی مشاوره بگیرد».

باراک اوباما در دانشگاه واشنگتن در ۱۵ مرداد ۱۳۹۴ می‌گوید آمریکا به تنهایی قادر خواهد بود که تحریم‌ها را بازگرداند. واشنگتن به اجرای قدرتمند تحریم‌هایی که به بهانه حقوق بشر و تروریسم علیه ایران اعمال شده، ادامه می‌دهد.

آدام زوبین مدیر اداره کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه داری آمریکا در موسسه واشنگتن در ۳۰ شهریور ۱۳۹۴ در این باره می‌گوید: «آمریکا به اقدامات خود علیه عوامل ایران در منطقه پس از توافق هسته‌ای همچون حزب الله، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروی قدس و رژیم اسد ادامه خواهد داد».

وی در ادامه می‌گوید: «تحریم‌های آمریکا علیه

ایران تقریباً مثل امروز دست نخورده باقی خواهند ماند. سرمایه گذاری شرکت‌های آمریکایی در ایران کماکان ممنوع خواهد بود و ایران نمی‌تواند در بانک‌های آمریکایی حساب باز کند یا به نظام بانکی آمریکا حتی دسترسی لحظه‌ای داشته باشد. پیشینه تحریم‌های آمریکا به مدت‌ها پیش از مطرح شدن برنامه هسته‌ای ایران بازمی‌گردد و پابرجا خواهد ماند. علاوه بر این همه تحریم‌های مرتبط با حمایت ایران از تروریسم، فعالیت‌های

بر هم زنده ثبات در منطقه، توسعه موشکی و نقض حقوق بشر پابرجا خواهد ماند».

جان بولتون نماینده سابق آمریکا در سازمان ملل در ۱۲ مرداد ۱۳۹۴ می‌گوید: «ایران تعهدات خود در برجام را نقض خواهد کرد و در این صورت آقای اوباما از زور استفاده نخواهد کرد بلکه ساز و کار بازگشت تحریم‌ها را اجرا می‌کند».

توماس ام کانتیرمن معاون وزیر امور خارجه آمریکا در امور امنیت بین الملل و منع اشاعه در جلسه استماع کمیته روابط خارجی سنای این کشور در ۳۰ آذر ۱۳۹۴ می‌گوید: تلاش آمریکا برای اعمال تحریم‌های جدید همچون قانون محدودیت مسافرت بدون ویزا به آمریکا برای ۳۸ کشور، طرح قسام، قانون تحریم سپاه پاسداران انقلاب ایران، قانون اجرا و بازنگری تحریم‌های سپاه پاسداران انقلاب ایران، طرح دشوار کردن رفع تحریم‌های آمریکا علیه ایران می‌تواند نشان دهنده تداوم سیاست تحریم با وجود اجرایی شدن توافق هسته‌ای باشد.

شرایط امروز کشور از لحاظ اقتصادی

(وضعیت بیکاری، رکود، مشکلات تولید و...) وضعیت مناسبی نیست. آیا سازمان شما در این حوزه ورود می‌کند؟ به جهت جلوگیری از

شدیدترین تهاجم و تحریم‌های اقتصادی در طول تاریخ علیه ج.ا.ا بکار گرفته شده است!

اوباما در تعلق سالانه خود در تاریخ ۲۰۱۱/۱/۲۶ از شدیدترین نوع تحریم‌های تاریخ علیه ایران صحبت کرد. ویلیام هیگ نیز در تاریخ ۲۰۱۲/۷/۱ در این زمینه گفت: تحریم‌های نفتی اتحادیه اروپا علیه ایران، شدیدترین تحریم‌هایی است که کشورهای اروپایی تاکنون علیه این کشور اعمال کرده‌اند.

وزیر امور خزانه داری آمریکا در کنفرانسی در ایالت کلرادو (ژولای ۲۰۱۳) از تدوین شدیدترین تحریم‌های تاریخ علیه ایران سخن گفت. وی در این نشست از دستیابی به مدل اقتصادی جهت تهاجم علیه کشورها سخن گفت. اتاق جنگ اقتصادی آمریکا نیز مویده این نکته است که حوزه اقتصادی برای غرب علیه ایران موضع جنگی است. این اتاق جنگ یک قرارگاه پدافند می‌خواهد با رویکرد بسیجی (اشاره به حکم حضرت آقا به سردار جلالی)

برخی خوش‌خیالان معتقدند برجام تهدید اقتصادی وجود ندارد. من به گزارشات سطوح

تهدیدات اقتصادی ناشی از IPC چیست؟

مالکیت ملی

اتصال فاز بهره‌برداری تولید به فازهای اکتشاف و توسعه میادین جهت واگذاری ذیل این قراردادها یعنی مشارکت دادن بخش خصوصی خارجی و داخلی در مدیریت، مالکیت و سرمایه‌گذاری انقال. حال آنکه مطابق اصل ۴۵ قانون اساسی، معادن (منابع هیدروکربوری) جزء انقال و ثروت‌های عمومی است و مالکیت آن به کسی تعلق ندارد و حتی دولت نیز مالک آن نیست بلکه به تعبیر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اختیار حکومت اسلامی است تا طبق مصالح عامه نسبت به آن‌ها عمل نماید. بنابراین آیا دولت می‌تواند سرمایه‌گذاری، مالکیت و مدیریت منابع نفتی را به خارجیان واگذار کند؟ وزارت نفت با اجرای قراردادهای جدید نفتی و واگذاری میادین هیدروکربوری کشور به بخش خصوصی خارجی و

شرایط عمومی، ساختار و الگوی قرارداد بالادستی نفت و گاز (قراردادهای نفتی جدید) که توسط وزارت نفت تهیه، در مورخ ۱۳۹۴/۷/۸ در هیئت وزیران تصویب و در مورخ ۱۳۹۴/۸/۱۱ توسط معاون اول محترم رئیس جمهوری ابلاغ گردیده است در تناقض با قوانین بالادستی کشور بوده و به دلایل عدیده‌ای منافع ملی کشورمان را تأمین ننموده و برخی بندهای تعیین شده موجبات نقض حاکمیت ملی، حذف توان داخلی و سلطه بیگانگان و سبب تضییع حقوق بیت‌المال و فسادهای کلان را فراهم خواهد آورد.

نقشه قانون اساسی و قوانین بالادستی

با استناد به ماده ۳ قانون نفت مصوب ۱۳۹۰، نظارت بر اعمال حق حاکمیت و مالکیت عمومی بر منابع نفتی به عهده «هیئت عالی نظارت بر منابع نفتی» است، بنابراین نظارت بر پیش نویس مصوب هیئت دولت و متن قرارداد جدید نفتی تهیه شده در وزارت نفت به جهت ارتباط و آثار مستقیم بلندمدت آن بر اقتصاد کشور و منابع نفتی کشور و تأیید آن نیز بر عهده این هیئت است که متأسفانه به فراموشی سپرده شده.

استناد کمیته بازنگری قراردادهای نفتی به قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱ (بند ۲ قسمت ب ماده ۳ این قانون در خصوص صدور مجوز فعالیت و پروانه بهره برداری برای اشخاص حقوقی واجد صلاحیت برای اکتشاف، توسعه، استخراج و تولید از کلیه میادین نفت و گاز کشور) به طور آشکارا در تناقض با اصل ۴۴ قانون اساسی و سیاست‌های ابلاغی اصل ۴۴ توسط مقام معظم رهبری مدظله‌العالی است که سرمایه‌گذاری، مالکیت و مدیریت بنگاه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی و بخش‌های تعاونی و خصوصی را بر معادن بزرگ نفت و گاز مجاز ندانسته‌اند.

از طرفی تصریح بند ۱ قسمت ب ماده ۳ قانون مذکور در ذکر لفظ «بخش‌های غیردولتی»، این نکته را به ذهن متبادر می‌سازد که با توجه به حاکمیت سیاست‌های اصل ۴۴ بر این قانون و اهتمام مجلس شورای اسلامی در مقام تصویب این قانون به سیاست‌های مذکور که در مقام تأیید با دقت نظر بیشتر شورای نگهبان نیز همراه بوده است، اگر قانون‌گذار در بند ۲ نیز بخش غیردولتی را مد نظر داشت حتماً به آن تصریح می‌نمود. لذا تفسیر این بند در جهت جواز واگذاری میادین نفت و گاز به شرکت‌های خصوصی خارجی و داخلی فاقد اعتبار است و یاد بهترین حالت، نیازمند استفسار به شورای نگهبان است که بر اساس اصل ۹۸ قانون اساسی، مسئولیت تفسیر قانون اساسی را عهده‌دار است. علاوه بر این، قراردادهای مذکور در مغایرت با سیاست‌های کلی نفت و گاز، سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی (مواد ۱۴ و ۱۵)، سیاست‌های کلی اعمال حاکمیت و پرهیز از انحصار و سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه بوده و همراهش افزایش وابستگی اقتصاد کشور به بیگانگان، عدم تولید صیانتی، تداوم و افزایش بلندمدت خام‌فروشی و عدم توجه به صنایع پایین دستی و عدم ایجاد زنجیره ارزش افزوده، تزلزل و عدم مقاومت در برابر تکانه‌های اقتصادی دنیا و در نهایت استحاله توانمندی داخلی در کمپانی‌های خارجی است.

بند پ ماده ۳ مصوبه هیئت وزیران: «باز پرداخت کلیه هزینه‌های مستقیم، غیرمستقیم، هزینه‌های تأمین مالی و پرداخت دستمزد و هزینه‌های بهره‌برداری طبق قرارداد از طریق بخشی (حداکثر پنجاه درصد) از محصولات میدان و یا عواید حاصل از اجرای قرارداد بر پایه قیمت روز فروش محصول منوط می‌باشد». این بند نیز حکایت از تعهد به نوعی از مشارکت شرکت خارجی طرف قرارداد بر مالکیت میادین نفتی موضوع قرارداد دارد.

تبصره بند پ ماده ۶ مصوبه هیئت وزیران: «شرکت ملی نفت مجاز است جهت باز پرداخت هزینه‌ها و پرداخت حق الزحمه، در صورتی که محصولات میدان‌های گاز طبیعی در بازار داخل مصرف شوند یا امکان صادرات آن وجود نداشته باشد از محل محصولات و یا عواید دیگر میدان‌ها نسبت به باز پرداخت هزینه‌ها و نیز پرداخت دستمزد تعهد و اقدام نماید». به نوعی سبب آثار وضعی بر مالکیت ملی دیگر میادین و در نتیجه آثار آن بر درآمدهای بودجه کشور خواهد شد.

سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی در قالب این قراردادها در نفت و گاز به نحوی است که سرمایه‌گذار مدعی مالکیت و مدیریت بر نفت موجود در مخزن، چاه‌های حفر شده، تأسیسات سرچاهی، تأسیسات و کارخانه‌های فرآوری نفت، زمین‌های مربوط و یا نفت استخراج شده خواهد بود. همچنین از آنجا که در مورد بهره‌برداری از میادین کشف شده و توسعه یافته اجازه ثبت ذخایر نفت و گاز را در تراز دارایی‌های خود داراست عملاً یا مالک و یا شریک کشور در مالکیت این منابع خواهد بود و بدین جهت ماهیت این قراردادها به ظاهر خدمتی، قرارداد مشارکت در تولید می‌باشد. بنابراین اینکه گفته شود این قراردادها سبب مالکیت بیگانگان بر مخازن نیست در ظاهر صحیح است اما در باطن و اصل ماجرا، ثبت محصول حاصل از مخزن یعنی نفت در لیست دارایی‌های شرکت‌های خارجی و اختصاص ۵۰٪ نفت تولیدی از هر میدان به شرکت خارجی عملاً شریک کردن وی در مالکیت است و این مشابه قرارداد کنسرسيوم ۱۳۳۳ است که شرکت‌های خارجی طرف قرارداد مالک نفت در مخزن نبودند بلکه نفت در سر چاه به مالکیت آن‌ها در می‌آمده است. آثار این موضوع آنگاه مشخص خواهد شد که به بلندمدت بودن این قراردادها تأمل بیشتری شود که پس از حضور بلندمدت شرکت‌های خارجی و شراکت آن‌ها در مالکیت نفت برداشتی از میادین، میدان رو به افول و اتمام حیات نهاد مالکیت مخزن یا میدان خالی چه فایده‌ای خواهد داشت؟! پس این توجه که مالکیت مخزن یا میدان منتقل نشده و اصل ملی شدن حفظ شده است شعاری بیش نمی‌باشد.

زحمت و سختی اصلی در اکتشاف و توسعه است نه بهره‌برداری و تولید و بدین جهت، واگذاری بهره‌برداری و تولید یعنی تأمین منافع بخش خصوصی خارجی و داخلی روی پایه زحمات و مجاهدت‌های عناصر توانمند شرکت ملی نفت در میدان‌هایی که به فاز بهره برداری رسیده و در حال حاضر به کشور نفت می‌دهد.

داخلی، چگونه خواهد توانست به ماده ۲ قانون نفت مصوب ۱۳۹۰ در خصوص اعمال حق حاکمیت و مالکیت عمومی بر منابع مذکور به نمایندگی از طرف حکومت اسلامی جامه عمل بپوشاند؟ حتی قانون نفت مصوب ۱۳۵۳ تصریح نموده بود که اعمال حق مالکیت ملت ایران نسبت به منابع نفتی ایران در زمینه اکتشاف، توسعه، تولید، بهره‌برداری و پخش نفت منحصرأ به عهده شرکت ملی نفت است و بدین سبب به شرکت ملی نفت اجازه داده بود فقط در چارچوب پیمانکاری در اجرای عملیات اکتشاف و توسعه نفت و نه در تولید و بهره‌برداری با اشخاص داخلی یا خارجی وارد مذاکره و عقد قرارداد شود. حال پس از ۴۰ سال رویکردی حاکم گردیده که کلیه حلقه‌های زنجیره میدان نفتی را به شرکت‌های خصوصی خارجی و داخلی واگذار خواهد نمود.

عدم تولید صیانتی در عمل

شرکت‌های خارجی و پیمانکار داخلی تحت سیطره آن‌ها در پی افزایش منافع خویش و پیگیری سیاست‌های خویش هستند. یعنی دنبال دلارهای بشکته‌های نفتی. لذا دغدغه آن بیشترین تولید است و از آنجا که مخازن کشور به گونه‌ای است که در سال‌های اولیه بهره برداری بیشترین شتاب را در دادن محصول دارد بالطبع شرکت خارجی از این فرصت و اهداف خویش به هیچ عنوان در عمل نخواهد گذشت ولو اینکه در ظاهر و در متن قرارداد

چنین تعهدی را متقبل شده باشد. بند ۳ ماده ۳ مصوبه هیئت وزیران « پذیرش دستمزد متناسب با شرایط و تولید اضافی ناشی از هر طرح برای ایجاد انگیزه در طرف دوم قرارداد...» عملاً مشوق تولید غیر صیانتی می‌باشد.

بند ۶ ماده ۶ مصوبه هیأت وزیران نیز در خصوص امتیاز تشویقی تحت عنوان Fee Per Barrel نیز مشوق تولید غیر صیانتی توسط شرکت‌های خارجی طرف دوم قرارداد خواهد بود.

نقض قاعده فقهی نفی سبب

این قراردادها سبب مسلط کردن کمپانی‌های خارجی تجربه پس داده در تحریم‌ها بر اصلی‌ترین گلوگاه اقتصادی کشور و نقض قاعده فقهی فوق که در اصول ۴۳، ۸۱ و ۱۵۳ قانون اساسی مورد تأکید قرار گرفته است خواهد شد. در تبصره بند الف ماده ۱۱ مصوبه هیئت وزیران نیز به صراحت و وضوح شرکت ملی نفت و شرکت‌های تابعه تحت سیطره کمپانی خارجی در آمده است: «در مورد میدان‌ها یا مخزن‌های در حال تولید و بهره‌برداری، در صورتیکه طرف اول برای مرحله بهره‌برداری، انجام عملیات بهره‌برداری را با مشارکت یکی از شرکت‌های تابعه خود ضروری دانسته و این موضوع

به تأیید وزارت نفت نیز برسد، بین طرف دوم قرارداد و شرکت تابعه شرکت ملی نفت ایران، یک موافقت‌نامه عملیاتی مشترک امضا می‌شود. این عملیات با حفظ مسئولیت پشتیبانی و نظارت کامل فنی، مالی، حقوقی و تخصصی طرف دوم قرارداد، همراه با تأمین تجهیزات، قطعات و مواد مصرفی لازم توسط وی، به صورت مشترک انجام می‌شود.

شرکت تابعه ذی‌ربط موظف است در بهره‌برداری از تأسیسات موضوع قرارداد، کلیه دستورالعمل‌های فنی، حرفه‌ای و برنامه‌های عملیاتی طرف دوم قرارداد را رعایت و اجرا نماید. در غیر این صورت، عدم اجرای عملیاتی اقدامات یادشده، نقض تعهدات قراردادی توسط طرف اول قرارداد محسوب می‌شود.»

یعنی شرکت‌های تابعه شرکت ملی عملاً در عملیات بهره‌برداری و تولید یا نقشی نداشته و یا در بهترین صورت کاملاً تحت سیطره کمپانی خصوصی طرف دوم قرارداد خواهد بود و این بهترین سرنوشت پیش‌روی عناصر توانمندی خواهد بود که در شرایط تحریم بدون نیاز به بیگانگان فرایند بهره‌برداری و تولید میادین نفت و گاز را بدون وقفه تداوم بخشیدند.

بهبانه و توجیه قراردادهای جدید با نیاز به سرمایه‌گذاری

وزارت نفت یکی از ضرورت‌های قراردادهای جدید نفتی را نیاز وزارت نفت به بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی جهت پیشبرد و تکمیل پروژه‌های نفتی اعلام نموده است. سؤال اینجاست که چگونه و به چه ترتیبی شرکت‌های خارجی نسبت به ورود این سرمایه‌کلان اقدام خواهند کرد؟ آنچه در کنه موضوع و در لایه پنهان مشخص است

امتیازات ویژه به شرکتهای خارجی طرف قرارداد

- ◀ نبود سقف تولید (برای مثال ۱۰۰ هزار بشکه را ۲۰ هزار بشکه‌ای می‌کند تا با اطلاع زمان و دریافت پول آن میزان، دوباره گردش ایجاد کند و نشان دهد چقدر سرمایه آورده است).
- ◀ بازبودن سقف هزینه (Open Capex). این موضوع به استناد بندهای ۱ ماده ۱ و ۸ ماده ۸ مصوبه هیئت وزیران علاوه بر بار مالی فراوان آن بر وزارت نفت، با واگذاری فاز بهره‌برداری و تولید به شرکت‌های خارجی سبب خواهد شد که هزینه تولید را گران محاسبه کرده و درآمد کلانی از این راه کسب کنند.
- ◀ دستمزدی تحت عنوان Fee Per Barrel که هزینه‌های گزافی را بر کشور تحمیل خواهد نمود و...
- ◀ عدم در نظر گرفتن مالیات برای طرف قرارداد و به نوعی معافیت آن از پرداخت مالیات از دیگر امتیازات ویژه به طرف قرارداد است.

اینکه کمپانی‌های بین‌المللی هیچ‌گاه دست به چنین ریسک مالی‌ای نخواهند زد بلکه با ورود سرمایه‌اندکی به کشور به مانند عراق و با توجه به زودبازده بودن بازگشت کل سرمایه و سود حاصله در کوتاه مدت ۳ یا ۴ ساله نسبت به گردش مجدد آن اقدام خواهند نمود به گونه‌ای که جمع این گردش‌ها در طول ۲۵ تا ۳۳ سال و تمدید این مدت رقمی کلان خواهد شد. به راستی آیا کشور خود توانمندی تأمین چنین ارقامی با چنین تدبیری را ندارد؟ این قراردادهای به گونه‌ای طراحی شده که شرکت‌های خارجی با سرمایه ۵۰۰ میلیون دلاری نیز با تعهد سرمایه‌گذاری کلان به راحتی قادر به حضور در آن خواهند بود. چون به محض تولید در میدان می‌توانند با پول‌های دریافتی از وزارت نفت و بشکته‌های نفتی با پول اندک خود گردش کلان ایجاد کنند.

استدلال نیاز به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های نفت و گاز از آنجا که نه در پیش نویس و نه در متن لاتین محرمانه قرارداد، ساز و کاری جهت تعیین اولویت واگذاری پروژه‌های نفت و گاز در این قالب ذکر نگردیده است مغایر روح حاکم بر بند ۳ قسمت «ت» ماده ۳ قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت در خصوص امور سرمایه‌گذاری و تأمین منابع مالی است که تصریح نموده: «جذب و هدایت سرمایه‌های داخلی و خارجی به منظور توسعه میادین هیدروکربوری با اولویت میادین مشترک از طریق طراحی الگوهای جدید قراردادی از جمله مشارکت با سرمایه‌گذاران و پیمانکاران داخلی و خارجی بدون انتقال مالکیت نفت و گاز موجود در مخازن و با رعایت موازین تولید صیانت شده».

ابهامات حقوقی

متن پیش‌نویس فارسی قرارداد که به تصویب هیئت وزیران رسیده و توسط معاون اول رئیس‌جمهور ابلاغ شده و در حال حاضر در هیئت تطبیق مجلس شورای اسلامی جهت تطبیق و همخوانی با قانون اساسی مطرح است انطباقی با متن لاتین قرارداد که کماکان محرمانه است نداشته و این خود در آینده تبعات حقوقی بسیاری خواهد داشت و سبب ظلم به حقوق نظام را فراهم خواهد آورد.

شاخصه انتخاب شرکت خارجی و پیمانکار داخلی شریک به عنوان طرف دوم قرارداد که در بند «د» ماده ۱ مصوبه هیئت وزیران از آن به عنوان «شرکت یا مشارکتی از شرکت‌های صاحب صلاحیت نفتی» یاد شده چیست؟ (این قراردادهای برای طرف قرارداد هم‌اکنون سود است ولو اینکه پایین‌ترین قیمت‌ها را در مناقصه بدهند).

هر قرارداد از لحاظ حقوقی دو طرف دارد. بالاخره

طرف دوم قرارداد با شرکت ملی نفت یا شرکت‌های تابعه آن کیست؟ نقش پیمانکار داخلی که قرار است با شرکت خارجی در قالب JOC مشارکت کند چیست؟ پول، هزینه و سود پیمانکار داخلی چگونه تأمین خواهد شد؟

چگونه می‌توان از یک فرمت قراردادی برای پروژه‌های مختلف در موضوعات مختلف و میادین مختلف بهره برد؟

اگر کمپانی خارجی دبه کرد و در راستای تعهدات عمل نکرد چگونه می‌توان نسبت به خلع ید آن اقدام نمود؟

آیا تدبیری برای چنین شرایطی اندیشیده شده که اگر نیاز به خلع ید بود در دعاوی بین‌المللی ادعای خسارت‌های کلان نکند؟

اگر ذیل این قرارداد نیز فساداتی مانند کرسنت کشف شد چه کسی پاسخگو خواهد بود؟ وزیر نفت؟ کمیته بازرگری قراردادها؟ هیئت وزیران یا...

زمان قرارداد

ضرورت قرارداد بلندمدت ۲۵ تا ۳۳ ساله و پیش‌بینی تداوم و تمدید آن را چه مرجع و نهادی تشخیص داده است تا چنین تعهد بین‌المللی برای چندین دولت آینده ایجاد شود؟

پروژه‌های موضوع قرارداد

چند پروژه نفتی و در چه زمینه‌ای واگذار خواهد شد؟ پروژه‌های بالادستی یا پایین دستی؟ اگر پروژه‌های بالادستی در معرض واگذاری است به چه مجوزی؟ چند درصد از پروژه‌های بالادستی وزارت نفت؟ آیا این پروژه‌ها پروژه‌های جدید است یا پروژه‌های موجود مانند میادینی که توسط توانمندی داخلی در حال بهره‌برداری و در مدار تولید است؟

با توجه به آثار و تبعات بلندمدت قراردادهای مذکور بر امنیت ملی کشور و با استناد به اصول ۷۷، ۸۵ و ۱۳۸ قانون اساسی ضروری است:

۱ مصوبه هیئت وزیران به همراه متن اصلی قرارداد (در دو نسخه لاتین و فارسی) پس از بررسی توسط هیئت تطبیق مجلس شورای اسلامی با لحاظ کردن اصلاحات ضروری مذکور، به تصویب مجلس شورای اسلامی رسانده شود.

۲ در صورت تصویب، جهت اجرا تحت نظارت «هیئت عالی نظارت بر منابع نفتی» (که به استناد به ماده ۳ قانون نفت مصوب ۱۳۹۰ مسئولیت نظارت بر اعمال حق حاکمیت و مالکیت عمومی بر منابع نفتی را بر عهده دارد) به وزارت نفت ابلاغ گردد.

آن سوی توافق ایران با FATF از منظر حقوقی

«گروه اقدام مالی» (FATF)، سازمانی بین‌الدولی است که در سال ۱۹۸۹ میلادی به ابتکار «گروه ۷» به منظور مبارزه با پولشویی در خصوص تجارت مواد مخدر تأسیس شد و در سال ۲۰۰۱ میلادی، فعالیت‌های خود را به زمینه‌ی تأمین مالی تروریسم نیز توسعه داد و اکنون این فعالیت‌ها را به زمینه‌های دیگر نیز مانند تأمین مالی اشاعه تسلیحات گسترش داده است. در یک دهه گذشته و در پی مشکلات اقتصادی کشور که انتظار می‌رفت با برجام و توافقات اخیر ایران با قدرت‌های جهانی برطرف شود، بسیاری از نهاد‌های پولی و مالی از همکاری با ایران سرباز زدند. در این میان، راه‌برون‌رفت از این وضعیت در نگاه دولت، جلب توجه و اعتمادسازی برای FATF دانسته شد. در همین چارچوب، از زمان دولت گذشته تا کنون تلاش‌هایی در خصوص همکاری با FATF صورت گرفته است. در راستای این طرز تفکر، دولت کنونی در آخرین اقدام خود توسط وزیر اقتصاد طی نامه‌ای به FATF مورخ ۲۵ خرداد ۹۵ جمهوری اسلامی ایران را به اجرای برنامه اقدامی متعهد کرد که ذیلاً به مشکلات و چالش‌های امنیتی و حقوقی این توافق اشاره می‌شود.

بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی) هر گونه توافقی که حاوی هر گونه تعهد برای جمهوری اسلامی ایران باشد، باید به

دکتر مهدی مقدسی / استاد دانشگاه | جنگ اقتصادی علیه گروه‌های اجتماعی متخاصم احتمالاً به اندازه فعالیت‌های سازنده اقتصادی قدمت دارد. موفقیت اقتصادی بعضی جوامع به ناچار با جنگ اقتصادی با دیگران گره خورده است. همان‌طور که جوامع تکامل پیدا کردند ناگزیر با همدیگر برخورد کردند، تاکتیک‌های این برخوردها نیز تکامل یافتند. به عنوان مثال محاصره‌های معروف در تاریخ توسط گروه‌های مختلف یکی از این تاکتیک‌ها بوده است. از محاصره آجینا توسط آتن در زمان جنگ پلوپونز، تا محاصره اورشلیم توسط خلافت فاطمیان در دوره جنگ‌های صلیبی و ... امروزه زرادخانه رایجی برای جنگ اقتصادی وجود دارد که شامل روش‌هایی می‌شود که در طول زمان شناخته و تثبیت شده است. این روشها که منجر به ضعیف شدن دشمن می‌شوند (که بعضی قانونی و بعضی دیگر غیرقانونی هستند) سیستم اقتصادی را هدف قرار می‌دهند. این ابزارها شامل تحریم مبادله، قرار دادن در لیست سیاه، محاصره، تحریم، تبعیض در تعرفه‌های گمرکی، خرابکاری در اهداف اقتصادی، ممانعت از خرید کالاهای اساسی، ضبط دارایی‌ها، جعل و تقلب، تعلیق کمک‌ها و مساعدت‌ها، جلوگیری از سرمایه‌گذاری و ورود سرمایه، سلب مالکیت و مصادره می‌شود. این روشها به خوبی تثبیت شده‌اند و مقاله‌های زیادی در مورد آنها موجود می‌باشد. همچنین این روشها بعد از قدرت گرفتن کشورهای اروپایی در قرون پانزدهم و شانزدهم توسط کشورهای اروپایی برای تثبیت قدرت خود رواج روزافزونی پیدا کرد که تا جنگ جهانی اول و دوم و همچنین جنگ سرد بین شوروی و ایالات متحده ادامه پیدا کرد.

اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی دریغ از مستضعفان جهان و نفی هر گونه سلطه جویی و سلطه پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت های سلطه گر و مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان را اساس کار خود می داند. بدین ترتیب، این تعهد اخیر مندرج در توافق با FATF، خلاف قانون اساسی، سیاست خارجی و امنیت کشور تلقی می شود.

یکی دیگر از تعهداتی که FATF بر کشور بار می کند (توصیه ی ۳۶)، تعهد به تصویب و اجرای کامل برخی کنوانسیون های بین المللی است که در این میان، کنوانسیون تأمین مالی تروریسم ۱۹۹۹ و کنوانسیون پالمو در خصوص مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی ۲۰۰۰ نیز دیده می شود که در نظام حقوقی کنونی ایران جایی ندارند. در این اسناد، نکاتی دیده می شود که به وضوح به امنیت و منافع ملی دولت ها مربوط می شود و پیش از بررسی دقیق آن ها توسط نهادهای ذی ربط قانونی، دولت نمی تواند تعهدی در این خصوص به چنین نهادهایی بدهد.

در مورد دو کنوانسیون فوق لازم به توضیح است که مبارزه با تروریسم یکی از موضوعات مهمی است که جایگاه خاصی در سیاست های جمهوری اسلامی ایران دارد به ویژه اینکه این کشور همواره قربانی جرائم تروریستی بوده است، اما آن چه در این خصوص مهم است و باید توجه ویژه به آن داشت تعریف تروریسم و گروه های تروریستی است. تعریفی پذیرفته شده از تروریسم و گروه های تروریستی نسه در قوانین داخلی ایران و نسه در حقوق بین الملل وجود ندارد. این مسئله سبب گردیده

است که در بسیاری از موارد دولت های خارجی به حمایت از گروه های تروریستی بپردازند و با توجهات مختلف از اجرای تعهدات خود در این زمینه استنکاف ورزند. بنابراین، تصویب کنوانسیون حاضر از این جهت نمی تواند کمکی به جمهوری اسلامی نماید. از طرف دیگر به دلیل ابهام در تعریف تروریسم، متصور است همین قانون که برای کاستن از فشارهای بین المللی بر کشور مان ارائه گردیده است، بهانه ای برای افزایش فشارها بر جمهوری اسلامی ایران گردد. زیرا گروه های آزادی بخش که مورد توجه جمهوری اسلامی ایران و جامعه جهانی می باشد نیز تعریف مشخصی ندارند و تعریف بین المللی از آن ها مطابق با اقتضائات روز دنیا نمی باشد. همچنین در مورد کنوانسیون مبارزه با جنایات سازمان یافته ی فراملی شایان ذکر است که گرچه نمی توان انگیزه اصلی گردآورندگان این کنوانسیون و دولت هایی را که از آن حمایت می کنند لزوماً تجاوز کارانه و به منظور نفوذ در سایر دولت ها دانست، اما در هر حال، اموری را که این چنین به مسائلی ملی و بین المللی مربوط می شوند باید با دقت و احتیاط، تحت نظارت قرار داد؛ زیرا آن چه

در کنوانسیون، از آن تحت عنوان «همکاری دولت ها برای مبارزه با جرائمی که داخل مرزهای کشور اتفاق می افتد» یاد می شود، به راحتی می تواند راه نفوذ بیگانگان را به کشور بگشاید و شروعی باشد بر انجام اقدامات جاسوس محورانه و تضعیف قوای امنیتی کشور از سوی دولت هایی که به بهانه مبارزه با جرائم فراملی، به دنبال دست یابی به اطلاعات امنیتی و محرمانه کشور می باشند. از سوی دیگر، از بعد حقوقی، هر کنوانسیون بین المللی ممکن است با «رزرو» هر دولت همراه باشد و در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، ممکن است قیودی چون «با رعایت شرع و قانون اساسی»، حیثه تعهدات کنوانسیون مذکور را محدود کند و همین امر، بهانه ای در دست FATF تلقی شود که ایران، قید «اجرای کامل» کنوانسیون ها را نقض کرده است.

نکته نهایی که بیش از همه باید مدنظر باشد عدم تعادلی است که در تعهدات طرفین وجود دارد. این تعهدات هم کمی و هم کیفی به ضرر منافع ملی و امنیت جمهوری اسلامی ایران می باشد. بر مبنای توافق مذکور پس از آن همه تعهدات سیاسی-امنیتی که طرف مقابل بر ایران بار کرده است و برای عدم انجام آن ها از سوی کشورمان، ضمانت اجراهای سنگین بین المللی تعیین نموده است. زمانی که نوبت به تعهدات طرف مقابل می رسد، جملات مبهم و کش دار را مبنای قرار داده و ضمانت اجرای دقیقی نیز برای نقض آن ها در نظر نگرفته است. در این خصوص در «برنامه اقدام» آمده است که اگر پیشرفت ایران در اجرای برنامه اقدام کافی نبود حالت اقدام متقابل باز خواهد گشت و در مدت تعلیق ۱۲ ماهه نیز عملکرد ایران از سوی گروه ویژه رصد می شود و تا زمان اجرای کامل تعهدات ایران، گروه ویژه نسبت به

ریسک تأمین مالی تروریسم در ایران نگران خواهد بود و ایران کماکان در بیانیه عمومی باقی خواهد ماند. در مقابل، در خصوص تعهدات FATF به کلی گویی و ابهام زایی در عبارات بسنده شده است. در این خصوص FATF در بیانیه ی خود مورخ ۲۴ ژوئن ۲۰۱۶ متعهد شده است که اگر ایران به تمامی تعهدات خود پایبندی نشان دهد و همه را به نحو احسن اجرا نماید، صرفاً «گام های بعدی را خواهد برداشت». این که منظور از گام های بعدی چیست، در چه مدت زمانی قرار است این گام ها برداشته شود، آیا این برداشتن گام ها برای رفع عملی تحریم های ظالمانه علیه جمهوری اسلامی ایران کفایت می کند یا نه و بسیاری سؤالات دیگر که حتی پس از انجام کامل تعهدات طرف ایرانی، همچنان باقی خواهد بود و تجربه تلخ بر جام را تکرار خواهد کرد.

بنابراین توافق اخیر ایران با FATF علاوه بر نقض قواعد حقوقی از جمله نقض قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دارای ابعاد حیاتی امنیتی می باشد که در نظر نگرفتن آن ها، عواقب ناگواری برای کشورمان به همراه خواهد داشت.

توافق اخیر ایران با FATF علاوه بر نقض قواعد حقوقی از جمله نقض قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دارای ابعاد حیاتی امنیتی می باشد که در نظر نگرفتن آن ها، عواقب ناگواری برای کشورمان به همراه خواهد داشت

تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. این در حالی است که توافق اخیر وزیر اقتصاد با FATF بدون اطلاع، نظارت و تصویب مجلس صورت گرفته است. لازم به ذکر است که گرچه قبل از این نیز اقداماتی در جهت همکاری با FATF به عمل آمده بود، اما هیچ یک بدون تأیید، نظارت و تصویب مجلس، شامل تعهدات بین المللی ایران نمی شد. این امر در حالی است که نامه اخیر وزیر اقتصاد به FATF همان طور که در ادامه توضیح داده شده است، شامل بسیاری تعهدات بین المللی است که جمهوری اسلامی ایران را به آن ها متعهد نموده است.

بر اساس توافق FATF به وزیر اقتصاد، ایران متعهد می شود قانون خود در خصوص مبارزه با تأمین مالی تروریسم را اصلاح کند. در این خصوص لازم به ذکر است که بر اساس تبصره ۲ ماده ۱ این قانون، «اعمالی که افراد، گروه ها یا سازمان های آزادی بخش برای مقابله با اموری از قبیل اشغال خارجی، استعمار و نژادپرستی انجام می دهند، از مصادیق اقدامات تروریستی موضوع این قانون نمی باشد» که هدف این قید، خارج کردن نهضت های آزادی بخش (از جمله حزب الله) از شمول قانون فوق است که سیاست جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر حمایت از آن ها است. در این خصوص، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصول ۳، ۱۵۲ و ۱۵۴) تنظیم سیاست خارجی کشور بر اساس معیارهای

«امنیت غذایی» حلقه مفقوده در برنامه ششم توسعه!

دکتر افشین اسماعیلی فر / عضو هیئت علمی دانشگاه | وضعیت امنیت غذایی در کشور نشان می‌دهد که تهدیدها و فرصتهایی در رابطه با امنیت غذایی کشور در هر سه زیرسیستم موجودی غذا، دسترسی به غذا و استفاده از غذا وجود دارند. شواهد نشان می‌دهند که مقادیر فعلی عرضه سرانه مواد غذایی با سطح مطلوب‌شان فاصله دارند. وزارت جهاد کشاورزی در راستای تعدیل و رفع نارسایی‌های الگوی فعلی عرضه مواد غذایی الگویی برای افق ۱۴۰۰ طراحی کرده است. محاسبات انجام شده برای این الگو نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۰ جهت تأمین نیازهای تغذیه‌ای در حد مطلوب، بخش کشاورزی (با کمک یا بدون کمک واردات) باید عرضه کننده ۱۶/۵ میلیون تن گندم، ۵/۲ میلیون تن شلتوک، ۲/۱ میلیون تن قند و شکر، ۴/۷ میلیون تن سیب‌زمینی، ۴ میلیون تن انواع گوشت و تخم‌مرغ، ۱۲ میلیون تن شیر و ۲ میلیون تن روغن خوراکی باشد. حال سوال این است که آیا امکان نیل به این سطح از امنیت غذایی حداقل در سطح کلان وجود دارد؟ در واقع آیا تهدیدات و فرصت‌های امنیت غذایی کشور امکان تحقق یک سطح معقول امنیت غذایی و استمرار آن را خواهند داد.

تعمیردهای امنیت غذایی کشور

- < تنوع اقلیمی و اکولوژیکی جهت توسعه فعالیت‌های کشاورزی
- < وجود ذخایر بالقوه آبیان در کشور
- < وجود منابع آبی (دریای خزر، خلیج فارس، دریای عمان، آب‌بندهای طبیعی و ...)
- < گسترده جهت تولید آبیان
- < وجود اراضی مستعد کشاورزی که از ظرفیت کامل آن‌ها استفاده نمی‌شود.
- < تکمیل پروژه‌های سدسازی جهت مهار آب‌های سطحی
- < فارغ‌التحصیلان بی‌کار رشته‌های کشاورزی
- < سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در کشاورزی
- < بازدهی نسبتاً بالای سرمایه در بخش کشاورزی
- < گسترش سیلوها و سردخانه‌های مواد غذایی
- < توسعه روستایی
- < توسعه کشاورزی
- < افزایش عملکرد محصولات اساسی غذایی
- < ذخیره بالای ماه‌های رویش در کشور
- < هدفگذاری درست یارانه‌ها و اعتبارات

تعمیردهای نقطه ضعف ما

- < خشکسالی
- < خالی شدن روستاها از سکنه
- < ضایعات گسترده مواد غذایی
- < کارایی پایین مدیریت بخش کشاورزی
- < مکانیزاسیون ضعیف بخش کشاورزی
- < الگوی مصرف نامناسب گندم و نان
- < کمبود سیلوها و سردخانه‌های نگهداری مواد غذایی
- < الگوی تغذیه نامناسب

کردن نظام تأمین اجتماعی، هدفگذاری بهتر یارانه‌های پرداختی، اصلاح و هدفگذاری درست وام‌های کشاورزی به روستائیان در تقویت روند توسعه روستایی موثر واقع خواهند شد برای نمونه، شواهد آماری نشان می‌دهند که طی سال‌های ۷۸-۱۳۷۲ به علت بهبود سیستم قیمت‌گذاری گندم که محصول عمده کشاورزان و به ویژه روستائیان فقیر است، میزان فقر در بین روستائیان کاهش یافته.

در پرداخت وام‌های کشاورزی رویکرد جدید بر آن است که برخلاف رویکرد سنتی که در آن نرخ کارمزد دریافتی وام‌های بانک کشاورزی به مراتب پایین‌تر از بانک‌های تجاری و بسیار پایین‌تر از نرخ بهره متداول در بازار است، وام‌هایی با کارمزد مشابه بانک‌های تجاری موجب می‌گردد کشاورزان مرغه و با درآمد بالاتر و دارای نفوذ بیشتر از جریحه متقاضیان وام‌های بانک کشاورزی خارج شده و فضا برای پرداخت وام به کشاورزان خرده‌پا و فقیر روستایی باز شود. این کار موجب می‌شود که مسئله گریز وام از بخش کشاورزی که صاحب‌نظران حجم آن در کشورهای در حال توسعه حدود ۴۰ درصد تخمین می‌زنند به مقدار قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته و جریان اعتبارات به افزایش تولیدات کشاورزی و در نتیجه افزایش درآمد گروه‌های کم‌درآمد روستایی کمک نماید. البته این رویکرد نیز نارسایی‌های خاص خود را دارد که کارایی آن را تحلیل خواهند برد. در هر حال بحث بر سر اصلاح هدفگذاری فعلی وام‌های کشاورزی در کشورهایی چون ایران است.

توسعه کشاورزی و امنیت غذایی

طبق برآوردهای مرکز بین‌المللی سیاست‌گذاری غذا، میزان تقاضای جهانی گندم تا سال ۲۰۲۰ به میزان ۴۰ درصد بیش از تقاضای فعلی افزایش خواهد یافت و این در حالی است که منابع در دسترس برای تولید گندم با محدودیت‌هایی روبه‌رو است. لذا پیش‌بینی می‌شود در سال مذکور حدود ۱۰۰ میلیون تن کمبود عرضه گندم در بازار جهانی وجود داشته باشد و بنابراین قیمت فعلی گندم که حدود ۳۰۰ دلار برای هر تن است به چند برابر افزایش یافته و خرید گندم از بازارهای جهانی با قیمت‌های فعلی امکان‌پذیر نباشد. با توجه به نقش محوری گندم در تأمین امنیت غذایی کشور و تقاضای فزاینده داخلی برای آن، در صورتی که نتوان ضریب خودکفایی کشور در تولید گندم را در آینده به سطح قابل مطمئنی رساند، زمینه آسیب‌پذیری کشور افزایش خواهد یافت. این امر ضرورت توسعه بیشتر بخش کشاورزی کشور را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. به‌طور حتم، کشاورزی یک پایه اقتدار و قدرت کشور است و تقویت این پایه مستلزم توسعه بیشتر بخش کشاورزی می‌باشد. این بخش عرضه‌کننده گندم به عنوان استراتژیک‌ترین ماده غذایی و تأمین‌کننده حدود ۴۰ درصد انرژی و پروتئین دریافتی خانوارهای کشور است. در همین راستا و با توجه به تدوین لایحه برنامه ششم توسعه، در ذیل نکاتی پیرامون جایگاه امنیت غذایی

شواهد نشان می‌دهند که با توجه به قابلیت‌های تولیدی کشور در صورت تحقق الزاماتی چون توسعه روستایی، توسعه کشاورزی از جمله افزایش عملکرد محصولات، افزایش بازده آب و خاک، کاهش ضایعات تولیدی، اصلاح الگوی تغذیه کشور امکان نیل به یک امنیت غذایی پایدار در سطح کلان وجود دارد.

ضایعات مواد غذایی

ضایعات مواد غذایی شامل اتلاف مواد غذایی در مراحل مختلف بین سطوح تولید تا سطح خانوار (شامل ضایعات در مراحل مختلف فرایند، انبارداری، حمل و نقل و...) می‌شود. در این محاسبات ضایعات قبل از برداشت و نیز ضایعات داخل خانوار منظور نمی‌گردد. وزیر جهاد کشاورزی خاطر نشان کرده است به دلیل ضعف موجود در صنایع تبدیلی و تکمیلی سالانه متجاوز از ۲۰ درصد تولیدات کشاورزی کشور هدر می‌رود. کارشناسان، ارزش اقتصادی ضایعات محصولات کشاورزی را یک تا پنج میلیارد دلار برآورد کرده‌اند که می‌توان با آن غذای ۱۵ میلیون نفر را فراهم کرد. اگر به ارقام فوق ضایعات مواد غذایی قبل از مرحله تولید و نیز در مرحله مصرف توسط خانوارها - با توجه به الگوی نامناسب مواد غذایی در کشور - را نیز اضافه کنیم حجم ضایعات و در نتیجه اتلاف منابع کشور به مراتب بیش‌تر خواهد شد.

دستیابی به امنیت غذایی پایدار مستلزم توسعه کشاورزی و توسعه روستایی در کشور است اما در این حوزه‌ها اکنون بی‌کاری فزاینده‌ای وجود دارد

توسعه روستایی و امنیت غذایی

دستیابی به امنیت غذایی پایدار مستلزم توسعه کشاورزی و توسعه روستایی در کشور است. مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی خاطر نشان کرد که ۸۰ درصد منابع پایه تولید (آب و خاک) کشور در حیطه فعالیت‌های روستائیان مورد استفاده قرار می‌گیرد و به همین دلیل امنیت غذایی و در نهایت امنیت ملی کشور از این محل در گرو بهره‌برداری اصولی و حفظ و احیای منابع پایه تولید است. امروزه بی‌کاری یک معضل اساسی کشور است و ضریب امنیت ملی را کاملاً تحلیل برده. هدفگذاری نرخ بی‌کاری در برنامه سوم توسعه ۱۲/۶ درصد برآورد شده است که مستلزم نیل به رشد اقتصادی بالاتر از ۶ درصد می‌باشد. حال اگر بنا باشد بخشی از این رشد را بخش کشاورزی تأمین کند و اگر بپذیریم که بخش اعظم تولید کشاورزی در چرخه اقتصاد روستایی انجام می‌شود ناگزیر از توسعه روستایی هستیم. توسعه روستایی باید ارتقا همه‌جانبه سطح زندگی مادی و معنوی و تأمین نیازهای اساسی روستائیان را هدف قرار دهد و در نهایت به توانمند کردن و بالابردن ظرفیت آنان جهت برآوردن نیازهای خودشان بینجامد. این توسعه در کل بایستی به افزایش تولید و کاهش فقر روستایی بینجامد. در این میان اتخاذ سیاست‌هایی چون بهبود سیستم قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی و کوتاه کردن دست واسطه‌ها از قیمت‌گذاری آن‌ها، گسترش و فراگیر

علمی و تجاری

توسعه کمی و کیفی زیرساخت‌های مربوط به فناوری‌های نوین (بیوتکنولوژی، نانو تکنولوژی، اطلاعات، ارتباطات، ماهواره‌ها، آموزش‌های مجازی و ...).

بازنگری در ترکیب عوامل تولید کشاورزی در راستای ارتقاء بهره‌وری ملی و دستیابی به الگوی بهینه تولید تکمیل زیربنایها و تأسیسات فنی آبیاری مکمل طرح‌های سرمایه‌گذاری ملی و توسعه تحقیق و پژوهش و بهبود فرایند ترویج و آموزش اصول و مبانی علمی بهره‌وری آب تبصره ۱۷: «به منظور کنترل کیفی محصولات کشاورزی و دامی و صیانت از سلامت آحاد جمعیت کشور وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی موظف است محصولات ارائه شده به بازار مصرف را از نظر میزان آلاینده‌های شیمیایی بررسی و از توزیع مواد غیر مجاز جلوگیری نماید. تمامی مراکز توزیع مواد غذایی وابسته به شهرداری‌ها و سایر دستگاه‌های اجرایی موظفند از عرضه این گونه محصولات که دارای آلاینده شیمیایی هستند در مراکز و مجتمع‌های تحت نظارت و مدیریت خود جلوگیری نمایند.

وزارت جهاد کشاورزی موظف است ضمن کنترل کیفی بر واردات سموم نسبت به اطلاع رسانی و فرهنگ‌سازی برای کاربرد سموم و کود شیمیایی اقدامات لازم را معمول دارند.»

در خصوص کنترل کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی با در نظر گرفتن توضیحات ذیل تجدید نظر بنیادی در

اجرای روش‌های مناسب تعادل بخشی، تغذیه مصنوعی، پخش سیلاب، آبخیزداری و آبخوان‌داری، مسلوب‌المنفعه نمودن چاه‌های فاقد پروانه بهره‌برداری و نصب کنترلر هوشمند حجمی آب و برق بر روی چاه‌های دارای پروانه بهره‌برداری

ارائه حمایت‌های لازم برای توسعه گلخانه‌ها و انتقال کشت محصولاتی که قابلیت انتقال از فضای باز به گلخانه را دارند و اعمال محدودیت و یا ممنوعیت کشت این محصولات و گیاهان با نیاز آبی بالا در دشت‌های ممنوعه و ممنوعه بحرانی.

دریافت حق‌النظاره بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی برای هر دشت و هزینه کردن در طرح‌های تعادل بخشی همان دشت، آموزش کشاورزان و حمایت از ایجاد تشکل‌های آب‌بران و سایر حمایت‌های لازم

پرداخت هرگونه یارانه و حمایت مالی به محصولات که برخلاف الگوی کشت تولید می‌شوند، ممنوع است. وزارت نیرو مکلف است در راستای حفاظت کمی و کیفی منابع آب و تعیین قیمت تمام‌شده آن، ضوابط قیمت‌گذاری و بهای آب مصرفی بهره‌برداران متخلف اعم از صنعتی، خدماتی و کشاورزی را با لحاظ نمودن ارزش اقتصادی آب، نحوه استحصال آب و بارعایت ملاحظات اجتماعی و زیست محیطی در تمامی بخش‌های مصرف و ضوابط اخذ جریمه مشترکین بر مصرف در ازای مصارف مزاد بر الگوی مصرف برای کاربری خانگی و غیر خانگی را ظرف مدت شش ماه پس از ابلاغ این قانون به تصویب شورای اقتصاد رسانده و اجرایی نماید.

در این تبصره لازم است سیاست‌های ذیل مدنظر قرار گرفته و بازنگری گردد: امنیت غذایی پایدار در کشور مستلزم داشتن یک استراتژی امنیت غذایی ملی، پویا و کارآمد است که ترکیبی از سیاست‌هایی بشرح ذیل می‌باشد:

سیاست حداکثرسازی توان نیازهای غذایی جامعه از منابع داخلی و صدور مازاد محصولات کشاورزی

تنظیم الگوی تولید متناسب با پهنه‌بندی اقلیمی، کاربری اراضی، توپوگرافی و قابلیت‌های منطقه‌ای سرزمین در راستای کاهش هزینه‌های تولید

کاهش واردات محصولات اساسی استراتژیک غذایی مورد نیاز جامعه از طریق افزایش تولید از منابع داخلی

ارتقای جایگاه ایران در تولید و تجارت محصولات کشاورزی جهان با بهبود کیفی تولیدات و افزایش قدرت رقابت‌پذیری در بازارهای منطقه‌ای و جهانی

بهبود کیفی ترکیب نیروی انسانی شاغل بخش کشاورزی کشور با بکارگیری نیروهای تحصیل کرده و جوان به منظور سرعت بخشیدن به روند انتقال فن‌آوری‌های جهانی به ایران

تولید محصولات صنعتی با مزیت نسبی بالا از طریق تغییر، تحول و گذار از کشاورزی معیشتی به کشاورزی

در بندهای برنامه مذکور ارائه می‌گردد. امید است در برنامه‌ریزی‌های کلان مدنظر قرار گیرد:

تبصره ۱۴: «به منظور تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی موضوع ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی، هدفمند کردن یارانه‌ها در جهت افزایش تولید و توسعه نقش مردم در اقتصاد به دولت اجازه داده می‌شود که با تصویب شورای اقتصاد قیمت آب، حامل‌های انرژی و سایر کالاها و خدمات یارانه‌ای را با رعایت ملاحظات اجتماعی و اقتصادی و حفظ مزیت نسبی و رقابتی برای صنایع و تولیدات، به تدریج تا سال ۱۳۹۹ اصلاح و از منابع حاصل به صورت هدفمند برای افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی از قبیل پرداخت یارانه مستقیم و حمایت‌های اجتماعی از خانوارهای نیازمند، در چارچوب بودجه‌های سالانه اقدام لازم را به عمل آورد.

به منظور تسریع در مردمی شدن اقتصاد و تقویت انگیزه و نیل به مشارکت حداکثری بخش خصوصی و بهینه‌سازی دخالت دولت در اقتصاد، برق و گاز تولیدی و پنج

فرآورده اصلی نفتی در مقیاس عمده فروشی صرفاً در بازار برق و بازار گاز و فرآورده‌های نفتی و یا بورس عرضه می‌گردد و شرکت‌های تابعه وزارت نیرو و نفت موظفند تمامی تسهیلات مربوط به ویژه دسترسی آزاد و بدون تبعیض را برای فعالان بخش خصوصی و دولتی (با احتساب هزینه انتقال) برقرار نمایند. عرضه این حامل‌ها در مجاری عرضه به مصرف‌کنندگان طبق قوانین و مقررات مربوط صورت می‌گیرد.»

در خصوص این تبصره باید گفت که هدفمندی یارانه‌ها در بخش کشاورزی به ویژه حامل‌های انرژی حاشیه سود کشاورزان را به شدت کاهش داده است. لذا تغییر سیاست‌های حمایتی در اقتصادی کردن تولید محصولات استراتژیک (گندم و دانه‌های روغنی) ضروری می‌باشد.

تبصره ۱۵: «۱- به منظور مقابله با بحران کم‌آبی و رهاسازی حقایق‌های زیست محیطی برای پایداری سرزمین و تولید پایدار در بخش کشاورزی و همچنین کاهش مصرف سالانه آب به میزان ۱۱ میلیارد مترمکعب تا سال پایان برنامه اقدام زیر انجام می‌گیرد:

۱ افزایش عملکرد در واحد سطح و عدم توسعه سطح کل زیر کشت، به‌کارگیری ارقام و گونه‌های مقاوم به خشکی و شوری، رعایت الگوی کشت مناسب با منطقه

۲ ارتقاء شاخص بهره‌وری آب کشاورزی با توسعه روش‌های نوین آبیاری حداقل به میزان سالانه ۵۰۰ هزار هکتار یا پرداخت تا ۸۵ درصد هزینه اجرای عملیات به عنوان کمک دولت به صورت بلاعوض، اعمال مدیریت تقاضای مصرف آب با مشارکت ذی‌نفعان در حوزه‌های آبریز، تحویل حجمی آب در زمان و مکان مورد نیاز

۳ اقدام برای احیا و تقویت منابع آب‌های زیرزمینی با

تولید شده صنعتی است در حالی که در حال حاضر بیش از ۹۰ درصد سفره مردم را غذاهایی تشکیل می‌دهد که از طریق صنایع غذایی تولید نمی‌شوند.

قانون اجازه تأسیس موسسه خواربار و تغذیه ایران، از سال ۱۳۴۶ تاکنون همچنان بدون هیچ تغییری به حیات خود ادامه داده است. یعنی قانون غذای کشور سابقه ای ۴۷ ساله دارد. قانون مواد خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی مشتمل بر ۱۸ ماده و ۶ تبصره است که در حال حاضر در رابطه با واحدهای تولیدی اجرا می‌شود. این قانون به طور کلی در خصوص تخلفات و میزان جرایم آنها صدور پروانه برای تأسیس کارخانه‌ها و رعایت برخی نکات بهداشتی به تنظیم برخی مواد پرداخته است. اکنون اداره کل نظارت بر مواد غذایی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی که مسئولیت نظارت، کنترل کیفی مواد غذایی، صدور و تعیین ضوابط ورود، ساخت، نگهداری، مصرف و یا انهدام مواد را به عهده دارد، به اجرای این قانون می‌پردازد. ولی نکته این جاست: بر اساس شرح وظایف اداره کل نظارت بر مواد غذایی که شامل تهیه و تنظیم مقررات فنی و بهداشتی در تولید، نگهداری، بسته بندی، واردات، صادرات و صدور مجوز و پروانه برای تأسیس، بهره برداری و... می‌شود و تطابق آن با قانون مواد غذایی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی مصوب سال ۱۳۴۶، این قانون با وظایف اداره کل همخوانی نداشته و ناکارآمد است. در چند دهه اخیر تغییرات چشمگیری در روند زندگی مردم جهان و طبیعتاً در زندگی مردم ایران روی داده است. این تغییرات باعث به وجود آمدن تحولات اساسی در شیوه تغذیه، نوع خوراک، مدت زمان صرف شده برای تهیه غذا و مواردی از این قبیل شده است. به عنوان مثال می‌توان به جایگزینی غذاهای فرابند شده با فرآورده‌های طبیعی، رشد روزافزون رستوران‌ها و گرایش مردم به مصرف غذاهای Fast Food، کاهش مصرف طبیعی و فصلی میوه‌ها و سبزیجات و... اشاره کرد. این در حالی است که قانون صنایع غذایی کشورمان با عنوان قانون مواد غذایی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی مربوط به ۴۷ سال پیش بوده و تاکنون جز چند اصلاحیه در موارد جزئی هیچ تجدیدنظر جدی و اصلاحی روی آن صورت نگرفته است. به عبارت دیگر، قانون غذایی کشورمان که اکنون اجرا می‌شود مربوط به شرایط و سطح زندگی مردم در ۴۷ سال قبل است که برای زندگی صنعتی امروز مناسب به نظر نمی‌رسد و ناگزیر از تغییر است.

بهداشت، سازمان دامپزشکی، وزارت جهاد کشاورزی، موسسه استاندارد و با هم جلسات مشترک برای تقسیم وظایف و ماهنگی دارند؟ آیا به سلامت غذا نگاهی کامل دارند؟ آیا همه غذاها از سبزی و صیفی و کشت‌های گلخانه‌ای و حوضچه‌های پرورش ماهی و مرغ‌داری‌ها... تحت نظارتند؟

اگر چه متولیان ایمنی غذا در سازمانهای متفاوت مشغول به خدمت هستند ولی در حال حاضر تنها اداره‌ای که در کشور به نام نظارت بر مواد غذایی، بهداشتی و آرایشی نام گذاری شده است در وزارت بهداشت و زیر مجموعه معاونت غذا و داروست، همان طور که از نام آن مشخص است وظیفه خطیر نظارت بر غذا را همراه با مجموعه‌ای از وظایف دیگر دارد ولی نظارت این اداره فقط بر غذاهای

سیاست‌های جاری کشور از واجبات است: ایمنی غذا (Food Safety): اطمینان از اینکه غذایی که می‌خوریم کاملاً سالم است و آلودگی ندارد (آلودگی: میکروبی، انگلی و شیمیایی). ایمنی غذا جزء لاینفک امنیت غذایی است.

بررسی‌ها نشان داده است که طی دهه‌های اخیر با گسترش تکنولوژی و مصرف افزودنی‌ها، آفت‌کش‌ها، آنتی‌بیوتیک‌ها و هورمون‌ها در تولید مواد غذایی در کشورهای در حال توسعه، رشد چشمگیری داشته که منجر به اثرات سوء انکارناپذیری بر سلامت انسان از جمله بروز انواع ناهنجاری‌های مادرزادی و سرطان‌ها به ویژه در کودکان شده است. بر اساس آمار موجود میزان وقوع مسمومیت‌های ناشی از آلودگی غذا در کشورهای در حال توسعه ۱۳ درصد بیشتر از کشورهای صنعتی است. مشکلاتی که در زمینه سلامت و ایمنی غذا در کشور وجود دارد، زمینه‌ساز بسیاری از بیماری‌های ناشی از غذا و بروز انواع سرطان‌ها به دلیل آلودگی‌های شیمیایی و بیولوژیک مواد غذایی در مراحل مختلف از مزرعه تا سفره می‌باشد.

حال این سوالات مطرح است:

متولیان ایمنی غذا در کشور چه ارگان‌هایی هستند؟ آیا اداراتی که در وزارت بهداشت و در معاونت‌های متفاوت آن به وظایف خود مشغولند این همه را می‌بینند و یا هر کدام خود را متولی بخشی کوچک می‌دانند؟ چه سازمانی متولی اصلی است؟ آیا مسئولین ایمنی غذا در وزارت

نتیجه‌گیری

با نگاهی به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری، نزدیک به هشت بند از ۲۴ بند آن بخش کشاورزی را شامل می‌شود و بند هفت آن، بر تأمین امنیت غذایی و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا) صراحت دارد و پیش‌بینی ضریب خودکفایی محصولات استراتژیک در افق سال ۱۴۰۰ طبق اسناد بالادستی و محدودیت منابع تولید، ضرورت تأسیس «سازمان ملی غذا» زیر نظر مستقیم ریاست جمهوری به منظور سازماندهی کلیه فرآیندهای تولیدی، نظارتی و توزیعی در سراسر کشور با ساختاری متشکل از کلیه بخش‌ها، سازمان‌ها و وزارتخانه‌های موثر، بیش از هر زمان دیگری جلوه‌گر می‌نماید. در این فرآیند حتی ممکن است در صورت تشکیل این سازمان برخی از وزارتخانه‌های ذی‌ربط موجود به دلیل کاهش هزینه‌های دولت ادغام یا منحل شوند.

غیر نفتی به تولید ناخالص داخلی از میزان ۰/۰۰۷ در سال ۱۳۵۸ به میزان ۰/۰۷ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. سهم ناچیز صادرات غیر نفتی در تولید کشور و در صادرات جهانی با توجه به توانمندی کشور در زمینه نیروی کار متخصص، منابع طبیعی مناسب، ظرفیت تولید موجود، اقتصاد ایران این سوال را مطرح کرده است که چرا صادرات غیر نفتی نتوانسته به جایگاه مناسبی دست یابد؟

عمده صادرات غیر نفتی کشور را محصولات پتروشیمی، کالاهای کشاورزی، صنعتی و مواد استخراجی از معادن تشکیل می‌دهند. در محصولات صنعتی، کشاورزی و خدمات نیز ایران سهم بالایی در بازارهای جهانی ندارد. عواملی نظیر کمی آگاهی صادرکنندگان و تولیدکنندگان کالاهای صادراتی غیر نفتی از استانداردهای جهانی تولید و بسته‌بندی، پایین بودن کیفیت محصول، بالا بودن بهای تمام شده، عدم استفاده از فناوری‌های مناسب تولید، پایین بودن تخصص و مهارت نیروی کار نبود سرمایه لازم در بخش خصوصی جهت ورود به تولید کالاهای دارای ارزش افزوده بالا به مانند نیروی منفی جلوی رشد و پیشرفت صادرات غیر نفتی را گرفته‌اند. برای کاهش آثار منفی این عوامل، در قدم اول نیاز است دولت به مانند یک حامی مطمئن بخش خصوصی و نه در مقام یک بازیگر نفع برنده، برنامه‌های مدون و مطلوب را اجرا کند که هدف افزایش قدرت و توان رقابت‌پذیری بخش خصوصی در فضای کارآفرینی و کسب و کار جهانی و

سهم ناچیز صادرات غیر نفتی و تناقض بزرگ با اقتصاد مقاومتی

۶ راهکار برای افزایش صادرات غیر نفتی در برنامه ششم

دکتر رضا معبودی یکی از مواردی که در تدوین برنامه ششم و هم‌راستا با اقتصاد مقاومتی بایستی به آن توجه جدی شود، مسئله تقویت و افزایش صادرات غیر نفتی کشور است. کاهش وابستگی کشور به درآمدهای نفتی، توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی در بلندمدت به افزایش تولید و رشد اقتصادی منجر می‌شود. اگر چه در سال‌های پس از انقلاب، صادرات غیر نفتی افزایش یافته ولی متأسفانه از سهم بسیار کمی در تولید ناخالص داخلی برخوردار بوده است. به طوری که نسبت صادرات غیر نفتی به تولید ناخالص داخلی از میزان ۰/۰۰۷ در صد در سال ۱۳۵۸ به میزان ۰/۰۷ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است!

در تولید ناخالص داخلی پایین بوده است. با توجه به وفور منابع اقتصادی کشور، استعدادها، توان و ظرفیت بالقوه ایران، امکان دستیابی به رشد بالاتر اقتصادی از طریق افزایش سطح صادرات وجود دارد. بررسی روند حرکت صادرات غیر نفتی نشان می‌دهد اگر چه در سال‌های پس از انقلاب شکوهمند اسلامی، صادرات غیر نفتی افزایش یافته ولی متأسفانه از سهم بسیار کمی در تولید ناخالص داخلی برخوردار بوده است. به طوری که نسبت صادرات

یکی از مسئله‌های مهمی که در تدوین برنامه ششم و هم‌راستا با اقتصاد مقاومتی بایستی به آن توجه جدی شود، مسئله تقویت و افزایش صادرات غیر نفتی کشور است. کاهش وابستگی کشور به درآمدهای نفتی، توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی در بلندمدت به افزایش تولید و رشد اقتصادی منجر می‌شود. بر این اساس، توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی مهم و ضروری است. با این حال پس از انقلاب اسلامی سهم صادرات غیر نفتی کشور

کاهش ریسک سرمایه‌گذاران بخش خصوصی باشد. از سوی دیگر بررسی‌ها نشان می‌دهد که تورم داخلی تأثیر منفی بر صادرات غیر نفتی داشته است. تأثیر درآمد جهانی بر صادرات غیر نفتی مثبت بوده که به معنی افزایش تقاضای جهانی برای محصولات غیر نفتی کشور است. واردات کالاهای سرمایه‌های مترادف با ورود فناوری به کشور است و دارای تأثیر مثبت بر صادرات غیر نفتی است. چرا تأثیر نرخ ارز نیز مثبت بوده است. چرا که افزایش نرخ ارز به معنی بی‌ارزش‌تر شدن پول ملی کشور و در نتیجه سودآورتر شدن فروش کالاها و خدمات به خارجیان می‌شود. درجه باز بودن اقتصاد به معنی افزایش تجارت جهانی و تعامل بیشتر بین کشورهاست که تأثیر مثبت بر صادرات غیر نفتی داشته است. نکته مهم این است که در کوتاه‌مدت تورم داخلی، واردات کالاهای سرمایه‌ای و بهره‌وری کل عوامل بر صادرات غیر نفتی تأثیر معنی‌داری نداشته‌اند. همچنین واردات کالاهای سرمایه‌ای

به دلیل زمان بر بودن تأثیر بر ساختار تولید و صادرات، در کوتاه‌مدت اثر معنی‌داری نداشته است. بهره‌وری کل عوامل در بلندمدت اثر کمی بر صادرات غیر نفتی داشته که این تأثیر در کوتاه‌مدت هم بی‌معنی و هم کوچک شده است. وجود رونق و رکود جهانی عامل یکسانی برای کشورهای صادرکننده کالاها محسوب می‌شود و از سوی دیگر، نوسان درآمدی در بازارهای جهانی بی‌ثباتی درآمدهای غیرنفتی صادراتی را فراهم می‌کند. اما تجربه کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی حاکی است که مهم‌ترین ویژگی راهبردهای موفق توسعه صادرات این است که تأثیر منفی نوسانات تقاضای جهانی (به دلیل رکود و رونق) را بر طرف می‌سازد. بنابراین لازم است برای افزایش توان صادرات غیر نفتی مواردی را بررسی کرد که در اختیار کشور قرار دارند. با توجه به موارد مذکور به نظر می‌رسد برای توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی بایستی راه‌کارهای ذیل در تدوین برنامه ششم مورد توجه قرار گیرد:

۱ افزایش بهره‌وری عوامل تولید می‌تواند کیفیت و ارزش افزوده تولید کالاهای صادراتی را افزایش دهد. برای افزایش بهره‌وری عوامل کل لازم است بهره‌وری نیروی کار افزایش یابد. افزایش بهره‌وری نیروی کار امری زمانبر است و نیاز به دخالت دولت برای حمایت از بخش خصوصی دارد. متأسفانه دولت در بیشتر موارد به‌عنوان حامی بخش خصوصی رفتار نکرده است. تجربه کشور چین نشان داده برای ایجاد قدرت رقابت‌پذیری و افزایش بهره‌وری، دولت از تولید بخش خصوصی در فضای کسب و کار برای دوره مشخصی حمایت می‌کند. این حمایت، از یک‌سوی یادگیری و آموزش نیروی کار را در حین تولید به همراه دارد و از سوی دیگر باعث

کاهش وابستگی کشور به درآمدهای نفتی، توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی در بلندمدت به افزایش تولید و رشد اقتصادی منجر می‌شود. اگرچه در سالهای پس از انقلاب، صادرات غیر نفتی افزایش یافته ولی متأسفانه از سهم بسیار کمی در تولید ناخالص داخلی برخوردار بوده است

تشویق تولیدکننده و افزایش انگیزه وی می‌شود. **۲** فناوری متناسب با فضای تولید بین‌المللی که بتواند تولیداتی با قیمت نزدیک به قیمت جهانی و کیفیت بالا تولید کند، در دسترس بخش خصوصی نیست. لذا دولت برای افزایش توان رقابت تولیدکنندگان داخلی با تولیدکنندگان خارجی باید این فناوری‌ها را با قیمت مناسب در اختیار بخش خصوصی قرار دهد. بنابراین وجود دانش لازم جهت شکل‌گیری تولید متناسب با فضای صادرات بسیار مهم و ضروری است. در مجموع اقدامات بالا منجر به افزایش کیفیت کالاهای صادراتی، رعایت بیشتر استانداردهای روز، ابداع و نوآوری در زمینه تولید و صادرات کالاهای غیر نفتی و کاهش قیمت تمام‌شده کالای صادراتی می‌شود. شواهد آماری اثبات شده اقتصاد ایران حاکی است تأثیر درآمدهای نفتی بر رشد اقتصادی کشور در کوتاه‌مدت مثبت است. اما در بلندمدت تأثیر منفی بر تولید و رشد اقتصادی بر جا می‌گذارد. به منظور کاهش اثرات منفی نفت در بلندمدت و افزایش رشد و توسعه کشور، دولت از محل درآمدهای نفتی که دارد

برای بهبود فضای کسب و کار هزینه کند. **۳** تأثیر نرخ ارز و تورم به ترتیب بر صادرات غیر نفتی مثبت و منفی بوده است. تفاوت معنی‌دار و زیاد بین نرخ تورم کشور و تورم جهانی قدرت رقابت صادرکنندگان کشور را کاهش می‌دهد. در صورتی که نرخ ارز با دخالت مقام پولی تثبیت شود، می‌تواند در بلندمدت به صادرات غیر نفتی لطمه بزند. بنابراین اتخاذ سیاست‌های مناسب پولی و ارزی برای تداوم صادرات غیر نفتی لازم و ضروری است.

۴ گسترده شدن فضای رقابتی اقتصاد ایران و افزایش مبادلات بین‌المللی از طریق دوری از انحصارات دولتی می‌تواند صادرات غیر نفتی کشور را ارتقا دهد.

۵ اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ و فرموله کردن اقتصاد مقاومتی می‌تواند فرصت‌های جدیدی برای بخش خصوصی فراهم کند تا در جهت افزایش صادرات غیر نفتی تجهیز شده و تولید داخلی را افزایش و از نظر کیفیت و قیمت از مزیت رقابت برخوردار شوند.

۶ فقدان برنامه‌ریزی‌های جامع و انعطاف‌پذیر در عرصه صادرات و عدم توجه به مسائلی مانند بسته‌بندی، برندسازی، بازاریابی و سایر خصوصیات بخش صادرات، از مهم‌ترین موانع توسعه صادرات کشور شمرده

نتیجه‌گیری

یکی از مواردی که در تدوین برنامه ششم و هم‌راستا با اقتصاد مقاومتی بایستی به آن توجه جدی شود، مسئله تقویت و افزایش صادرات غیر نفتی کشور است. کاهش وابستگی کشور به درآمدهای نفتی، توسعه و افزایش صادرات غیر نفتی در بلندمدت به افزایش تولید و رشد اقتصادی منجر می‌شود. اگرچه در سال‌های پس از انقلاب، صادرات غیر نفتی افزایش یافته ولی متأسفانه از سهم بسیار کمی در تولید ناخالص داخلی برخوردار بوده است. به طوری که نسبت صادرات غیر نفتی به تولید ناخالص داخلی از میزان ۰/۰۰۷ درصد در سال ۱۳۵۸ به میزان ۰/۰۷ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است!

خطر جدی

در تدوین برنامه پنج‌ساله کشور

دکتر ابراهیم رزاقی | اقتصاد مقاومتی در کجای برنامه ششم توسعه قرار دارد؟ اقتصاد مقاومتی نه تنها یک راهبرد برای علاج اقتصاد کشور است بلکه یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که بایستی در تمامی ارکان خرد و کلان کشور ساری و جاری گردد. هر چه سطح کلان‌تر می‌گردد ضرورت توجه مهم‌تر می‌شود. برنامه ششم اگر بر مبنای اقتصاد مقاومتی نگارش نشود، در وهله اول استقلال کشور را مورد هدف قرار خواهد داد. به نظر می‌رسد ضرورت توجه به ادبیات اقتصاد مقاومتی در برنامه ششم در نظر گرفته نشده است!

اقتصادی کشور را آسیب بزند. یعنی اقتصاد بر پایه توان و ظرفیت‌های درونی خود مقاوم باشد و در مقابل تهاجم‌ها مقاومت نماید.

در ایران مقاومت باید به گونه‌ای باشد که در مقابل هر تهاجمی از جمله تهاجم‌های اقتصادی، اجتماعی، نظامی، فرهنگی و سیاسی استقلال و پایداری داشته باشد. این دولت اقتصاد مقاومتی را نیز نمی‌شناسد و به آن باور ندارد.

این مهم در وصیت‌نامه امام خمینی (ره) نیز بارها مورد اشاره قرار گرفته است. ایشان در وصیت‌نامه خودشان نوشته‌اند: خودشناسی، خودکفایی و استقلال باید در تمامی زمینه صورت گیرد. یعنی هر فردی قبل از هر چیز، باید خود را بشناسد. نقاط ضعف خود را بشناسد و خود را به گونه‌ای تقویت کند که اگر تهاجمی از طریق عوامل‌های خارجی صورت گرفت در مقابل آن ایستادگی شود. اگر مقاومت پایه‌های درونی در انسان

داشته باشد دیگر تهاجم موثر نخواهد داشت. لذا مسئله مقاومت اقتصادی مورد توجه امام بوده است. لذا در پایان بایستی تاکید کنیم که اقتصاد مقاومتی نه تنها یک راهبرد برای علاج اقتصاد کشور است بلکه یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که بایستی در تمامی ارکان خرد و کلان کشور ساری و جاری گردد. هر چه سطح کلان‌تر می‌گردد ضرورت توجه مهم‌تر می‌شود. برنامه ششم اگر بر مبنای اقتصاد مقاومتی نگارش نشود، در وهله اول استقلال کشور را مورد هدف قرار خواهد داد. استقلال یکی از سه رکن شعار ملی کشور است.

مشکلات کنونی در طول سال‌های متمادی مواجه بودیم. متأسفانه در حال حاضر که برنامه ششم در دست تدوین است، تدوین‌گران و سیاست‌گذاران نیز کسانی هستند که خود را ملتزم به اقتصاد سرمایه‌داری می‌دانند که این خطر جدی در تدوین برنامه ششم است.

ماهیت و روح اقتصاد مقاومتی دقیقاً راهبردی برای اصلاح ساختاری ضعف‌های اقتصاد ایران است و از این رو بسیار با اهمیت تلقی می‌شود اما به میزانی که لازم است هنوز به آن توجه نشده است

به اعتقاد بنده دولتمردان کنونی هیچ اعتقادی به آموزه‌های غیراقتصاد سرمایه‌داری ندارند و لذاست که در طول سه سال اخیر هیچ اقدام موثری در خصوص اقتصاد مقاومتی صورت نگرفته است. در این سال‌ها حتی زیربنای اقتصادی را هم به وجود نیاورده‌اند.

خطر عدم توجه به اقتصاد مقاومتی در تدوین برنامه ششم و همچنین تکیه بر آموزه‌های اقتصاد سرمایه‌داری در اولین گام استقلال کشور را مورد هدف قرار می‌دهد. استقلال کشور اساس قوام یک کشور است همان‌طور که در قانون اساسی به طور صریح به آن اشاره شده است.

دولت به قانون اساسی اعتقادی ندارد و استقلال اقتصادی را نمی‌شناسد. جمهوری اسلامی ایران کشوری است که شعار اول آن، استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی است. این شعار به ما می‌فهماند که استقلال مسئله و اولویت نظام است. این استقلال در تمامی ابعاد از جمله اقتصاد قابل تبیین است. لذا اقتصاد برای ایران مهم است. زمانی که مسئله استقلال در عرصه اقتصاد مطرح می‌شود به آن معنا است که ساختارهای اقتصادی کشور به گونه‌ای باشد هیچ تهاجمی، شوک و تکانه‌ای نتواند استقلال

یکی از الزامات اساسی اقتصاد کشور که بایستی در تمامی برنامه‌ها و سیاست‌های کلان اقتصادی کشور از جمله برنامه ششم توسعه به آن توجه شود، اقتصاد مقاومتی است. اقتصاد مقاومتی از این حیث مهم و قابل توجه است و بایستی در صدر اولویت‌های دولت به ویژه در تدوین برنامه ششم قرار گیرد که هم به لحاظ ساختار، هم به لحاظ ماهیت کاملاً منطبق بر اسناد اصلی نظام و از طرف دیگر با نگاه آسیب‌شناسانه حلال مشکلات اقتصادی کشور است.

روح و مبانی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، انقلاب اسلامی، قانون اساسی و فرمایشات امام و رهبری است.

در اصطلاح لغوی اقتصاد مقاومتی به معنای مقاومت و ایستادگی است. این ایستادگی مسلماً زمانی محلی از اعراب پیدا می‌کند که تهاجمی صورت گرفته و بایستی در مقابل آن دفاع و ایستادگی کرد. نکته قابل تأملی که باید به آن توجه شود، این مسئله می‌باشد که این تهاجم با نوسان همراه است و تهاجم در ابعاد مختلف خود را آماده کرده است. تهاجم اقتصادی علیه کشور حدوداً قدمت ۱۰۰ ساله دارد که طی ۳ سال گذشته، به سمت بخش‌های اقتصادی کشور سوق یافته است.

مسئله اساسی‌ای که در نوع جدید تهاجم یعنی تهاجم اقتصادی وجود دارد این است که هدف‌گذاری دشمن دقیقاً عیب‌های ساختاری اقتصاد کشور است بر همین اساس است که توانسته از این در پیچه هزینه‌هایی را بر اقتصاد کشور تحمیل نماید. در مقابل چنین حربه‌ای شاهد آن هستیم که اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری ابلاغ می‌گردد. چرا که ماهیت و روح اقتصاد مقاومتی دقیقاً تاکتیکی استراتژیکی برای اصلاح ساختاری ضعف‌های اقتصاد ایران است. از این رو بسیار با اهمیت می‌باشد. این اهمیت بایستی خود در نحوه تدوین برنامه و سیاست‌های کلان اقتصادی کشور از جمله بودجه‌ریزی، برنامه‌های توسعه نشان دهد. به ویژه که در حال حاضر زمان بررسی لایحه برنامه ششم توسعه است. اولین منظر در تدوین برنامه‌های هم‌راستا با اقتصاد مقاومتی، رعایت مبانی حاکم بر اقتصاد مقاومتی در تدوین برنامه‌ها است. علی‌رغم اینکه مبانی اقتصاد مقاومتی دارای مبانی کاملاً هم‌راستا با اسناد بالادستی است، اما متأسفانه در طول سال‌های گذشته به ویژه سال‌های بعد از جنگ تحمیلی شاهد آن بوده‌ایم که مبانی مورد استفاده برنامه‌ریزان ما غربی بوده است. به بیان دیگر یعنی از زمانی که برنامه‌های تعدیل در دولت‌سازندگی اجرایی شد اساس و روح برنامه‌های کلان کشور بر مبنای سیاست و روح سرمایه‌داری طرح‌ریزی شد که این موضوع اساساً با روح اقتصاد مقاومتی در تضاد آشکار است.

این سنت غیرحسبه به دلیل آن بود که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در آن زمان مجذوب و معتقد به سرمایه‌داری بودند و لذا همین رویه را در سیاست‌ها و برنامه‌ها لحاظ نمودند. متأسفانه همین روح و ماهیت سرمایه‌داری تاکنون بر تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان کشور باقی مانده است و به همین دلیل است که با

نتیجه گیری

اقتصاد مقاومتی نه تنها یک راهبرد برای علاج اقتصاد کشور است بلکه یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که بایستی در تمامی ارکان خرد و کلان کشور ساری و جاری گردد. هر چه سطح کلان‌تر می‌گردد ضرورت توجه مهم‌تر می‌شود. برنامه ششم اگر بر مبنای اقتصاد مقاومتی نگارش نشود، در وهله اول استقلال کشور را مورد هدف قرار خواهد داد. به نظر می‌رسد ضرورت توجه به ادبیات اقتصاد مقاومتی در برنامه ششم در نظر گرفته نشده است!

اقتصاد مقاومتی ابزاری است برای محکم‌سازی پایه‌های اقتصاد در شرایط تحریم و غیر تحریم. به همین جهت یکی از شاخص‌های مهم در اقتصاد مقاومتی، شاخص عدالت اقتصادی و عدالت اجتماعی است. یکی از ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی، عدالت محور بودن است. یعنی تنها به شاخص‌های اقتصاد سرمایه‌داری مانند رشد ملی و تولید ناخالص داخلی اکتفا نمی‌کند. شاخص عدالت یکی از شاخص‌های مهم در اقتصاد مقاومتی است، اما به آن معنا نیست که به شاخص‌های علمی موجود دنیایی اعتنایی شود. عدالت در اقتصاد مقاومتی به معنای تقسیم فقر نیست، بلکه به معنای تولید ثروت و افزایش ثروت ملی است. تمام تلاش و استعداد جامعه باید در بهره‌برداری از طبیعت و آباد کردن زمین و توسعه‌ی نعمت‌ها صرف شود. این مسئولیت جامعه در ادبیات اقتصادی، کارایی اقتصادی یا عدالت تخصیصی در سطح کلان است که نتیجه آن، رشد اقتصادی و افزایش درآمد سرانه خواهد بود. در نتیجه، عدالت اقتصادی به معنای فرآیند تصمیم‌گیری مبتنی بر حقوق طبیعی و فطری، قانون الهی، برابری، برادری، عقلانیت و مصلحت است که در زمینه تولید به رشد اقتصادی پایدار و توزیع ثروت منجر می‌شود. در این میان دولت در ایجاد عدالت در جامعه نقش بسزایی دارد و در وهله اول باید برای تحقق این قواعد بسترسازی کند. از این جهت، دولت‌سازی نقش مهمی در کاهش مداوم نابرابری دارد. در اقتصاد مقاومتی تحقق یک بازار عادلانه و اسلامی می‌بایست به تنظیم تمامی بازارهای کار، کالا، سرمایه، پول و ارز بر اساس عقود مورد تأیید اسلام بپردازد. برای کاهش نابرابری، اقتصاد مقاومتی اقدام‌هایی

راهکارهایی برای متناسب کردن برنامه‌ها با ادبیات اقتصاد مقاومتی

دکتر سعید نیکبخت در برنامه ششم توسعه تامین رشد اقتصادی به حداقل میزان یک سوم از محل ارتقاء بهره‌وری کل عوامل، بهبود توزیع درآمد و دستیابی به ضریب جینی ۰/۳۴ در نظر گرفته شده است. برای تحقق این امر و به بیان دقیق‌تر سهم بری عادلانه عوامل تولید به ویژه نیروی انسانی از طریق طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه اقدامات ذیل پیشنهاد می‌گردد که می‌تواند مبنایی برای تدوین برنامه ششم توسعه همسوی با اقتصاد مقاومتی باشد.

در زمینه اخذ درآمدهای مالیاتی و غیر مالیاتی، واگذاری منابع طبیعی به مردم به ویژه طبقات فقیر و کار آفرینان خلاق، اعطای اعتبارات به فقرا و برخی اقدامهای متداول باز توزیعی در نظر گرفته است. دولت باید به کمک بخش خصوصی ناکارآمدی ها را در تحقق کامل عدالت توزیعی از طریق ایجاد نهادهای وقف، قرض الحسنه، تعاون و مانند آنها پوشش دهد. باید گفت بدون عدالت و بدون نهادها و سیاست های موافق، حداکثر کردن رشد اقتصادی اثر معناداری بر نابرابری و فقر نخواهد داشت و می بایست با اقدام و سیاست های اقتصادی مناسب (توزیع منابع و امکانات، توزیع کار کردی و توزیع درآمد)، بسترهای لازم برای تحقق عدالت در اقتصاد مقاومتی فراهم شود که در این زمینه دولت نقش اساسی را بر عهده دارد. به همین

منظور در بند پنجم سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری سهم بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، بویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کار آفرینی و تجربه مورد تاکید قرار گرفته است.

بر این اساس یکی از نقاط عطف جهت حرکت در مسیر سهم بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید، توجه ویژه به این مسئله در برنامه ششم به عنوان راهبرد پنج ساله آتی کشور است. دولت باید در این بخش به توزیع عادلانه درآمد ملی در بین اقشار مختلف جامعه بپردازد

تا آمار فقر کاهش یابد و همچنین در راستای توزیع عادلانه درآمد با موزیع فساد اقتصادی مبارزه کند تا دیگر شاهد فساد در بخش های دولتی از قبیل فیش های نجومی و پرداختی های کلان به مدیران دولتی در کشور نباشیم و این مطالبه جدی مردم از مسئولین در بخش توزیع عادلانه درآمد در جامعه است. در برنامه ششم توسعه تامین رشد اقتصادی به حداقل میزان یک سوم از محل ارتقای بهره‌وری کل عوامل، بهبود توزیع درآمد و دستیابی به ضریب جینی ۰/۳۴ در نظر گرفته شده است. برای تحقق این امر و به بیان دقیق تر سهم بری عادلانه عوامل تولید به ویژه نیروی انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کار آفرینی و تجربه اقدامات ذیل پیشنهاد می گردد که می تواند مبنایی برای تدوین برنامه ششم توسعه همسو با اقتصاد مقاومتی باشد.

اقدامات ذیل جهت متناسب سازی نظام آموزشی با نیازهای بازار کار

- ۱ اصلاح برنامه های آموزش عالی کشور برای انطباق بیشتر برنامه های آموزش عالی با نیازهای بازار کار
- ۲ تدوین استانداردهای آموزشی و مهارتی مشاغل به ویژه در حوزه های راهبردی
- ۳ مبنای قرار گرفتن الگوی آموزشی محصول محور آموزش، تولید، بازار یابی و فروش
- ۴ متناسب سازی محتوای برنامه های درسی با نیازهای

جامعه و استفاده از شیوه های گوناگون برای تعیین صلاحیت حرفه ای فارغ التحصیلان برای احراز مشاغل با مشارکت ذی نفعان اقتصادی اجتماعی

۵ همکاری مستمر سه جانبه موسسات آموزشی، بخش های اقتصادی و دولت در سطح استانی با تشکیل کارگروه های ویژه به منظور ارتقاء سطح کیفی موسسات آموزش عالی با هدف انعطاف پذیری بیشتر و فراهم ساختن امکانات لازم برای پاسخگویی به تحولات تکنولوژی، نیازهای در حال تغییر بازار کار و غیره افزایش مهارت های درسی و کاربردی کردن درس از طریق ارائه واحدهای عملی و کارآموزی در تمامی رشته ها تدوین چرخه تکوینی مهارت آموزی برای مشاغل دولتی و خصوصی به جای مهارت آموزی در یک دوره خاص و تامین بخشی از هزینه های آموزش سرمایه انسانی توسط دولت. ادغام و ساماندهی انواع سیستم های آموزش عالی در سطح استان ها (مانند رسمی، فنی و حرفه ای، بزرگسالان، آموزش راه دور و ...)

در برنامه ششم توسعه تامین رشد اقتصادی به حداقل میزان یک سوم از محل ارتقای بهره‌وری کل عوامل، بهبود توزیع درآمد و دستیابی به ضریب جینی ۰/۳۴ در نظر گرفته شده است

اتخاذ نظام های تدبیر نتیجه محور در بخش آموزش به همراه تعریف روشن و صریح میزان استقلال و پاسخگویی سطوح نهادی و اقدام به تمرکز زدایی به منظور افزایش تصمیم گیری در مورد مدارس و دانشگاه ها در سطح محلی. همچنین اقدامات ذیل در ارتقای سرمایه انسانی (آموزش، بهداشت و سلامت نیروی کار) انجام شود:

- ارتقاء نظام سیاست گذاری، مدیریت و برنامه ریزی آموزش های رسمی و غیر رسمی کشور در تناسب با نیازهای بازار کار
- مستثنی شدن از شمول قوانین کار و تامین اجتماعی برای دانش آموختگان دانشگاهی گروه های سنی جوان در اجرای طرح کارورزی (آموزش های بدو ورود به کار در کارگاه های خصوصی و تعاونی) به مدت محدود به منظور ترغیب به جذب نیروی کار بیکار جوان به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و با هدف کمک به کاهش هزینه نیروی کار بنگاه های اقتصادی
- تمهیدات لازم برای بهره گیری از دانش آموختگان دانشگاه های برتر کشور در صنعت ملی و نظام اجرایی و معکوس نمودن پدیده مهاجرت مغزها
- توسعه و ارتقاء آموزش های رسمی و غیر رسمی مهارتی توسط بخش خصوصی
- ارتقاء کیفیت دوره های آموزشی مهارتی با رویکرد کار آفرینی
- راه اندازی شبکه نخبگان مهارت با هدف معرفی آنها به بخش های اقتصادی
- توانمند سازی و توسعه آموزش های مهارتی برای روستاییان و عشایر مناطق محروم مرزی
- پیاده سازی نظام حقوق و دستمزد منعطف مبتنی بر بهره وری نیروی کار
- پوشش کامل تحصیلی کودکان واجب التعلیم و بازمانده از تحصیل مناطق روستایی به ویژه محروم و مرزی

- اصلاح استانداردهای شاخص تراکم دانش آموز در کلاس متناسب با ویژگی های مناطق شهری و روستایی
- ارتقاء سطح کیفیت آموزش های عمومی در مدارس روستایی برابر مدارس نقاط شهری
- بکارگیری روش های آموزش مجازی به منظور ارتقاء سطح کیفیت آموزش مناطق شهری و روستایی
- جلوگیری از ترک تحصیل دانش آموزان به ویژه در مناطق شهری و روستایی
- تعدیل استانداردها و سرانه آموزشی برای جلوگیری از ترک تحصیل دختران
- افزایش پوشش و کیفیت بیمه های اجتماعی و بیمه های سلامت نیروی کار شاغل کشور در مناطق شهری و روستایی
- گسترش آموزش و بهداشت برای نیروی کار زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه های اجتماعی در معرض خطر، به منظور ارتقاء کیفیت منابع انسانی
- تقویت برنامه های ارتقاء پیشگیری به جای درمان با هدف توسعه رفاه و سلامت (جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی) و همچنین اقدامات ذیل برای ارتقاء فرهنگ و اخلاق کار، تولید ثروت، کار و کار آفرینی انجام شود:
- تدوین نقشه راه توسعه کار آفرینی کشور و ساماندهی برنامه های ترویج و توسعه کار آفرینی
- بازنگری سرفصل درس با هدف روزآمد نمودن و ارتقاء فرهنگ کار و توسعه کار شایسته
- توانمندسازی فن آفرینان از طریق ارائه آموزش های ترکیبی، تخصصی و کار آفرینی
- تقویت و توسعه مراکز مشاوره، خدمات کار آفرینی و کلینیک های کسب و کار و عارضه یابی بنگاه های اقتصادی ایجاد و توسعه صندوق های مختلف حمایت از کار آفرینی با تاکید بر شغل های نوپا و جدید و مشاغل نوآورانه
- تهیه برنامه های رسانه ای در جهت ایجاد فرهنگ کار، تلاش و سرمایه گذاری
- تقویت جایگاه و ساختار کارآمد کار آفرینی در سطح جامعه و دولت
- تدوین و پیاده سازی فرهنگ ملی مشاغل
- توسعه و تقویت فرهنگ مشارکت و مسئولیت های اجتماعی (CSF) توسط بنگاه های اقتصادی بزرگ
- ترویج فرهنگ بیمه اجتماعی مبتنی بر کار و تولید

نتیجه گیری

در برنامه ششم توسعه تامین رشد اقتصادی به حداقل میزان یک سوم از محل ارتقاء بهره‌وری کل عوامل، بهبود توزیع درآمد و دستیابی به ضریب جینی ۰/۳۴ در نظر گرفته شده است. برای تحقق این امر و به بیان دقیق تر سهم بری عادلانه عوامل تولید به ویژه نیروی انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کار آفرینی و تجربه اقدامات ذیل پیشنهاد می گردد که می تواند مبنایی برای تدوین برنامه ششم توسعه همسو با اقتصاد مقاومتی باشد.

اقتصاد مقاومتی در برنامه ششم چگونه تعریف شده است؟

دکتر حمید رضا فولادگر / عضو کمیسیون صنایع مجلس | در اقتصاد مقاومتی بایستی طبق یک برنامه منسجم وظایف هر دستگاه مشخص باشد. دولت در این زمینه کار خود را انجام داد، اما این موضوعات باید در یک سلسله عملیات اجرایی ملزم شده در زمینه اولویت طرح‌ها و پروژه‌ها، تخصیص منابع لازم به کار گرفته شود و بعد از آن نیز بند بند این سیاست‌ها به صورت برنامه اجرایی در آیند. لذا در این زمینه باید اقدامات لازم متناسب با هر بند صورت گیرد. نباید فراموش کرد که تمامی برنامه‌ها از جمله برنامه‌های ذیل اقتصاد مقاومتی، بودجه سالانه و برنامه ششم بایستی در یک مجموع هماهنگ و به هم پیوسته دیده شوند.

به طور کل باید این ضرورت برای همگان ایجاد شود که تنها راه برون رفت از اقتصاد بیمار کشور، اجرای هر چه سریعتر اقتصاد مقاومتی است. اقتصاد مقاومتی یک ضرورت و نیاز است که بایستی خود را در تمامی ارکان سیاست گذاری کشور از جمله برنامه ششم نشان دهد. تحقق اقتصاد مقاومتی در گرو برنامه ریزی عملیاتی و همگرایی در تمامی ارکان اجرایی کشور میسر خواهد بود. هیچ راهی جز اجرای کردن اقتصاد مقاومتی وجود ندارد. لذا تمامی برنامه های بالادستی از جمله برنامه ششم، بودجه سالانه باید با اقتصاد مقاومتی همسو شود. در زمینه بحث های ساختاری، باید با برنامه های توسعه و برنامه های پنج ساله و ساختار صندوق توسعه ملی و کاهش وابستگی بودجه به نفت در زمینه سیاست های اقتصاد مقاومتی اقدام کرد. اقتصاد کشور در حال حاضر با مشکلات متعددی روبرو است که بخش اعظم آن به مدیریت اقتصاد کشور بر می گردد.

هر چند که تحریم ها در سال های گذشته بر اقتصاد کشور موثر بوده اند ولی عمده علل ناکارآمدی در اقتصاد کشور و بروز مشکلاتی از جمله تورم و رکود عدم مدیریت درست است. اقتصاد مقاومتی نیز به عنوان یکی از اسناد مهم راهبردی کشور در حوزه اقتصاد با عنایت به همین موضوع در صدد اصلاح ساختار مدیریت کشور است. بنابراین باید مسائل مدیریتی در اقتصاد مقاومتی بایستی طبق

یک برنامه منسجم و وظایف هر دستگاه مشخص باشد. دولت در این زمینه کار خود را انجام داد، اما این موضوعات باید در یک سلسله عملیات اجرایی ملزم شده در زمینه اولویت طرح ها و پروژه ها و تخصیص منابع لازم به کار گرفته شود و بعد از آن نیز بند بند این سیاست ها به صورت برنامه اجرایی درآیند. لذا در این زمینه باید اقدامات لازم متناسب با هر بند صورت گیرد. نباید فراموش کرد که تمامی برنامه ها از جمله برنامه های ذیل اقتصاد مقاومتی، بودجه سالانه و برنامه ششم بایستی در یک مجموع هماهنگ و به هم پیوسته دیده شوند.

در پژوهشی که در خصوص بندهای اقتصاد مقاومتی صورت گرفت، مشخص گردید که زیرساخت های قانونی مرتبط با اقتصاد مقاومتی در غالب بندهای آن وجود دارد. لذا در این مسئله تقریباً هیچ خلأ قانونی وجود ندارد. این در حالی است که علی رغم وجود بسترهای لازم جهت عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی ولی در طول چند سال اخیر لزوماً تمامی بندها در دستور کار دولت قرار نگرفت و برخی از بندهای ابلاغیه اجرا نشد. البته در خصوص قوانین باید در نظر داشت که برخی از قوانین جاری مغایر با سیاست های اقتصاد مقاومتی است که بایستی رفع گردد. به غیر از چند مورد مغایرت های قانونی، در اجرا و تحقق اقتصاد مقاومتی هیچ خلأ قانونی

وجود ندارد. این جزء مسئولیت ها و وظایف های ذاتی مجلس است. بر همین اساس در اجرای اقتصاد مقاومتی نیاز به تصویب قانون مجزا و مفصلی نیست بلکه بایستی در همان چند مغایرت اصلاح گردد و یک ساختار سازی صورت گیرد. لذا مجلس نیز باید قوانینی را تدوین یا لغو و از طرفی دولت نیز باید مقررات و آیین نامه ها را افزون نماید و اگر مقرراتی بر خلاف قوانین باشد آن را اصلاح کند. بنابراین هر بخش بر اساس حوزه اختیار خود وظایفی خود را بایستی انجام دهد. به عبارت دیگر سه قوه باید بر اساس قانون فعالیت های خود را با اجرایی کردن سیاست های اقتصاد مقاومتی هماهنگ کنند. این مهم در حال حاضر که مصادف با تدوین و بررسی برنامه ششم هستیم، حیاتی است. نگاه جامع و مانع به قوانین و مقررات از جمله برنامه های توسعه، اقتصاد مقاومتی در راستای تقویت اقتصاد ملی یک مسئله بسیاری ضروری است.

همان طور که دولت و مجلس باید اهتمام داشته باشند تا برنامه ششم مبتنی بر مبانی، ماهیت و اهداف اقتصاد مقاومتی مصوب و نهایی گردد از طرف دیگر باید برای پیشبرد اقتصاد مقاومتی با نگاه عملیاتی و برنامه ای، برنامه جامعی در این خصوص تدوین گردد. این روند یعنی تهیه برنامه ریزی جامع و نقشه راه مشخص در چند سال اخیر به کندی صورت گرفته به طوری که اخیراً برنامه ریزی عملیاتی برای تحقق اقتصاد مقاومتی بر اساس وظایف هر دستگاه صورت گرفته است. بر این اساس بایستی وزارت صنعت، وزارت نیرو، وزارت کشاورزی، وزارت نفت در چارچوب سیاست های اقتصاد مقاومتی گزارش عملکرد خود را ارائه نمایند. هر پروژه ای باید منجر به بهینه سازی و در راستای سیاست های اقتصاد مقاومتی قرار گیرد. البته این موارد در غالب پروژه ها و بحث ها بوده است ولی کار جامعی که از این سیاست ها انتظار می رفت این انتظار تحقق نیفتاد و به کندی پیش رفت.

یکی از دلایل اصلی بروز خلل در اجرای اقتصاد مقاومتی این است که در ابتدا هنوز بر سر مفهوم اقتصاد مقاومتی اجماع صورت نگرفته بود و هنوز بین دستگاه ها و نهادهای مختلف فهم مشترک از مسئله ایجاد نشده بود. هر چند که از زمان ابلاغ سیاست ها در این رابطه جلسات مشترک برای دستیابی به یک فهم مشترک گذاشته شد تا اینکه قدری مسئله برای همگان روشن گردید. همین موضوع ممکن است در تدوین برنامه ششم چالش ساز باشد. به بیان بهتر وفاق، اجماع و درک مشترک نظری و فکری دولت و مجلس در خصوص اقتصاد مقاومتی می تواند زمینه ساز تدوین برنامه توسعه ای مناسب شرایط کشور و مقوم بنیان های ملی گردد. علت دیگر عدم موفقیت اقتصاد مقاومتی مربوط به جهاد اقتصادی است. تحقق اقتصاد مقاومتی نیازمند یک جهاد بزرگ اقتصادی است که بیشترین بار آن

بر دوش دولت است. این در حالی است که این امر در دولت محقق نشد و جهاد اقتصادی در دولت صورت نگرفت. برنامه ششم فرصت خوبی برای آغاز چنین جهادی در سطح کلان و برنامه ای کشور است. مشکل سوم مجلس بوده است. علی رغم اینکه کار پژوهشی در این زمینه صورت گرفته و قوانین مرتبط با اقتصاد مقاومتی دسته بندی شدند اما مجلس در بعد نظارتی و مطالبه گری خود به صورت یکپارچه و واحد عمل نکرده است. در خصوص میزان تحقق اقتصاد مقاومتی صرفاً برخی از کمیسیون ها گزارش نظارتی خود را ارائه نمودند در صورتی که این گزارش ها باید توسط تمامی کمیسیون ها از جمله صنایع، کشاورزی، اقتصادی و ... صورت می گرفت.

هر چند که تاکنون عملکرد چندان قابل توجهی از دولت در زمینه تحقق اقتصاد مقاومتی مشاهده نشده است ولی از این به بعد بایستی با اهتمام بیشتری در خصوص تحقق آن کوشا بود. در حال حاضر مشکل قانونی قابل توجهی وجود ندارد. قوانینی که اخیراً در زمینه تولید تصویب شده مانند قانون بهبود کسب و کار، قانون استفاده از حداکثر تولید داخل غالباً در راستای اقتصاد مقاومتی است. در حال حاضر در مجموعه قوانین کشور خلأ قانونی خاصی در خصوص پیشبرد اقتصاد مقاومتی وجود ندارد. هماهنگ سازی تمامی برنامه ها و سیاست ها با محوریت اقتصاد مقاومتی، یک الزام است. به ویژه در شرایط کنونی که برنامه ششم و بودجه سالانه در حال بررسی است، دولت و مجلس بایستی بر انطباق کامل برنامه ها و سیاست ها با سیاست های اقتصاد مقاومتی اهتمام به و رزند. موضوع بعدی کمی سازی برنامه دولت است. دولت وظایف و اقدامات هر دستگاه را مشخص نموده ولی هنوز این برنامه کمی سازی نشده است. حجم کار هر کدام از دستگاه ها مشخص است. فقط بایستی به صورت کمی نیز ارائه شود تا نحوه نظارت بر آنان میسر و از طرف دیگر نتایج کار ملموس باشد. این موضوع را می توان به برنامه ششم نیز تسری داد. برنامه ای قابل رصد و ارزیابی که باید کمی باشد تا مورد مذاقه و بررسی قرار گیرد.

نتیجه گیری

در اقتصاد مقاومتی بایستی طبق یک برنامه منسجم وظایف هر دستگاه مشخص باشد. دولت در این زمینه کار خود را انجام داد، اما این موضوعات باید در یک سلسله عملیات اجرایی ملزم شده در زمینه اولویت طرح ها و پروژه ها، تخصیص منابع لازم به کار گرفته شود و بعد از آن نیز بند بند این سیاست ها به صورت برنامه اجرایی درآیند. لذا در این زمینه باید اقدامات لازم متناسب با هر بند صورت گیرد. نباید فراموش کرد که تمامی برنامه ها از جمله برنامه های ذیل اقتصاد مقاومتی، بودجه سالانه و برنامه ششم بایستی در یک مجموع هماهنگ و به هم پیوسته دیده شوند.

جنگ اقتصادی سایبری چالشی در حال تکامل

شوند (که بعضی قانونی و بعضی دیگر غیر قانونی هستند)، سیستم اقتصادی را هدف قرار می دهند. این ابزارها شامل تحریم مبادله، قرار دادن در لیست سیاه، محاصره، تحریم، تبعیض در تعرفه های گمرکی، خرابکاری در اهداف اقتصادی، ممانعت از خرید کالاهای اساسی، ضبط دارایی ها، جعل و تقلب، تعلیق کمک ها و مساعدت ها، جلوگیری از سرمایه گذاری و ورود سرمایه، سلب مالکیت و مصادره می شود. این روشها به خوبی تثبیت شده اند و مقاله های زیادی در مورد آنها موجود می باشد. همچنین این روشها بعد از قدرت گرفتن کشورهای اروپایی در قرون پانزدهم و شانزدهم توسط کشورهای اروپایی برای تثبیت قدرت خود رواج روز افزونی پیدا کردند که تا جنگ جهانی اول و دوم و همچنین جنگ سرد بین شوروی و ایالات متحده ادامه پیدا کرد.

اندیشکده هادسون | جنگ اقتصادی علیه گروه های اجتماعی متخاصم احتمالاً به اندازه فعالیت های سازنده اقتصادی قدمت دارند. موفقیت اقتصادی بعضی جوامع به ناچار با جنگ اقتصادی با دیگران گره خورده است. همان طور که جوامع تکامل پیدا کردند و ناگزیر با همدیگر برخورد کردند، تاکتیک های این برخوردها نیز تکامل یافتند. به عنوان مثال محاصره های معروف در تاریخ توسط گروه های مختلف یکی از این تاکتیک ها بوده است. از محاصره آجینا توسط آتن در زمان جنگ پلوپونز، تا محاصره اورشلیم توسط خلافت فاطمیان در دوره جنگ های صلیبی و ... امروزه زرادخانه رایجی برای جنگ اقتصادی وجود دارد که شامل روش هایی می شود که در طول زمان شناخته و تثبیت شده است. این روشها که منجر به ضعیف شدن دشمن می

جنگ اقتصادی

سازمان اطلاعات مالی ابزار کلیدی ایالات متحده در جنگ اقتصادی علیه بازیگران متخصص بوده است. سازمان اطلاعات مالی تلاش کرد اموال آنها را مصادره و فعالیت‌های غیر قانونی آنها را شناسایی کند. این سازمان با استفاده از روش‌های سنتی اطلاعات را از اسناد مبادلات مالی در خانه تروریست‌ها به دست آورده بود، و اسناد بانکیها و... استفاده می‌کرد. یکی از ابزارهای کلیدی در نقل و انتقال‌های مالی سامانه سوئیفت است. سوئیفت سامانه انتقال اطلاعات بین بانکی است که از سال ۱۹۷۳ جایگزین پیغام‌های تلکس بین بانکی شد، که به مراتب از نوع سنتی آن امن‌تر است. این سامانه، روزانه پیغام‌هایی بیش از ۶ هزار میلیارد دلار را ارسال می‌کند. در دهه ۱۹۹۰ میلادی سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سی‌ای‌ای) تصمیم گرفت به این سامانه نفوذ کند و اطلاعات آن را به دست آورد که با مخالفت وزارت خزانه‌داری روبه‌رو شد. اما پس از حادثه ۱۱ سپتامبر وزارت خزانه‌داری پروژه‌ای را در راستای دسترسی به اطلاعات این سامانه آغاز کرد، به طوری که دسترسی به این اطلاعات قانونی باشد و اطلاعات مالی گروه‌های تروریستی را نشان دهد.

در مدت ۶ هفته با همکاری شرکت سوئیفت برنامه‌ای اجرا شد که در آن اطلاعات سوئیفت تحلیل می‌شد و وزارت خزانه‌داری شبکه مالی تروریست‌ها را توسط این اطلاعات شناسایی می‌کرد. وزارت خزانه‌داری به سوئیفت تضمین داده بود که این اطلاعات را فقط برای مقابله با تروریست‌ها استفاده کند. این پروژه که تا ۵ سال مخفی بود کمک کرد سرشاخه‌های مالی تروریست‌ها شناسایی شوند. اما در سال ۲۰۰۶ نیویورک تایمز خبر این برنامه را منتشر کرد که با انتقاد شدید دولت به این خبرگزاری همراه شد. این برنامه مشترک سوئیفت و دولت آمریکا توسط اتحادیه اروپا محکوم شد و موجب تیرگی روابط اروپا و آمریکا شد.

۲ کدام بازیگران اصلی‌ترین تهدیدکنندگان علیه ایالات متحده هستند؟

۳ بزرگ‌ترین نقاط ضربه‌پذیری ایالات متحده در مقابل جنگ‌های اقتصادی در حال تکامل چیست؟

۴ دولت ایالات متحده چطور می‌تواند این نوع از جنگ اقتصادی را تشخیص دهد، رصد کند، باز دارد، در مقابل آن دفاع کند و آن را شکست دهد؟

این تحقیق شامل ۶ فصل است: یک فصل مربوط به یکی از حملات اقتصادی سایبری است که توسط ایالات متحده انجام شد. دو فصل در مورد تهدیداتی است که توسط گروه‌های دولتی و غیر دولتی علیه ایالات متحده وجود داشته. دو فصل در مورد دو مطالعه موردی روی دو بخش کلیدی که مورد تهدید حملات اقتصادی سایبری هستند، خدمات مالی و زیرساخت‌های حیاتی و در نهایت نتیجه‌گیری در فصل آخر.

سوئیفت، تحریم هوشمند، و جنگ اقتصادی علیه ایران

تحریم، سلاح انتخابی اوپاما برای مقابله با برنام‌هسته‌های ایران، دخالت روسیه در اوکراین، رژیم اسد در سوریه و تأمین مالی گروه‌های تروریستی مانند داعش، القاعده و... بود. وزارت خزانه‌داری آمریکا با اعمال نفوذ توسط قدرت دلار جهت فشار آوردن به گروه‌های متخصص، خود را به عنوان یکی از نهاد‌های کلیدی در تأمین امنیت ملی آمریکا معرفی کرد. تحریم‌ها که زمانی ابزاری شناخته می‌شدند که بدون تأثیر بر محاسبات دولت‌ها تأثیرات مخرب بر مردم دارند، توانستند منابع مالی گروه‌های سرکش را تحت تأثیر قرار دهند و آنها را در زمینه فعالیت‌های اقتصادی منزوی کند. این رویکرد از زمان واقعه یازده سپتامبر آغاز شد. زمانی که ایالات متحده تصمیم گرفت علاوه بر تمرکز کردن بر هسته‌های عملیاتی، تأمین مالی گروه‌های تروریستی را نیز محدود کند. سیاست بسیار ساده بود: شرکت‌هایی می‌توانند با ایالات متحده و یا گروه‌های سرکش مبادله تجاری داشته باشند ولی نمی‌توانند با هر دو کار کنند. و اگر تجارت با گروه دوم را انتخاب کنند باید آماده طرد شدن از جامعه تجارت جهانی باشند. با این رویکرد این جریان خودش را تشدید می‌کرد. هر چه این گروه‌ها دولت‌ها منزوی‌تر می‌شدند بیشتر به فعالیت‌های مشکوک و نامتعارف تجاری روی می‌آوردند و خود را بیشتر در انزوا نسبت به شبکه تجارت جهانی می‌دیدند. در واقع رویکرد این بود که شرکت‌های خصوصی خصوصاً نهاد‌های مالی از روابط تجاری با این شرکت‌ها به دلیل هزینه‌های مالی و حیثیتی دوری کنند.

این نوع از تحریم که با نام «تحریم هوشمند» شناخته می‌شود، تکامل یافت و با اقدامات مالی سایبری همراه شد که در قلب آن تحریم سوئیفت قرار داشت؛ سیستم پیام‌رسانی مالی‌ای که به منزله جریان خون در نظام اقتصاد جهانی شناخته می‌شود. ماجرابی که در طی آن ایران به عنوان

در دهه‌های اخیر با ظهور فضای سایبری در دنیا ابزار جدیدی در فضای جنگ اقتصادی به وجود آمد. پتانسیل استفاده از حمله‌های سایبری جهت وارد کردن ضربه اقتصادی به دشمن که در آن به نسبت هزینه صرف شده برای گروه حمله‌کننده به ساختار اقتصادی به مراتب بالاتر از انواع قدیمی این حملات است.

به عنوان مثال می‌توان از این ابزارها نام برد: حمله بدافزارها به اهداف اقتصادی (زیرساخت‌های بانکی)، جاسوسی سایبری، خرابکاری سایبری (مثل حمله بدافزار به شرکت آرامکوی سعودی در سال ۲۰۱۲)، تروریسم سایبری. بارشد نقش فضای سایبری در فعالیت‌های اقتصادی در آمریکا پتانسیل استفاده از این ابزار بسیار بالا رفته است. در چند سال گذشته موارد زیادی از این حملات به ایالات متحده گزارش شده است تا جایی که وزیر دفاع وقوع حمله «پرل هاربر سایبری» را هشدار داده است که باید پتانسیل از کار انداختن سیستم‌های حمل و نقل، توزیع برق، سیستم‌های مالی و یا نهاد‌های دولتی را داشته باشند. هر دو نوع از این حملات سایبری و اقتصادی سنتی در تحقیقات مورد توجه قرار گرفته‌اند اما آنچه مغفول مانده ترکیب و تلاقی این دو ابزار است. تکامل ابزارهای رایج جنگ اقتصادی با در نظر داشتن فضای سایبری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. ما این تهدیدات امنیتی را «جنگ اقتصادی سایبری» می‌نامیم که بررسی جزئیات، ساختار و ویژگی‌های آن در دنیای واقعی از اهداف اصلی این تحقیق است. این نوع از تهدید امنیتی به نسبت جدید است. علاوه بر این وابستگی بین سیستم‌های ارتباطی جهانی، جریان اطلاعات و زیرساخت‌های اقتصادی که ساختار

اقتصاد جهانی بر آن بنا شده است به سرعت در حال پیچیده‌تر شدن هستند. همه اینها در فضای سایبری قرن بیست و یکم فرصت جنگ اقتصادی سایبری را فراهم می‌کنند. ایالات متحده هم اکنون در این خطر است که در مقابل ابزارهای جنگ اقتصادی جدید که در حال تکامل هستند ضربه پذیر باشد. این تهدیدات ممکن است توسط گروه‌های دولتی و یا غیر دولتی اعمال شود. در نتیجه این تهدیدات می‌تواند برای ایالات متحده -در بهترین حالت- خطرناک و یا حتی فاجعه‌آفرین باشند. این تحقیق سعی دارد در راستای حل این مشکل، نقاط ضعف و این را که چه کسی می‌تواند به این نقاط حمله کند نشان دهد و جنبه‌های این مشکل را که با سیاست‌گذاری مناسب باید رفع شود شناسایی کند و ارتباطات در زمینه این مشکلات را در میان دانشگاه‌ها، موسسات و دولت ترویج کند.

این تحقیق سعی دارد بخشی از جنگ اقتصادی را بررسی کند که مرتبط به فضای سایبری می‌شود و در این راستا سعی دارد به سوالات اساسی زیر پاسخ دهد:

۱ چرا و چگونه تهدید اقتصادی علیه ایالات متحده در حال تکامل است؟ تهدیدهای جدید چگونه هستند و چه تفاوتی با تهدیدهای اقتصادی رایج دارند؟

اولین کشور از جریان سویفت بیرون رانده شد، نشان می‌دهد چطور جریان جنگ اقتصادی در دهه اخیر تکامل یافت. همچنین این سؤال را هم پاسخ داد که آیا واشنگتن در زمانی که لازم باشد آیا می‌تواند این اقدام را علیه چین یا روسیه انجام دهد یا خیر.

ماجرای تحریم ایران

همزمان با اجرای پروژه همکاری وزارت خزانه داری ایالات متحده و سویفت، به دلیل تهدید ایران علیه امنیت بین المللی، ایران به لیست کشورهای حامی تروریسم اضافه شد و تحریم‌های آمریکا علیه آن اعمال شد، اما این تحریم‌ها چندان موثر نبودند. در نتیجه وزارت خزانه داری با همکاری کنگره نوع جدیدی از جنگ اقتصادی را علیه ایران آغاز کرد. استوارت لوی در سال ۲۰۰۶ پیشنهاد تحریم‌های جدید را به کاندولیزا رایس ارائه کرد و کمپین مجاب کردن بازار جهانی برای قطع رابطه اقتصادی با ایران را آغاز کرد.

استوارت لوی به حدود ۸۰ کشور دنیا سفر کرد و در دیدار با مدیرعامل بانک‌ها سعی کرد آنها را قانع کند که رابطه مالی با ایران ریسک بالایی دارد. همزمان تحریم‌هایی اعمال شد که نه تنها مبادله کالاهای غیر قانونی را محدود کرد بلکه نظام مالی کشور را هم محدود می‌کرد. در همین حال با تلاش وزارت خارجه تحریم‌های شورای امنیت هم زیر ساخت لازم را برای مجاب کردن باقی کشورها به تحریم ایران را آماده می‌کرد. هر یک از تحریم‌های شورای امنیت ماه‌ها مذاکره برای متقاعد کردن روسیه و چین را لازم داشت. همچنین در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳ تحریم‌هایی در کنگره تصویب شد که ساختار تحریم‌ها را تقویت می‌کرد.

از سازمان اطلاعات مالی تا تهدید اقتصادی: قطع ارتباط بانک‌های ایران

ایران با سازمان انرژی اتمی همکاری نکرد و از گروه‌های تروریستی حمایت می‌کرد. در نتیجه وزارت خزانه داری به دنبال راه‌های نوآورانه جنگ اقتصادی برای مقابله با ایران بود. در همین راستا اطلاعات به دست آمده از سویفت که اهمیت آن تا ۲۰۱۲ درک نشده بود استفاده شد. در سال ۲۰۱۱ سویفت پروژه‌ای را اجرا کرد که مشتری‌های می‌توانستند بر اساس لیست دلخواه خود (لیست‌های مختلفی که از موسسه‌های تحریم شده موجود بود) متوجه شوند که منبع پیام از طرف یک موسسه تحریم شده است یا خیر و اگر خواستند آن معامله را مسدود کنند. اما اجباری برای استفاده از این لیست برای مشتری‌ها نبود.

بعد از ۱۱ سپتامبر نه وزارت خزانه داری این اختیار داده شده که لیست افراد (بانک‌های) ممنوع را برای مقابله با پولشویی تعیین کند که با آنها مبادله نشود و اموال آنها توقیف شود، اما این قانون تنها محدود به بانک‌های داخلی آمریکا بود.

در نوامبر ۲۰۱۱ لیست بانک‌های محدودی از ایران که مشمول این تحریم‌ها بودند به کل بانک‌ها و بانک مرکزی ایران تعمیم داده شد. این عمل بر اساس تجربه اقداماتی که بر علیه کره شمالی اعمال شده بود انجام شد.

این عمل وزارت خزانه داری به تحریم‌های کنگره علیه بانک مرکزی ایران منجر شد و بر اساس این قانون، اموال برخی از موسسات مالی ایران از جمله بانک مرکزی را بلوکه کردند. هر موسسه مالی که با بانک مرکزی ایران ارتباط گسترده‌ای داشته باشد (به غیر از فعالیت‌های محدود بشر دوستانه) اجازه باز کردن حساب در آمریکا را ندارد. این تحریم‌ها موفق شدند ارتباط بانک مرکزی ایران را با سیستم مالی جهانی قطع کنند و صادرات نفت ایران را تا ۸۰ درصد کاهش دادند.

بررسی اطلاعات به دست آمده از سویفت نشان می‌داد که ایران بسیار وابسته به استفاده از سویفت بود. به طوری که ۱۹ بانک و ۲۵ نهاد ایرانی بیش از دو میلیارد دلار از سویفت استفاده کرده بودند. در سال ۲۰۱۲ تنها در گاه ارتباط مالی ایران با خارج سویفت بود چرا که بانک مرکزی ایران و اکثر بانک‌ها تحریم بودند. وزارت خزانه داری به دو دلیل مردد بود که از سویفت به عنوان ابزار جنگ اقتصادی عمل کند:

۱. سابقه عکس العمل بد اتحادیه اروپا به گرفتن اطلاعات سویفت برای مقابله با تروریسم

۲. از دست دادن اطلاعات پیگیری فعالیت‌های اقتصادی ایران که از سویفت به دست می‌آمد.

سویفت و سیستم انتقال پول بین بانک‌های اروپا (تارگت ۲) قوانینی داشتند که به تحریم ایران مرتبط می‌شد (متن این قسمت از قوانین در متن آمده است).

سیستم تارگت ۲ برای ایران بعد از تحریم‌های آمریکا اهمیت زیادی پیدا کرده بود چرا که بعد از تحریم دلار، ایران دارایی خود را به یورو تبدیل کرده بود و از یورو در مبادلات استفاده می‌کرد. کمیسیون

بانک سنای آمریکا طرحی را تنظیم کرد که بر اساس آن سیستم‌های انتقال اطلاعات بین بانک‌ها، ایران را تحریم کنند. این طرح «کاهش تهدید از طرف ایران و حقوق بشر سوریه» نام داشت.

دولت اوپاما سعی داشت کنگره را قانع کند که اعمال فشار قانونی بر یک نهاد مالی مهم (سویفت) به صورت پشت پرده انجام شود، اما با توجه به اینکه فشارهای قبلی کنگره آمریکا در مجبور کردن شرکت‌های بین‌المللی برای قطع رابطه با ایران مفید بود. در نتیجه کنگره آمریکا این قانون را تصویب کرد که سیستم‌های انتقال پول حق نداردند به نهاد‌های متخلف ایران خدمات ارائه کنند.

۶ هفته بعد از تصویب این قانون در کنگره، اتحادیه اروپا قانونی را تصویب کرد که بر اساس آن سیستم‌های انتقال پول نباید به بعضی از بانک‌های ایرانی که محکوم به ضبط اموال شده‌اند خدمات ارائه دهند. بنابراین رییس سویفت

اعلام کرد که بانک‌های ایرانی را از این سیستم حذف خواهد کرد. با وجود اینکه تصمیم سویفت مستقیماً به دلیل قانون اتحادیه اروپا بود، قانون مصوب کنگره آمریکا تأثیر مهمی در این راستا داشت.

در نظر داشتن روسیه

مدل تحریم ایران غرب را در اعمال تحریم بر روسیه بر سر مناقشه اوکراین راهنمایی کرد. تاکنون آمریکا و اروپا محتاطانه تحریم‌هایی را علیه روسیه اعمال کردند. هر چند به دلیل ارتباط وسیع تر روسیه با نظام تجارت جهانی، روسیه هدف بزرگ‌تری از ایران است و نمی‌توان تحریم‌های وسیع نفت و گاز را به راحتی اعمال کرد. این نگرانی وجود دارد که روسیه گاز خود را بر اروپا قطع کند، اموال شرکت‌های خارجی را در روسیه ضبط کند، تحریم واردات کالاهای اروپایی و آمریکایی را گسترش دهد، حمله سایبری انجام دهد، دسترسی آمریکا و ناتو به افغانستان را محدود کند، به ایران و کره شمالی برای مبادله با نهاد‌های مالی کمک کند، سیستم دفاع موشکی اس ۳۰۰ را در اختیار ایران قرار دهد و یا در مذاکرات به نفع ایران موضع گیری کند.

دولت اوپاما اعلام کرد که مشکل اوکراین و مذاکرات ایران دو مقوله جدا از هم هستند اما توافق ۲۰ میلیارد دلاری مبادله کالا با نفت بین ایران و روسیه نشان داد که ایران و روسیه گزینه‌های موجود را حفظ می‌کنند. همچنین همکاری‌های نظامی و هسته‌ای و سیاسی روسیه با ایران و سوریه برقرار بود. اوایل مارچ ۲۰۱۴ با تجاوز روسیه به کریمه، روسیه از گروه ۸ بیرون رانده شد و در ۲۰ مارچ «بانک روسیه» تحریم شد. همچنین بعد از سرنگون شدن هواپیمای مالزیایی کالاهای با قابلیت استفاده دوگانه در زمینه اکتشاف و استخراج نفت تحریم شدند. با وخیم تر شدن اوضاع ایالت متحده تحریم‌های مالی، نظامی و اقتصادی وسیع تری علیه روسیه اعمال کرد. برای شبیه سازی تحریم‌ها علیه ایران بر روسیه، وزارت خزانه داری باید روسیه را تحت بند ۳۱۱ قرار می‌داد. به همین دلیل، تحقیق روی فعالیت‌های بانکی روسیه با هدف پیدا کردن فعالیت غیر قانونی آغاز شد. مقامات آمریکایی موفق شدند که اروپا را قانع کنند که به روسیه در مورد پولشویی و حمایت از تروریسم هشدار دهد و آن را به لیست خاکستری اضافه کند.

در همین حال کنگره آمریکا وضع تحریم بر سرمایه‌گذاری در بعضی شاخه‌های اقتصادی در روسیه را شروع کرد. پیش نویس آن را هم سناتور مارک کرک ۸ (کسی که در وضع بسیاری از تحریم‌ها بر ایران دخیل بود) بر عهده داشت. این پیش نویس بسیار وسیع بود و تحریم سویفت را هم شامل می‌شد. دولت انگلستان سعی می‌کرد دیگر اعضای اروپا را قانع کند که بانک‌های روسیه از سویفت جدا شوند ولی اروپایی‌ها در این زمینه تردید داشتند. جدا شدن حتی یکی از بانک‌های روسیه از سیستم سویفت طبقات اقتصادی شدیدتری را برای نظام اقتصادی روسیه داشت، اما استفاده از سویفت به عنوان ابزار تحریم اقتصادی مشکلاتی دارد که در قسمت بعد توضیح داده خواهد شد. آندری کوستین ۹ رییس بانک دولتی VTB اعلام کرده است که جدا کردن بانک‌های روسیه از سویفت اعلام جنگ علیه این کشور خواهد بود و روزی که این اتفاق بیفتد سفیر ایالات متحده

تأثیر جدا شدن ایران از سوئیفت

با وجود جدا شدن بسیاری از بانک‌های ایران از شبکه سوئیفت، ارتباط ایران از طریق سوئیفت کاملاً قطع نشده بود و بانک‌هایی که در لیست تحریم نبودند می‌توانستند به کار خود ادامه دهند.

اتحادیه اروپا و وزارت خزانه داری برای جلوگیری از فشار بر مردم ایران، مسیر مالی معینی را باز گذاشتند و به جامعه جهانی اطمینان دادند که فعالیت‌های این بانکها را زیر نظر داشته باشند که تخلفی از ایران سر نزنند.

علی‌رغم این تضمین‌ها آشکار شدن فساد رضا ضراب در ترکیه نشان داد که بانک‌های پاسارگاد، پارسیان، سرمایه، توسعه صادرات، کار آفرین، سامان بیش از ۸۷ میلیارد یورو جابه‌جایی غیر قانونی توسط رضا ضراب داشتند.

تحقیقات در این زمینه نشان داد که این مبادلات توسط سوئیفت انجام شده است و این سوال را مطرح کرد که آیا باز بودن بعضی از بانکها برای نقل انتقال پول به ایران عاقلانه است یا خیر. علاوه بر این مشخص شد که بعضی از بانکهای ایران از تارگت ۲ استفاده کردند و اتحادیه اروپا را بر آن داشت تا جلوی استفاده ایران از دارایی‌های یورویی خودش را بگیرند. همچنین به همین دلیل کنگره آمریکا قانون مشابهی را تدوین کرد که بر اساس آن دسترسی ایران به تارگت ۲ را محدود می‌کرد.

تصویب این قانون با شروع مذاکرات ایران و ۵+۱ در سال ۹۲ متوقف شد. با وجود مشکل بودن این تحریم‌ها، قطع شدن رابطه ایران با سیستم مالی بین‌المللی تأثیر زیادی داشت. همچنین در این جریان نقش کنگره آمریکا در تحریم مالی، انرژی، کشتی رانی و نفت ایران بسیار مهم بود. تحریم سوئیفت آن چنان به ایران فشار وارد کرد که در مذاکرات مقامات ایرانی می‌خواستند تحریم سوئیفت به عنوان اولین تحریم لغو شود.

جدید روش‌های جدید مقابله با تحریم برای فعالیت‌های غیر قانونی فراهم می‌کند. استفاده از روش‌های انتقال پول مجازی مثل استفاده از bitcoin، می‌تواند روشی برای دور زدن تحریم‌های سوئیفت باشد. اگر چه هنوز اقدامی در این راستا انجام نشده است.

سناریوی فرضی: سوئیفت و بحران در دریای چین جنوبی

در دریای چین جنوبی رقابتی دائمی بر سر جزایر پاراسل و اسپرتلی در جریان است که به وجود منابع نفت و گاز در آن بر می‌گردد. در سال‌های اخیر چین، ویتنام و مالزی ساخت و سازهای وسیعی در این مناطق داشته‌اند. به طور خاص چین به شدت در حال ساخت سکوها نفت و گاز و اسکله‌های دریایی است که منجر به اعتراضاتی در ویتنام شده و همچنین مورد انتقاد ایالات متحده قرار گرفته است. حال

سناریوی زیر را در زمینه درگیری بین چین و ایالات متحده در نظر بگیرید.

چین به ساخت و ساز در این منطقه ادامه می‌دهد و تنش‌ها بین چین و ویتنام بالا می‌رود. ویتنام از جامعه جهانی می‌خواهد چین را محکوم کند. سپس هر دو کشور حضور خود را در منطقه پررنگ‌تر می‌کنند و رزمایش‌هایی هم برگزار می‌کنند که تنش را به حد کم سابقه‌ای می‌رساند. در همین حال حادثه‌ای برای یک کشتی فیلیپینی رخ می‌دهد و دو تن از سرنشینان آن مجروح می‌شوند. در نتیجه فیلیپین دو کشتی برای کمک رساندن به مجروحین می‌دهد اما چین اجازه نمی‌دهد آن کشتی‌ها به کشتی حادثه دیده (سیرا مادرا) برسند و ادعا می‌کند آنها تسلیحات نظامی حمل می‌کنند. این ماجرا تنش را بالاتر می‌برد و باعث می‌شود که کشتی‌های چینی به آنها نزدیک‌تر شوند. دولت و مردم فیلیپین عصبانی می‌شوند و از آمریکا می‌خواهند که در این مسئله دخالت دیپلماتیک کند. بعد از جلسه خصوصی چین با مقامات آمریکایی، دولت چین اعلام می‌کند که گشت ساحلی خود را برای انتقال مجروحین به منطقه اعزام خواهد کرد. البته تنها با این شرط که تمام افراد کشتی به چین منتقل بشوند و با پرواز به مانیل بروند. فیلیپین این درخواست را رد می‌کند چرا که فکر می‌کند دولت چین قصد دارد کشتی حادثه دیده را از منطقه بیرون ببرد و تسلط خود را بر این منطقه گسترش دهد. ایالات متحده سعی می‌کند تا با مذاکره دیپلماتیک مسئله را حل کند اما با اوج گرفتن مسئله موضع طرف‌های درگیر غیر قابل تغییر می‌شود. علی‌رغم اینکه توافقنامه دفاعی فیلیپین و آمریکا صراحتاً آمریکا را مجبور به دخالت نمی‌کند، اما فشارهای داخلی کنگره و رسانه‌ها دولت را وادار می‌کند که از متحدش حمایت کند و در مقابل چین بایستد. در همین راستا ایالات متحده به صورت علنی حرکت چین را محکوم و اعلام می‌کند که آماده است مجروحین را با هواپیما منتقل کند. همچنین

باید مسکو را ترک کند. این رویکرد موضع رییس‌جمهور پوتین نیز می‌باشد.

هنوز مشخص نیست که آیا تحریم‌ها بر اقتصاد روسیه اثر دارند و آیا در اثر این تحریم‌ها سیاست روسیه تغییر می‌کند یا خیر. تردیدها در مورد بی‌تأثیر بودن تحریم‌ها بر روسیه می‌گویند سیاست‌های روسیه در اوکراین تغییری نکرده و مشکلات مالی روسیه‌ها به دلیل قیمت پایین نفت است. نه تحریم‌ها، بر خلاف تحریم‌ها علیه ایران، ایالات متحده سعی دارد تا جریان مالی در بعضی زمینه‌هایی را که برای آنها مهم است در روسیه حفظ کند. و همچنین در بعضی زمینه‌ها که روسیه توان تلافی کردن را دارد محتاطانه‌تر عمل می‌کنند. دست و پنجه نرم کردن با دشمن بزرگ‌تر و پیچیده‌تر نیازمند نوآوری در زمینه جنگ اقتصادی می‌باشد و نمی‌توان نسخه ایران را عیناً پیاده کرد.

اگر بازی جنگ اقتصادی بر علیه ما بگردد

از روش سنتی تا روش سایبری

مقابله با تحریم باز یگران متخاصم در مقابل تحریم‌ها در کنار روش‌های سنتی از روش‌های سایبری هم برای مقابله با تحریم‌ها استفاده می‌کنند. مثلاً روسیه اعلام کرده است که سیستم پیام رسانی مالی دیگری که هزینه بیشتری دارد را استفاده خواهد کرد. همچنین اعلام کرده‌اند که یک سیستم انتقال پیام جایگزین سوئیفت با همکاری چین راه‌اندازی خواهد کرد (اگر چه مشخص نیست بانک‌های دیگر به دلیل هزینه حیثیتی آن از این سیستم جایگزین استفاده کنند). متخصصان بانکی معتقدند که اگر سیستم جایگزین سوئیفت توسط روسیه و چین راه‌اندازی شود برای رقابت با سوئیفت کنترل کمتری بر روی فعالیت‌های غیر قانونی می‌گذارد و فضا را برای فعالیت‌های ایران و دیگر بازیگران متخاصم باز می‌کند.

همچنین محاکمه شرکت ترکیه‌ای نشان داد که ایران از روش سنتی over-invoicing استفاده کرده تا پول را جا به جا کند. به این صورت که یک شرکت فروش کشتی‌های لوکس، ۵.۲ تن شکر قهوه‌ای را با قیمت ۲۴۰ دلار برای هر پوند خریداری کرده است که ارزش جا به جا شود. این کانال توسط اتحادیه اروپا برای فعالیت‌ها بشر دوستانه باز گذاشته شده بود در یک روش دیگر ایران کشتی‌های خود را با پرچم کشورهای دیگر مثل تانزانیا و با نام‌های غیر فارسی جدید جا به جا می‌کرد و با آنها تسلیحات و کالاهای غیر قانونی منتقل می‌کرد. همچنین برای مقابله با تحریم نفت ایران از روش انتقال نفت از نفتکش‌های خود به نفتکش‌ها دیگر کشورها برای فروش نفت به کشورهای دیگر در جنوب شرقی آسیا استفاده می‌کرد. این روش‌ها به طور کامل مستند می‌شدند و وزارت خزانه‌داری کشورهایی را که از این روش استفاده می‌کردند به لیست تحریم‌ها اضافه می‌کرد. با تولد روش‌های سایبری جدید و مکانیزم‌های انتقال پول

آمریکادردان است که از ابزارهای سایبری بویژه توانایی‌های موجود در آژانس امنیت ملی برای وارد کردن ضربه اقتصادی به دیگر حریفان بین‌المللی خود بویژه روسیه نیز استفاده کند و گام‌های مهمی هم در این زمینه برداشته است

اعلام می‌کند که چین فلیپین و دیگر کشورهای را که بر دریای چین، جنوبی ادعا دارند مرزهای اقتصادی خود را مشخص کنند. با دخالت آمریکا در حیط خلوت چین، دولت چین را به فکر استفاده از تحریم اقتصادی می‌اندازد (دولت چین قبلاً از این ابزار استفاده کرده است. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۰ بر سر به رسمیت شناختن تایوان، صادرات مواد معدنی خام به ژاپن را ممنوع کرده بود)، اما چین به دلیل رابطه دوجانبه وسیع با واشنگتن برای تحریم محتاطانه بر خورد می‌کند. تحریم مستقیم آمریکا ممکن است صادرات چین به آمریکا را مختل کند و رشد اقتصادی چین را کاهش دهد. به همین دلیل چین تصمیم می‌گیرد که متحدین آمریکا در منطقه را هدف قرار دهد که آمریکا از دخالت در این منطقه دست بکشد. در نتیجه چین تحریم‌هایی در زمینه اکتشاف و استخراج نفت و گاز بر فلیپین اعمال می‌کند. همچنین تحریم‌های ثانویه‌ای بر بانک‌هایی که با فلیپین در این زمینه رابطه مالی دارند وضع می‌کند. در هر مرحله آمریکا سعی می‌کند که تأثیرات تحریم‌های چین را خنثی کند و شرکت‌های آمریکایی جای شرکت‌های اروپایی که از رابطه با فلیپین دست کشیده‌اند را می‌گیرند. پکن در مورد بنگاه‌های آمریکایی که کالا و خدمات نفت و گاز به شرکت‌های فلیپینی ارائه می‌دهند هشدار می‌دهد، اما به دو دلیل تحریم‌های ثانویه را بر شرکت‌های آمریکایی اعمال نمی‌کند:

۱ ممکن است منجر به درگیری اقتصادی مستقیم با آمریکا شود

۲ قرار دادهای جایگزین با آمریکایی‌ها برای فلیپین هزینه زیادی در پی دارد.

در این سناریو بانک‌های خصوصی آمریکا بر اساس میزان ریسک خودشان تصمیم می‌گیرند و دولت نمی‌تواند با بسته شدن حساب‌های فلیپین در اروپا، بانک‌های فلیپین به مبادله با بانک‌های آمریکایی روی می‌آوردند و در پی آن دولت چین به آنها فشار می‌آورد که اگر به رابطه با فلیپین ادامه دهند رابطه چین با آنها قطع خواهد شد و بانک‌های آمریکایی هم با توجه به اهمیت رابطه با چین در برابر فلیپین، از رابطه با شرکت‌های فلیپینی دست می‌کشند. سپس دولت فلیپین از آمریکا می‌خواهد در این ماجرا دخالت کند و اجازه ندهد رابطه فلیپین با سیستم مالی بین‌المللی قطع شود. دولت آمریکا هم به بانک مرکزی فشار می‌آورد که راه حلی برای این مشکل بیابد. اما مشکل این است که آنها را مجبور به رابطه با شرکت‌های فلیپینی کند.

وقتی که زیرساخت‌های تحریم سوئیفت آماده می‌شود، دولت چین برای قطع شدن ارتباط بعضی از شرکت‌های فلیپینی با سوئیفت و تاگ ۲ شروع به رایزنی با اروپا می‌کند. اما اروپا معتقد است که رفتار غیر قانونی شرکت‌های فلیپینی به حدی نرسیده است که بانک‌های آنها از این شبکه‌ها حذف شوند. در نتیجه چین برای هشدار دادن به اروپا روابط خود با بعضی شرکت‌های اروپایی را کاهش می‌دهد. هم‌زمان اقتصاددان‌های چین اظهار می‌کنند که ما نباید سهام شرکت‌های اروپایی (به طور خاص ایتالیایی و یونانی) را خریداری کنیم و باید آنها را واگذار کنیم. بر اساس نظر تحلیل‌گران اروپایی و آمریکایی به فروش گذاشتن سهام شرکت‌های ایتالیایی و یونانی توسط چین این کشورها را

زمین‌گیر می‌کند و در نتیجه به اتحادیه اروپا ضربه می‌زند. در پی این تهدیدات و تحلیل‌ها اتحادیه اروپا تصمیم می‌گیرد که درخواست چین را بررسی کند، اما ابتدا اتحادیه اروپا به آمریکا اعلام می‌کند که این اتحادیه برای جلوگیری از تهدیدات چین مجبور به قطع ارتباط بعضی بانک‌ها و افراد فلیپینی از سیستم سوئیفت خواهد بود و به آمریکا فشار می‌آورد که موضوع را از طریق دیپلماتیک حل کند و به خواسته‌های چین در منطقه دریای جنوبی چین تن در دهد. در نتیجه این اتفاقات علی‌رغم اینکه ایالات متحده از یک تأثیر شدید اقتصادی بر یکی از متحد‌هایش جلوگیری کرده، هزینه زیادی برای این عمل پرداخته است و آن هم تیرگی روابط با چین بوده و اتحادیه اروپا بوده. دیده می‌شود که سوئیفت به عنوان ابزار جنگ اقتصادی بر علیه آمریکا استفاده شده است. همان‌طور که در گذشته وزارت خزانه‌داری هشدار داده بود در این سناریو سوئیفت به زمین‌فوتبال جنگ اقتصادی بین کشورها تبدیل شده است. آیا آمریکا برای مقابله با چنین سناریویی آمادگی دارد؟ چه برنامه‌های سیاسی و اقتصادی‌ای باید انجام شود تا ایالات متحده بتواند چنین شرایطی را مدیریت کند؟ در قسمت بعد پیشنهاداتی ارائه می‌شود که به دولت برای داشتن رویکرد مناسبی برای دفاع اقتصادی کمک می‌کند.

پیشنهادات

مهم‌ترین ابزار دفاع و حمله اقتصادی آمریکا قدرت دلار است. علی‌رغم بعضی از پیش‌بینی‌ها خصوصاً در سال ۲۰۰۸ ارزش دلار کاهش پیدا نکرد. هم‌اکنون ۸۷ درصد معاملات دنیا با دلار انجام می‌شود و ۶۱ درصد ذخایر خارجی کشورها به صورت دلار آمریکایی باشد. با این وجود بعضی کشورها به دنبال گزینه‌های غیردلاری هستند. به عنوان مثال کر دیت کارت چینی یونیون پی (UnionPay) که در نیمه دوم سال ۲۰۱۲، ۲۵ درصد ارزش تراکنش‌ها را داشت در کشورهای مثل روسیه که با تحریم شرکت‌های کر دیت کارت آمریکایی روبرو هستند طرفداران بسیاری دارد. اگر سیستم‌هایی که با دلار آمریکا کار نمی‌کنند در جهان رشد کنند، واشنگتن در حملات و دفاع اقتصادی با مشکل روبه‌رو خواهد شد. ترکیب کر دیت کارت چینی سیستم انتقال پیام بین بانکی جایگزین سوئیفت که توسط روسیه و چین راه‌اندازی شده، و بانک‌های روسی که خواهان برهم‌زدن نظم کنونی نظام مالی بین‌المللی هستند طوفان بزرگی در این راستا خواهد بود. بر اساس صحبت‌های ما با مسئولان دولتی و بخش خصوصی در مورد جنگ اقتصادی، هیچ‌یک از آنها به صورت جدی درگیر برنامه ریزی برای مقابله با جنگ اقتصادی نشده‌اند.

تغییر آرایش سازمانی

بر اساس مصاحبه‌های ما با مسئولان دولتی سه پیشنهاد برای گام اول تغییرات در ساختار سازمان‌ها با هدف فعال ساختن دولت در زمینه جنگ اقتصادی ارائه می‌شود. قبل از اعمال تغییر در ساختار سازمان‌های موجود، بدون درنگ در همین ساختار موجود ضعف‌های سیستم کنونی باید بررسی شود. این تغییرات در ۴ بند به صورت زیر پیشنهاد می‌شود:

۱ تاسیس دفتری برای سیاست‌گذاری در وزارت خزانه‌داری.

بر خلاف وزارت خارجه و پنتاگون، وزارت خزانه‌داری آمریکا دفتری برای سیاست‌گذاری ندارد و مشکل اینجاست که تمرکز دفتر سیاست‌گذاری وزارت خارجه بر مسائل دیگری غیر از جنگ اقتصادی می‌باشد. همچنین وزارت خارجه به طور سنتی از دیپلمات‌ها، و مدیران دولتی استفاده می‌کند، در حالی که سیاست‌گذاری در زمینه جنگ اقتصادی نیاز به نیروهای متخصصی در زمینه اقتصاد دارد که در وزارت خزانه‌داری استخدام می‌شوند. این دفتر باید مستقیماً به وزیر گزارش ارائه دهد. تأکید این دفتر باید بر افزایش خلاقیت در استفاده از روش‌های نوین در جنگ اقتصادی باشد. دفتر سیاست‌گذاری باید ترکیبی از متخصصین از سازمان‌های مختلف را در بر داشته باشد. به عنوان مثال متخصصینی از دفتر کنترل منابع مالی خارجی (دفتری که مسئولیت برنامه‌های تحریم از طرف ایالات متحده را بر عهده داشت)، اطلاعات مالی و تروریسم (که بر فعالیت‌های مالی غیر قانونی تمرکز کند)، دفتر اطلاعات و پژوهش (برای به اشتراک گذاشتن اطلاعات مالی) و شبکه رسیدگی به تخلفات مالی، و همچنین دفتر امور بین‌الملل وزارت خزانه‌داری برای بررسی تأثیر تحریم‌ها بر سیستم اقتصاد جهانی. همان‌طور که تجربه تحریم‌های روسیه نشان داد، همکاری بین نهادهای مختلف نوآوری‌های ارزشمندی در این زمینه تولید خواهد کرد. علاوه بر این، دفتر سیاست‌گذاری باید با نهادهای مرتبط در اروپا و وزرای امور خارجه دیگر کشورها در ارتباط باشد. در رابطه با تحریم‌های روسیه دیده شد که به دلیل ذی‌نفع بودن اروپا در این برنامه، ایده‌های خلاقانه بسیار سودمندی از طرف اتحادیه اروپا ارائه شد. در مورد تحریم ایران، نهادهای خصوصی هم نقش مهمی ایفا کردند. قدرت «تحریم هوشمند» ریشه در همکاری عمیق دولت و موسسات مالی خصوصی داشت. در همین راستا دفتر سیاست‌گذاری باید استراتژی بلندمدتی برای لحاظ کردن مشوق‌هایی برای این موسسات خصوصی داشته باشد که ارتباط بین دولت و این موسسات عمیق‌تر شود. در فضای کنونی تأمین بودجه برای تاسیس یک دفتر جدید یک چالش جدی است. اما این کار در وزارت خزانه‌داری یک مورد استثناست. چرا که کنگره آمریکا در گذشته حتی از کاخ سفید هم تمایل بیشتری به تأمین مالی برای تاسیس نهاد‌های جدید در این وزارتخانه داشته است. بر اساس این حمایت از طرف کنگره، وزارت خزانه‌داری می‌تواند به دریافت بودجه برای تاسیس این دفتر اقدام نماید.

۲ راه‌اندازی اداره تهدید اقتصادی در شورای امنیت ملی. علاوه بر وزارت خزانه‌داری، بر اساس گفته اعضای دولت، کاخ سفید هم به افرادی که به ابزارهای اقتصادی آگاه باشند و تهدید اقتصادی را به عنوان مولفه اصلی سیاست‌گذاری در زمینه امنیت ملی ببینند نیاز دارد. شورای امنیت ملی به عنوان نهادی که برنامه‌های بین‌نهادی مختلف دولتی را در زمینه امنیت ملی تنظیم می‌کند نیاز دارد که نقشی اساسی در زمینه جنگ اقتصادی ایفا کند. در حال حاضر شورای امنیت ملی اداره‌ای با نام «اقتصاد بین‌الملل» دارد که اداره تهدید اقتصادی می‌تواند به عنوان زیرمجموعه آن تاسیس شود. همچنین این اداره باید با شورای ملی اقتصاد

نتیجه گیری

ابزارهای جنگ اقتصادی سایبری مانند سیستم پیام رسانی مالی سوئیفت، مکانیزم‌های استفاده از قدرت در عرصه بین‌المللی را تغییر داده است.

تحریم‌های اقتصادی برای دهه‌ها به عنوان ابزاری ناکارآمد مورد بی‌توجهی قرار گرفته بود تا اینکه با اعمال تحریم‌های هوشمند علیه ایران به دلیل فعالیت‌های مالی غیرقانونی برای فعالیت هسته‌ای و حمایت از تروریسم، کارایی آن شناخته شد. تحریم‌های بی‌سابقه جدانشدن بانک‌های این کشور از سیستم سوئیفت باعث تغییر رویکرد آن از توسعه برنامه هسته‌ای به مذاکرات بین‌المللی شد (البته در آینده روشن خواهد شد که آیا برنامه نظامی هسته‌ای ایران را تغییر داده است یا خیر).

استفاده از ابزار تحریم علیه ایران، روسیه، سوریه، القاعده، داعش، حزب الله، حماس و دیگران نشان داد که جنگ اقتصادی زمانی می‌تواند کارآمد باشد که تمام نهاد‌های ملی در آن درگیر باشند و در راستای آن تلاش کنند.

در دهه گذشته، وزارت خزانه‌داری به همراه گنجره حملات اقتصادی را توسعه دادند اما در زمینه دفاع اقتصادی فعالیت چندانی انجام نشده است.

با چالشی که روسیه و چین برای نظم جهانی که ایالات متحده آن را هدایت می‌کند ایجاد کرده‌اند، جنگ اقتصادی علیه آمریکا و متحدانش تهدیدی جدی خواهد بود.

به عنوان مثال انگلستان و آمریکا به دنبال جدا کردن روسیه از سیستم سوئیفت هستند و روسیه به دنبال راه اندازی سیستم جایگزین سوئیفت با همکاری چین است. همچنین فعالان فلسطینی به دنبال قطع کردن دسترسی بانک‌های اسرائیل به سوئیفت هستند، که تا الان ناموفق بوده است.

اتحاد کل دولت برای مستحکم ساختن نظام اقتصادی در برابر تهدیدات خارجی برای دفاع از ایالات متحده و متحدانش از ضروریات است.

اگر ما می‌توانیم سناریویی را طراحی کنیم که بر مبنای آن دشمنان ما می‌توانند در زمینه اقتصادی به ما ضربه بزنند، قطعاً آنها هم می‌توانند این سناریو را طراحی کنند.

جنگ اقتصادی در عرصه بین‌المللی کمک خواهد کرد.

تاسیس فرماندهی جنگ اقتصادی

علاوه بر مکانیزم‌هایی که در راستای جنگ اقتصادی فعالیت می‌کنند یک تغییر سیستماتیک نیز برای تاسیس واحد فرماندهی جنگ اقتصادی نیاز است. این واحد فرماندهی به عنوان محل اصلی ایجاد تهدیدات اقتصادی، ابزارهای تشویقی و استراتژی دفاع اقتصادی فعالیت خواهد کرد. این واحد در داخل وزارت خزانه‌داری قرار می‌گیرد، توسط سازمان اطلاعات مالی و تروریسم هدایت می‌شود و با دفتر سیاست گذاری وزارت خزانه‌داری همکاری دارد. این واحد احتمالاً بیشتر از هر واحد فرماندهی دیگری به مشارکت مسئولین در نقاط مختلف دولت وابسته خواهد بود. پیشنهاد ما این است که این واحد در داخل وزارت خزانه‌داری قرار بگیرد، چرا که با استفاده از شهرت وزارت خزانه‌داری اگر ما می‌توانیم سناریویی را طراحی کنیم که بر مبنای آن دشمنان ما بین کشورهای دیگر شناخته شوند و جایگاهی داشته باشند که بتوانند کشورهای دیگر را به تحریم بازگران متخاصم متقاعد کنند. همچنین با هدایت وزارت خزانه‌داری این مرکز می‌تواند به اطلاعات ارزشمندی از سازمان صنایع و امنیت در وزارت بازرگانی، وزارت امنیت داخلی و آژانس مبارزه با مواد مخدر دسترسی پیدا کند.

تهدیدهای آینده

استفاده از جنگ اقتصادی سایبری بر علیه آمریکا در حالی که مقابله با تحریم‌ها از طرف بازیگران متخاصم یک تهدید به حساب می‌آید، استفاده از جنگ اقتصادی بر علیه ایالات متحده تهدیدی به مراتب جدی‌تر خواهد بود. در اکتبر سال ۲۰۱۴ یک گروه فلسطینی دادخواستی را تهیه کرد که بر اساس آن از سوئیفت می‌خواست که اسرائیل را از این شبکه قطع کند. سوئیفت این بیانیه را رد کرد و اعلام کرد که سوئیفت در جایگاهی نیست که کشوری را تحریم کند و به تماسها در این راستا پاسخ نخواهد داد. هر چند که سوئیفت به این درخواست پاسخ منفی داد، اما اگر اتحادیه اروپا این تصمیم را تصویب کند مانند مورد ایران سوئیفت مجبور می‌شود که آن را اجرا کند. اسرائیل مدت هاست که هدف جنگ اقتصادی قرار دارد. به عنوان مثال تحریم اسرائیل توسط اعراب که از ۴۰ سال پیش آغاز شد، ۴۵ میلیارد دلار هزینه به اسرائیل تحمیل کرد. همچنین از حدود ۱۵ سال پیش کمپین BDS10 به راه افتاد که به عنوان یک جنگ اقتصادی وسیع به حساب می‌آید. این کمپین شرکت‌ها و موسسات مالی را مجاب می‌کند که با دولت و نهادهای اسرائیلی رابطه برقرار نکنند. به نظر می‌رسد که بحث کمپین BDS در اروپا در حال گسترش می‌باشد. با وجود اینکه این تحریم بر علیه اسرائیل بوده، می‌تواند بر علیه آمریکا و دیگر متحدانش نیز اعمال شود. در نتیجه باید درک درستی از مانیفست این جنبش داشته باشیم. ماجرای زیر سناریویی است که می‌تواند توسط رقبای جهانی بر علیه آمریکا اعمال شود و از سوئیفت به عنوان زمین فوتبال در درگیری‌های منطقه‌ای علیه آمریکا استفاده شود.

همکاری عمیقی داشته باشد چرا که این نهاد نقش مهمی در ارائه مشورت در زمینه مسائل اقتصادی داخلی و بین‌المللی به دولت ایفا می‌کند. در زمینه تاسیس این اداره نکته حیاتی این است که مسئولین وزارت خزانه‌داری باید به فعالیت‌های این اداره آگاه باشند و نقش راهبردی را در آن ایفا کنند تا اطمینان حاصل شود که منابع وزارت خزانه‌داری به درستی در این اداره مورد استفاده قرار گیرد.

علاوه بر مشکل بودجه برای تاسیس اداره تهدید اقتصادی، یکی از مشکلات تاسیس این نهاد اختلاف نظر در زمینه سیاست‌های اقتصادی بین‌المللی با بدنه دولت است. دولت عموماً از تجارت، سرمایه‌گذاری، توسعه و بازرگانی حمایت می‌کند و به طور سنتی از ایجاد بازار آزاد برای رسیدن به خواسته‌های سیاسی خود در جهان استفاده کرده است. به عنوان مثال در مناقشه اوکراین، دولت به جای اعمال تهدیدهای اقتصادی بر روسیه جهت منصرف کردن آن از حمله به اوکراین، بر روی یافتن راهی برای حمایت صندوق بین‌المللی پول از اوکراین تمرکز کرده تا اوکراین بتواند بودجه خود را تنظیم کند. به ما گفته شده است که گروهی از افراد در بدنه دولت هستند که معتقدند تحریم‌ها کارساز نیستند و فقط بر مردم بی‌گناه فشار می‌آورد.

تهیه دکنترین استفاده از تهدیدات اقتصادی

تا الان تحریم تنها به عنوان یک ابزار شناخته می‌شود و تهدید اقتصادی به عنوان محور اصلی سیاست گذاری اقتصادی در موقعیت دفاع و حمله استفاده نشده است. در حالی که این باور با ایفای نقش اساسی سازمان اطلاعات مالی و تروریسم در حل بحران‌های امنیت ملی در حال تغییر است. به ما گفته شده است که عده کمی از مسئولین آشنایی کافی با نقش ابزارهای تهدید اقتصادی در سیاست گذاری اقتصادی برای دفاع و حمله دارند. دفتر تازه تاسیس سیاست گذاری و تحریم‌های اقتصادی باید نسبت به تبیین دکنترین تهدیدات اقتصادی اقدام نماید. این دکنترین می‌تواند چارچوبی برای ارزیابی اینکه تحریم‌ها چه زمانی و چطور اعمال شوند تهیه کند. وزارت دفاع به خوبی دکنترین استفاده از نیروی نظامی و جنگ سایبری را تهیه کرده است. همچنین دولت دکنترین برای استفاده از ابزارهای قانونی به عنوان ابزار جنگی تدافعی و تهاجمی طراحی کرده است. به همین ترتیب وزارت خزانه‌داری و شورای ملی اقتصاد هم نیز به تهیه دکنترین برای تهدیدهای اقتصادی دارند. تا سه سال بعد از آنکه وزارت دفاع استراتژی فعالیت در فضای سایبری را با نام واحد فرماندهی سایبری طراحی کرده بود، فعالیت‌ها عموماً حول محور سیاست گذاری و تهیه چارچوب قانونی در جریان بود. تهیه چارچوب دکنترین فعالیت سایبری به صورت لایه لایه در مدت ۳ سال از سال ۲۰۱۰ تا پایان ۲۰۱۲ طراحی شد. با وجود این، بیانیه‌ای که مقامات آمریکایی بعد از حمله سایبری کره شمالی به شرکت سونی منتشر کردند نشان داد که همچنان بعضی از مفاهیم به درستی تعریف نشده‌اند. این نشان می‌دهد که تهیه دکنترین دولتی نیاز به بودجه، هماهنگی و زمان زیادی دارد. تهیه دکنترین استفاده از تهدیدات اقتصادی، پیش‌نیاز تشکیل واحد فرماندهی جنگ اقتصادی است که در زیر توضیح داده شده. ضمناً تهیه این دکنترین به ایالات متحده در پیشبرد گفتمان جنگ اقتصادی و دفاع از سیاست‌های

باز شدن چین به روی سرمایه‌های خارجی از زمان دنگ ژیاوپینگ بسیار روشمند و منظم بوده است. رهبران کشور در برابر اینکه اجازه می‌دادند کشورشان به یک بازار مصرف کالاها و خدمات خارجی تبدیل شود، هوشیار شده بودند. آن‌ها آگاهانه از نظریه تجارت آزاد که به مجازات اقتصادی کشور ضعیف و پاداش کشور قوی می‌پرداخت، دوری کردند. در عوض از مدل تجارت هوشمند یا استراتژیک پیروی کردند که به معنای حفاظت از صنایع نوپا در برابر تولیدکنندگان ایران تحریم‌های اقتصادی را به عنوان یک فرصت ناخواسته، موهبتی در لباس مبدل، برای متکی شدن به خود با تکیه بر استعدادها و منابع داخلی به منظور استقلال اقتصادی به وسیله تولید بسیاری از کالاها و محصولات صنعتی ممکن در نظر می‌گرفت و در واقع، سبب ایجاد پیشرفت چشمگیری در تحقیقات علمی، دانش فناوری و تولید صنعتی شد. خارجی بالغ یا رقابتی تر است که به همان اندازه، صادرات به عنوان یک رقابت ار تقا داده می‌شود. بر این اساس، هنگامی که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یا سرمایه‌گذاری در تولید تشویق می‌شد آن‌ها انتخاب‌های خود را از سرمایه‌های خارجی بسیار گزینشی کرده بودند و صبورانه در برابر واردات سرمایه‌های تجاری و کالایی که قالب کالاها و خدمات نهایی بود، مقاومت می‌کردند. در مقابل، تالش دولت روحانی برای ادغام ایران در بازارهای جهانی به وسیله مکاتب اقتصادی لیبرالیسم، نتولیرالیسم و تئوری‌های همراه تجارت آزاد منجر به نفع اقتصادی طرف قوی و آسیب رساندن طرف ضعیف و غیررقابتی شد.

خطر بدهکار شدن و از دست دادن حاکمیت و اقتدار

دولت روحانی تمایل شدیدی برای استقراض خارجی به منظور تأمین مالی نیازهای هزینه‌ای (پرداخت برای واردات کالا و خدمات یا هزینه‌های داخلی خود) نشان داده است. این تمایل به بدهی مالی، ایران را با بدهی ناپایدار همانند یونان و دیگر کشورهای جنوب شرق اروپا تهدید می‌کند. پس از اجرای توافق هسته‌ای در ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶، رئیس‌جمهور سفری به اروپا داشت، به چند خرید بزرگ دست زد و چند قرارداد کسب و کار را امضا نمود که تعهدات بالا و بدهی بیش از ۵۰ میلیارد دلار را برای ایران ایجاد کرد. دفتر ریاست جمهوری فرانسه، ارزش کل معاملات امضاشده در طول سفر آقای روحانی به فرانسه را ۳۸ میلیارد دلار برآورد کرد. این توافق به‌تنهایی با ایرباس برای خرید ۱۱۸ هواپیما به ارزش ۲۲ میلیارد یورو (۲۵ میلیارد دلار) است. رئیس‌جمهور روحانی و همراهانش همچنین، قراردادی با ایتالیا حدود ۱۸ میلیارد دلار امضا کردند که شامل اکتشافات نفت و معاملات خودرو بود. جزئیات یا شرایط توافق این معاملات را برای مردم ایران آشکار نکرده‌اند. یک چیز روشن است که معاملات از طریق استقرار خارجی تأمین می‌شود. برای ضمانت وام گرفتن از بازارهای جهانی، ایران نیاز به یک امتیاز اعتباری مطلوب از مؤسسات بین‌المللی مانند مودیز، استاندارد و پورز و فیچ دارد. این مسئله به ما می‌گوید که چرا دولت روحانی فعلا نه خواهان رتبه اعتباری این اژانس‌ها است. یک مقام دولتی

سیاست‌های اقتصادی درهای باز

مترجم: ابوالفضل محمدی | نحوه تعامل با کشورهای خارجی و به خصوص جهان غرب، همواره مورد توجه اقتصاددانان و سیاستمداران بوده است. در شرایط حاضر کشور نیز بحث تعامل و ارتباط با خارجی‌ها و نحوه آن، به خصوص در عرصه اقتصاد، به یکی از بحث‌های داغ و مهم کشور تبدیل شده است و شرایط ایران پس از توافقنامه هسته‌ای به این موضوع بیشتر دامن می‌زند. متنی که پیش رو داریم ترجمه نظرات منتشر شده مربوط به استاد اسماعیل حسین زاده، استاد اقتصاد سیاسی دانشگاه است. تعدادی از مفسران، سیاست‌های رئیس‌جمهور روحانی را در خصوص باز کردن بازارهای ایران به روی کسب و کارهای غربی، با دنگ ژیاوپینگ ۱ چینی پس از مرگ ماوتو زدونگ در چهار دهه قبل مقایسه کردند. یک نگاه نزدیک‌تر به سیاست‌های اقتصادی درهای باز رئیس‌جمهور روحانی حاکی از آن است که آن‌ها بیشتر به اقدامات بوریس یلتسین پس از سقوط دیوار برلین وابسته است تا دنگ ژیاوپینگ چینی. این نظریه استدلال می‌کند که هم از نظر تئوری و هم از نظر عملی، دولت روحانی تحت یک مدل اقتصادی است که به طور گسترده‌ای برای ایجاد بدهی، بیج و تاب صنعتی و توسعه وابستگی شناخته شده است که آن هم اغلب منجر به از دست دادن استقلال سیاسی و جغرافیایی می‌شود. برای این منظور، این مطالعه بر رویکرد دولت به تجارت و توسعه، سرمایه‌های خارجی، صنعتی شدن و انتقال فناوری تمرکز کرده است.

می گوید ایران در تالش است تا اولین رتبه بندی اعتباری را به عنوان کشوری که پس از تحریم ها در حال ظهور است دریافت کند و تالش میکند جای اقتصاد را محکم کند. یک منبع رسمی به ما گفت که رئیس دفتر رئیس جمهور روحانی، محمد نهان دینان، در مصاحبه ای با رویترز در لندن بیان کرده است که ما در حال مذاکره با برخی از این مؤسسات رتبه بندی هستیم و افزود که انتظار می رود این سازمان ها رتبه بندی کاملی تهیه کنند.

قرض گرفتن صرفاً خوب یا بد نیست بلکه همه آن به اینکه چگونه پول قرض گرفته شده صرفاً با سرمایه گذاری می شود بستگی دارد. اگر استقراض مولد سرمایه گذاری است، بنابراین سرمایه استقراضی باید در پروژه های تولیدی که نرخ بازدهی بالاتر از نرخ بهره است، صرف شود. سپس، این قرض می تواند بدون ایجاد مشکل در بازپرداخت، نقش مثبتی در توسعه اقتصادی کشور ایفا کند. از طرف دیگر اگر قرض گرفتن برای واردات محصولات مصرفی به ویژه محصولات لوکس باشد، می تواند به بدهی و ناتوانی در بازپرداخت منجر شود.

متأسفانه به نظر میرسد زمانیکه عمده مبلغ قرض در فرانسه ۲۵ (میلیارد دلار) از ۳۲ میلیارد و هشتصد میلیون دلار (به خرید هواپیما که اتفاقاً امکان استفاده از آن فقط در یک فرودگاه یعنی فرودگاه امام خمینی وجود دارد، اختصاص داده شد، روحانی و تیم اقتصادش نسبت به اهمیت این تمایز اساسی بی اعتنا شده اند. ۷۳ مورد از ۱۱۸ هواپیمای خریداری شده توسط ایران هواپیماهای دوربرد و دارای بدنه های بزرگ هستند نظیر A. 380 superjumbos12

انتخاب نامناسب پارادایم اقتصادی: تجارت آزاد در مقابل تجارت استراتژیک در انتقاد از سیاست اقتصادی رئیس جمهور روحانی، سؤالی درباره نیت و اهداف او و مشاورانش در خصوص تالش برای توسعه اقتصادی ایران نیست، بلکه سؤال درباره چاره کار آنها، تجارت آزاد و اقتصاد لیبرالیسم و نولیبرالیسم، به منظور دستیابی به این اهداف است. آن ها قطعاً باید مشتاق برطرف کردن سوآخ های عمیق حاصل از رکود باشند، پس چرا آن ها بر ادامه سیاست اقتصادی که در طول زمان از کشوری به کشور دیگر ثابت بوده است، برای حل مشکلات اقتصادی ناشی از بدهی، صنعت زدایی و وابستگی اصرار دارند؟

به طور خلاصه، پاسخ این است که متأسفانه بدنظر میرسد رئیس جمهور و مشاوران اقتصادی اش به یک الگوی اقتصادی که هدفش توسعه پایدار کشورهای کمتر توسعه یافته است، علاقه مند شده اند. این پارادایم بیجا، نامناسب و گمراه کننده به وسیله نظریه پردازان اقتصادی یا نظریه پردازان کشورهای بیشتر توسعه یافته به عنوان علم اقتصاد دستکاری شده است که نتیجه عملی اش برای کشورهای کمتر توسعه یافته، کسری تجاری، بدهی،

وابستگی و نابرابری های شدید اقتصادی و اجتماعی است. این لیبرالیسم بدنام اندیشه اقتصادی مکتب نئوکلاسیک است که ادعا میکند تجارت آزاد و دنباله روی بی حدود مرز منافع شخصی؛ منجر به توسعه اقتصادی و رفاه برای همه میشود؛ که برنامه های اجتماعی ایمنی با حمایت دولت و سیاست های تجاری استراتژیک به نسبت بهره وری از دست می رود و دادوستد هزینه بری خواهد بود. فلذا باید از مداخله دولت در امور اقتصادی اجتناب شود. طبق این دکتترین، راه حل رکود اقتصادی، فقر و عدم توسعه، در عملیات بدون مانع سرمایه و ادغام بیقید و شرط در نظام سرمایه داری جهان خوابیده است. رکود، بیکاری و مشکلات اقتصادی در بسیاری از کشورهای کمتر توسعه یافته به علت سوء مدیریت اقتصادی، رقابت های ناهموار یا ناعادلانه در بازارهای بین المللی یا ماهیت سرمایه داری جهانی نیست بلکه به خاطر دخالت دولت یا خروج از بازار سرمایه داری جهانی است.

تجارت آزاد یک جزء اصلی فکر این مکتب اقتصادی است. این مکتب اقتصادی مدعی است که اگر تجارت بین المللی بر تقسیم کاری بین المللی که مبتنی بر تخصصی سازی مبتنی بر مزیت نسبی هزینه استوار شود، برای همه کارآمدترین و مفیدترین خواهد بود. مخصوصاً یعنی اگر برای مثال کشور نتواند همه موارد مورد نیاز کارآمد یا به همان اندازه مؤثر را تولید کند، بنابراین باید اهداف تولید خود را اولویت بندی کند. این کشور باید متمرکز شود یا در تولید محصولاتی که دارای مزیت نسبی در هزینه است متخصص شود و سپس مازاد خود را در ازای محصولاتی که فاقد این خصوصیت هستند با دیگر کشورها تجارت کند و اگر این الگوی تجارت به وسیله همه کشورهای جهان اتخاذ شود، تجارت بین المللی برای همه شرکای تجاری برده بردار میشود.

عقلانیتی بدیهی در این نظر به وجود دارد: با وادار کردن تولیدکنندگان در کشورهای کمتر توسعه یافته به رقابت با کشورهای توسعه یافته تر، تجارت آزاد منجر به افزایش بهره وری و در نتیجه، رشد اقتصادی و رفاه برای همه میشود. با وجود این امر آشکار، این گزاره بسیار فریبنده است. بدیهی است که رقابت همانند یک سطح زمین بازی است و کشورهای ضعیف و غیررقابتی در آن حذف می شوند.

معقولیت ظاهری یا فریبنده دیگری درباره تجارت آزاد وجود دارد. فرض اولیه یا نقطه شروع نظریه که هر کشور دارای حداقل یک مزیت نسبی در تولید برخی از محصولات است، نمی تواند کنار گذاشته یا مطرود شود. در حقیقت، این فرض یک فرض بدیهی است. بخش ایراد در نظریه، از فرضیه ای است که گزاره های بدیهی، کوتاه مدت یا مزیت موقت را به عنوان مزیت طبیعی یا ذاتی که باید به عنوان زمینه ای برای تخصص دائمی

یا طولانی مدت (کشورها) در تجارت بین المللی باشد، به تصویر می کشد. بدیهی است تجارت براساس این نظریه تخصصی سازی، موظف به واگذاری یا طبقه بندی کردن کشورهای کمتر توسعه یافته دولت روحانی تمایل شدیدی برای استقراض خارجی به منظور تأمین مالی نیازهای هزینه ای (پرداخت برای واردات کالا و خدمات یا هزینه های داخلی خود) نشان داده است. این تمایل به بدهی مالی، ایران را با بدهی ناپایدار همانند یونان و دیگر کشورهای جنوب و شرق اروپا تهدید میکند.

به تخصصی سازی یا تولید محصولات اولیه یا کمتر پردازش شده است؛ در حالی که ترک تولید یا تخصصی سازی در این گونه فناوری، ارزش بالایی را به محصولات کشورهای بیشتر توسعه یافته اضافه میکند. تعدادی از منتقدان این نظریه تجارت بین مزایای ایستا و پویا تمایز قائل شده اند. این منتقدان، موهبت ها و مزایای یک کشور را ذاتی، طبیعی یا دائمی در نظر نگرفته اند اما به دقت (آن را) از طریق سیاست ها و نهادهای عمدی به دست آورده اند. این بدان معنی است که یک کشور میتواند و باید از مزایای کوتاه مدت خود در جهت مزایای پویا در درازمدت استفاده کند؛ خصوصاً هر موهبت و مزایایی که یک کشور ممکن است در یک لحظه داشته باشد، تا حد زیادی، تولیدات سیاست های گذشته یا تحولات است؛ بنابراین، این کشورها می توانند در طول زمان تغییر کنند و مزایای جدید و بالاتری را ایجاد نمایند. همه کشورهای توسعه یافته تر، در مراحل اولیه صنعتی خود برای به دست آوردن مزیت تجاری، استراتژی های نظارتی ماهرانه ای را اتخاذ نمودند. این استراتژی ها نه تنها فقط شامل سیاست های معمول حمایت گرایانه سوبسیدهای صادراتی و تعرفه های وارداتی نبود بلکه همچنین، استراتژی های پیچیده تر و دقیق تری از قبیل تنظیم روشهای تولید، کنترل کیفیت خروجی در صنایع صادراتی، آموزش نیروی کار ماهر در این صنایع و مانند آن بود. اولین نظریه پرداز نظام تجارت بین الملل در دوران مدرن به مکتب مریکانتیلیستی کلاسیک از قرن شانزدهم تا قرن هجدهم باز میگردد. بعد از انقلاب پروتستان و بدنظر میرسد رئیس جمهور و مشاوران اقتصادی اش به یک الگوی اقتصادی که هدفش توسعه پایدار کشورهای کمتر توسعه یافته است، علاقه مند شده اند [که نتیجه عملی اش برای کشورهای کمتر توسعه یافته، کسری تجاری، بدهی، وابستگی و نابرابری های شدید اقتصادی و اجتماعی است. وادار کردن اروپای کاتولیک رومی به مسابقه با حکومت های ملی، شاهان مستبد ملت ساز، سیاست های مریکانتیلیستی را در آغوش گرفتند. جوهره این آموزه، مقررات گسترده ای در اقتصاد، خصوصاً تجارت خارجی به منظور بسیج منابع اقتصادی، داخلی و بین المللی در جهت منافع صنعتی شان و توسعه ملی است. جای تعجب نیست که ظهور دولت ملت اروپا از ویرانه های قرون وسطی، از طریق این مکاتب اقتصادی به عنوان سنگ بنای استراتژی ملت سازی مشاهده شده است. مریکانتیلیست ها به شدت در تجارت متدی به مواردی هستند که توسعه را به ارمان بیس آورد. آن ها مازاد تجاری را به عنوان منبع اصلی سرمایه گذاری، تجمع و رشد مشاهده می کنند. از این رو، به دنبال یک سیاست فعال برای توسعه صادرات و محدودیت واردات به عنوان جریان

خالص یا منبع سرمایه در کشور هستند. در این دیدگاه تأثیر تجارت بر توسعه بسیار مهم بود و گاهی مرکانتلیست‌ها بیان می‌کردند که تعادل تجاری یک ملت منعکس‌کننده این است که تعادل قدرت بین‌المللی یک کشور به وسیله اقتصاد آن اندازه‌گیری می‌شود نه قدرت ارتش آن. تجارت آزاد در حالی در کتاب‌های مقدس کشورهای اقتصادی قوی وجود دارد و پارسانمایانه به شش‌کای تجاری ضعیف‌تر توصیه و تبلیغ می‌شود که به لحاظ تاریخی، همه کشورهای در حال حاضر صنعتی، در ابتدا استراتژی‌های حمایتی مرکانتلیست‌ها را برای پرش توسعه اقتصادی خود به تصویب رسانده‌اند. این کشورها در دست زمانی به قهرمانان تجارت آزاد تبدیل شدند که با حفظ تقوا و عمل به سیاست‌های مرکانتلیستی یا حمایتگرانه، به کشورهای رقابتی یا غالب در عرصه بازارهای جهانی تبدیل شدند؛ نظیر کشورهای انگلستان، آمریکا، فرانسه، آلمان، ژاپن و کره جنوبی.

تجارت آزاد در مقابل تجارت هوشمند؛ مزایای ایستا در مقابل پویا، مورد انگلستان

قبل از رسیدن به برتری در بازار بین‌المللی در نیمه دوم قرن هجدهم، انگلستان مصرانه از تجارت آزاد دوری می‌کرد. انگلستان برای دستاوردهای اقتصادی در بازارهای جهانی به شدت به سیاست‌های مرکانتلیستی متکی بود. این بدان معنی است که دولت بریتانیا یک نقش فعال در بسیج و هدایت منابع اقتصادی داخلی و خارجی به سمت صنعتی شدن و توسعه کشور ایفا کرده است. سیاست‌های استعماری تصرف مناطق و انتقال منابع اقتصادی به انگلستان، بخش عمده‌ای از نظریه مرکانتلیستی صنعتی بود. بنابراین سیاست‌های سختگیرانه‌ای برای حفاظت از لوازم بریتانیا در برابر رقبای بین‌المللی، به خصوص در برابر تولیدکنندگان هلندی که در آن زمان کارآمدتر از بریتانیا بودند، وجود داشت.

بیش از دو قرن، اتخاذ سیاست‌های مرکانتلیستی به انگلستان کمک کرد تا به برتری اقتصادی بین‌المللی در نیمه دوم قرن هجدهم دست یابد. برتری صنعتی بین‌المللی، همراه با هزینه نامتناسب بالا برای حفظ

دستگاه استعماری غول‌پیکر، منجر شد که بسیاری از نخبگان بریتانیا در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم جایگزینی را برای مرکانتلیسم برای تعقیب منافع اقتصادی بین‌المللی پیشنهاد کنند. جایگزین سازی که به طور مؤثر توسط تعدادی از متفکران اقتصادی مورد احترام زمان مانند یوشیا تاگر، آدام اسمیت و دیوید ریکاردو به خوبی تشریح شد، نشان می‌دهد که توانایی بریتانیا برای تسلط بر بازارهای بین‌المللی با حفظ نیروهای بازار رقابتی سبب شد که بسیاری از دستگاه‌های نظامی و اداری استعماری سیاست‌های مرکانتلیستی غیر ضروری به نظر برسد. سؤالی که تولیدکنندگان انگلیسی و نمایندگان سیاسی پارلمان با آن دست و پنجه نرم می‌کردند این بود که چگونه به سیاست‌های مرکانتلیستی و روابط استعماری رسمی و کاهش هزینه‌های عظیم، بدون اخلاق در الگوی موجود تخصصی سازی تجارت که حاصل دو قرن اتخاذ سیاست‌های مرکانتلیستی موفق در انگلستان بود، پایان دهند؟ جوهره این الگوی تخصصی سازی تجاری که تقسیم بین‌المللی کار نیز نامیده می‌شود شامل تأمین کالاها تولید شده برای اقمار شرکای تجاری بریتانیا در قبال تولید مواد معدنی و مواد اولیه است. طرفداران انتقال به تجارت آزاد و لیبرالیسم اقتصادی هنگامی که به برتری اقتصادی دست یافتند می‌گفتند که حمایت‌های مداوم انگلستان از سیاست‌های حمایتگرانه مرکانتلیسم می‌تواند رهبری اقتصادی انگلیس را تضعیف کند؛ زیرا چنین سیاستی فرصتی را برای کشورهای دیگر برای رسیدن به آنچه انگلستان به عنوان نتیجه دنبال کردن این سیاست در دو قرن به دست آورده، فراهم می‌کند.

از سوی دیگر، آن‌ها می‌گفتند که اگر انگلستان سیاست‌های تجاری خود را از مرکانتلیسم به تجارت آزاد تغییر دهد و مهم‌تر از آن، شرکای تجاری خود را به اتخاذ چنین سیاست‌هایی وادارد، انگلیس می‌تواند آنها را از پرورش استقلال صنعتی بازدارد؛ یعنی آن‌ها را از اتخاذ سیاست‌های حمایتگرانه در مقابل صنایع برتر انگلیس بازدارد. به عبارت دیگر، دکترین تجارت آزاد برای انگلستان تنها در صورتی سودمند بود که این دکترین در

سطح بین‌المللی پذیرفته و اتخاذ شود. پس از دستیابی به برتری صنعتی در سراسر جهان به موجب مرکانتلیسم و استعمار، انگلستان به سمت سیاست تجارت آزاد در بازه ای جهانی حرکت کرد تا بتواند تقسیم کار بین‌المللی و به تبع آن رهبری صنعتی خود را بر پایه تجارت آزاد به جای تجارت کنترل شده یا محدود حفظ کند. در حالی که طرفداران مکتب تجارت آزاد یا لیبرالیسم اقتصادی آن را به عنوان آزادی و دموکراسی به تصویر می‌کشیدند، منتقدان از آن به عنوان «امپریالیسم تجارت آزاد» یعنی اولویت دادن به قدرت‌های برتر اقتصادی برای استفاده از قدرت بازار به منظور دستیابی به قدرت اقتصادی به جای قدرت نظامی یاد می‌کردند.

تجارت آزاد در مقابل تجارت هوشمند؛ مزایای ایستا در مقابل پویا - مورد آمریکا

آن زمان که ایالات متحده استقلال خود را به دست آورد، انگلستان دارای برتری اقتصادی و مزیت رقابتی در بازارهای بین‌المللی بود. بنابراین انگلستان به تدریج اصول مرکانتلیستی تجارت را رها کرد و در حمایت از مکتب تجارت آزاد، آن را توسعه داد. ایالات متحده با استناد به آن اصول به دنبال توسعه اقتصادی و تعقیب اهداف دولت ملت ساز خود بود. الکساندر همیلتون (۱۷۵۵-۱۸۰۴) و فریدریک لیست از قوی‌ترین سیاست‌ها و استدلال‌های نظری رادر برابر مکاتب در حال ظهور لیبرالیسم اقتصادی، که اتفاقاً عمومیت بالایی پس از انتشار کتاب ثروت ملل آدام اسمیت در سال ۱۷۷۶ به دست آورده بود، ارائه کردند. همیلتون اقدام به اثبات این موضوع کرد که مکتب اقتصاد آزاد، در آن زمان، توسط کشورهای اروپایی که دارای فناوری قوی‌تری هستند رایج است و برای اقتصاد نوپای غیر رقابتی ایالات متحده نامناسب است. در عوض، او به استدلال مرکانتلیست‌ها در حمایت از سیاست‌های تجارت با مداخله دولت و توسعه متوسل شد.

استدلالی که قهرمانان تجارت آزاد اروپا بر ضد دیدگاه همیلتون ارائه کردند مشابه طرفداران این دیدگاه در زمان ماست. آن‌ها معتقد بودند بهترین سیاست تجاری برای ایالات متحده آمریکا تمرکز و تخصصی سازی در زمینه موهبت‌های طبیعی یا مزیت‌هاست: یعنی کشاورزی با احتساب بخش عظیمی از زمین‌های حاصلخیز، غیر مسکونی و اصلاح نیافته در آمریکا. در حالی که ایالات متحده آمریکا در این زمان دارای مزیت تجاری در بخش کشاورزی بود، همیلتون استدلال کرد که آمریکا

تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد آنها ابتدا به طور مستمر و جدی از تولید داخلی حمایت کرده‌اند و پس از تقویت توان داخلی خود به سیاست‌های اقتصاد آزاد روی آورده‌اند

تعمیر و توسعه صنعتی از راهی

ماشین لباسشویی و مانند آن، منسوجات، محصولات چرم، مواد دارویی، محصولات کشاورزی، مواد غذایی فرآوری شده و محصولات غذایی و آشامیدنی، از جمله شکر تصفیه شده و روغن نباتی، خود کفا شد. تحریم‌ها موجب پیشرفت قابل توجهی در تولید فولاد، محصولات مس، کاغذ، محصولات نساجی، تجهیزات مخابراتی، سیمان و ماشین‌آلات صنعتی شد. ایران، همچنین بزرگترین جمعیت عملیاتی روبات‌های صنعتی در غرب آسیا را تولید کرد. از نکات قابل توجه این است که پیشرفت‌های صنعتی ایران در تولید انواع مختلف

قبل از سیاست‌های اقتصادی درهای باز دولت روحانی، ایران تحریم‌های اقتصادی را به عنوان یک فرصت ناخواسته، موهبت در لباس مبدل برای متکی شدن به خود با تکیه بر استعدادها و منابع داخلی به منظور استقلال اقتصادی به وسیله تولید بسیاری از کالاها و محصولات صنعتی ممکن در نظر می‌گرفت و در واقع، سبب ایجاد پیشرفت چشمگیری در تحقیقات علمی، دانش فناوری و تولید صنعتی شد. ایران در تولید بسیاری از محصولات صنعتی خود از قبیل خانه و لوازم الکتریکی، مجموعه‌های تلویزیونی، شست و شو گرما و خشک‌کن، یخچال،

نادیده گرفته می‌شوند. رئیس‌جمهور و تیم اقتصادی‌اش گاهی اوقات به عنوان غرب‌گرا یا اروپا محور مورد انتقاد قرار می‌گیرند. با این وجود مشکل اصلی، غرب‌گرایی رئیس‌جمهور و مشاورانش نیست بلکه آنها در یک مسیر نادرست، نامناسب و اشتباه متمایل به غرب هستند و به جای اینکه از این تجربیات بسیار آموزنده درس بگیرند که به معنای تجارت و توسعه استراتژیک بسیاری از کشورهای توسعه یافته امروز در مراحل اولیه صنعتی شدن است، دولت روحانی از استراتژی‌های امروزی آن‌ها یعنی سرمایه‌داری بالغ و پیشرفته پیروی می‌کند. به عبارت دیگر، به جای پیروی از الگوی استراتژیک یا مرکانتیلیستی تجارت و توسعه، آن‌ها الگوی تجارت آزاد و لیبرالیسم اقتصادی را دنبال می‌کنند. اقتصاد ایران به شدت ضعیف است و اکثریت قریب به اتفاق شهروندان تحت بحران مالی فوق‌العاده‌ای هستند. متأسفانه به نظر می‌رسد پزشکان اقتصادی کشور نیز بر صدور نسخه اشتباه برای اقتصاد بیمار اصرار می‌ورزند تجارت آزاد، واردات نامحدود، فقدان سیاست ترویج صادرات به جز نفت و دیگر مواد خام، تمایل به قرض گرفتن از خارج، عدم قانون مالی بانکی جدی و به‌طور خلاصه فاقد هر گونه طرح اقتصادی، راهنمایی و یا جهت‌گیری هستند. حتی اگر این سیاست‌های ضد توسعه و گمراه‌کننده، معکوس و اصلاح شوند، مشکلات اقتصادی ایران در شرف وخیم شدن است: بازارهای ایران سیل زده کالاهای خارجی است و پایگاه‌های تولیدی تضعیف شده و بدهی‌های خارجی ایران نیز زیاد شده است و با این وجود حاکمیت و اقتدار ملی ایران به خطر افتاده است.

آنکه ایالات متحده آمریکا در حال حاضر در بازارهای جهانی دارای مزیت رقابتی است، چنین توصیه‌هایی را از جهان در حال توسعه دریغ می‌دارد و در اصل به آن‌ها می‌گوید: کاری را که ما می‌گوییم بکشید، نه آن کاری که ما کرده‌ایم یا می‌کنیم.

نتیجه‌گیری از اظهار نظرات

مروری مختصری بر سیاست‌های صنعتی اولیه انگلیس و ایالات متحده که در اینجا به وضوح ارائه شد، نشان می‌دهد که بر خلاف آنچه که امروز ادعا می‌کنند، این کشورها مصرانه پارادایم تجارت آزاد را به جهت سیاست‌های استراتژیک مرکانتیلیستی در مراحل اولیه توسعه خود کنار گذاشتند. نه تنها انگلستان و آمریکا این الگوی توسعه را دنبال کردند بلکه همه کشورهای پیشرفته حال حاضر نظیر آلمان، فرانسه، هلند، ژاپن و کره جنوبی از آن بهره گرفته‌اند. این بررسی اجمالی نشان می‌دهد که کشورهای توسعه یافته تنها پس از رقابت در بازارهای جهانی به واسطه حمایت از سیاست‌های استراتژیک مرکانتیلیستی تجارت و توسعه، از تجارت آزاد حمایت می‌کنند. پس از دستیابی به برتری صنعتی در سراسر جهان به موجب مرکانتیلیسم و استعمار، انگلستان به سمت سیاست تجارت آزاد در بازه‌ای جهانی حرکت کرد تا بتواند تقسیم کار بین المللی و به تبع آن رهبری صنعتی خود را بر پایه تجارت آزاد به جای تجارت کنترل شده یا محدود حفظ کند. با وجود ارتباط و کاربرد این تجربیات آموزنده با تجارت و توسعه مورد نیاز ایران، این تجربیات توسط رئیس‌جمهور و مشاوران اقتصادی‌اش

باید پیروی مزیت در تولید از اروپا را رها کند و علاوه بر برتری در کشاورزی باید برای ایجاد مزیت‌هایی در صنعت تولید، تلاش نماید. صنعتی شدن و متنوع سازی اقتصاد نه تنها به خودی خود مهم بود بلکه مزیت‌های ایالات متحده آمریکا را که تقریباً در بخش کشاورزی بود افزایش می‌داد. همیلتون بیشتر بر تنوع صنعتی و همچنین آسیب‌پذیری اقتصاد کشاورزی ملت برای شوک‌ها/نیروهای اقتصادی خارجی تاکید کرد.

همیلتون تعدادی از اقدامات سیاسی خاص را برای آمریکا در رسیدن به رقابت بین‌المللی کمک می‌کند؛ اقداماتی که واقعاً توسط آمریکا قبل از آنکه به رقابت جهانی دست یابد بیش از یک قرن دنبال شد، برشمرده که شامل: وظایف حفاظتی یا وظایف در باره این مقالات خارجی که رقیب بومی آن برای تشویق قبالت تعیین شده، ممنوعیت صادرات تولیدکنندگان مواد اولیه که مورد نیاز تولید داخلی است، بخشش جرائم و حق بیمه یا سوبسید کمک مالی، به تولیدکنندگان یا صادرکنندگان داخلی، معافیت مواد مورد نیاز در تولید از تعرفه واردات، تشویق به اختراعات و اکتشافات جدید و مقررات بازرسی از کالاهای تولیدی است. همانند همیلتون، فریدرک لیست (۱۸۳۲-۱۷۷۲) می‌گوید با پر تاب صنایع نوپای ایالات متحده آمریکا در مقابل صنایع بالغ بریتانیا برای بریتانیا، تجارت آزاد روند صنعتی شدن و توسعه ایالات متحده آمریکا را خراب می‌کند. او به شدت تخصصی سازی تجارت را به وسیله اقتصاددانان بریتانیایی نظیر آدام اسمیت، دیوید ریکاردو و همفکرانش در حمایت از تخصصی سازی کشاورزی در آمریکا که به تخلیه خاک و مواد معدنی آمریکا و تحدید فرصت آمریکا برای پیشرفت صنایع تولیدی منجر شد، محکوم می‌کند. همچنین لیست نیز مانند همیلتون، مزایای استفاده از تجارت آزاد را تحت شرایط درست و به حق را انکار نکرد بلکه سطح بازی یا زمین مسابقه یا مزیت‌های فناوری را بین کشورهای تجاری مقایسه نمود. به عبارت دیگر، هم لیست و هم همیلتون از حمایت از تولیدات داخلی به عنوان یک مرحله موقت برای پرورش صنایع نوپا دفاع کردند تا با سیاست‌های محافظه کارانه به اهداف خود دست یابند و شرکای تجاری در جایی که فناوری برابر است با تجارت آزاد حکومت کنند. ارتباط توصیه‌های لیست و همیلتون برای تجارت و توسعه مورد نیاز ایالات متحده آمریکا در زمان خود، بی‌تردید مورد نیاز تجارت و توسعه بسیاری از کشورهای کمتر توسعه یافته امروز است. اما به دلیل

نیازهای تسلیحاتی نیز دیده می‌شود. صنایع دفاعی ایران، گام‌های بلندی در تولید بسیاری از انواع سلاح و تسلیحات برداشته است. سازمان صنایع دفاعی ایران (DIO) تانک، زره پوش، موشک‌های هدایت شونده، سیستم رادار، موشک هدایت شونده ناوشکن، کشتی‌های نظامی، زیردریایی‌ها و هواپیماهای جنگنده خود را تولید کرده است. در سال ۲۰۰۶، ایران به ۵۷ کشور جهان سلاح صادر کرد. همچنین ایران یک سیستم دفاعی هوایی بسیار پیشرفته را تحت عنوان باور ۳۷۲ تولید می‌کند. پیشرفت‌های علمی، فناوری و تولیدی ایران تحت شرایط جنگ

و تحریم نشان می‌دهد که با وجود تحریم‌های اقتصادی ظالمانه، ایران به عنوان کشوری صنعتی پدیدار شده است. حتی کتاب ضرب‌المثل نخبگان مالی جهان یعنی مجله «اکنومیسیت» لندن اخیراً اعلان کرده است که ایران دارای اقتصادی متنوع شامل بخش تولیدی قابل توجهی است. افسوس که سیاست‌های درهای باز دولت روحانی و سیل کالاهای خارجی، همراه با غفلت از تولیدکنندگان داخلی، به ویژه تولیدکنندگان کوچک تا حد زیادی این دستاوردهای فناوری را تضعیف می‌کند.

ویژه نامه چشم‌بیدار

قرارگاه پرتوی

سازمان پدافند غیر عامل کشور

قرارگاه پدافند پرتوی چیست؟

تروریسم هسته ای، برای به حداقل رساندن آثار و عواقب زاینبار ناشی از آنها می باشد. وظایف قرارگاه پدافند پرتوی کمک رسانی و کاهش آسیب ها در خارج از تاسیسات هسته ای است و مدیریت و کنترل بحران داخل سایت بر عهده سازمان انرژی اتمی می باشد. این قرارگاه وظیفه هماهنگ نمودن تلاش های کلیه دستگاه های کشوری و لشکری را در کاهش آسیب های ناشی از حوادث پرتوی در جهت خدمت رسانی به مردم عزیز کشور به عهده دارد. مهم ترین فعالیت سازمان که مشارکت جدی مردم را می طلبد برگزاری رزمایش های پدافند پرتوی در کلیه استان های دارای تاسیسات هسته ای می باشد.

آخرین رزمایش

آخرین رزمایش برگزار شده توسط این قرارگاه رزمایش حضرت روح الله (ره) در منطقه عمومی کاشان است که در تاریخ ۴ مهر ماه ۹۵ انجام شده است. همزمانی برگزاری چهارمین رزمایش پدافند پرتوی

دوران جنگ تحمیلی و وجود تهدیدات کنونی، این قرارگاه تشکیل گردیده است. ماموریت این قرارگاه سازماندهی مجموعه اقداماتی از پیش طراحی شده در قبال یک حادثه، حمله یا

با توجه به وجود تاسیسات هسته ای در برخی استان های کشور و سابقه بلایای طبیعی مانند زلزله استان بوشهر و در معرض قرار گرفتن نیروگاه اتمی و همچنین سابقه تهاجم نظامی به این تاسیسات در

خود در راستای ایجاد و حفظ صلح بین المللی چنین رزمایشهایی را رصد و هماهنگی های لازم را در راستای بهره گیری از ظرفیت و توان کشورهای عضو در امداد رسانی حین و بعد از حوادث پرتوی انجام می دهد.

در ملاقات ریاست محترم سازمان پدافند غیر عامل کشور با آقای استفان اوبراین معاون دبیر کل سازمان ملل متحد در امور بشردوستانه و هماهنگ کننده اضطراری، در نیمه شهریورماه سال جاری، موضوع رزمایش حضرت روح الله (ره) از سوی سردار مطرح گردید و آمادگی کامل جمهوری اسلامی ایران در مقابله با حوادث پرتوی بین المللی عنوان گردید.

همچنین انجام موفقیت آمیز رزمایش های پدافند پرتوی به عنوان شاخص معتبری برای آژانس بین المللی انرژی اتمی شناخته می شود که این اطلاع رسانی از طریق سازمان انرژی اتمی صورت می پذیرد.

مراکز اصفهان و قم، کار گروه های خود را شش ماه قبل از برگزاری رزمایش با هدف ارزیابی آمادگی مسئولین و دستگاه های کشوری و لشکری تشکیل داده است. این کار گروه ها با مشارکت نهادهای زیر تشکیل گردید: استاندار، سپاه پاسداران، ارتش، نیروی انتظامی، صدا و سیما، اداره کل اطلاعات، سازمان بسیج، مدیریت بحران، سازمان انرژی اتمی، هواشناسی، محیط زیست، جهاد کشاورزی، دامپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی، سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی، دادگستری، هلال احمر، پزشکی قانونی، راه و ترابری، مسکن و شهر سازی، صنعت معدن تجارت، شرکت نفت، شرکت برق منطقه ای، آموزش عالی، آموزش و پرورش، ستاد نماز جمعه، سازمان تبلیغات، شورای اسلامی شهر و روستا، اداره کل فرهنگ و ارشاد، شرکت مخابرات، اداره گاز، اداره آب و فاضلاب و...

اهمیت بین المللی رزمایش

سازمان ملل متحد در چارچوب کمک های بشردوستانه

حضرت روح الله (ره) در منطقه عمومی کاشان با هفته دفاع مقدس را می توان به معنای تداوم دفاع و حفظ توانمندی های هسته ای دانست. بر همگان روشن است که دستیابی به چرخه سوخت هسته ای منجر به ایجاد بازدارندگی برای جمهوری اسلامی ایران در طول دهه سوم انقلاب شد و این توانمندی ها بود که طرف های مقابل را علی رغم میل باطنی به پذیرش حق غنی سازی کشاند. هر چند شرایط سیاسی داخلی و خارجی، کلیت نظام را به این تصمیم رساند که در این برهه همانند تجربیات سابق حسن نیت خود را مبنی بر استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای به جهان اثبات نماید. اما این بدان معنا نیست که توان استراتژیک هسته ای از میان رفته، بلکه با کوچکترین اشاره رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) و تلاش دانشمندان جوان و غیور ایران اسلامی به جایگاهی قوی تر از قبل باز خواهد گشت. قرارگاه پدافند پرتوی کشور با تشکیل اولین قرارگاه شهرستانی در منطقه عمومی کاشان و همکاری و مشارکت نطنز، آران و بیدگل و

آشنایی و مقابله با پرتوهای رادیواکتیو

مشهور و به یادماندنی مثل «چرنوبیل» تبدیل کند. با این حال، انفجار در نیروگاه هسته‌ای چرنوبیل روسیه تفاوت‌های زیادی با حوادث اخیر نیروگاه هسته‌ای فوکوشیما ژاپن دارد که در اثر زمین لرزه دچار مشکل شد. تمام کارشناسان معتقدند این دو حادثه به هیچ وجه دارای وضعیت مشابه نیستند. انفجارهای هیدروژنی روزهای اخیر که در راکتورهای نیروگاه فوکوشیما شماره یک رخ داد، باعث مجروح شدن ۱۱ نفر شد و صدمات زیادی به این راکتورها وارد کرد و این مسئله نگرانی از احتمال ذوب شدن این راکتورها و انتشار پرتوهای رادیواکتیو خطرناک را افزایش داده است.

نتیجه آزمایش کنترل پرتوهای رادیواکتیو در بیش از ۱۶۰ نفر که در نواحی اطراف نیروگاه فوکوشیما

دهد، می‌تواند موجب گسترش انتشار پرتوهای رادیواکتیو و به مخاطره افتادن سلامت انسان‌ها شود و حتی یک نیروگاه هسته‌ای متوسط را به نامی

انرژی هسته‌ای به طور کلی برای سلامت انسان ایمن و غیر زیان‌آور تشخیص داده شده است. اما وقتی اشکالی در تأسیسات هسته‌ای رخ

چند دقیقه به طول می‌انجامد. بنابراین هر قدر از مرکز تابش پرتو دورتر باشیم، پرتوگیری کمتری از اشعه‌های زیان آور مانند گاما دریافت خواهیم کرد. بیماری ناشی از تابش اشعه

به طور کلی هر قدر پرتوگیری شخص بیشتر باشد، علائم بیماری ناشی از تابش اشعه سریع‌تر و شدیدتر بروز خواهد کرد. حالت تهوع و استفراغ، سردرد، خستگی و تنگی نفس و افت فشار خون از علائم اولیه این بیماری است که ممکن است حتی در ۱۰ دقیقه نخست ظاهر شوند.

اثرات طولانی مدت بیماری‌های ناشی از تابش اشعه در مغز استخوان‌ها رخ می‌دهد که با تزریق نوعی پروتئین و یا گلبول‌های قرمز و یا پلاکت‌های خونی قابل درمان است.

با این حال، زمانی که احتمال آسیب دیدگی اعضای داخلی بدن در اثر پرتوگیری از اشعه وجود داشته باشد، بسته به نوع اشعه، درمان متناسب صورت می‌گیرد.

خطرات ناشی از حوادث در نیروگاه‌های هسته‌ای

«ید رادیواکتیو» یا «رادیوید» که برای انسان خطرناک است یکی از محصولات جانبی واکنش‌های شیمیایی مرتبط با اورانیوم در نیروگاه هسته‌ای فوکوشیما ژاپن است.

چون غده تیروئید بدن مستعد دریافت «ید رادیواکتیو» است، افرادی که در معرض خطر تشعشعات این نیروگاه قرار دارند می‌توانند «یدات پتاسیوم» مصرف کنند، چون حاوی ترکیبات پایدار ید است و تیروئید را از آسیب ناشی از «ید رادیواکتیو» حفظ می‌کند. دولت ژاپن در حال حاضر «یدات پتاسیوم»

بین مردم نواحی اطراف نیروگاه فوکوشیما پخش می‌کند. در حادثه انفجار نیروگاه چرنوبیل روسیه، «ید رادیواکتیو» در فضا پخش شد و برخی از پزشکان معتقدند پس از مصرف عارفه آلوده به این ماده توسط گاوها، به انسان‌ها نیز منتقل شد و چون مقابله‌ای با ورود این ماده به بدن صورت نگرفت، پس از مدتی موجب بروز سرطان در افراد گشت. اما حادثه انفجار نیروگاه هسته‌ای دیگری نیز ۳۲ سال پیش در «تری مایل» آمریکا رخ داد که با وجود ذوب شدن راکتورهای هسته‌ای این نیروگاه و خروج بخشی از سوخت، فاجعه‌ای شکل نگرفت و هیچ نشانه‌ای از ابتلا به سرطان در نواحی اطراف آن نیز مشاهده نشد.

به این ترتیب شکی نیست که تمامی منابع فسیلی و غیر فسیلی و هسته‌ای با تمام مزایا و امکاناتی که در اختیار بشر قرار می‌دهند، همواره مخاطراتی را نیز برای بشر به همراه دارند که شدت و ضعف آنها معمولاً در شرایط اضطراری بروز می‌کند.

است. دکتر جیمز ترال، رئیس دانشکده رادیولوژی آمریکا می‌گوید: من نگران این هستم که افکار عمومی بر ضد انرژی هسته‌ای تحریک شود و بار دیگر شاهد رکود این منبع انرژی در جهان باشیم.

وی می‌افزاید: اگر نگاهی واقع بینانه به انرژی هسته‌ای داشته باشیم متوجه خواهیم شد که پیامدهای آن برای سلامت انسان بسیار کمتر از هر نوع انرژی تولید شده از منابع فسیلی است.

آلاینده‌ها و پرتوگیری

پرتوهای هسته‌ای نامرئی هستند و نمی‌توان آنها را با، مزه و یا حتی لمس کرد.

چهار نوع «پرتو یون ساز» ابتدایی وجود دارد که در حقیقت به نوری گفته می‌شود که دارای انرژی لازم برای یونلایز کردن اتم است و آن را به ذرات شارژ شده تبدیل می‌کند. ذرات «آلفا» نسبتاً سنگین هستند و زمانی که پخش می‌شوند قادر به نفوذ در پوست انسان یا لباس نیستند، اما اگر به نحو دیگری وارد بدن شوند، خطر ساز خواهند شد.

پرتوهای «بتا» می‌توانند موجب صدمات پوستی شوند و از لحاظ داخلی نیز برای بدن زیان دارند. اشعه‌های «گاما» و «ایکس» نیز نورهای نامرئی پرتو انرژی‌ای هستند که می‌توانند به بافت‌های سلولی آسیب برسانند و بیش از سایر تشعشعات برای بدن مضر هستند. اندازه‌گیری میزان دقیق پرتوهای که تاکنون به بدن یک انسان تابیده شده، غیرممکن است.

پرتوگیری به انرژی جذب شده توسط بدن از تابش مواد رادیواکتیو یا همان پرتوهای پرتو انرژی نامرئی نور که موجب واکنش‌های شیمیایی می‌گردد، گفته می‌شود.

وقتی افرادی را در پوشش یونیفورم‌های مخصوص با دستگاه‌های موسوم به «شمارشگر مولر» در دست‌نشان می‌بینید، آنها در حقیقت مشغول اندازه‌گیری آلاینده‌های رادیواکتیو در محیط می‌باشند.

تحقیقاتی که از سوی شورای ملی محافظت پرتوی آمریکا به انجام رسید حاکی از آن بود که تقریباً نیمی از کل پرتوهایی که وارد بدن مردم آمریکا می‌شوند از طریق آزمایشات پزشکی مثل سی تی اسکن و یا شیمی درمانی رخ می‌دهد. اما پرتوهای دیگری نیز هر روز از طریق نور خورشید، ستارگان و خاک به بدن انسان منتقل می‌شود.

هر انسان به طور متوسط سالانه ۳ هزار میکروسیورت پرتو دریافت می‌کند. برای مثال پرتو دریافتی ناشی از یک بار قرار گرفتن زیر دستگاه سی تی اسکن معادل ۳ هزار میکروسیورت است که البته فقط برای

بودند، مثبت اعلام شد و ۱۷ نفر از خدمه یک بالگرد آمریکایی که در حال امداد رسانی در آن نواحی بودند نیز با سطح پائینی از پرتوهای رادیواکتیو آلوده شده‌اند، اما پس از شستشوی بدنشان با آب و صابون دیگر نشانه‌ای از آلودگی مشاهده نشده است.

دیوید برنر، رئیس مرکز تحقیقات رادیولوژیکی دانشگاه کلمبیا معتقد است که سطح تشعشعات در حال حاضر پایین است، اما پس از ۲۴ تا ۴۸ ساعت به سطح بحرانی خواهد رسید.

اکنون که عموم مردم از این که چه اتفاقی در نیروگاه ژاپن رخ خواهد داد، دچار اضطراب شده‌اند و به همین خاطر بررسی نوع پرتوهای که هر روز مردم با آن در ارتباط هستند و خطری که پرتوگیری بیش از حد ایجاد خواهد کرد، از اهمیت شایانی برخوردار

مصاحبه با دکتر عبدالله زاده، جانشین قرارگاه پدافند پرتوی کشور

حفاظت از مردم در مقابل تهدیدات پرتوی

با توجه به وجود تاسیسات هسته ای در برخی استان‌های کشور و سابقه بلایای طبیعی مانند زلزله استان بوشهر و در معرض قرار گرفتن نبر و گاه اتمی و همچنین سابقه تهاجم نظامی به این تاسیسات در دوران جنگ تحمیلی و وجود تهدیدات نوین، ورود کشور به جمع کشورهای دارای فناوری تولید و غنی‌سازی اورانیوم لازم است کشور در برابر خطرات احتمالی نیز آمادگی‌های لازم را داشته باشد. مصاحبه پیش رو گپ و گفتی کوتاه با دکتر مسعود عبدالله زاده جانشین قرارگاه پرتوی سازمان پدافند غیر عامل است. ایشان در این گفت‌وگو اقدامات انجام شده در حوزه‌های مختلف برای جلوگیری از آسیب و به حداقل رساندن مخاطرات ناشی از تکنولوژی هسته ای را بیان نموده‌اند.

در صورت امکان کمی درباره حوادث پرتوی و هسته‌ای و میزان امکان چنین حوادثی در ایران توضیح دهید.

حتی از نعمت‌های طبیعی هم که استفاده می‌کنیم ممکن است برای ما خطر آفرین باشند. بحث نبر و گاه هسته‌ای هم ضمن این که مزیت‌هایی دارد ممکن است خطرزا هم باشد. تاسیسات هسته‌ای و پرتوی ما الحمدلله و به همت تلاش و تخصص کارشناسان از ایمنی خوبی برخوردارند و بیشتر از دنیا نگران نیستیم. همان اندازه که دنیا نگران تاسیساتش هست ما هم نگرانیم. بالاخره کشور موظف است استانداردهای بین‌المللی تاسیساتش را با مقررات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی هماهنگ و بعد راه اندازی کند اما این به آن معنا نیست که هیچ حادثه‌ای رخ ندهد. هم دنیای غرب هم دنیای شرق و هم در کشور ما ممکن است حوادثی موجب بروز بحران شود. بنابراین باید در کنار بهره برداری از این دانش و فناوری مهم و پیشرفته، تأمین امنیت و مدیریت و کنترل خطرات را هم داشته باشیم تا هر چه ممکن است احتمال وقوع خطر را کاهش دهیم یا در صورت وقوع، پیامدهای آسیب زای آن را به کمترین میزان ممکن برسانیم.

تاکنون چه اقداماتی در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در قرارگاه انجام شده است؟

اول اینکه پیش‌نویس طرح ملی مدیریت بحران‌های پرتوی را تهیه کرده و در آن وظایف و مأموریت‌های نهادها و سازمان‌های همکار، تعریف شده است؛ یعنی اینکه در حال حاضر اغلب نهادها و سازمان‌هایی که همکاری آنها در فرآیند مدیریت حوادث هسته‌ای و پرتوی ضرورت دارد، با وظایف و مسئولیت‌های کلی خود آشنایی دارند و در کلیات می‌دانند که هنگام وقوع چنین موقعیت‌هایی، چه کار باید بکنند. در مرحله بعد برای اینکه بتوانیم در مواقع بحران و حوادث، امکانات عملیاتی و کلان کشور را در اختیار بگیریم یک شورای هماهنگی تشکیل داده ایم که نماینده‌های وزارتخانه‌های مرتبط کشور حضور دارند. این شورا نقش مهمی در ایجاد یکپارچگی و انسجام ساختاری برای مدیریت حوادث دارد. در گام بعد هم قرارگاه‌های استانی را تشکیل داده ایم؛ مثل استان‌های بوشهر، تهران، مرکزی و اصفهان. مسئولیت این قرارگاه‌ها بر عهده استاندار هر استان است و فرمانده سپاه پاسداران هر استان هم، جانشین استاندار است. این ساختارها را ترتیب داده ایم تا اگر حادثه‌ای اتفاق افتاد بتوانیم آن را کنترل کنیم و بعد از حادثه هم اقداماتی را در حوزه اجرا انجام دهیم. برای نخستین بار با هماهنگی استاندار محترم اصفهان اقدام به ایجاد قرارگاه کاشان نمودیم که در نزدیکی تاسیسات شهید احمدی روشن قرار دارد. فاصله زیاد شهر اصفهان به این مرکز و نیاز اقدام فوری در صورت بروز حادثه علت تشکیل قرارگاه کاشان بوده است. به هر حال، برای اینکه بتوانیم به اهدافمان برسیم، برنامه‌ریزی‌های خوبی انجام شده است؛ از جمله مجموعه‌ای از رزمایش‌ها را در اراک و اصفهان در اسفند

ماه سال ۹۳ در اطراف راکتور بوشهر انجام دادیم. علاوه بر هماهنگی‌های نهادی و اجرایی، آموزش‌های لازم نیروی عملیاتی نیز صورت گرفته و آنها آموخته‌اند که در یک صحنه عملیاتی انسجام نیروها چگونه به عمل می‌آید و چگونه می‌توان تجهیزات و امکانات مورد نیاز را به صحنه عمل آورد. آخرین رزمایش ما در بوشهر در سطح خوبی برگزار شد و نیاز است این روند ادامه یابد.

در حوزه اجرا و عملیات اجرایی چه اقدامات مرتبیطی صورت گرفته است؟

ما به دنبال تجهیزات مجموعه‌ای از اقدامات کلی هستیم که تجهیزات و آمادگی‌های مورد نیاز برای واکنش مناسب در سطح ملی را آماده کنیم تا برای روزی که استان‌ها نیاز به کمک دارند بتوانیم بهترین خدمات را ارائه دهیم. علاوه بر این ما مجموعه‌ای از مباحث علمی و همایش‌های تخصصی را هم دنبال کرده‌ایم. برنامه‌ریزی‌هایی شده و همکاری خبری با دانشگاه‌ها صورت گرفته است. همچنین با مجموعه‌ای از کارهای فرهنگی و تبلیغی سعی برای این است که مردم را آشنا کنیم با چه خطری مواجه هستیم؛ برای این هدف، برای اینکه مردم آموزش ببینند به تولید بعضی از فیلم‌ها از جمله فیلم‌های مستند متحرک سازی یا انیمیشن اقدام کرده‌ایم.

همچنین، با سازمان‌هایی چون اورژانس و هلال احمر هماهنگی‌های لازم به عمل آمده است. سازمان انرژی اتمی طرح ایجاد بیمارستان هسته‌ای را در دست اقدام دارد تا بتوانیم مردم را برای مقابله با حوادث احتمالی آماده کنیم.

چرا مدیریت حوادث پرتوی و هسته‌ای در چارچوب پدافند غیر عامل پیگیری می‌شود؟

بالاخره حوادث هسته‌ای گاهی اوقات حوادث کوچک محلی و محدودند و در خود محیط سایت اتفاق می‌افتند در اینجا ما نیاز زیادی نداریم که سازمان‌های مختلف درگیر شوند. سازمان انرژی اتمی با امکانات و تجهیزاتی که دارد می‌تواند مسئله را مدیریت کند اما اگر حادثه‌ای خدای ناکرده اتفاق افتاد که شعاع آن وسیع باشد و پیامدهای آن سطح وسیع شهر یا کشور را در بر گرفت این دیگر از عهده سازمان انرژی اتمی خارج می‌شود و آنجا نیاز به یک سازمان حاکمیتی وجود دارد که بتواند تمامی سازمان‌های لشکری و کشوری مرتبط را هماهنگ کند و از امکانات و ظرفیت‌هایشان برای مهار بحران استفاده کند. در این جا قانون این وظیفه را به سازمان پدافند غیر عامل و قرارگاه پرتوی سپرده است.

بگذارید برای معرفی قرارگاه با طرح این سوال شروع کنیم در حالی که ما در ایران سازمان انرژی اتمی را داریم و بخش ایمنی هسته‌ای آن در زمینه پیشگیری از حوادث هسته‌ای فعال است، چه نیازی به قرارگاه پدافند پرتوی وجود داشته است.

سازمان انرژی اتمی و سازمان پدافند غیر عامل هر کدام جداگانه وظایفی برایشان تعریف شده است. قاعدتاً موضوع حوادث درونی تأسیسات هسته‌ای در شمار وظایف انرژی اتمی قرار دارد که طبق قوانین بین‌المللی

و داخلی کشورها سازمان انرژی اتمی هر کشور موظف است به هر حادثه‌ای که درون مراکز هسته‌ای رخ دهد، پاسخگو باشد؛ یعنی مسئول جمع‌آوری و کنترل و هدایت حوادث و بحران‌های محدود به مراکز هسته‌ای، خود سازمان است و سازمان انرژی اتمی موظف است پاسخ بدهد و بر این اساس این سازمان هم برای خودش تدابیر و تجهیزات و امکاناتی را فراهم کرده که این کار را انجام بدهد. اما اگر محدوده خطر و محدوده حادثه از چارچوب مرکز تأسیسات هسته‌ای خارج شد و به محیط اطراف رسید به خصوص اگر به محدوده جامعه برسد و آثار و پیامدهای حادثه در درون جامعه و اطرافش منتشر شود و اثراتی داشته باشد، آنجا دیگر وظیفه سازمان پدافند غیر عامل و قرارگاه پرتوی کشور است که در این

حوزه وارد شود و کنترل و مدیریت حادثه را بر عهده گیرد. بدیهی است که همکاری بقیه سازمان‌هایی که در کشور وجود دارند می‌تواند از ایجاد خطرات جلوگیری کند؛ البته ما وظیفه داریم از ابتدا پیشگیری کنیم بعد هم به دنبال رفع و دفع آثار و پیامدهایی که در نتیجه حادثه پیش آمده بر آییم. شایان ذکر است که سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هدایت واکنش در برابر حوادث هسته‌ای و پرتوی به عهده قرارگاه است ولی اجرائیات کار عملاً به دست سازمان‌ها و یگان‌هایی است که در کشور وجود دارند: مثل هلال احمر، اورژانس، بیمارستان‌ها و وزارتخانه‌های مختلفی که تحت یک مدیریت واحد به کنترل حوادثی می‌پردازند که اثرات آن در محیط شهری به وجود آمده است.

در مورد قرارگاه با سازمان انرژی اتمی توضیح بیشتری ارائه کنید.

همان‌گونه که گفتیم مسئول حوادث داخلی تأسیسات هسته‌ای متوجه سازمان انرژی اتمی است و حوادث بیرونی آن با سازمان پدافند و قرارگاه است. اما علاوه بر این تقسیم وظایف دو نکته مهم دیگر هم در مورد روابط این دو نهاد وجود دارد: اول این که سازمان انرژی اتمی یکی از نهادهای عضو قرارگاه پدافند پرتوی است و بنابراین در اغلب برنامه‌ریزی‌های پدافند در سطوح ملی و محلی با مشارکت دارد؛ و دوم این که چون اغلب تخصص علمی و فنی مسائل پرتوی و هسته‌ای در اختیار انرژی اتمی است، بنابراین طبیعی است که قرارگاه پدافند در حوزه این گونه مسائل با آن سازمان همکاری داشته باشد. ضمن این که برای هماهنگی بیشتر دو نهاد، افزون بر مرکز نظام ایمنی هسته‌ای، بخش پدافند غیر عامل هم در این سازمان

وجود دارد.

همانگونه می‌دانید ما در کشورمان سازمان مدیریت بحران هم داریم که وظیفه واکنش در برابر حوادث غیر منتظره بر عهده آن است، لطفاً از تباطو قرارگاه پدافند پرتوی سازمان پدافند غیر عامل را با سازمان مدیریت بحران کشور را توضیح دهید؟

سازمان مدیریت بحران برای اقدامات پیشگیرانه و مقابله با حوادث طبیعی مثل سیل زلزله و خشکسالی و ... به وجود آمده و وظیفه دارد چنین حوادثی را قبل و بعد از آن‌ها کنترل کند. اما حیطه کاری سازمان پدافند غیر عامل وسیع‌تر است. حتی از یک جنبه اگر این حوادث (حوادث طبیعی) موجب شود که تأسیسات

حساس آسیب ببینند و آثار مخربی بر آن‌ها وارد شود پدافند غیر عامل وظیفه دارد آن حوادث را کنترل کند. علاوه بر آن ما وظیفه داریم در مقابل تهدیدات نظامی و تروریستی که ممکن است کشورهای دیگر بر علیه ما داشته باشند ایفای وظیفه کنیم. یعنی وظیفه سازمان پدافند و قرارگاه پرتوی خیلی فراتر از حوادث طبیعی است. در آن موارد هم می‌توانیم از امکانات استفاده و به سازمان مدیریت کمک کنیم اما قطعاً اگر آکتوری آسیب ببیند و یا حوادث و تهدیداتی مثل حمله نظامی و تروریستی اتفاق بیفتد یا غفلت و خطای انسانی موجب بروز آن‌ها شود اینجا دیگر سازمان مدیریت بحران وارد عمل نمی‌شود بلکه اینجا وظیفه سازمان پدافند است که با همکاری سایر سازمان‌های کشوری و لشکری در صحنه حادثه را کنترل و از پیامدهای آن جلوگیری کند.

در حوزه پژوهش و بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها چه اقداماتی در قرارگاه صورت پذیرفته است؟

پدافند پرتوی و هسته‌ای از سال‌های قبل در کشورهای دیگر وجود داشته و همین چالش‌ها برای آن‌ها هم بوده است که در کنار استفاده‌هایی همچون تولید برق مسائل پزشکی صنعتی و استرلیزه کردن مواد غذایی که از اتم و تابش می‌شود خطراتی هم وجود دارد که یک سری احتیاطات را ضروری می‌سازد. در دنیا هم همین طور است در کشور ما هم همین موارد بوده است. ساخت تأسیسات در حد استاندارد بین‌الملل انجام پذیرفته است اما به هر حال هر دستگاهی که ساخته می‌شود خطرات خود را دارد ما به دنبال بومی سازی تحقیقات و ساخت تجهیزات مرتبط هستیم و این هیچ جا امکان ندارد جز با حور دانشگاه‌ها و مراکز علمی و در حال حاضر از نویسندگان و از دانشجویان که پایان‌نامه‌ها، مقالات و رساله‌هایشان به این حوزه مربوط می‌شود حمایت می‌کنیم.

مدیریت حوادث کوچک هسته‌ای بر عهده سازمان انرژی اتمی است اما اگر حادثه‌ای اتفاق افتاد که شعاع آن وسیع باشد و پیامدهای آن سطح شهر و یا کشور را در بر گیرد، طبق قانون سازمان پدافند غیر عامل و قرارگاه پرتوی وظیفه دارد تمامی سازمان‌های لشکری و کشوری مرتبط را هماهنگ کند و از امکانات و ظرفیت‌هایشان برای مهار بحران استفاده کند

ویژه نامه چشم بیدار

قرارگاه زیستی

سازمان پدافند غیر عامل کشور

بیوتروریسم؛ تهدید زیستی نو پدید و راهکارهای مقابله با آن

به اهمیت مبارزه با تهدیدات بیوتروریسم و جنگ‌های بیولوژیک، مطالعه حاضر به منظور آشنایی با بیوتروریسم به عنوان تهدیدی نوپدید بوده و هدف از نگارش این مقاله، یادآوری و کسب آگاهی‌های لازم در مورد وجود این گونه سلاح‌ها در برخی از کشورها و ارتقاء آگاهی‌های جامعه پزشکی و بهداشتی در خصوص نحوه برنامه‌ریزی، پیشگیری، مقاومت‌سازی نیروهای در معرض خطر در شرایط اضطراری می‌باشد و سعی در مشخص نمودن مهم‌ترین راهکارهای پدافند زیستی جهت مقابله با تهدیدات متصور در این زمینه می‌باشد. یافته‌های این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و تکیه بر داده‌های عینی - تاریخی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و فضای مجازی صورت پذیرفته است.

سجاد نجفی | توسعه علوم زیست‌شناسی، میکروبی‌شناسی، بیوتکنولوژی و مهندسی ژنتیک که سبب ابداع روش‌های نوین در کاربردهای صنعتی از میکروارگانیسم‌ها گردیده، ظهور تهدیدات تروریستی من جمله بیوتروریسم را به همراه داشته است. در عین حال شواهد تولید و توسعه سلاح‌های بیولوژیک و به کارگیری آن در تخاصمات نظامی، حوادث بیوتروریستی، آگرو تروریستی (ضد منابع نباتی)، و آکو تروریستی (ضد منابع اقتصادی) و همچنین خطر توسعه عوامل بیولوژیک نوین به عنوان تهدیدی زیست‌محیطی بر علیه امنیت بشری مطرح گردیده است. تهدیدات مدرن بیوتروریسم، نیاز مبرم به توسعه روش‌های سریع و دقیق جهت شناسایی عوامل بیولوژیک خطرناک را ضروری می‌سازد. با توجه

زیرساخت‌های کشور در مقابل تهدیدات زیستی آسیب‌پذیر است

چالش‌های موجود در حوزه پدافند زیستی

- ۱ نبود چشم‌انداز مناسب، اهداف و راهبردهای مشترک
- ۲ عدم وجود ادبیات و مفاهیم و درک مشترک از تهدیدات زیستی در بین دستگاه‌ها
- ۳ نبود تجربه کافی در زمینه پدافند زیستی
- ۴ نبود سامانه رصد، آشکار سازی و تشخیص تهدیدات زیستی
- ۵ نبود بانک‌ها و کلکسیون‌های تخصصی پدافند زیستی در کشور
- ۶ ضعف در زیرساخت‌های تخصصی و آزمایشگاهی پدافند زیستی کشور
- ۷ نبود نیروهای متخصص در این زمینه و آسیب‌پذیر بودن زیرساخت‌های مختلف کشور در برابر تهدیدات زیستی

منشأ تهدید زیستی

- ۱ طبیعی (حشرات، حیوانات، گیاهان تغییرات جوی)
- ۲ غیر طبیعی (دخالت انسان، عدم رعایت مسائل بهداشتی «به صورت غیر عمد»)
- ۳ عوامل بیولوژیک عمدی (بیوتروریسم، جنگ بیولوژیک، حمله میکروبی، استفاده از عوامل میکروبی و سمی متداول و نوین)

تهدیدات

قدرت آسیب‌رسانی عوامل زیستی نسبت به سایر تهدیدات بالاتر است. تهدیدات زیستی بسیار گسترده است و متأسفانه توان دشمن در این حوزه بالاست و ما باید تا آنجا که می‌توانیم در برابر این تهدیدات، خود را آماده کنیم.

حوزه‌های تهدیدات زیستی

- ۱ شامل انسان ۲ دام و طیور ۳ محیط زیست ۴ نباتات و گیاهان ۵ آب آشامیدنی ۶ صنایع غذایی می‌شود

ویژگی‌ها

جنگ زیستی به معنای به کارگیری سلاح‌های زیستی است و این جنگ ویژگی‌هایی دارد و اصولاً فاعل مجهول می‌ماند. در جنگ زیستی، هزینه حمله بسیار کم است و قابلیت فراگیری در بستر زیستی بسیار زیاد است.

ویژگی‌های جنگ زیستی

- ۱ قابلیت انتقال سریع
- ۲ گمنام بودن حمله کننده
- ۳ امکان تولید ساده سلاح
- ۴ ناتوانی در اثبات منشأ حمله

عوامل جنگ بیولوژیک

- ۱ وپروس‌ها
- ۲ باکتری‌ها
- ۳ سموم گیاهی
- ۴ انگل‌ها

چرخه اقدامات دفاع زیستی در کشور

- ۱ هشداردهی
- ۲ تصمیم‌گیری و عملیات
- ۳ تشخیص تهدید
- ۴ پایش تهدید
- ۵ مشخص نمودن منطقه تهدید
- ۶ بستن منطقه موردنظر
- ۷ رفع آلودگی
- ۸ درمان
- ۹ مصون‌سازی

اهداف تهدیدات زیستی در زمان صلح

- ۱ آسیب رساندن به زیرساخت‌های اقتصادی
- ۲ ایجاد ترس در جامعه و از بین بردن امنیت بهداشتی و غذایی
- ۳ آسیب رساندن به سلامت عمومی جامعه
- ۴ تحمیل هزینه‌های سنگین به کشور هدف

نمونه‌های جنگ‌های زیستی اخیر

- ۱ سارس بین چین و آمریکا
- ۲ آنفلوآنزای مرغی
- ۳ تهاجم مرغ تخم‌گذار در کشور
- ۴ استفاده از فسفر سفید در غزه که بدن انسان و اشیای سوزاند.

اغلب مسائل و مشکلات زیست‌محیطی دیگر به‌عنوان یک موضوع محلی و یا حتی ملی به‌شمار نمی‌آیند و با توجه به وابستگی متقابل و غیر قابل تفکیک محیط زیست با مباحث کلان انسانی از جمله اقتصاد، فرهنگ، توسعه، سیاست و به‌ویژه نوع خاص آن یعنی ژئوپلیتیک، در واقع هر مشکل زیست‌محیطی در هر اندازه و حتی محدود در داخل مرزهای قراردادی یک کشور مشکلی برای کل جهان و نوع بشر به‌شمار می‌آید. پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به نوعی باعث ایجاد تعاریف جدیدتر از موضوعات امنیتی در جهان و نگرانی‌های ناشی از دخالت انسان در محیط زیست و عواقب و مشکلات زیست‌محیطی مطرح باعث خلق تعاریف و نظریات جدیدتر در این حوزه گردیده و مخاطرات امنیتی ناشی از آن در جه بالایی از توجهات جهانی را به خود جلب نمود که در آن انسان مرجع امنیت شد. امروزه بسیاری از تهدیدات مطرح علیه جوامع بشری از مسائل زیست‌محیطی سرچشمه می‌گیرند. این تهدیدات هر چند ظاهری غیرامنیتی داشته و صرفاً تهدیداتی طبیعی جلوه می‌نمایند لیکن در عمل امنیت جامعه و در نتیجه امنیت ملی کشورهای محل وقوع را تحت تأثیر قرار داده و گاهی آثار و تبعات بسیار بیشتر و چشمگیرتری از جنگ‌ها را به همراه می‌آورند. یکی از تهدیدات زیست‌محیطی بحث بیوتروریسم و تأثیر آن بر امنیت ملی کشور است. تهدیدات بیولوژیک و بیوتروریسم از جمله تهدیدات مهم و بحث‌برانگیزی است به دلیل سابقه تاریخی کشتار عظیم عوامل عفونی و سمی جزو مهم‌ترین تهدیدات جامعه بشری است و سالانه شاهد شیوع انواع بیماری‌های عفونی جدید موسوم به نوپدید در جهان هستیم. از زمان روم باستان استفاده از بیوتروریسم شناخته شده است. به صورتی که حیواناتی که مرده و یا در اثر بیماری تلف شده بودند به منظور گسترش بیماری و ضربه زدن به طرف مقابل روی دیوار خانه فرد مورد نظر و یا در آب آشامیدنی آن‌ها انداخته می‌شد. حیاتی‌ترین منبع یک کشور منابع انسانی آن است و حفظ سلامت جسم و روح انسان‌های یک جامعه از مهم‌ترین راهبردهای هر کشوری است و بیشترین سرمایه گذاری‌ها برای ارتقاء سلامت انسان‌ها و کاهش درد و آلام ناشی از بیماری‌های طبیعی و یا آسیب‌های ناشی از سوانح و بلایای طبیعی و یا مصنوعی مانند جنگ و تهاجم با تسلیحات متعارف و یا نامتعارف است. بیوتروریسم در جنگ‌ها در دهه‌های آخر قرن بیستم همگی برای از بین بردن نیروی انسانی و یا تضعیف آن بوده است. باروشن شدن ابعاد جدید بیوتروریسم این پدیده اخیراً در سطح وسیعی در محافل پزشکی، بهداشتی، سیاست‌گذاری‌های بلند مدت دفاعی و سطوح امنیت ملی کشورها مطرح گردیده است. سلاح‌های بیولوژیک به راحتی و با هزینه کم تولید می‌شوند، ضمناً تشخیص آن‌ها مشکل بوده و امکان حفاظت مؤثر علیه آن‌ها وجود ندارد و اگر در مناطق شهری مورد استفاده قرار گیرند تلفات بسیار زیادی به بار می‌آورد از این رو مقابله با آن‌ها نیازمند یک بسیج همگانی بوده و کلیه سازمان‌های مربوطه (نظامی و غیر نظامی) ایدآمدگی لازم جهت مقابله با حوادث ناشی از آن‌ها را داشته باشند. امروزه سلاح‌های بیولوژیک، شیمیایی و هسته‌ای که

به‌عنوان سلاح‌های کشتار جمعی مورد توجه قرار گرفته‌اند. به یک تهدید عمومی تبدیل شده و ممکن است علاوه بر نظامیان، سلامت و زندگی شهروندان بی‌دفاع را نیز در معرض تهدید جدی قرار دهد. که در این میان سلاح‌های بیولوژیک دارای ویژگی‌های منحصر به فردی می‌باشند. هر عملیات بیوتورویسمی به راحتی می‌تواند به طور برق‌آسا به بحران ملی تبدیل شود. بنابراین در دفاع بیوتورویسم باید آماده رویارویی با یک بحران باشیم. مقابله با بحران‌ها از عهده یک یا دو سازمان معین خارج است. اگر چه سازمان‌های پزشکی و نهادهای نظامی - انتظامی ستون اصلی دفاع بیوتورویسم را تشکیل می‌دهند ولی جهت مهار این امر مهم نیاز به همکاری وسیع‌تری می‌باشد.

برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بیوتورویسم سبب بوجود آمدن واژه‌های جدیدی نظیر دفاع زیستی شده است. در پدافند زیستی ارزش‌های قابل بحثی وجود دارد که مهم‌ترین این ارزش‌ها صیانت از سرمایه انسانی است.

پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی و به شیوه اسنادی به بررسی چالش‌های امنیتی اجتماعی بیوتورویسم به‌عنوان یک تهدید زیست‌محیطی و راهکارهای مقابله و کاهش اثرات آن پرداخته و نتایج تحقیق نشان دهنده میزان اثر و عمق فاجعه یک اقدام بیوتورویسمی در کلیه ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی در صورت عدم برنامه‌ریزی و آمادگی حکومت و جامعه قبل از انجام یک اقدام بیوتورویسمی در کشور می‌باشد.

امنیت زیست‌محیطی

محیط زیست عبارت است از آنچه زندگی انسان، حیوان، جانوران، گیاهان و جمادات را در بر گرفته است؛ نظیر آب، خاک، هوا، نور و سایر مظاهر و نمودهای طبیعت که هر گونه تغییر و ناهمگونی در آن‌ها زندگی، حیات و رشد را تحت تأثیر مثبت و یا منفی قرار می‌دهد. بحث محیط زیست و مسائل زیست‌محیطی.

ارتباط مستقیمی با حیات و زندگی جمعی انسان دارد؛ زیرا هر نوع عارضه و اثر منفی بر محیط زیست، اثر زیان‌بار بر حیات انسانی دارد. بدون شک، محیط زیست با جستارهای توسعه و امنیت واحدهای سیاسی نسبت مستقیم داشته است به گونه‌ای که هر گونه اختلال در کارکرد عناصر سازنده زیست بوم‌ها و زیست‌کره و زیست‌مدنیت بشر را تهدید می‌کند.

پدیده‌های زیست‌محیطی (Disasters) بر طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی حوادث غیر مترقبه ناگهانی هستند. از چنان شدتی برخوردارند که کمک‌رسانی خارجی را طلب می‌کنند و براساس تعریفی دیگر هر حادثه‌ای که با آسیب و تخریب خود باعث ایجاد نیاز مازاد بر ظرفیت پاسخ یک جامعه گردد حادثه غیر مترقبه خوانده می‌شود. حوادث غیر مترقبه در یک تقسیم‌بندی کلی به حوادث طبیعی مانند: زلزله، سیل، طوفان و... و حوادث تکنولوژیک یا بشر ساخت مانند: حملات نظامی، حملات بیوتورویسمی، نشت مواد رادیواکتیو و... تقسیم می‌شود. مسائل زیست‌محیطی

تبعات و آثاری بلند مدت و مداوم بر بخش‌های مختلف جوامع بشری داشته و به تبع این تأثیرگذاری مباحث امنیتی و امنیت ملی را نیز متأثر می‌سازد. آثار و تبعات تحولات زیست‌محیطی در هیچ مرز فیزیکی نیز توقف نکرده و به روند گسترش خود ادامه خواهند داد. ویژگی مهم مسائل زیست‌محیطی محدود نشدن آن‌ها از سوی دو عنصر زمان و مکان است. در حالی که جنگ‌ها به‌عنوان مهم‌ترین حوادثی که امنیت جوامع بشری را به مخاطره می‌اندازند، تنها چند سال به طول می‌کشند و جنگ سرد که بیشترین تأثیرات امنیتی را بر کشورهای جهان تحمیل نمود، تنها نزدیک به نیم قرن به طول انجامید و یا حوادث و وقایع اجتماعی، اقتصادی و... مدت کوتاهی در اوج تأثیرگذاری بر جوامع بشری بوده و پس از مدتی به حالت تعادل باز می‌گردند، تغییرات اقلیمی موجب ایجاد جهانی بی‌ثبات می‌شوند که گاه قرن‌ها به طول خواهند کشید.

با توجه به قدرت تفکر و تعقل انسان، چنین انتظار می‌رفت که بشر هر روز بیش از گذشته به قدرتی تبدیل شود که بتواند معیارهای ارزشمند محیط زیست را حفاظت و بهبود بخشد اما بالعکس به نظر می‌رسد انسان به‌طور روزافزون به نیرویی مقتدر تبدیل می‌شود که مایه ایجاد آشفتنگی در بستر حیات خود و قطع ریشه‌های هستی‌اش می‌گردد. امنیت زیست‌محیطی اصطلاحی است که توسط دانشمندان و عملگرایان برای اثبات پیوستگی میان شرایط زیست‌محیطی و تهدیدات امنیتی به کار می‌رود.

در نگرش زیست‌محیطی، تهدید از تعارض منافع و اقدامات دولت‌ها و متعاقباً بروز خشونت ریشه نمی‌گیرد، بلکه از اقدامات افراد یا گروه‌هایی نشأت می‌گیرد که در پاسخ به تحولات زیست‌محیطی زیان‌بار، شرایطی را به وجود می‌آورند که یا به بروز خشونت می‌انجامد یا مشروعیت و وحدت دولت را از بین می‌برد. تحولات سیاسی و استراتژیک پس از پایان دوران جنگ سرد باعث تغییر شدید محیط امنیتی جهان شده است.

خطرهایی که سالم‌زیستن را تهدید می‌کند مربوط به همه موجودات زنده به خصوص انسان‌ها می‌شود و هیچ‌کسی نمی‌تواند نسبت به آن بی‌توجه باشد. هر نوع عارضه و اثر منفی بر محیط زیست، اثرات زیان‌بار بر حیات انسانی دارد، و در این میان اثر پدیده جنگ بر محیط زیست، از هر عامل دیگر زیان‌بارتر و نابودکننده‌تر است. حفظ محیط زیست و فراهم آوردن بستری سالم و آرام برای بشر، لزوم ارائه برنامه‌ها و طرح‌های بسیاری از سوی دولت‌ها، سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد را موجب شده است. هر چند برخی از دولت‌ها تمایل زیادی به حفظ محیط زیست دارند، اما وجود برخی منافع باعث شده است که همین دولت‌ها دست به فعالیت‌هایی بزنند که حفظ و بقای محیط زیست را به خطر می‌اندازد.

بیوتورویسم (تورویسم زیستی)

استفاده از عوامل زنده بیماری‌زا مانند باکتری‌ها و

ویروس‌های بیماری‌زا برای از بین بردن و ناتوان کردن افراد به‌عنوان تهدیدی در تاریخ به ویژه در قرون گذشته علیه انسان‌ها مطرح بوده است و متأسفانه به رغم منع قانونی استفاده از میکروارگانیسم‌ها برای اهداف غیر انسانی بر حسب قطعنامه‌های مصوب سازمان ملل متحد امروزه ابعاد تازه‌ای به خود گرفته است. به علاوه استفاده از عوامل بیولوژیک به منظور ایجاد بیماری در مردم و نیروهای نظامی طرف مقابل نیز یکی از مؤثرترین ابزار جنگی از قرن‌ها قبل از میلاد مسیح متداول بوده است. سه تا شش سال قبل از میلاد مسیح، عوامل بیولوژیک در جنگ و عملیات بیوتورویسمی وجود داشته است. برای مثال چهار قرن قبل از میلاد مسیح مخالفین دولت روم به منظور ایجاد رعب و وحشت، چشمه‌های آب منتهی به شهر را با لاشه‌های دام‌های تلف‌شده از بیماری آلوده کردند. بعداً خود رومی‌ها در درگیری با دشمن بر که‌های آب مورد استفاده آن‌ها را آلوده به جانوران سمی و حیوانات مرده نمودند. در قرن چهاردهم میلادی، تاتارها اجساد طاعونی را با منجنیق به داخل قلعه دشمن پرتاب می‌کردند که این امر باعث ایجاد تلفاتی در ساکنین قلعه و سرانجام جبهه مقابل می‌گردید. در جنگ جهانی اول و دوم نیز موارد متعددی از استفاده سلاح‌های بیولوژیک توسط کشورهای درگیر بر علیه یکدیگر گزارش شده است.

هر چند تسلیحات بیوتورویسمی از قدیم‌الایام نیز وجود داشته و در خصوصت‌های شخصی، قومی، قبیله‌ای، سیاسی عقیدتی و نظامی به کار می‌رفته است ولی در حال حاضر با پیشرفت تکنولوژی، شیوه‌های تولید انباشت و کاربرد آن‌ها تغییر یافته و بر اساس اطلاعات موجود، بسیاری از کشورها دست به تولید و انباشت آن زده و برخی از کشورها نظیر انگلستان، ژاپن، آلمان و... طی جنگ جهانی دوم و بعد از آن به‌عنوان سلاح‌های کشتار جمعی این گونه تسلیحات را مورد استفاده قرار داده‌اند. جنگ‌افزار یا سلاح بیولوژیک وسیله‌ای است که به منظور انتشار عمدی ارگانیسم‌های مولد بیماری یا فراورده‌های آن‌ها به کار می‌رود. جنگ بیولوژیک عبارت است از استفاده از عوامل بیولوژیک، اعم از باکتری‌ها، ویروس‌ها، گیاهان و فراورده‌های آن‌ها به منظور اهداف خصمانه.

واژه «بیوتورویسم» را هم به معنی ارباب و هم به مفهوم جنگ بیولوژیک، به کار می‌بریم، چرا که از نقطه نظر کاربردی بیوتورویسم عبارت است از سوء استفاده از عوامل میکروبی یا فراورده‌های آن‌ها یا به عبارت جامع‌تر استفاده از عوامل بیولوژیک به منظور ارباب یا هلاکت انسان‌ها و نابودی دام‌ها یا گیاهان. همان‌گونه که در تاریخ آمده است افکار و اعمال بیوتورویسمی در قدیم‌الایام نیز مطرح بوده و در حال حاضر نیز مطرح است با این تفاوت که تکنولوژی تولید، انباشت و انتشار سلاح‌های بیولوژیک تحت تأثیر پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیک و متناسب با آن تکامل یافته است.

بیوتورویسم تا سال‌های قبل به وسیله شیوه‌های آشکار و تا حدی سنتی به وقوع می‌پیوسته است. اقدامات بیوتورویسمی در جنگ‌ها در دهه‌های آخر قرن بیستم همگی برای از بین بردن نیروی انسانی و یا تضعیف آن بوده است. بر همین اساس تعریفی که از بیوتورویسم ارائه

می شود نیز بر پایه همین امور قرار داده شده است. تعریف عمومی بیوتورویسم ارباب و ترسانند مردم یک کشور با استفاده و حشیانه از عوامل بیولوژیک می باشد، نگاه جدید به پدیده بیوتورویسم از محدوده عملیات های تروریستی و نظامی خارج شده و هر نوع عمل برنامه ریزی شده ای را که به طور مستقیم یا غیر مستقیم سلامتی فردی و بهداشت عمومی شهروندان یک جامعه را در دراز مدت یا کوتاه مدت از طریق تهدید امنیت جسمی، غذایی و زیست محیطی آن جامعه به خطر بیندازد؛ نوعی بیوتورویسم می داند. تولد بیوتکنولوژی نوین و همچنین تحولات سیاسی و نظامی سبب توجه کشورهای مختلف به حوزه جنگ نوین و به خصوص توسعه عوامل جدید و روش های نوین تهاجم بر علیه اهداف زیر بنایی جهت آسیب رسانی شده است. در این بین عوامل بیولوژیک به دلیل ویژگی های خاص خود بیش از پیش مورد توجه کشورهای توسعه یافته قرار گرفته است. پس از ماجرای ۱۱ سپتامبر و پخش پاکت های سیاه زخم در آمریکاموضوع تهدیدات بیولوژیک بطور جدی در راهبردهای نظامی وارد گردیده است. رژیم صهیونیستی برنامه گسترده توسعه سلاح های نامتعارف و به خصوص سلاح های شیمیایی، بیولوژیک و هسته ای و رادیولوژیک خود را توسعه داده و بر اساس گزارشات موثق در حال تهیه انواع عوامل شیمیایی و بیولوژیک نوین جهت مقاصد نظامی و ترور شخصیت هاست.

بیوتورویسم که به عنوان حوادث بشر ساخت موضوع پژوهش پیش رو می باشد دارای آثار بلایای زیر است:

- ۱ آلودگی منابع آب آشامیدنی
- ۲ افزایش ناقلین
- ۳ آلودگی مواد غذایی
- ۴ اجساد انسانی
- ۵ ایجاد وقفه در سیستم دفع زباله، فاضلاب و انباشته شدن آن ها در محیط زیست
- ۶ لاشه های حیوانی.

تولید مواد بیولوژیک نسبتاً ارزان بوده به طوری که به عنوان بمب اتمی فقرا نامیده می شود. تولید، استفاده و انتشار یک سلاح بیولوژیک بسیار ارزان تر از بمب اتم بوده و کمتر احساسات جهانیان را بر می انگیزد و البته استفاده از این سلاح ها تا حدودی برای تروریست ها بی خطر می باشد. معمولاً مشاهده پاتوژن ها و مقابله بر علیه آن ها مشکل است. به عنوان مثال در صورت انتشار عامل اسهال در آب یک منطقه تا دوره کمون سپری شود و علائم بیماری ظاهر شود چند روز طول می کشد که فرصت مناسبی برای تروریست هاست تا به اهداف خود برسند. انتقال عوامل هم از کشوری به کشور دیگر به وسیله مسافران معمولی آسان به نظر می رسد.

آگرو تروریسم

به طور کلی هر عاملی که باعث تخریب اکوسیستم ها، کاهش تولید محصولات گیاهی و دامی، آلوده شدن محصولات آن ها، باعث پخش و شیوع عوامل بیماری زا توسط گیاهان و احشام و محصولات آن ها بشود امنیت زنجیره غذایی جامعه را به خطر انداخته و نوعی اقدام آگرو تروریستی طبقه بندی می شود.

هدف اصلی بیوتورویسم کشاورزی به خطر انداختن امنیت زنجیره غذایی کشور می باشد. موضوع امنیت زنجیره غذایی بسیار گسترده است و شامل سلامت انسان، گیاهان و مزارع، احشام و طیور و... می باشد. بیوتورویسم کشاورزی که خود جزئی از آگرو تروریسم می باشد، شامل استفاده از بیماری های حیوانی و گیاهی به منظور ایجاد آسیب و تخریب وسیع در بخش کشاورزی است که آسیب های اقتصادی، خطرات انسانی و حتی ایجاد هراس در انسانها را به دنبال خواهد داشت. آگرو تروریسم باعث ضرر های اقتصادی به افراد، تجارت و دولت می شود. در زنجیره پیوسته مزروع تا تولید غذا ضرر های اقتصادی در نقطه ای که زنجیره تأمین مواد شکسته شده است جمع خواهد شد. یکی از تهدیدات مهم در بحث آگرو تروریسم، تنوع زیستی یا Biodiversity است. این رشته در حال حاضر یکی از امنیتی ترین رشته های زیست شناسی در جهان محسوب می شود و شاهد آن این است که پذیرش دانشجو در این رشته از کشورهای جهان سوم به ویژه ایران به هیچ وجه صورت نمی گیرد. این در حالی است که بیشترین بودجه ها در زیست شناسی به این بخش اختصاص داده شده است. در واقع گوناگونی درون و بین موجودات زنده یک منطقه را تنوع زیستی آن منطقه می دانند، تنوع زیستی بالا یعنی ژن های متنوع بالا که این باعث افزایش تولید، افزایش کیفیت محصول و افزایش مقاومت در برابر آفت ها می شود. این تنوع زیستی در طول زمان های بسیار طولانی شکل گرفته است و هر گونه دستکاری انسان در آن باعث تغییر و تخریب چرخه های زیست در موجودات یک اکوسیستم می شود که این اثرات جبران ناپذیری به دنبال خواهد داشت. برای نمونه می توان به شالیزار های شمال کشور اشاره نمود که با وارد کردن سرخس آزال توسط محقق داخلی از ژاپن نابودی شالیزارها و تبدیل آن ها به مرداب را سبب شده است. سرخس آزال در ژاپن باعث عدم نیاز مندی برنج به کود نیترات می شود و بسازده تولید را چند برابر می کند، اما در آنجا حشره ای وجود دارد که با خوردن سرخس باعث کنترل جمعیت آن می شود. عدم توانایی برای جلوگیری از رشد این سرخس در مزارع شمال و در حقیقت متفاوت بودن زیست بوم آن منطقه با منطقه شمال و عدم توجه به تنوع زیستی هر منطقه باعث شده است تولید داخل به شدت تحت تأثیر قرار بگیرد. در بعضی از کشورهای در حال توسعه که غذای اصلی مردم را محصول کشاورزی نظیر برنج تشکیل می دهد ممکن است با ایده های تروریستی، به آسیب بیولوژیک غلات و از بین بردن آن ها بپردازند و مسبب قحطی، سوء تغذیه، کاهش ایمنی و عفونت های مکرر گردند. در کشوری مانند ایران مزارع گندم و برنج به عنوان اساس تغذیه مردم می تواند مورد حملات بیوتورویستی قرار گیرد.

مدیریت بحران

بحران یک حادثه، واقعه و یا جریانی است که اتفاق می افتد و سیستم را از کار کرد منظم خودش باز می دارد. یعنی حرکت منظم سازمان، مجموعه، شهر و... را طوری از کار می اندازد یا فلج می کند و یا باعث تأخیر در روند اجرای فعالیت ها، مأموریت ها و اهداف سیستم می شود، امروزه

مدیریت بحران یک بخش اساسی از مدیریت استراتژیک است بهتر بین استراتژی آن است که مانع از رشد یک بحران بالقوه شده و آن را به طور ریشه ای مهار کنند. بحران ها، رویدادهای ناگهانی هستند که وضع اجتماعی عادی را شدیداً مختل نموده، موجب نیاز به به کار گیری اقدامات غیر معمولی برای انطباق با اختلال شده و امکانات اجتماعی ارزشمندی را در معرض خطر قرار می دهند. بحران ها موجب تلفات انسانی، خسارات مادی و اختلال اجتماعی می شوند.

فرایند پیش بینی و پیشگیری از وقوع بحران، برخورد و مداخله در بحران و سالم سازی بعد از وقوع بحران را مدیریت بحران گویند. علمی کاربردی است که به وسیله مشاهده سیستماتیک بحران ها و تجزیه و تحلیل آن ها در جستجوی یافتن ابزار است که به وسیله آن ها بتوان از بروز بحران ها، پیشگیری نمود و یا در صورت بروز بحران، برای کاهش اثرات آن، امداد رسانی سریع و بهبودی اوضاع اقدام نمود. مدیریت بحران را باید در شرایط غیر بحرانی تمرین کنیم تا نقاط ضعف و قوت آن شناسایی و رفع گردند. یک اقدام بیوتورویستی به راحتی می تواند به طور برق آسا به بحران ملی تبدیل شود.

مدیران بحران نیاز به مهارت های فراوانی دارند که برخی از آن ها عبارتند از:

- ۱ شناخت گسترده از کلیه مخاطرات طبیعی و تکنولوژیک
- ۲ شناخت از «سیستم های جامع مدیریت آسیب پذیری»
- ۳ شناخت از «ارزبایی آسیب پذیری در برابر بحران»
- ۴ آمادگی، پاسخ و بازسازی
- ۵ مهارت ارتباط گیری
- ۶ مهارت سازماندهی
- ۷ مهارت مدیریت و برنامه ریزی استراتژیک
- ۸ مهارت مدیریت سیاسی
- ۹ مهارت مدیریت منافع انسانی.

امروزه عمده ترین منافع ضعف مدیریت بحران عدم هماهنگی و همکاری سازمان ها، کمبود ضوابط و مقررات جامع و مانع و پراکندگی و ناکافی بودن قوانین و مقررات موجود، محدودیت منابع مالی است، اما خوشبختانه نقاط قوت بسیاری نیز وجود دارد که خود شامل تجارب مفید در مدیریت بحران و روحیه تعاون و نوع دوستی در جامعه و مشارکت خوب و ارزشمند مردم و سازمان های NGO همچون جمعیت هلال احمر است که می توان با مرتفع نمودن نقاط ضعف و توجه بیشتر به نقاط قوت راه را برای عملکرد هر چه بهتر و قوی تر در امر مدیریت بحران هموار نمود. باید تهدیدها و فرصت ها را به خوبی شناخت و خود را برای مقابله با تهدیدها و استفاده از فرصت ها آماده ساخت. به طور کلی بحران دارای خصوصیات زیر است:

- ۱ بروز بحران به صورت ناگهانی و ضربتی اتفاق می افتد. یعنی زمان وقوع بحران طولانی مدت نیست.
- ۲ در بحران، نیروی مخالف اساس و محوریت حرکت را تحت تأثیر قرار می دهد و نه شاخ و برگ های حرکت را.
- ۳ غیر قابل پیش بینی بودن بحران در طرح مدیریت بحران، نقش اساسی دارد. شاید بتوان گفت که بحران قسمت اعظم انرژی و برانگیز خود را به واسطه غیر قابل پیش بینی بودن خود کسب می کند. البته این به این معنی

اخیر موجب بروز نگرانی‌های بسیار زیادی گردیده است. به دلیل پیچیدگی وقوع عملیات بیوتورویستی، مصیبت بزرگی رخ خواهد داد. به عبارت دیگر در حالی که عوامل جنگ بیولوژیک معمولاً غیر قابل کشف هستند، حمل و نقل آن‌ها بسیار آسان است و مقابله با آن‌ها مستلزم و صرف هزینه‌های هنگفت و تلفات زیاد می‌باشد و در صورت اجرای حملات بیوتورویستی در یک کشور، مهار بحران ناشی از آن برای هر حکومتی مشکل و پرهزینه خواهد بود. حمله بیولوژیک (بیوتورویسم) علیه افراد یک جامعه می‌تواند باعث ایجاد مرگ، بیماری، ضعف و بروز ترس و وحشت در جامعه و در نتیجه ایجاد از هم گسیختگی اجتماعی گردد. ایجاد هرج و مرج و از دست دادن اعتماد افراد جامعه نسبت به مسئولین و در نهایت از بین بردن توان مقاومت کشور و در نتیجه شکست کامل کشور هدف یا کمترین هزینه را در بر می‌گیرد. در این شرایط دولت و جامعه که از قبل سازماندهی شده و آموزش کافی دیده‌اند باید وارد عمل شده و اوضاع را تحت کنترل خود قرار دهند. قطعاً مقابله با این گونه حملات، تنها با استحکام مرزها رخ نمی‌دهد بلکه باید برای مقابله با رخداد چنین حادثه‌ای به طور کامل برنامه‌ریزی نمود و آن را سازماندهی کرد. کشورهای جهان در آینده با پدیده جدید بیوتورویسم مواجهند و به دلیل پیچیدگی وقوع عملیات بیوتورویستی، مصیبت بزرگی رخ خواهد داد. لذا آنچه که برای تجزیه و تحلیل یک عملیات بیوتورویستی ضروری است، داشتن اطلاعات کافی است. در سالیان اخیر با پیشرفت‌های قابل توجهی که در مهندسی ژنتیک و بیوتکنولوژی به وجود آمده این خطر و تهدیدها چندین برابر گشته و لذا در مورد جرم‌های مهندسی هم باید فکری کرد. در سالیان اخیر عوامل بیماری‌زای مهندسی شده خطری جدی برای مواد غذایی استراتژیک مثل گندم، جو، برنج و... می‌باشد. لازم است بر این موضوع تأکید شود که هدف از تاریخچه جنگ‌های بیولوژیک گفتن داستانی مهیج از سلاح‌هایی که بسیار مخوف و وحشتناکند نیست. به عبارت دیگر هدف این است که با تکیه بر شواهد تاریخی، بیان کنیم که موضوع، امری حساس و قابل پیشگیری توسط سیاستمداران استراتژی‌های نظامی، دانشمندان خصوصاً متخصصین علوم زیستی و اخلاق‌دانان و حقوق‌دانان و فلاسفه می‌باشد. به اعتقاد رئیس سازمان پدافند غیرعامل کشور دکتر جلالی از جمله ویژگی‌های جنگ زیستی این است که فاعل مجهول است و ویژگی دوم آنکه تمام حوزه‌های زیست‌محیطی را در برمی‌گیرد، انتقال این نوع تهدید سریع است، تجهیزات محور است، تولید سلاح در این نوع جنگ ساده است، در اثبات منشأ مهاجم با مشکلات اساسی حقوقی مواجه هستیم و آخرین ویژگی وجود بستر مشترک انسان و دام است که می‌تواند حوزه ما را تحت تأثیر قرار دهد. اقدامات پیشگیرانه در این نوع تهدید از نظر دکتر جلالی این است که باید در پدافند زیستی چرخه‌ای تولید کرد که در آن از پایش شروع شده و به مرحله تشخیص رسیده و سپس باید منشأ تهدید را پیدا کرده به مرحله هشداردهی در سیستم دست پیدا کرد، در ادامه تصمیم‌گیری برای عملیات می‌باشد سپس محدودسازی و ایزوله کردن و رفع

در موقع بحران، شهروندان منتظر راهنمایی دولت هستند. اگر عامل بحران ناآشنا بوده یا اگر پیامدهای بحران بسیار گسترده باشند. سطح انتظار شهروندان برای حفاظت و مساعدت بیشتر است.

تجزیه و تحلیل

هنگام بروز یک حادثه بیوتورویستی جامعه دچار بحران، ترس و آشفتگی خواهد شد. در این هنگام حکومت و جامعه که از قبل سازماندهی شده و آموزش کافی دیده‌اند باید وارد عمل شده و اوضاع را تحت کنترل خود قرار دهند. بدیهی است که نیروهای نظامی، تنها جمعیت در معرض خطر برای حملات بیولوژیک نیستند بلکه اقشار مختلف در معرض خطر بوده و دفاع در مقابل اثرات ناتوان کننده بالقوه یک حمله، نیازمند کسب آگاهی نسبت به اصول اساسی همه‌گیرشناسی عوامل مورد استفاده در جنگ بیولوژیک هستند. پدافند غیرعامل به‌عنوان یکی از کاراترین و مؤثرترین روش‌های پیشگیرانه باید ضمن رصد تهدیدات پیش رو به خصوص تهدیدات زیستی (بیوتورویسم) زیرساخت‌ها و توانمندی مقابله با این تهدیدات را در کشور چنان افزایش دهد که آسیب پذیری نسبت به تهدیدات متصور تا حد امکان کاهش یابد. افکار و اعمال بیوتورویستی همواره در اقوام و افراد متجاوز و افکار تلافی‌جویانه در افراد، ارتش‌ها و دولت‌های مورد تهدید از هزاران سال قبل وجود داشته است. در مجموع اغلب کشورهای صنعتی جهان و در رأس آن‌ها روسیه امریکا، انگلستان، فرانسه، ژاپن و کانادا انواع سلاح‌های بیولوژیک را تولید و بعضاً مورد استفاده قرار داده اند. تولید سلاح‌های بیولوژیک مؤثرتر و هدفمندتر در قرن

نیست که نمی‌توان وقوع بحران را از قبل پیش بینی کرد بلکه عموماً مکان، زمان و شدت وقوع بحران ناشناخته است.

۴ در هنگام وقوع بحران روند طبیعی زندگی مختل می‌شود.

۵ بحران اثرات بسیار ناگوار اقتصادی، اجتماعی، جانی و روانی را در پی دارد.

۶ اثرات مخرب بر تشکیلات اجتماعی مانند از بین رفتن و یا خسارت دیدن سیستم‌های دولتی، زیرساخت‌ها، تأسیسات ساختمان‌ها، مخابرات و سرویس‌های ضروری.

۷ گسترش فرآیندهای نیازهای مردمی مانند سرپناه، غذا، پوشاک، کمک‌های اولیه، و درمانی و روانی.

توجه به زمان یک جزء حیاتی جهت تشخیص به موقع و نظارت و مراقبت بر بیماری‌های عفونی است. شناسایی و تشخیص بیماری‌های عفونی بنا بر دو دلیل مهم هستند: ۱ به ارائه‌دهندگان اجازه می‌دهد در زمان

پیشگیری کننده مؤثر را در زمان مناسب تجویز کنند. ۲ فرصت انتقال عوامل بیماری‌زا را به حداقل برسانند.

باتوجه نتایج مطالعات مبتنی بر تجربیات در مدیریت بحران به خصوص بحران‌های ساخت دست بشر (man made) اهمیت و جایگاه ویژه مدیریت پیشگیری و آمادگی برای بحران‌های بیوتورویستی آشکارتر و اهمیت آن نمایان می‌شود.

از مهم‌ترین مزایا و در واقع مشکلات تهدیدات زیستی آن است که بسیار دشوار می‌توان به وجود نوع تهدید پی برد زیرا مشخص نیست دشمن از چه عاملی استفاده خواهد کرد؟ عوامل نوین و دستکاری شده و پاسخ سایر سؤالات هم واجد همین ابهامات است.

نتیجه گیری

در اولویت قرار گرفتن حوزه‌های زیستی مشترک انسان و دام، فعال سازی و تقویت استان‌های پرخطر، ساماندهی و سازماندهی شبکه‌ای آزمایشگاه‌ها، فرهنگسازی و آموزش، ارتقاء آمادگی‌های پدافند زیستی، تدوین و عملیاتی سازی سند پدافند زیستی، ایجاد بانک اطلاعاتی، حمایت از صنعت پدافند زیستی در دولت و بخش خصوصی و ساماندهی سامانه رصد، پایش، کنترل تهدید زیستی در مقیاس زیستی و انسانی از جمله مهم‌ترین و اثربخش‌ترین اقدامات تدافعی در این زمینه می‌باشد.

برنامه‌های مقابله با بیوتروریسم باید قبل از وقوع بیوتروریسم شروع شوند و چنانچه برای شروع مقابله منتظر شروع تهدید باشیم باید بدانیم که با کمال تأسف کاری از پیش نخواهیم برد.

مشخص‌ترین برنامه برای مقابله با حملات بیوتروریسمی طراحی سیستم‌های مراقبت انواع بیماری‌ها و راه‌اندازی سامانه الکترونیکی اطلاع‌رسانی سریع، دقیق و هوشیار است.

کشف سریع و به‌موقع حمله بیولوژیک و بیوتروریسم و کیفیت آگاهی از وقوع آن‌ها اهمیت بحرانی داشته و در مقابله با این حوادث نقش حیاتی دارد. رکن مهم کنترل بیوتروریسم و پیشگیری از آن جلب همکاری هوشمندانه مردم می‌باشد و این مهم بدون آموزش‌های مؤثر و مفید امکان پذیر نمی‌باشد. آموزش مؤثر و مفید به نوبه‌ی خود نیازمند برنامه‌ریزی صحیح است. آموزش‌های عمومی و توجیه مردم نسبت به سلامتی بدن و باور آن‌ها نسبت به دستورالعمل‌های بهداشتی (فردی و عمومی)، نقش مهم و تعیین کننده‌ای در پیشگیری دارند.

در انتها لازم است کنوانسیون جنگ‌های بیولوژیک شرایطی را مهیا کند که کشورها و همین‌طور گروه‌های تروریستی نتوانند این عوامل را در جنگ و نیز به صورت مخفیانه و عملیات خرابکارانه استفاده نمایند. این امر جز با همکاری صادقانه همه کشورها عملی نمی‌باشد.

امروزه بسیاری از تهدیدات مطرح علیه جوامع بشری از مسائل زیست‌محیطی سرچشمه می‌گیرند، این تهدیدات هر چند ظاهری غیرامنیتی داشته و صرفاً تهدیداتی طبیعی جلوه می‌نمایند لیکن در عمل امنیت جامعه و در نتیجه امنیت ملی کشورهای محل وقوع را تحت تأثیر قرار داده و گاهی آثار و تبعات بسیار بیشتر و چشمگیرتری از جنگ‌ها را به همراه می‌آورند.

یکی از تهدیدات زیست‌محیطی بحث بیوتروریسم و تأثیر آن بر امنیت ملی کشور است. تهدیدات سلاح‌های کشتار جمعی به خصوص عوامل شیمیایی، بیولوژیک و هسته‌ای به‌عنوان تهدیدی در عرصه جنگ ناهم‌تراز تهدیدی جدی و قابل تأمل است. اگر نمی‌خواهیم غافلگیر شویم باید لحظه به لحظه آگاه باشیم که توسعه دهندگان

این سلاح‌ها در دنیا چه می‌کنند، بر چه برنامه‌ها و پروژه‌هایی متمرکزند، چه ایده‌ها و نقشه‌هایی برای آینده در سر دارند و چه استراتژی‌هایی را در این زمینه اندیشیده‌اند.

حملاتی که با استفاده از عوامل بیولوژیک انجام می‌گیرد به احتمال زیاد دارای اثرات فوری نیست و تأثیر آن متعاقب دوره کمون ارگانسیم ظاهر می‌شود. بنابراین توجه به زمان یک جزء بحرانی جهت تشخیص به‌موقع و نظارت و مراقبت بر بیماری‌های عفونی است.

تروریسم در قرن بیست و یکم رویکردهای نوین و بسیار گوناگونی به خود گرفته است. بنابراین پرداختن به بیوتروریسم نوین نه تنها اتلاف وقت نبوده بلکه به‌طور جدی می‌تواند به حوزه‌های اقتصاد، سیاست، صنعت، بهداشت و فرهنگ کشور کمک نماید و توانمندی کشور را در این حوزه‌ها چند برابر و آسیب‌ها را خنثی نماید. در پدافند زیستی ارزش‌های قابل بحثی وجود دارد که مهم‌ترین آن صیانت از سرمایه انسانی می‌باشد. دومین سیاست این سرمایه که وضع موجود در راستای سند تعیین شده ساماندهی شود. از جمله دیگر سیاست‌های اجرایی تأکید بر خودکفایی تشخیص،

آلودگی، درمان و کنترل و در انتها چرخه مصون سازی انجام می‌گیرد و این چرخه دوباره ادامه خواهد یافت در این چرخه طیف وسیعی از اقدامات انجام می‌گیرد تا بتواند از سرمایه‌های ملی زیستی کشور حفاظت و مراقبت کند. دکتر جلالی ضمن تأکید بر جدی بودن تهدید زیستی و اینکه این تهدید در کشورهای مختلف تبدیل به یک مولفه قدرت شده است و باید توجه ویژه‌ای به این امر نمود تا آسیب پذیری کشور به حداقل برسد، در مواجهه با این نوع تهدید با چند چالش مواجه هستیم؛ اولین چالش این است که در کی از ادبیات تهدید زیستی وجود ندارد همچنین درک مشترکی در دستگاه‌های اجرایی از آن موجود نیست که باید ایجاد شود، چالش دوم نبود چشم انداز، اهداف و راهبردهای مشترک است از جمله چالش‌های قابل بحث دیگر می‌توان به عدم تجارب کافی در زمینه پدافند زیستی، نبود سامانه رصد، پایش و آشکار سازی و تشخیص خودکفا، تهدید، ضعف فرهنگ سازی، ضعف در نیرو از نظر تخصصی سازی، وابستگی دانش، نبود بانک اطلاعاتی تخصصی و آسیب پذیر بودن زیرساخت‌های مهم کشور اشاره کرد لذا این چالش‌ها ما را بر آن می‌دارد که سیستم قوی و یکپارچه بومی در برابر تهدیدات زیستی داشته باشیم که در واقع در سند راهبردی زیستی باید دنبال آن باشیم که تمام دستگاه‌های دولتی درگیر در این مسئله را به یک هدف مشترک و یک چارچوب خاص رسانده تا بتوانند راه خود را به‌درستی پیدا کنند.

بیوتروریسم یک بحران محسوب می‌شود که کیفیت سدمات حاصله از آن اگر چه در شرایط مختلف، نتایج متفاوتی خواهد داشت ولی این واقعیت بر هیچ کس پوشیده نیست که عوارض زیان‌بار حوادث بیوتروریستی، تمامی ابعاد یک جامعه از قبیل بعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، درمانی و بهداشتی، نظامی و امنیتی را به شدت تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. لازم است ضمن تقبیح بیوتروریسم و محکوم کردن تولید، انباشت و سوءاستفاده از سلاح‌های بیولوژیک و سایر سلاح‌های کشتار جمعی که در فرهنگ و مکتب ما نمی‌گنجد، با هدف دفاع بیولوژیک، با این گونه سلاح‌ها، نحوه خنثی سازی آن‌ها و راه‌های پیشگیری و درمان بیماری‌ها و کنترل همه‌گیری‌های احتمالی آمادگی لازم را داشته باشیم.

به اعتقاد رئیس سازمان پدافند غیرعامل کشور شبکه پایش، اساسی‌ترین ویژگی پدافند غیرعامل زیستی است که کشور باید در مقابله با تهدیدات خارجی داشته باشد که شامل رصد و پایش، مدیریت صحیح، کنترل تهدیدات، هشدار، پایش، دانش بومی، هوشمندانه بودن و خودانکایی است. همچنین در کشور نیازمند یک نظام جامع اطلاعاتی هستیم که اطلاعات تخصصی را در هر حوزه‌ای داشته باشد و تشخیص و درمان در کشور خودمان انجام بگیرد. مراحل برنامه دفاع در مقابل بیوتروریسم شامل مرحله قبل از بحران، حین بحران و پس از بحران می‌باشد. در این برنامه محورهای عمده‌ای همچون آموزش، اطلاع‌رسانی و طب اورژانس، آزمایشگاه‌های تشخیص طبی، پیشگیری و بالاخره تحقیقات باید مد نظر قرار گیرند.

ویژه نامه چشم‌بیدار

قرارگاه کالبدی

سازمان پتروذخیره‌عامل کشور

پدافند کالبدی چیست؟

پدافند کالبدی

مجموعه اقدامات مهندسی مستقیم و غیر مستقیم مؤثر بر طرح‌های عمرانی کشور که منجر به کاهش آسیب‌پذیری، ارتقای پایداری ملی و تداوم خدمات ضروری زیرساخت‌های موجود و آتی الاحداث می‌گردد.

مأموریت‌ها

◀ بهره‌مندی از ظرفیت‌های قانونی در تعمیم اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات، فنی و مهندسی بومی پدافند غیرعامل در ذات برنامه‌ها و طرح‌های کالبدی و زیرساختی کشور

◀ تهیه الگوهای طرح پدافند غیرعامل بومی شده، جهت طرح‌های کالبدی و زیرساختی کشور مبتنی بر حداکثر مصونیت، ایمنی، پایداری، بهینه، چندمنظوره و هم‌افزا

◀ تربیت، آموزش، بکارگیری، ارزشیابی، ارتقاء منابع انسانی کالبدی (فنی و مهندسی) اعم از شرکت‌ها و مؤسسات مهندسی مشاور و پیمانکار در حوزه پدافند غیرعامل با ویژگی‌های فنی و مهندسی مرتبط در چارچوب نظام آموزشی و پژوهشی سازمان

◀ نهادینه‌سازی نظام فنی و اجرایی پدافند غیرعامل مبتنی بر ویژگی‌های فنی و مهندسی به‌منظور راهبری، هدایت، مدیریت، کنترل، نظارت و ارزیابی طرح‌های کالبدی پیشرفت و توسعه کشور

◀ مصون‌سازی، پایداری و ایمنی زیرساخت‌ها و کالبد کشور در مقابل تهدیدات دشمن متخاصم

◀ پاس‌خگو بودن به انواع تهدیدات دشمن ساز فنی و مهندسی

توانمندسازی و ارزیابی ظرفیت‌های فنی بومی پدافند غیرعامل در حوزه‌های نیروی انسانی شامل فناوری‌ها، آیین‌نامه‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات مهندسی مشاور و ...

◀ مدیریت تهیه الگوهای پدافند غیرعاملی طرح‌های توسعه‌ای و کالبدی کشور

◀ به‌روزرسانی و روزآمدسازی نظامات فنی و علمی بر اساس آهنگ تغییر تهدیدات

◀ فرهنگ‌سازی، آموزش و تربیت سرمایه‌های انسانی در حوزه پدافند کالبدی (فنی و مهندسی) اهداف کلان

◀ تولید و مدیریت دانش پدافند کالبدی (فنی و مهندسی) مبتنی برپایش، به‌روزرسانی، ارتقا، بهره‌برداری، آموزش، انتشار و مستندسازی حاصل از نتایج تحقیقات و پژوهش‌ها و بازخوردی علمی پروژه‌های اجرا شده

◀ تهیه، تدوین و نهادینه‌سازی نظامات کالبدی (فنی و مهندسی) بومی در سطوح راهبردی، تاکتیکی، تکنیکی شامل: استانداردها، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های مربوط به ابعاد فنی و مهندسی برنامه‌ها، طرح‌ها، مطالعات و طراحی‌ها، ساخت و تجهیز طرح‌های کالبدی پیشرفت و توسعه کشور و مراکز حیاتی، حساس و مهم کشور

◀ تولید و مدیریت دانش مهندسی پدافند غیرعامل مبتنی بر نتایج اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل و تحقیقات و پژوهش‌های فنی

◀ نهادینه‌سازی نظام فنی و اجرایی پدافند غیرعامل شامل:

◀ تولید اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل

◀ استانداردسازی و بومی‌سازی اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل

◀ تعمیم اصول، ضوابط و استانداردهای فنی و مهندسی پدافند غیرعامل در ذات قوانین و مقررات و نظامات فنی کشور، برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ای و کالبدی کشور

◀ تعامل با دستگاه‌های اجرایی، سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط به‌منظور نهادینه‌سازی اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل در حوزه استانداردهای فنی و مهندسی، برنامه‌ها و طرح‌های توسعه کشور

◀ راهبری، هدایت، مدیریت، کنترل، نظارت و ارزیابی فنی پدافند غیرعاملی طرح‌ها به‌منظور حصول اطمینان از رعایت اصول پدافند غیرعامل

◀ تولید، توسعه، ارتقاء، راهبری، کنترل،

تهدیدات کالبدی

هر نشانه، پیشامد یا اتفاقی که با استفاده از عوامل تهدید سخت، نیمه سخت و نرم، منجر به آسیب‌رسانی به زیرساخت‌های کالبدی کشور می‌شود.

آسیب‌پذیری کالبدی

هر نوع نقطه ضعف در تحلیل، طراحی، اجرا، پیاده‌سازی یا عملکرد فرآیندی یک زیرساخت کالبدی در حوزه مأموریتی خود که می‌تواند توسط دشمن بهره‌برداری گردد.

بیکره کشور (کالبد)

عبارت است از کالبد، زیرساخت‌ها، شریان‌های ارتباطی، خطوط انتقال انرژی و ارتباطاتی (مخابراتی)، مراکز حیاتی، حساس و مهم کشور.

گفت و گو با مهندس صدر الله پور برات معاون هماهنگ کننده قرارگاه پدافند کالبدی

زیر ساخت کشور را مصون کرده ایم

زیرساخت‌های کشور و شرکت‌ها و ظرفیت‌های مهندسی و عوامل اجرایی در برابر تهدیدات قرار داشته و دشمن با نفوذ از راه‌های مختلف، آسیب‌پذیری زیرساخت‌های کالبدی کشور را پیش و در معرض تهدید قرار داده و با توجه به جنگ‌های اخیر منطقه‌ای که یکی از اقدامات اصلی آنها از بین بردن زیرساخت‌ها قرار دادند و خسارات زیادی بر کشورهای منطقه مانند سوریه و یمن وارد نموده‌اند سازمان پدافند غیرعامل کشور قرارگاه پدافند کالبدی را تشکیل داده تا اقدامات اجرایی و عملیاتی متناسب با تهدیدات را در دستگاه‌های اجرایی ساماندهی و پیش نماید.

خوشبختانه در سال گذشته، با درایت ریاست محترم سازمان پدافند غیرعامل کشور با تدوین مأموریت‌ها و وظایف قرارگاه پدافند کالبدی، ساختار و سازمان مناسبی برای انجام این امر مهم مقام رهبری (مدظله‌العالی) برای مصون‌سازی کل پیکره کشور راه‌اندازی گردید.

در خدمت جنابعالی هستیم اگر سوالاتی مطرح نمایید در حد محفوظات توضیحاتی ارائه نمایم.

❏ کلیاتی از قرارگاه پدافند کالبدی،

مأموریت‌ها و اقداماتی را که انجام داده توضیح دهید؟

قرارگاه پدافند کالبدی به‌عنوان یکی از قرارگاه‌های بنیادین سازمان، مأموریت سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، راهبری، نظارت، کنترل و ارزیابی تخصصی و فنی پدافند غیرعامل در اجرای طرح‌های زیرساختی و سرمایه‌ای و زیرساختی کالبدی در دستگاه‌های اجرایی

مهندس نصرالله پور برات معاون هماهنگ کننده قرارگاه پدافند کالبدی سازمان پدافند غیرعامل است. وظیفه این قرارگاه آن است که زیرساخت‌های کشور مانند ساختمان‌ها، پل‌ها، سدها، جاده‌ها و... را به روش‌های مهندسی در مقابل تهدیدات نظامی مصون‌سازی کند. حوزه پدافند کالبدی هم بسیار مهم و هم بسیار تخصصی است و عملادر مرز میان دانش‌های دفاعی و مهندسی قرار دارد. مهندس پور برات که خود جزو سابقون دفاع مقدس است به گرمی ما را پذیرفت و شرح داد که چگونه سازمان پدافند غیرعامل در قرارگاه پدافند کالبدی شرایطی ایجاد کرده است که دشمن هرگز نتواند زیرساخت‌های حیاتی کشور را با هیچ نوعی از حمله نظامی دچار آسیب جدی کند.

برنامه‌های مصون‌سازی و پایداری زیرساخت‌های کالبدی در دستگاه‌های اجرایی کشور، سازمان علاوه بر قرارگاه‌های سایبری، زیستی، شیمیایی و... که در سنوات گذشته ساماندهی و ثمرات خوبی را برای کشور داشتند، اقدام به راه‌اندازی قرارگاه پدافند کالبدی نمود.

تهدیدات فنی و مهندسی و کالبدی کشور از پیچیدگی و تنوع زیادی برخوردار می‌باشند و بخش عظیمی از

❏ توضیحاتی در ارتباط با تشکیل قرارگاه پدافند کالبدی و فعالیت‌های انجام شده تاکنون ارائه فرمایید و این قرارگاه را به طور اجمالی معرفی نمایید.

در اجرای تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و به‌منظور پیش‌تهدیدات خصوصاً تهدیدات فنی و مهندسی و کالبدی کشور و برنامه‌ریزی جهت اجرای

کشور می‌باشد.

انجام مطالعات پدافند غیر عامل علاوه بر مطالعات توجیهی، فنی، اقتصادی و زیست محیطی طرح‌های عمرانی و زیرساختی که از طریق شرکت‌های مهندسی مشاور و طراح فنی و مهندسی و مجریان طرح‌های عمرانی و زیرساختی در دستگاه‌های اجرایی کشور به انجام می‌رسد می‌تواند اقدامات موثری در ذات طرح به نحوی ایجاد گردد که ضریب آسیب‌ناپذیری و مصون بودن آن افزایش یافته و انجام اقدامات پدافند غیر عاملی، مصون‌سازی و پایداری با ضریب بالایی را ایجاد می‌نماید. قرارگاه پدافند کالبدی برای انجام این مهم، مرکز مطالعات فنی و مهندسی پایداری ملی را جهت تولید علم و دانش فنی و مهندسی پدافند غیر عامل و همچنین تدوین و آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، الزامات ضوابط و مقررات پدافند غیر عامل در موضوعات فنی و مهندسی و همچنین کنترل مطالعات مفهومی و پایه طرح‌های عمرانی و سرمایه‌های کشور را نموده که انشاءالله با تعامل خوب مرکز با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و پژوهشی و دستگاه‌های اجرایی، اقدامات موثری به انجام خواهد رسید.

قرارگاه پدافند کالبدی در زمینه زیرساخت‌های شهری و تبیین الگوی اسلامی شهرسازی چه اقداماتی انجام داده است؟

قرارگاه پدافند کالبدی پایش طرح‌های توسعه‌ای و زیرساختی کشور را در قالب چهار کمیته راهبری طرح‌های زیربنایی، عمرانی، استانی و شهری ساماندهی و برنامه‌ریزی نموده است. در کمیته راهبری طرح‌های شهری، برنامه‌ریزی، راهبری، نظارت، کنترل و ارزیابی تخصصی برنامه‌های فنی و مهندسی پدافند غیر عامل طرح‌های شهری و کلانشهرهای فنی و مهندسی پدافند غیر عامل گردیده و راهبری و اعمال ملاحظات فنی و مهندسی پدافند کالبدی در طرح‌های شهری و کلانشهری کشور از جمله اقدامات مهم کمیته فوق می‌باشد.

از جمله اقدامات دیگر کمیته راهبری طرح‌های شهری، برنامه‌ریزی، راهبری، نظارت، کنترل و ارزیابی تخصصی انجام اقدامات پدافند غیر عامل، اجرای الگوهای پدافند غیر عاملی، اعمال اصول، الزامات و ملاحظات پدافند غیر عامل در حوزه طرح‌های شهری و کلانشهرها می‌باشد. ارزیابی و کنترل جهت حصول اطمینان از کاهش ریسک طرح‌های شهری و کلان شهرها در برابر تهدیدات، کنترل و نظارت بر لحاظ شدن اصل هزینه/فایده در فازهای مختلف مطالعاتی و اجرایی طرح‌های شهری و کلانشهری، راهبری و نظارت جهت تهیه الگوهای طرح پدافند غیر عامل (تیپ) قابل تعمیم در طرح‌های شهری و کلانشهری، از جمله اقداماتی است که برای کمیته فوق پیش‌بینی گردیده است.

راهبری و هدایت جهت اعمال اصول، الزامات و ملاحظات پدافند غیر عامل در طرح‌های توسعه شهری، طرح‌های تفصیلی، طرح‌های جامع شهری، حمل‌ونقل شهری، طرح تخلیه جمعیت و اسکان اضطراری در شرایط بحران از جمله وظایف و برنامه‌های کمیته فوق در قرارگاه می‌باشد که با انجام موارد فوق اقدامات

مناسبی در مصون‌سازی و پایداری و تاب‌آوری شهرها و کلانشهرها در برابر تهدیدات ایجاد می‌گردد. انجام همه موارد فوق با الگو گرفتن از معیارهای اسلامی برای یک شهر در برنامه‌های پژوهشی و تحقیقاتی مرکز مطالعات پایداری ملی قرار داشته و تدوین الزامات و ملاحظات پدافند غیر عامل متناسب با تهدیدات متنوع کشور و الگوهای بومی و اسلامی قرار دارد.

در خصوص تعاریف و مفاهیم اصطلاحات در کالبد کشور توضیحاتی مختصر ارائه گردد

باتوجه به تعاریف مصوب و کاربردی در مجموعه سازمان قرارگاه، تعاریف برخی اصطلاحات که بیشتر در پدافند کالبدی مورد استفاده قرار می‌گیرد می‌توان موارد ذیل را بیان نمود:

- پدافند غیر عامل؛ مجموعه اقدام‌های غیر مسلحانه‌ای که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدها و اقدام‌های نظامی دشمن می‌شود.

- پدافند کالبدی؛ مجموعه اقدامات مهندسی مستقیم و غیرمستقیم مؤثر بر طرح‌های عمرانی کشور که منجر به کاهش آسیب پذیری، ارتقاء پایداری ملی و تداوم خدمات ضروری زیرساخت‌های موجود و آتی الاحداث می‌گردد.

- پیگیره کشور (کالبد)، عبارت است از کالبد، زیرساخت‌ها، شریان‌های ارتباطی، خطوط انتقال انرژی و ارتباطاتی (مخابراتی)، مراکز حیاتی، حساس و مهم کشور

- تهدیدات کالبدی، هر نشانه، پیشامد یا اتفاقی که با استفاده از عوامل تهدید سخت، نیمه سخت و نرم از طریق دشمن، منجر به آسیب‌رسانی و یا اختلال در زیرساخت‌های کالبدی کشور گردد تهدیدات کالبدی گویند.

- آسیب پذیری کالبدی، هر نوع نقطه ضعف در تحلیل، طراحی، اجرا، پیاده‌سازی یا عملکرد فرآیندی یک زیرساخت کالبدی در حوزه مأموریتی خود که می‌تواند توسط دشمن بهره‌برداری گردد.

- تهدیدات، تهدیدات عموماً به دو بخش عمده تقسیم می‌گردند. تهدیدات طبیعی (طوفان، زلزله، سرما و گرمای حاد، صاعقه، سیل و آب‌گرفتگی، برف سنگین، گرد و غبار شدید و...) و تهدیدات غیر طبیعی (با نگاه غیر عمد و غیر خصمانه) (آتش‌سوزی، انفجار، آلودگی NBC، آلودگی صنعتی، شیمیایی پرتوی و...) که در اثر سهل‌انگاری، حوادث صنعتی و... ایجاد می‌گردد و تهدیدات غیر طبیعی (با نگاه عمدی و خصمانه) مانند؛ حملات نظامی و تروریستی سخت و نیمه سخت، شیمیایی، پرتوی، سایبری، اقتصادی، فرهنگی، تروریستی و امنیتی که از طریق دشمن ایجاد می‌گردد.

در خصوص طرح‌های جامع پدافند غیر عامل توضیحاتی ارائه کنید.

باتوجه به تنوع و پیچیدگی تهدیدات، سازمان پدافند غیر عامل کشور اقدام به تدوین طرح‌های راهبردی و

جامع پدافند غیر عامل برای استان‌ها، کلانشهرها و تخصص‌های مختلف را نموده است.

در طرح‌های جامع پدافند غیر عامل استان‌ها و کلان‌شهرها، راهبردهای کلی، تهدیدات، آسیب‌پذیری‌ها و راهکارهای مصون‌نمودن زیرساخت‌ها و دارایی مشخص و در اختیار مدیران و مسئولین ذیربط قرار می‌گیرد. با راهبردهای فوق‌نقشه توسعه و پایداری استان و کلانشهرها تدوین می‌گردد.

در طرح‌های جامع پدافند غیر عامل تخصصی، راهبردهای کلی هر حوزه (سلامت، انرژی، آب، برق، سوخت، کشاورزی، حمل و نقل و...)، تهدیدات هر حوزه، آسیب‌پذیری‌ها و راهکارهای مصون‌نمودن زیرساخت‌ها و دارایی‌های هر حوزه مشخص و در اختیار مدیران و مسئولین وزارتخانه‌های ذیربط قرار می‌گیرد. با راهبردها و تدوین طرح‌های جامع فوق‌نقشه توسعه و پایداری کشور در حوزه‌های مختلف تدوین می‌گردد.

منظور تان از مطالعات پدافند غیر عامل طرح‌ها چیست؟ توضیحات بیشتری ارائه کنید.

برای انجام هر طرح و پروژه عمرانی و توسعه‌ای، طرح‌های صنعتی و غیر صنعتی، پژوهشی و تحقیقاتی، مطالعات اولیه‌ای در خصوص کلیات موضوع، پیدایش و تعریف موضوع، اهداف و ایده تشکیل و اجرای آن، توجیهات فنی، اجرایی، مالی و اقتصادی، فرآیند تأمین اعتبار و دوره بازگشت سرمایه و همچنین اثرات زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی از آن به عمل می‌آید.

در قوانین بالادستی و همچنین برنامه‌های مختلف پنج‌ساله دولت در احکامات موضوع انجام مطالعات فوق خصوصاً مطالعات پدافند غیر عامل مورد تأکید قرار گرفته و در سنوات اخیر قانون اجرای مطالعات پدافند غیر عامل به صورت دائمی از طریق مجلس محترم

شورای اسلامی مصوب گردیده است.

در مطالعات عمومی علاوه بر توجیهات فنی، اقتصادی و زیست محیطی اثرات بارها و تهدیدات طبیعی (بارهای زنده، مرده، سیل، زلزله، برف و...) مد نظر بوده و مهندسی مشاور با رعایت الزامات پیش‌بینی شده در نظام فنی و اجرایی کشور اقدام به مطالعات و طراحی می‌نمایند و انجام مطالعات پدافند غیر عامل طرح‌ها و پروژه‌ها نیز همزمان مورد تأکید قرار گرفته است.

مطالعات پدافند غیر عامل طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی، سرمایه‌ای و زیرساختی کشور علاوه بر سایر مطالعات فنی، اقتصادی و زیست محیطی بوده و اهمیت آن شاید به حتم از مطالعات عمومی بیشتر است. یک زیرساخت پایدار و مصون برای ارائه خدمات و اهداف پیش‌بینی شده در شرایط عادی و ایمن بودن در برابر تهدیدات طبیعی، باید در برابر تهدیدات غیر طبیعی نیز مقاوم و پایدار بوده و در شرایط غیر عادی نیز ایفای خدمات نماید. شرح خدمات مطالعات پدافند غیر عامل طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی، سرمایه‌ای و زیرساختی کشور علاوه بر شرح خدمات فنی، اقتصادی و زیست محیطی بوده و

هدف قرارگاه پدافند کالبدی مصون‌سازی زیرساخت‌های کشور در مقابل تهدیدات نظامی با اقدامات عمدتاً مهندسی است

مطالعات لازم را در برابر تهدیدات به عمل می‌آورد. در مطالعات پدافند غیرعامل به موضوعاتی مانند شناخت تهدیدات، دسته‌بندی و مشخص کردن تهدیدات مینا، بررسی اثرات تهدیدات بر روی کلیات طرح، بررسی اثرات تهدید بر اجزای تشکیل دهنده طرح، بررسی اثرگذاری طرح بر سایر زیرساخت‌های خدمات‌رسان و خدمات گیر، تعیین نقاط آسیب‌پذیر و ارایه راهکارهای مصون سازی را به‌انجام می‌رساند. با توجه به تنوع و پیچیدگی تهدیدات و تخصصی بودن انجام مطالعات پدافند غیرعامل و پیش‌بینی نگریدین شرح خدمات فوق در نظام فنی و اجرایی کشور، سازمان پدافند غیرعامل کشور اقدام به تدوین نظام فنی و اجرایی پدافند غیرعامل و همچنین ساماندهی تعدادی از شرکت‌های (ظرفیت‌های) مهندسین مشاور و ارایه آموزش‌های پدافند غیرعامل مورد نیاز در تخصص‌های مختلف اقدام نموده است.

در خصوص ظرفیت‌های مهندسین مشاور پدافند غیرعامل توضیحاتی ارایه کنید.

شرکت‌های مهندسین مشاور پدافند غیرعامل از میان شرکت‌های مهندسین مشاور دارای صلاحیت فنی از سازمان برنامه و بودجه کشور که تمایل به انجام مطالعات پدافند غیرعامل طرح‌ها و پروژه‌های زیرساختی و سرمایه‌ای کشور دارند با شرکت در دوره‌های آموزشی پدافند غیرعامل و کسب تجربیات و تخصص‌های لازم انتخاب می‌گردند. حسب تدابیر سردار ریاست محترم سازمان پدافند غیرعامل کشور، شرکت‌های مهندسین مشاور پدافند غیرعامل استانی یا تخصص‌های؛

معماری، شهرسازی و سازه برای اجرای مطالعات پدافند غیرعامل طرح‌ها و پروژه‌های استانی و شهری و همچنین شرکت‌های مهندسین مشاور پدافند غیرعامل تخصصی در حوزه‌های؛ نفت، نیرو، سلامت، فاول، زیستی، شیمیایی و... برای اجرای مطالعات پدافند غیرعامل طرح‌ها و پروژه‌های ملی در دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط پیش‌بینی گردیده که از میان شرکت‌های مهندسین مشاور دارای صلاحیت فنی از سازمان برنامه و بودجه کشور و فراوانی کار در حوزه مربوطه را دارند با شرکت در دوره‌های آموزشی پدافند غیرعامل و کسب تجربیات و تخصص‌های لازم انتخاب می‌گردند.

شرکت‌های مهندسین مشاور فوق که تمایل به اخذ صلاحیت پدافند غیرعامل از سازمان دارند با مراجعه به ادارات پدافند غیرعامل استانداری‌ها و یا وزارتخانه‌های ذی‌ربط اقدام به تشکیل پرونده و انجام مراحل دریافت مجوز صلاحیت مطالعات پدافند غیرعامل از سازمان پدافند غیرعامل کشور اقدام نمایند.

آقای مهندس در خصوص تولید دانش بومی و پژوهش‌های فنی و مهندسی پدافند غیرعامل

که اشاره فرمودید توضیحات بیشتری ارایه فرمایید.

تولید دانش مهندسی پدافند غیرعامل مبتنی بر نتایج حاصل از تحقیقات و پژوهش‌های فنی و بازخورد‌های علمی و پروژه‌های اجرا شده، مدیریت دانش مهندسی پدافند غیرعامل شامل؛ پیش، به‌روزرسانی، ارتقاء بهره‌برداری، آموزش، انتشار و مستند سازی، تهیه و تدوین اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی بومی پدافند غیرعامل و نهادینه‌سازی استانداردها، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های فنی پدافند غیرعامل در سطوح (راهبردی، عملیاتی و تکنیکی) مبتنی بر ویژگی‌های فنی در زیرساخت‌های مهم کشور می‌باشد

با این علم و دانشی که از غرب و دشمنان به ما راث رسیده و ما از آن استفاده می‌نماییم و آنها از نوع طراحی و ساخت و سازهای ما و آسیب‌پذیری‌های آنها مطلع هستند امید زیادی نمی‌توان به مصون‌سازی قابل اطمینان در کشور داشت و به تعبیر مقام‌عظمای ولایت ما باید به مسیله مصون‌سازی و پدافند غیرعامل، با نگاه علمی نگاه کنیم. مسیله را از سطح و ظاهر نبینیم. ریشه‌های مسیله را پیدا کنی مسازو کارهای علمی آن را کشف کنیم. ببینیم چه کار باید کرد. ماباید به فکر شیوه‌های جدید باشیم. راهش در دانشگاه‌ها و تحقیق است.

قرارگاه پدافند کالبدی (فنی) در راستای افزایش ضریب پدافندی کشور برای فرهنگ سازی و آگاهی بخشی به آحاد مردم و مسئولان در حوزه فنی چه اقداماتی انجام داده است؟

در ساختار ستاد قرارگاه پدافند کالبدی، اداره کلی با عنوان اداره کل آموزش و فرهنگ سازی پدافند غیرعامل برای راهبری و انجام برنامه‌های آموزش و فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل پیش‌بینی گردیده است. سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی راهبردی آموزش و فرهنگ‌سازی کاربردی و فناورانه حوزه کالبدی و صنعتی پدافند غیرعامل سیاست‌گذاری در جهت ایجاد نظام آموزش و فرهنگ‌سازی حوزه فنی و مهندسی و کالبدی، آموزش و ترویج ضوابط و الزامات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل، استفاده از تولیدات بومی حوزه فنی و مهندسی در زیرساخت‌های کالبدی کشور و تعامل با سازمان نظام مهندسی کشور جهت آموزش مهندسین دارای پروانه اشتغال از جمله برنامه‌های فرهنگ‌سازی و آگاهی بخشی به آحاد مردم و مسئولان در حوزه فنی و مهندسی می‌باشد.

فرهنگ‌سازی مجربان طرح‌های فنی و مهندسی جهت احصاء دانش مهندسی پدافند غیرعامل از نتایج اجرای طرح‌های زیرساختی، انجام تحقیقات و پژوهش‌های فنی و مهندسی در جهت آموزش، تربیت و ارتقاء سرمایه‌های انسانی کارآمد در حوزه‌های فنی و مهندسی پدافند

غیرعامل و بهره‌گیری در طرح‌ها و پروژه‌های بخش خصوصی علاوه بر دستگاه‌های اجرایی ملی از جمله برنامه‌های اداره کل می‌باشد. برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی تخصصی فنی و مهندسی پدافند غیرعامل، برگزاری همایش‌ها و نشست‌های تخصصی فنی و مهندسی پدافند غیرعامل و تولید نشریات، بروشورها، جزوات، ویژه‌نامه، فصلنامه و... از جمله اقدامات پیش‌بینی شده برای این اداره کل می‌باشد.

زیرساخت‌های کالبدی کشور در عرصه فراملی با چه تهدیداتی روبه‌رو بوده و قرارگاه چه اقداماتی را به‌انجام رسانده است؟

اهمیت تهدیدات بنا به تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) که می‌فرمایند ما و شماها، جوانان، دانشجویان، اساتید، نخبگان و خواص، مسیولین و همه مردم باید بدانند که دشمن از چه راهی وارد می‌شود، باید پیش‌بینی کنیم و محاسبه راه‌های جدید دشمن را بکنیم، اقدامات مقابله و دفع تهدید و یا کاهش اثر و بی‌اثر کردن آن را برنامه‌ریزی و اجرایی نماییم. همه اینها از اقدامات پدافند غیرعاملی است.

حضرت آقا می‌فرمایند ما بارها گفته‌ام که دشمن رانتوان حقیر و بیچاره شمرد. بهترین راه برای عقب‌نشاندن دشمن، اظهار آمادگی است. آن ملتی که آمادگی خود را، حضور خود را، عزم راسخ خود را، در همه میدان‌ها به نمایش می‌گذارد، دشمن را از نفوذ در خود و غلبه بر خود مایوس می‌کند. از بین بردن زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم کشور از انگیزه‌های مهم و اهداف اصلی دشمن می‌باشد. با توجه به برتری بهره‌برداری اطلاعاتی دشمن از دستاوردهای فنی و مهندسی کشور مثل شرکت‌های مهندسین مشاوره فنی و مهندسی داخلی و خارجی، رشد تهدیدات آشکار و پنهان، سخت و نیمه سخت، فناورانه، نوظهور، هوشمند، دقیق، متعارف و غیرمتعارف و تلاش در جهت ارتقاء توان تولید تهدیدات فناورانه پایه نوظهور، هوشمند و دقیق بر کالبد زیرساخت کشور و برتری دشمن در سامانه‌های شناسایی، مراقبت و کنترل از راه دور و دسترسی به حوزه‌های حیطة بندی شده و اشراف اطلاعاتی نسبی بر طرح‌ها و تاسیسات حوزه فنی و مهندسی از جمله اقدامات خصمانه و تهدیدآور می‌باشند.

شناخت مناسب دشمن از ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌های زیرساختی فنی و مهندسی و آثار عملکردی آن بر جامعه، شناخت دشمن از وابستگی دانش و فناوری برخی از حوزه‌های فنی و مهندسی به خارج از کشور، تحریم منابع علمی، فناوری‌های نوین، تجهیزات و ماشین‌آلات فنی و مهندسی مورد نیاز کشور، برتری توانمندی‌های علمی و فناورانه دشمن بر حوزه‌های فنی و مهندسی و رشد سریع ماهیت، پیچیدگی و تنوع تهدیدات بر حوزه فنی و مهندسی همه اینها از جمله اقدامات تهدیدآور دشمنان برای کشور ما می‌باشند.

حضور نظامی دشمنان در جغرافیای پیرامونی کشور و امکان هم‌افزایی تهدیدات داخلی و خارجی برای آسیب‌رسانی به زیرساخت‌های فنی و مهندسی، رشد

و مهندسی در حوزه پدافند غیرعامل و بومی سازی دانش خارجی و تدوین استانداردها، آیین نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و توصیه‌ها و انتشار، آموزش بهره‌برداران نظامات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل از جمله اقدامات راهبردی قرارگاه می‌باشد.

توسعه و تقویت ساختار و سازمان‌های مورد نیاز فنی و مهندسی در حوزه پدافند غیرعامل، نهادینه سازی رعایت پدافند غیرعامل در ذات ابعاد فنی و مهندسی‌ریالبرنامه‌ها، طرح‌ها، مطالعه و اجرای پروژه‌های زیرساختی و توسعه‌های کشور و کنترل، نظارت، ارزیابی در مراحل اجرای آنها به منظور حصول اطمینان از رعایت اصول و الزامات فنی و مهندسی بخش از سیاست‌ها و برنامه‌های راهبردی قرارگاه می‌باشد. راهبری فنی و مهندسی پدافند غیرعامل برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ای، تهیه و تولید الگوهای بومی پدافند غیرعامل، هم‌افزایی ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و پتانسیل‌های کشور در حوزه فنی و مهندسی در سطوح مختلف و رعایت مهندسی ارزش و اصل هزینه‌افزایی در طرح‌های فنی و مهندسی پدافند غیرعامل از برنامه‌های راهبردی قرارگاه می‌باشد.

در پایان انتظارات قرارگاه از دستگاه‌های

اجرائی

ضمن عرض تشکر مجدد از جنابعالی و همکارانتان در نشریه جهت اجرای موضوعات پدافند غیرعامل و مصون‌سازی کالبد و بیکره کشور با تائید از مضامین تدبیر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) اجرای تدابیر و سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)، تصویب قوانین و مقررات اجرای الزامات پدافند غیرعامل مورد نیاز دستگاه‌ها، داشتن نگاه پدافند غیرعامل در تدوین قوانین، دستورالعمل‌ها، مباحث فنی و... و انجام اقدامات پدافند غیرعامل در کشور با کار بسیجی و جهادی مورد انتظار می‌باشد.

خوب است دولت محترم و مردم عزیز با همدلی، همفکری، پشتیبانی یکدیگر، فرهنگ‌سازی، اجرای تدابیر کارساز در باب پدافند غیرعامل را عملی نمایند و فرهنگ‌سازی عمومی اجرای الزامات پدافند

غیرعامل در بین مدیران و مردم در اجرای طرح‌های عمرانی، سرمایه‌ای و زیرساختی و حتی اماکن عمومی و شخصی مردم، در کنار سایر اقدامات عمومی، شاخص‌ها و الزامات پدافند غیرعامل مد نظر قرار گیرد.

وظیفه همه ما این است که سعی کنیم کشور را مستحکم، غیر قابل نفوذ، غیر قابل تأثیر از سوی دشمن بسازیم، حفظ کنیم. پدافند غیرعامل یک مسئله‌ی مستمر همیشگی است. پدافند غیرعامل یک اصل برای همیشه است نه برای یک مقطع خاص ان شاء الله خداوند به همه مسئولین، دولت، مجلس و سایر قوای کشور و مردم عزیزمان عنایت و کمک کند و توفیق بدهد کارها به بهترین وجهی انجام بگیرد.

بر خورداری از نظام فنی و مهندسی کالبدی پدافند غیرعامل و طرح‌های پیشرفت مبتنی بر ایجاد حداکثر ایمنی، پایداری و مصونیت، چندمنظوره و هم‌افزا گردیدن زیرساخت‌ها با حداقل هزینه و حداکثر بهره‌وری در سطوح مختلف، برخوردار از اصول، ضوابط، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل پیاده شده در ذات طرح‌ها و بهره‌مندی کشور از بیکره و کالبد پایدار، امن و مصون در برابر انواع تهدیدات می‌باشد.

بهترین راه برای کاهش اثر تهدیدها بی‌اثر کردن آن اظهار آمادگی جهت مقابله با تهدیدات است

توانمندی لازم در مدیریت دانش فنی و مهندسی پدافند غیرعامل در ابعاد تولید، آموزش، انتشار، به روز رسانی، ارتقاء و مستندسازی، برخوردار از نظام مدیریت دانش فنی و مهندسی پدافند غیرعامل با

ویژگی‌های روزآمدی، کارآمدی، تهدید محور، مبتنی بر مستندسازی پروژه‌ها و تحقیقات و پژوهش‌های فنی و مهندسی و برخوردار از منابع انسانی فنی و مهندسی (اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی، شرکت‌ها، ظرفیت‌ها و مؤسسات سازماندهی شده، آموزش دیده، با سابقه، متخصص، مجهز به دانش فنی بومی، امین، خودکفا و مستقل از برنامه‌های چشم‌انداز قرارگاه پیش‌بینی گردیده است.

در تدوین راهبردهای قرارگاه پدافند کالبدی، سیاست‌گذاری و راهبری پیاده‌سازی مدیریت دانش فنی و مهندسی پدافند غیرعامل بر پایه نتایج حاصل از طرح‌ها، پروژه‌ها، تحقیقات و پژوهش‌های فنی

و توسعه تنوع تهدیدات امنیتی، خرابکاری، بمب گذاری در ابنیه، تاسیسات و زیرساخت‌های کشور ایجاب می‌نماید که متناسب با تهدیدات آنها برنامه‌های مصون‌سازی و پایداری ملی را ارتقاء دهیم که این هم با انجام برنامه‌های مطالعات پدافند غیرعامل در ذات طرح‌های توسعه‌ای و زیرساختی امکان‌پذیر می‌باشد. محاسبه راه‌های جدید دشمن و انجام اقدامات مقابله و دفع تهدیدات و با کاهش اثر و بی‌اثر کردن آنها و بهترین راه برای عقب نشان دادن دشمن، اظهار آمادگی جهت مقابله تهدیدات است که این مهم از برنامه‌های سازمان پدافند غیرعامل کشور و قرارگاه پدافند کالبدی است که با تعامل خوب بین معاونت‌های تخصصی و دستگاهی سازمان با دستگاه‌های اجرایی ملی و سایر بخش‌های خصوص و عمومی غیردولتی برنامه‌ریزی و اجرایی می‌گردد.

چشم‌اندازی از راهبردها و سیاست‌های

آینده قرارگاه پدافند کالبدی را ارایه نمایید؟ در برنامه‌های چشم‌انداز قرارگاه پدافند کالبدی، کشور بر اساس تدابیر و فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوا (مد ظله العالی) و در افق سند چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران، نهادینه شده، پویا و تأثیرگذار در سطح ملی با ویژگی‌هایی از جمله بهره‌مندی از نظام فنی، مهندسی و اجرایی پدافند غیرعامل‌هوشمند، هدایت‌پذیر، پیشگیرانه، انحصاری، ابتکاری، عمیق، چابک و منعطف در سطح ملی، منطقه‌ای و استانی نهادینه شده در طرح‌های توسعه و کالبدی کشور و برخوردار از الگوهای بومی پدافند غیرعامل پیش‌بینی گردیده است.

معاونت توسعه فرهنگی و اطلاع‌رسانی
سازمان مسئولیت هدایت و پی‌گیری اجرای سیاست‌ها و تحقق اهداف سازمان پدافند غیرعامل در چهار وزارت خانه از جمله وزارت آموزش و پرورش را بر عهده دارد، بفرمایید نوع ارتباط شما با این وزار تخانه چگونه است؟

لازم به ذکر است که معاونت توسعه فرهنگی و اطلاع‌رسانی از سوی سازمان پدافند غیرعامل کشور ماموریت دارد که با وزارت خانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی، آموزش و پرورش و سازمان تبلیغات اسلامی و دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی برای اجرای سیاست‌های سازمان و تحقق اهداف کلان و راهبردی سازمان در هشت حوزه تخصصی شامل پدافند سایبری، زیستی، پرتوی، شیمیایی، کالبدی، اقتصادی و مردم محور، ارتباط و تعامل سازنده و موثر برقرار نماید و با همدلی یکدیگر موضوعات محوری و راهبردی پدافند غیرعامل را از طریق مدیر کل پدافند غیرعامل وزارت خانه یا سازمان‌های مذکور، هدایت و پی‌گیری کند.

در همین رابطه در تعامل با وزارت آموزش و پرورش اقدامات موثری تا کنون انجام شده که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- 1 تهیه و تدوین ساختار و شرح وظایف پدافند غیرعامل از سطح وزارت تا پایین ترین زیر مجموعه
- 2 تولید و انتشار بیست عنوان کتاب تخصصی در حوزه‌های مرتبط با پدافند غیرعامل از سال ۱۳۸۸ تا کنون مجموعاً ۱۸ میلیون نسخه چاپ و انتشار یافته‌است.
- 3 تولید و انتشار نرم افزارهای چند رسانه‌ای آموزشی (فیلم، انیمیشن، مستند و...) در ۱۸ عنوان که مجموعاً با تیراژ ۳۵۰ هزار نسخه منتشر گردیده‌است.
- 4 برگزاری مسابقات مختلف دانش آموزی در موضوع پدافند غیرعامل شامل مسابقات انشاء، مقاله نویسی، روزنامه دیواری، عکاسی، کتابخوانی و...
- 5 برگزاری همایش‌های تخصصی در موضوع پدافند غیرعامل

6 برگزاری دوره‌های صبحگاه مشترک و رزمایش‌های تخصصی در مناطق آموزش و پرورش و مدارس مختلف سراسر کشور به منظور ارتقاء آمادگی و انتقال مفاهیم پدافند غیرعامل

7 برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت در موضوعات مختلف پدافند غیرعامل برای اساتید و کارکنان حوزه ستادی آموزش و پرورش

البته این فعالیت‌ها با همکاری و عنایت مسئولان آموزش و پرورش و اداره کل پدافند غیرعامل آن وزارتخانه، روز به روز در حال توسعه و تقویت می‌باشد. لازم به ذکر است، همانند اقداماتی که در وزارت آموزش و پرورش انجام شده، اقدامات موثری نیز در تعامل با کمیته پدافند غیرعامل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، صداوسیما و دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز صورت گرفته که پرداختن به آنها در گنجایش این مصاحبه نیست و انشاءالله در مصاحبه‌های بعدی به جزئیات اقدامات انجام شده در

گفت و گو با دکتر محسن محبی معاون توسعه فرهنگی و اطلاع‌رسانی سازمان پدافند غیرعامل کشور

آموزش و افزایش مهارت قلب استراتژی پدافند غیرعامل

حسین هاشمی | دکتر محسن محبی معاون توسعه فرهنگی و اطلاع‌رسانی سازمان پدافند غیرعامل است. او در این مصاحبه شرح داده است که اقدامات آموزشی و فرهنگی سازمان چگونه تلاش می‌کند مردم را با مفاهیم و مهارت‌های پدافند غیرعامل آشنا ساخته و همچنین نخبگان بیشتری را درگیر این فرآیند کند. اگر مردمی شدن پدافند و مقابله با تهدیدات را راهبرد اصلی پدافند غیرعامل در نظر بگیریم نقش آموزش در آن بی‌بدیل و جایگزین ناپذیر خواهد بود. در واقع هر چه نخبگان بیشتر در این موضوع مشارکت کرده و مردم نسبت به تکنیک‌های پدافند غیرعامل موثرتر باشند تهدیدات بی‌اثرتر خواهد شد.

مجموعه‌های ذکر شده خواهیم پرداخت.

در کتاب‌های آمادگی دفاعی پایه‌های نهم و دهم مقطع متوسطه، فصل‌هایی در رابطه با پدافند غیر عامل گنجانده شده است. این مباحث چه میزان در بهبود وضعیت آگاهی از مفاهیم پدافند غیر عامل در دانش آموزان و خانواده‌های آنان موثر بوده است؟

در کتاب آمادگی دفاعی پایه دهم، فصل ششم به بخشی از مباحث مربوط به پدافند غیر عامل می‌پردازد که بسیار مختصر می‌باشد و تنها به یکی از حوزه‌های پدافند غیر عامل که موضوع پدافند سایبری می‌باشد پرداخته شده است و طبیعتاً باید مورد بازنگری قرار گیرد و در چاپ‌های آینده تکمیل شود.

البته در همین رابطه با توجه به اهمیت و جایگاه آموزش و پرورش در بعد فرهنگ سازی تلاش شده است تا از طریق انجام پژوهش‌های کاربردی نسبت به شناسایی خلأهای فرهنگ سازی مفاهیم پدافند غیر عامل در جامعه از طریق آموزش و پرورش اقدام شود و در حال حاضر نیز پروژه پژوهشی تدوین نقشه راه آموزش پدافند غیر عامل در آموزش و پرورش کشور در حال انجام می‌باشد و از ثمرات آن دستیابی به خلأهای موجود و تبیین نقشه راه فرهنگ سازی پدافند غیر عامل در جامعه از طریق دانش آموزان، معلمان و سازوکارهای آموزش و پرورش خواهد بود.

نکته قابل ذکر در این رابطه این است که ما باید مفاهیم پدافند غیر عامل را متناسب با حوزه تخصصی مربوطه در کلیه کتاب‌های آموزشی در مقاطع مختلف دبستان، دوره‌های اول و دوم متوسطه در تمام رشته‌ها توسعه دهیم تا ضمن آگاه سازی دانش آموزان عزیز، با برگزاری مانورها و رزمایش‌های تخصصی مختلف مهارت لازم در دوران دانش آموزی به آنان داده شود و از این طریق نیز خانواده‌های محترم دانش آموزان و جامعه از آموزه‌های مذکور بهره مند شوند.

از جمله اقداماتی که در نیمه اول و ابتدای سه ماهه سوم سال جاری انجام شده بازنگری اولیه کتاب اقتصاد پایه دهم دوره متوسطه بود که با محوریت و تلاش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش و قرارگاه پدافند اقتصادی سازمان پدافند غیر عامل انجام شد و موجب گردید که مباحث مرتبط به حوزه پدافند اقتصادی در آن گنجانده شود و ان شاء الله در بازنگری اساسی که در طول سال جاری با همت وزارت آموزش و پرورش و سازمان پدافند غیر عامل انجام خواهد شد، مباحث محوری، اساسی و کاربردی اقتصاد مقاومتی تبیین و کاستی‌های موجود در کتاب مذکور برطرف گردد.

در خصوص ارتباط سازمان پدافند غیر عامل با دانشگاه‌ها و نخبگان توضیح دهید؟

مسئولیت ارتباط با دانشگاه‌ها و نخبگان برعهده معاونت آموزش سازمان پدافند غیر عامل می‌باشد. تا آنجا که مطلع هستیم در این خصوص سازمان ارتباط

خود را از طریق کمیته پدافند غیر عامل وزارت علوم و تحقیقات، عقد تفاهم نامه‌های همکاری با دانشگاه‌ها از جمله دانشگاه صنعتی شریف، دانشگاه تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر و دانشگاه شیراز برقرار و پروژه‌های مشترکی را تعریف و ماموریت‌های خود را دنبال می‌نماید.

برای برقراری ارتباط با نخبگان نیز از سازوکار و ظرفیت تعریف و اجرای پروژه‌های کسر خدمت دانشجویی و جایگزینی خدمت در مقاطع دکترا و کارشناسی ارشد با آنان ارتباط برقرار می‌نماییم و بخشی از نیازهای پژوهشی و علمی تخصصی سازمان پدافند غیر عامل تامین می‌گردد.

حمایت مجموعه شما از پایان نامه‌های مرتبط با پدافند غیر عامل به چه صورت است و از چه سازوکاری برخوردار است؟

موضوع حمایت از پایان نامه‌ها مرتبط با حوزه‌های تخصصی پدافند غیر عامل دارای سازوکاری است که توسط مرکز مطالعات سازمان هدایت و راهنمایی می‌شود، در ابتدا باید موضوع پایان نامه به تایید معاونت یا قرارگاه تخصصی مربوطه برسد و پس از تعیین استاد راهنما و مشاور توسط دانشگاه مربوطه و تایید شرح خدمات مورد نظر سازمان پدافند غیر عامل از هدایت و حمایت مالی سازمان برخوردار شوند. لازم به ذکر است که پایان نامه‌های مقطع دکتری تا سقف هفت میلیون تومان و پایان نامه‌های کارشناسی ارشد تا سقف سه و نیم میلیون تومان مورد حمایت مالی قرار می‌گیرند.

چه اقداماتی در طول سال گذشته در خصوص تبدیل مفاهیم پدافند غیر عامل به باور عمومی صورت گرفته است؟

کلیه اقداماتی که تا کنون در این معاونت انجام شده در جهت هدفگذاری تبدیل مفاهیم پدافند غیر عامل به باور عمومی بوده است لازم به ذکر است در سال‌های اولیه فعالیت سازمان پدافند غیر عامل در حوزه فرهنگ سازی به مانند دیگر حوزه‌های تخصصی سرمایه‌گذاری جدی صورت نگرفته بود. از سال گذشته تلاش مستمری صورت گرفت تا ارتباط موثر و خوبی با مخاطبان مختلف برای انتقال مفاهیم پدافند غیر عامل و باورپذیر نمودن آنها، برقرار شود.

از جمله اقداماتی که برای تغییر رفتار مردم با رویکرد پدافند غیر عاملی در سال گذشته انجام شد، تولید و پخش سریال شیوع بود که به موضوع پدافند زیستی پرداخته شده بود که بر اساس ارزیابی و نظر سنجی که توسط صداوسیما انجام شده بود، مردم ارتباط خوبی با آن برقرار نمودند.

از جمله اقدامات دیگری که برای فرهنگ سازی و باور پذیر نمودن مفاهیم پدافند غیر عامل انجام شده

است تولید انیمیشن، تله فیلم، فیلم‌های داستانی، کاریکاتور، سیر نمایشگاهی، برگزاری مسابقات مختلف، فراخوان مقالات در قالب جشنواره‌های سلمان فارسی، پایداری ملی، برگزاری نمایشگاه کتاب در ایام برگزاری نمایشگاه بین المللی کتاب، نشر و انتشار دستیافت‌های سازمان در همایش‌های تخصصی و برنامه بزرگداشت روز پدافند غیر عامل که به علت گستردگی دستاوردها و حوزه‌های عملیاتی سازمان این برنامه در طول یک هفته ارائه می‌گردد و به نام هفته پدافند غیر عامل شناخته شده است.

در خصوص حضور سازمان پدافند غیر عامل در شبکه‌های اجتماعی و استفاده از این ظرفیت چه اقداماتی صورت گرفته است؟

در حال حاضر سازمان پدافند غیر عامل دارای سایت پایداری ملی در فضای مجازی می‌باشد و برخی از قرارگاه‌های تخصصی سازمان از جمله قرارگاه پدافند سایبری در این فضا دارای سایت تخصصی می‌باشند و همواره در حال بهبود وضعیت و تاثیر گذاری بیشتر از نظر محتوایی و تکنیکی می‌باشند.

ضمناً برنامه‌های محتوایی در ارتباط با بهره گیری از شبکه‌های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام تهیه شده است و در دست بررسی است تا از طریق این دوشبکه انتشار یابد، کانال ارتباطی مربوطه نیز از طریق سایت پایدار ملی ایجاد و محتوای تهیه شده از این طریق بارگذاری و در اختیار مخاطبان قرار خواهد گرفت.

البته مذاکرات اولیه با بخش خصوصی در رابطه با تولید محتوا و اطلاع رسانی مطالب مورد نظر از طریق شبکه‌های اجتماعی صورت گرفته که استفاده سازمان از شبکه‌های اجتماعی را تقویت خواهد نمود.

برنامه‌های آینده شما برای حوزه‌های اطلاع رسانی و ارتباط با رسانه‌ها خصوصاً رسانه ملی چیست؟

بخشی از این سوال را در توضیحات قبل ارائه شد اما در خصوص صداوسیما ما ارتباط مستمر و تعامل موثری در حوزه اطلاع رسانی و فرهنگ سازی مفاهیم پدافند غیر عامل با آن سازمان داریم از جمله می‌توانم به موارد زیر اشاره کنم:

تفاهم نامه همکاری مشترک در تولید محصولات رسانه‌ای از جمله تله فیلم، فیلم‌های کوتاه، مستند، انیمیشن در موضوعات مختلف پدافند غیر عامل از جمله سایبری، زیستی، شیمیایی، اقتصادی، مردم محور و پایداری ملی، کالبدی و سایر موضوعات و حوزه‌ها دلشسته و خواهیم داشت که به صورت تولید مشترک با شبکه‌های مختلف صداوسیما و سازمان بسیج صدا و سیما با توجه به همپوشانی بخشی از ماموریت‌ها با آن سازمان انجام می‌گردد. این روند رو به گسترش از نظر کیفی و کمی می‌باشد.

ما باید مفاهیم پدافند غیر عامل را متناسب با حوزه تخصصی مربوطه در کلیه کتاب‌های آموزشی در مقاطع مختلف دبستان، دوره‌های اول و دوم متوسطه در تمام رشته‌ها توسعه دهیم

آموزش و پژوهش سازمان پدافند غیرعامل در یک نگاه

علمی دانشجویی
 < اجرای دوره‌های کوتاه مدت (عمومی، تخصصی، تربیت مربی) در قالب آموزش‌های ضمن خدمت کارکنان دستگاه‌های اجرایی در استان‌ها و دستگاه‌های اجرایی
 < برنامه ریزی جهت گنجاندن مفاهیم و تعاریف پدافند غیرعامل در دروس مقاطع ابتدایی و متوسطه و فنی و حرفه‌ای آموزش و پرورش
 < برنامه ریزی جهت گنجاندن مفاهیم و تعاریف پدافند غیرعامل در دروس مقاطع تحصیلات تکمیلی آموزشی کشور
 < تدوین و چاپ نشریات و مجلات علمی پژوهشی، علمی ترویجی، علمی-مروری و خبرنامه برای فرهنگ‌سازی و غنی‌سازی منابع دانشی پدافند غیرعامل
 < برگزاری نشست‌ها و کارگاه‌ها و همایش‌های تخصصی و علمی جهت رسیدن به مرزهای دانش
 < حمایت و مشارکت در تدوین و چاپ کتاب در سطوح مختلف
 < تعامل با ستاد نخبگان ستاد کل نیروهای مسلح برای بهره‌گیری از توان نخبگان
 < تدوین شیوه‌نامه فرایندهای همکاری علمی و پژوهشی کمیته پدافند غیرعامل وزارت علوم با دستگاه‌های اجرایی و دانشگاه‌ها و فعال‌سازی کارگروه‌های تهدیدات در آن وزارتخانه

دکترای مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، مدیریت راهبردی فضای سایبری (امنیت، دفاع و مدیریت)، شهرسازی با گرایش پدافند غیرعامل، مهندسی سازه‌های امن با گرایش پدافند غیرعامل که در حال اجرا و یاد ر سیر برنامه ریزی برای اجرا می‌باشند.
 < فارغ التحصیلی بخشی از دانشجویان در گرایش‌های مختلف مقطع کارشناسی ارشد و دوره دکترا که در این زمینه از رساله و پایان‌نامه‌های مربوطه دفاع شده‌است.
 < تأسیس و راه‌اندازی مرکز مطالعات راهبردی پدافند غیرعامل در سال ۱۳۹۰.
 < طراحی، برنامه ریزی و اجرای آموزش‌های عمومی، تخصصی، تربیت مربی و تشکیل کارگاه‌های آموزشی جهت مدیران و کارشناسان سطوح عالی، میانی، اجرایی در سطوح وزارتخانه‌ای و استانی
 < راه‌اندازی انجمن علمی پدافند غیرعامل و گسترش آن در استان‌ها و دانشگاه‌های کشور در قالب انجمن‌های

در راستای اجرای آموزش‌های عمومی و تخصصی پدافند غیرعامل و تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز، اقدامات قابل توجهی به شرح ذیل انجام گرفته است:
 < تأسیس و راه‌اندازی ۴ دانشکده و پژوهشکده پدافند غیرعامل در دانشگاه‌های معین (دانشگاه صنعتی مالک اشتر، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده علوم و فنون فراهی و دانشگاه عالی دفاع ملی) با ۱۴ گرایش در مقطع کارشناسی ارشد (مهندسی پدافند غیرعامل سازه، طراحی، CCD، مدیریت بحران ناشی از جنگ، مدیریت طراحی تولیدات صنعتی، مدیریت رسانه با گرایش پدافند غیرعامل، امنیت ملی با گرایش پدافند غیرعامل، دفاع سایبری، اقتصاد مقاومتی، پدافند زیستی، پدافند غیرعامل در نظام سلامت، مدیریت و فرماندهی پدافند غیرعامل شیمیایی، پدافند پرتوی، سلامت، ایمنی و محیط‌زیست دفاعی (HSED) و ۴ دوره

اقدامات حوزه پژوهش

- ۱ تعیین و تصویب عناوین پایان نامه ها و ابلاغ شیوه نامه آن
- ۲ احصاء مقالات علمی پژوهشی و کتب از پایان نامه ها
- ۳ دفاع بیش از ۶۰۰ عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد
- ۴ تعامل با ستاد نخبگان ستاد کل نیروهای مسلح برای بهره گیری از توان همکاران تحقیقاتی و جایگزین خدمت
- ۵ حمایت از پروژه های پژوهشی
- ۶ تهیه و تدوین شیوه نامه فرایند اجرای پروژه های پژوهشی
- ۷ تهیه و تدوین شیوه نامه فرآیند ترجمه و همکاران تحقیقاتی (جایگزین خدمت و کسر خدمت)

اقدامات حوزه خدمات علمی

- ۱ بر نامه ریزی و حمایت مادی و معنوی از همایش، کنفرانس، کارگاه آموزشی و نشست تخصصی در حوزه پدافند غیرعامل
- ۲ تهیه شیوه نامه نحوه حمایت از ظرفیت های فرهنگی پدافند غیر عامل (مشارکت در برگزاری همایش ها، کنگره ها، کنفرانس ها، نمایشگاه ها،

مسابقات، جشنواره ها و ... (عمومی - تخصصی - مرتبط) پدافند غیر عامل

اقدامات حوزه تولید علم

- ۱ توزیع کتاب پدافند غیر عامل در دستگاه های اجرایی، استان ها، نیروهای مسلح و دانشگاه ها برای راه اندازی کتابخانه های پدافند غیر عامل
- ۲ نشریات علمی تخصصی و علمی
- ۳ نشریات فرهنگی علمی
- ۴ تعیین و تصویب عناوین پایان نامه ها و ابلاغ شیوه نامه آن
- ۵ تدوین کتب از پایان نامه ها و مقالات علمی ترویجی یا علمی پژوهشی از آنها

اقدامات حوزه مدیریت دانش

- ۱ تدوین مدل الگوی عقد قرارداد های آموزشی و پژوهشی
- ۲ راه اندازی و فعال سازی انجمن های علمی دانشجویی، استانی و کانون های تفکر
- ۳ راه اندازی و تجهیز کارگاه و آزمایشگاه آموزشی مورد نیاز دوره ها
- ۴ راه اندازی و تجهیز بانک های اطلاعاتی آموزشی

و پژوهشی

- ۵ راه اندازی نظام ارزیابی عملکرد آموزش و پژوهش با عقد تفاهم نامه با مراجع ذی ربط
- ۶ عقد تفاهم نامه با دانشگاه های سراسر کشور از جمله صنعتی شریف، امیر کبیر، شیراز، تبریز، اصفهان و ...

اقدامات حوزه دستگاهی

- ۱ برگزاری رزمایش ستادی پدافند غیر عامل در وزارت علوم
- ۲ تشکیل کارگروه تهدیدات زیستی در وزارت علوم
- ۳ تشکیل کارگروه تهدیدات شیمیایی در وزارت علوم
- ۴ تشکیل کارگروه حوادث پرتوی در وزارت علوم
- ۵ تشکیل کارگروه تهدیدات سایبری در وزارت علوم
- ۶ تامین اعتبار جهت برنامه های وزارت علوم
- ۷ بررسی عملکرد برنامه های وزارت علوم
- ۸ تدوین شیوه نامه فرایندهای همکاری علمی و پژوهشی کمیته پدافند غیر عامل وزارت علوم با دستگاه های اجرایی و دانشگاه ها
- ۹ تهیه و تدوین شیوه نامه همکاری سایر دانشگاهها با سازمان پدافند غیر عامل کشور

اقدامات حوزه آموزش

الف آموزش عمومی، تخصصی و تربیت مربی

- ۱ دوره های آموزشی عمومی در پنج سطح جهت احاد مردم، کارکنان، مدیران عملیاتی، مدیران میانی و مدیران عالی دستگاه های اجرایی و استان ها
- ۲ دوره های آموزش تخصصی پدافند غیر عامل در حوزه های پدافند زیستی، شیمیایی، پرتوی، سایبری و ...
- ۳ دوره های آموزش تربیت مربی عمومی و تخصصی پدافند غیر عامل

ب آموزش بلند مدت (تحصیلات تکمیلی)

- ۱ راه اندازی و اجرای دوره های کارشناسی ارشد و دکتری پدافند غیر عامل

در دانشگاه های معین سازمان پدافند غیر عامل کشور ۱- دانشکده پژوهشکده پدافند غیر عامل دانشگاه جامع امام حسین (ع) سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۲- مجتمع دانشگاهی آمایش و پدافند غیر عامل دانشگاه صنعتی مالک اشتر ودجا ۳- دانشکده علوم و فنون فارابی ساحفاجا ۴- دانشگاه عالی دفاع ملی ستاد کل ن.م که شامل رشته های زیر می باشد:

- ۱ راه اندازی و اجرای دوره های کارشناسی ارشد مهندسی پدافند غیر عامل (سازه، طراحی، CCD، مدیریت بحران ناشی از جنگ، مدیریت طراحی تولیدات صنعتی
- ۲ راه اندازی و اجرای دوره کارشناسی

- ۱ ارشد مدیریت رسانه و امنیت ملی با گرایش پدافند غیر عامل
- ۲ راه اندازی و اجرای دوره کارشناسی ارشد دفاع سایبری
- ۳ راه اندازی و اجرای دوره دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیر عامل و مدیریتی راهبردی فضای سایبری (مدیریت، امنیت، دفاع) و مدیریت راهبردی اقتصاد مقاومتی
- ۴ راه اندازی و اجرای دوره کارشناسی ارشد پدافند زیستی
- ۵ راه اندازی و اجرای دوره کارشناسی ارشد پدافند غیر عامل در نظام سلامت در پژوهشگاه آسیب های شیمیایی دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله الاعظم (عج)
- ۶ اخذ ابلاغ و برنامه ریزی جهت

- ۷ راه اندازی دوره کارشناسی ارشد مدیریت و فرماندهی پدافند غیر عامل شیمیایی
- ۸ راه اندازی دوره کارشناسی ارشد اقتصاد مقاومتی
- ۹ اخذ ابلاغ و برنامه ریزی جهت راه اندازی دوره کارشناسی ارشد سازه های دریایی نفتی با گرایش پدافند غیر عامل در دانشکده صنعت نفت محمود آباد
- ۱۰ اخذ ابلاغ و برنامه ریزی جهت اجرای دوره کارشناسی ارشد پدافند پرتوی
- ۱۱ اخذ ابلاغ و برنامه ریزی جهت اجرای دوره کارشناسی ارشد HSED
- ۱۲ اخذ ابلاغ و برنامه ریزی جهت اجرای دوره دکتری مهندسی سازه های امن با گرایش پ.غ.ع و شهرسازی با گرایش پ.غ.ع

چگونه می توان از شهرهای بزرگ در مقابل طیف تهدیدات محافظت کرد؟

تفسیر می شوند. به همین دلیل تسلط بر شهرها شاخصی برای توجیه جایگاه نظامی و اقتدار عملیاتی به شمار می رود. شهرها به عنوان حلقه ارتباطی و کانون انسجام منطقه ای و پس کرانه های روستایی خود هستند. بدین ترتیب شهرها اغلب هدف اصلی تهدیدات و درگیری نظامی بوده و پیوسته باید فشارهای ناشی از جنگ را تحمل نمایند.

علاوه بر عوامل یاد شده، باید نقش عوامل روانی و تخریب روحیه را نیز در حمله به شهرها در نظر گرفت و شکل زندگی اجتماعی در شهرها و قرارگیری و همجواری بسیاری از ساخت و سازهای آن با یکدیگر، از شهر، هدفی بسیار کارساز برای تضعیف روحیه به وجود می آورد. به نظر می رسد اصلی ترین عاملی که یک شهر و تأسیسات حیاتی و حساس آن را به ویژه از فاصله دور می تواند تهدید نماید حمله مستقیم دشمن می باشد که سلاح های متعارف چنین حمله ای بمباران های هوایی و هجوم موشکی است.

طرح ریزی دفاعی شهرها قدمتی به درازای تاریخ شهرنشینی دارد. زیرا از هنگام پدیدار شدن شهرها تاکنون و به دلیل انباشت ثروت در شهرها، دفاع از شهر و شهروندان در برابر هجوم تاراج گران جایگاه ویژه ای در طرح ریزی شهرها داشته است. اما حدود این طرح ریزی در مکان ها و در مقاطع زمانی مختلف، متفاوت و تابع میزان شهرنشینی بوده است.

هدف از اجرای طرح های پدافند غیر عامل کاستن از آسیب پذیری نیروی انسانی و مستحذات و تجهیزات حیاتی و حساس و مهم کشور در برابر حملات مخرب دشمن و استمرار فعالیت ها و خدمات زیربنایی و تأمین نیازهای حیاتی و تداوم اداره کشور در شرایط بحرانی ناشی از جنگ است.

به منظور پیگیری مباحث پدافند غیر عامل در شهرهای ایران باتدبیر رئیس سازمان پدافند غیر عامل کشور سردار سرتیپ دوم پاسدار دکتر علی اکبر پوری رحیم با مأموریت پدافند غیر عامل شهرها با رئوس کار شهرداری،

بشر از ابتدای خلقت تاکنون، همواره در میان تهدید رند نشد کرده و برای مقابله با آن ها تمهیدات گوناگونی اندیشیده است. بعضی از این تهدیدات دیگر وجود ندارد و بعضی از تهدیدات کمتر یا بیشتر شده و برخی از تهدیدات جدید و تازه است. در دهه های اخیر روند مقابله با این تهدیدات شکل علمی تری به خود گرفته و به طور مشخص میزان احتمال وقوع، خسارت وارده و چگونگی مقابله با آن ها تعیین شده است.

شهری، صدمات جنگی شامل ترکیبی از ویرانه های کالبدی و اختلال در عملکرد عناصر شهری است. انهدام سازه ها و ساختمان ها، شبکه راه ها و دسترسی ها، تأسیسات اساسی مخازن آب، نیروگاه ها، خطوط ارتباطی تلفن، برق، آب، گاز و... از آن جمله هستند.

توجه به مراکز حیاتی و حساس موجود در شهرها در دهه های اخیر هم از سوی مهاجمین هوشمند به عنوان پاشنه آشیل دولت ها و هم از سوی کشورهای مدافع به عنوان یکی از ارکان برنامه ریزی پدافندی مورد تأکید بوده است.

شهرها از نظر فیزیکی هدف های ثابت و بزرگی هستند که حتی از فاصله دور به آسانی می توان آن ها را هدف قرار داد. عوامل دیگری نیز به عنوان انگیزه در انتخاب شهرها به عنوان هدف نظامی نقش دارند. شهرها به دلیل برخورداری از بدنه دفاعی، همیشه به عنوان الگوی پایداری و یا تسلط بر منطقه

امروزه علی رغم پیشرفت های فناوریانه موجود، تهدیدات محتمل از سوی دشمن، به خصوص جنگ ها، خواسته یا ناخواسته با زندگی انسان آمیخته شده و به نظر می رسد در بسیاری از موارد هیچ راه گریزی از بروز حوادث انسان ساز وجود ندارد. تجارب ۸ سال دفاع مقدس و نیز تجارب حملات نظامی آمریکا به تعدادی از همسایگان ما در طول سال های اخیر جای تردیدی نگذاشته اند که در جنگ های آینده کلیه مراکز اسکان و فعالیت کشورهای هدف، حتی شهرها و ساختمان های عمومی با تهدیدات انهدام نابودی گسترده مواجهند.

شهرها با توجه به حجم بالای سرمایه گذاری و استقرار بسیاری از تأسیسات و ابزارهای اقتصادی و از همه مهم تر جمعیت زیادی که در آن ها ساکن هستند، در صورت بروز جنگ دچار صدمات مالی و جانی قابل توجهی می شوند. در مناطق

برنامه‌های در دست اقدام

- راه اندازی و عملیاتی کردن فرماندهی قرارگاه پدافند غیرعامل تهران
- تدوین نظام سطح بندی زیر ساخت های شهری
- راهبری سطح بندی زیر ساخت های شهری توسط شهرداری ها
- سطح بندی شهرهای کلان کشور بر اساس خطر پذیری و آسیب های محتمل بر مردم
- تدوین طرح جامع پدافند غیرعامل شهر تهران و کلانشهر و ۳۰ شهر بزرگ
- تهیه و تدوین الزامات و ملاحظات پدافند غیرعامل در طرح های توسعه شهری
- تهیه نقشه پراکندگی مراکز پر خطر و زیرساخت های حیاتی، حساس و مهم در پهنه ۳۸ شهر
- تهیه الگوی طرح جامع تخلیه و جابه جایی جمعیت و اسکان اضطراری در ۳۸ شهر
- برنامه ریزی و تأمین نیازهای اساسی و ضروری مردم در شرایط بحران در سطوح کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در شهرهای بزرگ و تهران
- تهیه طرح انتقال و اسکان اضطراری جمعیت تهران، کلانشهرها، شهرهای بزرگ
- استفاده از ظرفیت های نخبگان علمی کشور در راستای شناخت، فرهنگ سازی و دستیابی به راهکارهای علمی کاهش آسیب پذیری ها و آمادگی مقابله با تهدیدات محتمل
- راهبری مقاوم سازی پناهگاه ها و فضاهای امن شهری
- تدوین الزامات پدافند غیرعامل در طراحی و ساخت پل های بزرگ شهری
- شناسایی و سطح بندی، مصون سازی پل ها، تونل ها و زیر گذر های شهری
- تدوین دستورالعمل چندمنظوره سازی در خطوط، ایستگاه ها و تأسیسات مترو
- تدوین برنامه برای مصون سازی و کاهش آسیب پذیری زیر ساخت های حیاتی، حساس و مهم مستقر در تهران، کلانشهرها و شهرهای بزرگ کشور
- پایش انواع تهدیدات، آسیب پذیری ها و اثرات ناشی از وقوع آن ها در حوزه پدافند غیرعامل تهران
- آموزش و تمرین، اجرا و هدایت طرح های پدافند غیرعاملی برای راهبری و سازماندهی طرح جابه جایی، اسکان، فضاهای امن شهری، امن و اسکان موقت مردم با کاربردهای چندمنظوره

استانداری ها، شرکت های ساخت و بهره برداری مترو با عنوان معاون امور شهری و تهران منصوب شدند.

مأموریت

معاونت امور شهری و تهران مأموریت دارد با سیاست گذاری، راهبردی، نظارت و هماهنگ سازی مدیریت یکپارچه و استفاده از بسیج ظرفیت ها، منابع و دستگاه های اجرایی شهرها به منظور مصون سازی شهر، مردم و افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات، اقدامات لازم را به عمل آورد.

- ۱ سیاست گذاری و برنامه ریزی و راهبری امور پدافند غیرعامل کلانشهرها و شهرهای بزرگ
- ۲ ساماندهی امور فرماندهی و مدیریت تهدیدات و حوادث در حوزه شهری با تأکید بر حوادث ناشی از تهدیدات انسانی
- ۳ نهادینه سازی اصول و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل (پدافند کالبدی) در ذات طرح های شهری
- ۴ راهبری، نظارت و هماهنگ سازی مدیریت یکپارچه و استفاده از بسیج ظرفیت ها، منابع و دستگاه های اجرایی شهرها به منظور مصون سازی شهرها

حوزه مأموریت

- تمرکز بر سه حوزه پدافند غیرعامل شهری
- شهرسازی: ابعاد پدافند غیرعامل در برنامه ریزی فضایی، طرح های توسعه شهری و ساختار فضایی شهر
- مدیریت شهری: ملاحظات حکمروایی در تسهیل مدیریت بحران و یکپارچگی تدابیر کاهش آسیب پذیری، تخلیه و اسکان
- زیرساخت های شهری: الزامات سطح بندی و مصون سازی تأسیسات و زیرساخت های حیاتی و حساس و نیز شریان ها و تقاطع های عمده شهری

حوزه فعالیت

تمرکز بر امورات پدافند غیرعامل شهری در:

- ۱ ابر شهر تهران
- ۲ ۷ کلانشهر
- ۳ ۳۰ شهر بزرگ

چشم انداز معاونت امور شهری و تهران

با استعانت از قادر متعال، شهرهای ایران در آفاق ۱۴۰۴ از منظر پدافند غیرعامل، شهرهایی هستند امن، پایدار، با آمادگی آرمایی، هم افزا، جابه جا شونده با حداکثر مصونیت ممکن در حفظ و بقای حاکمیت و نظام، جامعه، زیرساخت های استقراری آن با قدرت بازدارندگی مؤثر مبتنی بر نظامی هوشمندانه، ابتکاری، عمیق، لایه به لایه، بومی و پیشگیرانه، گسترش یافته و خوداتکاد در برابر طیف تهدیدات مختلف دشمن.

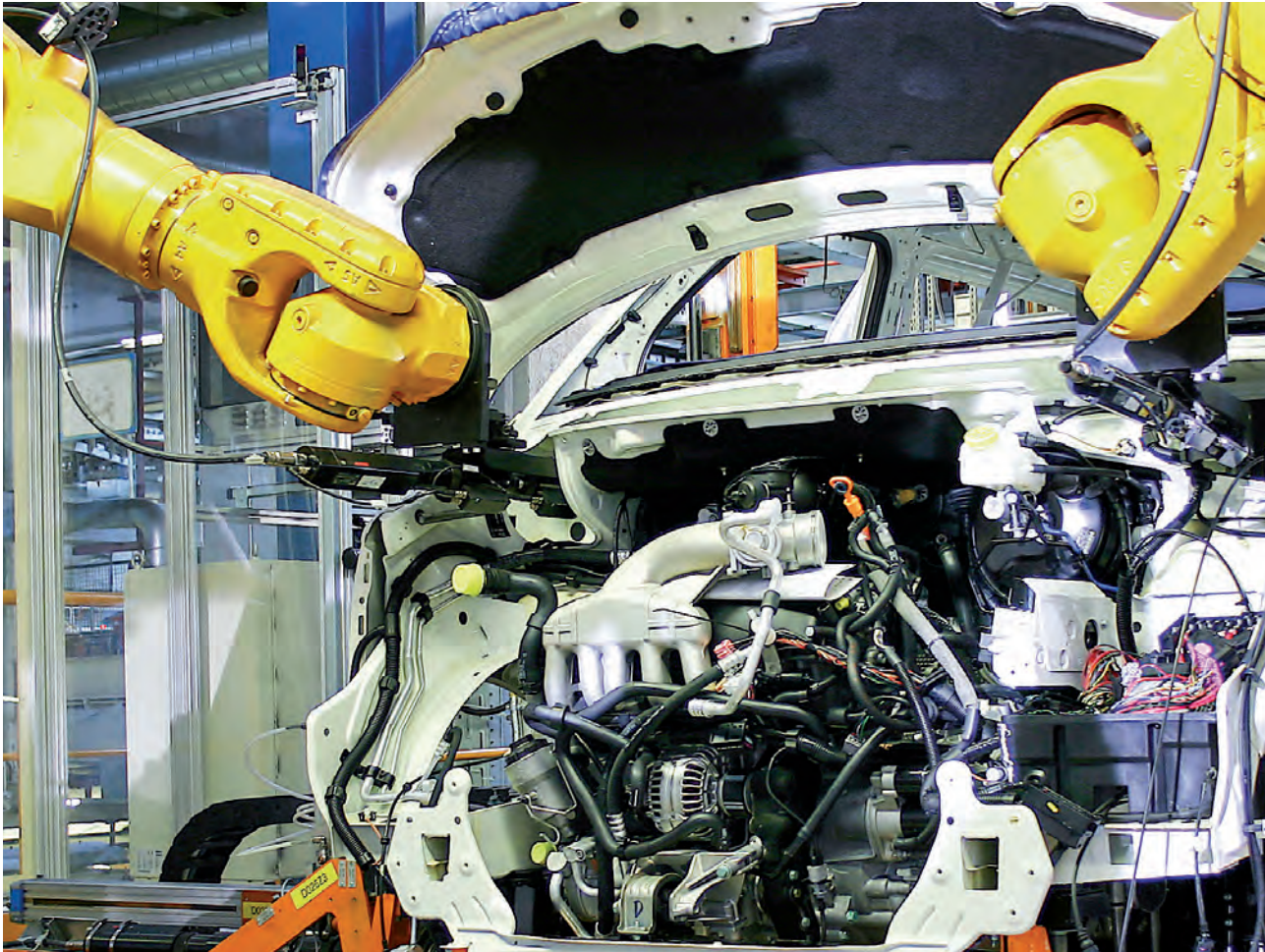
اصول پدافند غیرعامل شهری

- ۱ مکان یابی بهینه استقرار عملکردهای شهری
- ۲ تسهیل مدیریت بحران دفاعی شهر
- ۳ تعیین مقیاس بهینه استقرار جمعیت و فعالیت در فضا

- ۴ مقاوم سازی و ایمن سازی مراکز ثقل شهر
  - ۵ پراکندگی توزیع عملکردها متناسب با تهدیدات و ویژگی های فضایی
  - ۶ تأمین نیازمندی های ضروری و اساسی شهر و شهروندان
  - ۷ پایداری شهر در برابر تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن
  - ۸ امکان خروج اضطراری شهروندان در صورت ضرورت
  - ۹ پیش بینی و برنامه ریزی برای اسکان اضطراری جمعیت شهری
  - ۱۰ چندمنظوره سازی زیرساخت های شهری
- موضوعات اساسی و راهبردی پدافند غیرعامل در شهر:
- توسعه آمادگی دفاعی و بازدارندگی در مقابل تهدیدات و حملات دشمن
  - دستیابی به نظام جامع فرماندهی و کنترل مقتدر و هوشمند دفاع از شهرها
  - رصد، پایش، مراقبت و تشخیص تهدیدات و حملات دشمن با اولویت به زیرساخت های شهر
  - حفظ و پایدار سازی زیرساخت های حیاتی و حساس شهرها در مقابل تهدیدات و حملات دشمن
  - گسترش و توسعه زیست بوم های بومی، امن و پایدار داخلی زیرساخت های شهرها
  - ایجاد تناسب و تعادل آمایشی و صیانت از سرمایه های انسانی
  - فرهنگ سازی و توسعه مفاهیم پدافند غیرعامل در دستگاه های مستقر در شهرها
  - تأمین علم و فناوری بومی، آینده پژوهی و نوآوری در فضای پدافند غیرعامل در دستگاه های مستقر در شهر
  - تدوین قوانین و مقررات، دستورالعمل ها و استانداردهای بومی در حوزه پدافند غیرعامل در دستگاه های مستقر در شهر
  - توسعه قابلیت های صیانت از اطلاعات، افراد و سرمایه های ملی در شهر

اقدامات عمده

- ابلاغ تشکیل کمیته پدافند غیرعامل شهری در شهرداری های ابر شهر تهران ۷ کلانشهر و ۳۲ شهر بزرگ
- تهیه و تدوین پیش نویس سند راهبردی تهران
- راهبری و نظارت بر مانورهای پیش بینی شده در شهر تهران (تخلیه اضطراری شهر تهران تخلیه اضطراری مترو (مقابله با تهدیدات شیمیایی، زیستی، پرتوی (CBRN)
- بررسی و ارزیابی آیین نامه رعایت الزامات پدافند غیرعامل در خطوط و ایستگاه های مترو
- انجام پروژه های تخصصی در حوزه های شهری با استفاده از ظرفیت دانشگاه ها و مراکز علمی و نخبگان و طرح های کسر خدمت ۲۰ فقره
- تصویب قرارگاه فرماندهی پدافند غیرعامل شهر تهران
- مشارکت در بازنگری قانون مدیریت بحران و حوادث غیرمترقبه کشور با سازمان مدیریت بحران کشور و سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران
- پیگیری موضوع انصباب فرمانده قرارگاه دفاع غیرعامل تهران جهت سیزده مراحل تصویب به وزارت کشور
- راه اندازی مرکز مهارت افزایی به منظور ارتقاء آمادگی سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی تهران در مقابل تهدیدات نوین.

راهبرد پدافند غیرعامل در حوزه صنعت و تجارت

صنایع الکترونیک ایران (صا ایران)، سازمان صنایع هوایی، سازمان صنایع دفاع (ساصد)، سازمان هوافضا، سازمان پژوهش‌ها و نوآوری‌های دفاعی (سپند)، سازمان اتکا، سازمان تأمین اجتماعی و خدمات درمانی ن.م، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، سازمان توسعه انرژی‌های نوین (توان)، بنیاد تعاون ودجا، سازمان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات مستقل و ...

مأموریت‌های معاونت

سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هدایت و راهبری، فرهنگ‌سازی و آموزش، ایجاد آمادگی و استحکام بخشی، شناسایی و پایش تهدیدات، نهادینه‌سازی اصول، الزامات و ملاحظات فنی و مهندسی پدافند غیرعامل در طرح‌ها و پروژه‌ها، تسهیل مدیریت بحران و تداوم کارکردهای ضروری، پایدارسازی و مصونیت بخشی زیرساخت‌ها و حفاظت و صیانت از سرمایه‌ها (نیروی انسانی، تأسیسات، تجهیزات و مواد

صنایع ایران (ایدرو)، سازمان صنایع کوچک و شرکت شهرک‌های صنعتی ایران، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو)، شرکت دخانیات ایران، مرکز ملی شماره‌گذاری کالا و خدمات ایران (ایران‌کد)، صندوق ضمانت صادرات ایران، شرکت سهامی فرش ایران، سازمان صنعت، معدن و تجارت استان‌ها و ...
(ب) وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های تابعه

این معاونت یکی از معاونت‌های دستگاهی سازمان محسوب می‌گردد و با ۲ حوزه اصلی زیر تعامل داشته و فعالیت می‌نماید:
الف) وزارت صنعت، معدن و تجارت سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های تابعه
ب) بانک صنعت و معدن، سازمان توسعه تجارت ایران، مرکز اصناف و بازرگانی کشور، شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، سازمان گسترش و نوسازی

و محصولات) در برابر تهدیدات و لذا از جمله مأموریت های این معاونت را به شرح ذیل می توان بیان نمود:

- ۱ مصون سازی دارایی های حیاتی، پایدارسازی دارایی های حساس و کاهش آسیب پذیری دارایی های مهم در حوزه صنایع ملی و دفاعی
- ۲ رصد و پایش مداوم تهدیدات و برآورد آسیب پذیری ها در حوزه صنعت ملی و دفاعی
- ۳ دسته بندی، سطح بندی و اولویت بندی (ویژه، حیاتی، حساس و مهم) زیرساخت های دستگاه های مرتبط
- ۴ هماهنگی، راهبری و هدایت نظام آموزش، تحقیق و پژوهش پدافند غیر عامل با استفاده ظرفیت های سازمان در حوزه ملی و دفاعی
- ۵ راهبری، ساماندهی و پایدارسازی نظام جامع پدافند غیر عامل (مصون سازی و کاهش آسیب پذیری زیرساخت ها، دفاع اقتصادی، زیستی، سایبری، تأمین، تولید، ذخیره سازی و توزیع کالاهای ضروری) و چندمنظوره سازی زیرساخت ها در حوزه صنایع ملی و دفاعی

وزارت دفاع و پشتیبانی ن.م

با توجه به اهمیت و نقش وزارت دفاع و نیز سازمان های تابعه آن (صنایع دفاعی) در تأمین و پشتیبانی تجهیزات، تسلیحات و ... نیروهای مسلح و تأثیر بسزای آن در ارتقاء توانمندی های دفاعی، قدرت بازدارندگی و دفاع از حاکمیت، تمامیت ارضی، منافع و امنیت ملی و مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی همچنین کاهش آسیب پذیری زیرساخت ها، ارتقاء پایداری ملی، حفاظت از مردم و منابع ملی کشور و تضمین تداوم خدمات به آنان در راستای تکمیل چرخه دفاع غیر نظامی، توجه و اهتمام به پدافند غیر عامل در آن دستگاه به عنوان یک مجموعه راهبردی را بیش از پیش ضروری می نماید. مراکز ثقل در وزارت دفاع به عنوان زیرساخت های حیاتی، حساس و مهم نه تنها شالوده های امنیت ملی، حکومت و حیات اقتصادی را پایه ریزی می کنند بلکه تداوم استحکام، قدرت و قابلیت اعتماد آن ها همواره با حفظ حس اعتماد در مردم، بخشی از هویت ملی را نیز تشکیل می دهند. بدیهی است این زیرساخت ها از پیچیدگی های بالایی برخوردار بوده و شامل سامانه های نرم افزاری، سخت افزاری و منابع انسانی فوق العاده است که همه در قالب یک فرآیند با هم کار می کنند و به یکدیگر وابسته می باشند.

زیرساخت های ویژه، حیاتی، حساس و مهم ودجا دارای مشخصات و مختصات خاصی هستند که عملکرد و کارکرد این مراکز وابسته به آن ها می باشد. بدون شک وارد نمودن آسیب به این مراکز از اهداف راهبردی و بلند مدت دشمنان خارجی و داخلی محسوب می گردد و به هر حال کم هزینه ترین روش ها برای حفاظت از آن ها انجام اقدامات و رعایت ملاحظات و اصول پدافند غیر عامل از طریق برنامه ریزی و طراحی پروژه های مربوط می باشد.

اهم اقدامات انجام شده در مراکز ثقل ودجا

- ۱ ایجاد و احداث سازه های امن مورد نیاز مراکز حیاتی و حساس صنایع دفاعی
- ۲ مطالعات، پژوهش و فرهنگ سازی شامل برگزاری دوره های عمومی کوتاه مدت و بلند مدت آموزشی در زمینه های مدیریت بحران، امنیت، اصول و مبنای پ غ ع، استحکامات و سازه های امن، آشنایی با تسلیحات غیر کشنده، آفا، مکان یابی، جنگ های اطلاعات در سطوح مختلف
- ۳ برگزاری دوره های کارشناسی، کارشناسی ارشد پدافند غیر عامل در مجتمع دانشگاهی آمایش و پدافند غیر عامل (دانشگاه صنعتی مالک اشتر)
- ۴ برگزاری همایش های علمی، آگاه سازی و توجیه مسئولین صنایع در سازمان های مربوط
- ۵ تهیه و تدوین آیین نامه، دستورالعمل و پروژه های تحقیقاتی.
- ۶ در زمینه کاهش آسیب پذیری اقداماتی چون: سلول سازی و ساخت دیوارهای حائل، تأمین برق اضطراری، تهیه نسخ پشتیبان، طرح های امنیت اطلاعات و ارتباطات، سامانه اعلام خبر، طرح تخلیه و انتقال کارکنان، پراکنده سازی و ...
- ۷ در زمینه تداوم تولید اقداماتی چون انبارش، ذخیره سازی و برون سپاری

وزارت صنعت، معدن و تجارت

از جمله مهم ترین تهدیدات جمهوری اسلامی ایران تهدیداتی است که در حوزه صنایع، معادن و بازرگانی و اقتصاد کشور می باشد. توجه به امر پدافند غیر عامل و مصونیت بخشی در این حوزه

گامی مؤثر در تحقق چشم انداز می باشد. صنعت، معدن و تجارت یکی از زیر ساخت های اصلی کشور محسوب می شود و در برگیرنده ۴۰ درصد اقتصاد آن بوده و تأثیر زیادی بر سایر بخش های اقتصادی کشور دارد. علاوه بر این، در هم تنیدگی گسترده ای نیز با بخش های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جامعه دارد. بنابراین، این حوزه می تواند یکی از بهترین پیشران های ایران اسلامی باشد و به عنوان مهم ترین منابع و شریان های حیاتی کشور به شمار آید. هر نوع اختلال در عملکرد و یا تهاجم به آن ها علاوه بر ایجاد ضرر به های جبران ناپذیر دفاعی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... می تواند حیات کشور را به مخاطره اندازد.

افزایش ضریب دفاعی، امنیتی، ایمنی و بکارگیری تمهیدات لازم برای مصون سازی زیر ساخت های حیاتی، همچنین پایدار سازی زیر ساخت های حساس و کاهش آسیب پذیری زیرساخت های مهم این حوزه در برابر تهدیدات بالقوه و بالفعل در مواقع بروز بحران به ویژه بحران های سیاسی و نظامی، توجه به اصول پدافند غیر عامل در زمان صلح امری اجتناب ناپذیر می باشد، به معنای دیگر توجه ذاتی و رعایت هوشمند اصول، الزامات و ملاحظات پدافند غیر عامل در راستای حفاظت از زیر ساخت های صنعتی، معدنی و بازرگانی به معنای جهش به سوی تحقق توسعه پایدار و ایمن ایران اسلامی خواهد بود. در این راستا نقش بی بدیل وزارت صنعت معدن و تجارت به عنوان متولی اصلی بسیاری از حوزه های صنعتی، اقتصادی، فنی و فناوری کشور لزوم تشدید انجام اقدامات پدافند غیر عامل را در تمام سطوح عملکردی این دستگاه ضروری می نماید.

در صورت وقوع هر نوع تهدید فعالیت های حساس صنعتی و تجاری نباید متوقف شود، این هدف اصلی پدافند غیر عامل در این حوزه است

اهم اقدامات انجام شده در مراکز ثقل وزارت صنعت، معدن و تجارت

- در زمینه مطالعات، پژوهش و فرهنگ سازی، تدوین پیش نویس سند راهبردی پدافند غیر عامل صنعت، معدن و تجارت، تدوین پیش نویس سند راهبردی پدافند زیستی صنعت، معدن و تجارت، پیش بینی راهبردهای لازم در سند راهبردی وزارتخانه، حمایت از پایان نامه های دانشجویی مرتبط در حوزه صنعت، معدن و تجارت، شناسایی دارایی های سایبری در سازمان ها، آماده سازی طرح های دفاع اقتصادی در شرایط بحران
- در زمینه کاهش آسیب پذیری، انجام سطح بندی و اولویت بندی مجدد مراکز ثقل، ایزوله کردن تعدادی از اتاق های سرور و اجرای تمهیدات اولیه و لازم برای جلوگیری از نفوذ بدافزارها، اقدام در جهت مقاوم سازی زیر ساخت های الکترونیکی مراکز و شعب حساس بانک صنعت و معدن، برقراری سامانه های امنیتی در فناوری اطلاعات و ارتباطات صنایع کوچک
- در زمینه رزمایش، برگزاری رزمایش سایبری و پشتیبان گیری از اطلاعات سامانه ها، انجام چندین رزمایش آمادگی مقابله با بحران در حوزه های خودروسازی، انبارهای راهبردی، کشتیرانی، صنایع فلزی و اقتصادی خلیج فارس، فولاد مبارکه اصفهان، بانک صنعت و معدن و ...
- در زمینه سازماندهی و تشکیلات، تشکیل و فعال سازی کمیته های: آموزش، پژوهش و فرهنگ سازی، فاوا و تهدیدات سایبری، زیر ساخت ها و فنی مهندسی، دفاع زیستی و دفاع اقتصادی

نقش بسیج و بسیجیان در توسعه فرهنگ بدافند غیر عامل

مقاومت ملی پایدار

دکتر غلامرضا جلالی | کار کرد بسیج فقط به حوزه نظامی محدود نمی شود و بسی فراتر از یک نیروی مسلح در کنار سایر قوای مسلح ارتش و سپاه است. بسیج به سان سلول های سفید خون، در تمام بیکر نظام اسلامی حضوری فعال دارد و برای مقابله با هر نوع تهدیدی آماده است. برخی از وظایفی که رهبر معظم انقلاب اسلامی برای یک بسیجی بر شمرده اند، چنین است: بسیجی یعنی دشمن شناس، یعنی کسی که تهدیدات زمان خودش را می شناسد، نیرنگ ها، تاکتیک ها و استراتژی دشمنانش را می شناسد. بسیجی غافل از دشمن نیست بلکه توجه به این مسئله از ویژگی های اوست. بسیجی گوش به فرمان و رهرو رهبری است و در هر صحنه ای که لازم باشد حضور پیدا می کند. بسیجی یعنی حاضر در میدان خطر ها. یعنی خط شکنی و عبور از بن بست ها. هر گاه مشکل و بحرانی در کشور ایجاد شود، اعم از نظامی، اجتماعی، علمی و... پیشقدم می شود و برای حل آن چاره اندیشی می کند. بسیج یعنی خودباوری و اتکا به خود. بسیج یعنی عینیت بخشیدن به این سخن امام راحل که فرمود: ما می توانیم.

تهدیدهای غیر عامل

همواره باید دشمنان و تهدیدات آن ها را رصد کنیم و تحرکاتشان را زیر نظر داشته باشیم. نوع تهدیدات دشمنان همیشه سیال و در حال دگرگونی و پوست اندازی است. دائم تغییر چهره می دهد و از حوزه ای به حوزه دیگر جابه جا می شود. ما امروز در یکی از نقاط عطف این تغییر ماهیت و چرخش هستیم.

حدود نیم قرن پس از جنگ جهانی دوم - که البته جنگ بین زورگویان بود و بیهوده پای جهانیان را به میان کشیده بودند - نوعی ثبات نسبی در دنیا برقرار بود. بین دو قطب حاکم جنگ سرد حاکم بود و رویارویی شان معمولاً از نشان دادن جنگ و دندان فراتر نمی رفت. جنگ گرمی هم اگر بود بین اقمار آن ها بود که به نیابت از ارباب به جان هم می افتادند. یک طرف جنگ ها معمولاً امریکا بود و طرف

دیگرش شوروی سابق. اما از حدود سال ۱۹۹۰ میلادی به بعد، ماهیت و شکل تهدیدها به آرامی متحول شد و متناسب با دستاوردهای جدید و پیشرفت در عرصه علوم و فناوری رنگ عوض کرد. به این ترتیب که محور تهدیدها از حوزه نظامی به حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات منتقل گردید.

در گذشته جنس تهدیدها از نوع استراتژیک و جغرافیایی بود. به طور مثال حد مرزی اروندرود محل مناقشه می شد و کار به درگیری برای تصرف یک منطقه جغرافیایی می کشید. اما اکنون گسترش فناوری های نوین بستر ساز تهدیدها و تعرضات گسترده تر و البته نامحسوس تر شده است. به عنوان نمونه، فناوری ماهواره و شناسایی از راه دور این امکان را برای صاحبان آن ها فراهم کرده است تا با گشاده دستی زیاد در امور دیگر ملت ها مداخله کنند و نوعی استیلای اطلاعاتی بر سایر کشورها داشته باشند. این امر موجب نابرابری در فرصت ها و تهدیدها گردیده است. تقریباً مانند کسی که از پشت یک پنجره مجهز به شیشه بازتابی به عابران یک خیابان شلوغ می نگرد همه را زیر نظر دارد اما هیچ کس متوجه حضور او نیست! امروز هدف تهدیدها کشور گشایی و تصرف سرزمین نیست. بلکه تسلط بر صاحبان سرزمین ها و به بردگی گرفتن آن هاست. برای چاپیدن ده هیچ چیز مثل در اختیار گرفتن کدخدا نیست. به جای حمله نظامی، می کوشند نظام سیاسی کشورها را تغییر دهند و دست نشانده خود کنند. برای این کار نیز روش های کلیشه ای و مشخصی دارند که کم کم دارد نخنما می شود و دستشان نزد ملت ها رو شده است. همان طور که

پدافند غیر عامل به عهده دارد آموزش داد که در واحدهای نظامی به آن آموزش یگانی نیز می گویند.

فرهنگسازی پدافند غیر عامل

در این محور با استفاده از ظرفیت های بسیج که بیشتر شامل منابع انسانی مؤمن (با انگیزه)، انقلابی، متفکر، اجرایی و ... می باشد می بایست در محور های پدافند غیر عامل نسبت به فرهنگسازی در جامعه و فضای اداره اقدام کند. این اقدامات شامل این موارد است:

- ۱ تولید دانش اولیه پدافند غیر عامل
  - ۲ نشر و توسعه دانش پدافند غیر عامل
  - ۳ آموزش و انتقال به نسل های جدید
  - ۴ تبلیغ، و ارائه مفاهیم دفاعی پدافند غیر عامل
  - ۵ تکرار و تبدیل این مفاهیم به معارف عملی جامعه
- طبیعتاً در کار فرهنگی بایستی از ظرفیت ها، قابلیت ها ظرفیت ها و سایر نکات هنری با استفاده هوشمندانه از ابزارها و تکنیک های هنری و انتخاب مفاهیم مناسب با ذائقه جامعه هدف و مخاطب، تأثیر گذاری و بهره مندی فرهنگسازی را افزایش داد که این در هنر مردان و زنان بسیجی این سرزمین می باشد.

مشارکت در مدیریت بحران هر حوزه

بسیج و بسیجی مرد میدان های سخت و بحرانی است. در شرایط بحرانی است که توانا از ناتوان تشخیص داده می شود و عبار واقعی انسان ها معلوم می شود لذا بسیج در شرایط بحرانی ناشی از تهدیدات خارجی که احتمال دارد بعضی عناصر آمادگی مدیریت بحران الزام را نداشته باشند این نیروهای سازماندهی شده و آموزش دیده و مانور کرده و آماده بسیج است که با داشتن ساز و کار فرماندهی در صحنه می تواند به مدیریت بحرانی هر حوزه حداکثر کمک و مساعدت را بنماید. از این رو این آمادگی ها بایستی در بسیج ایجاد شود.

مانور و آمادگی

کسب آمادگی، محور بعدی است. بسیج، در هر دستگاهی باید از آمادگی الزام برای پاسخگویی و مقابله با تهدیدات احتمالی در حوزه های مرتبط برخوردار باشد. به عنوان مثال، در خصوص اقدامات پدافند غیر عامل در وزارت نیرو، موضوع برگزاری مانور هایی به منظور ایجاد آمادگی و شناسایی مواد آلاینده و بیماری زای آب در دستور کار قرار گرفت و اینکه این وزارتخانه در حداقل زمان ممکن باید قادر به شناسایی عوامل بیماری زای و نیز خنثی سازی آن ها باشد. لذا برگزاری چنین مانور هایی که موجب افزایش ضریب آمادگی دستگاه ها می شود، از جمله وظایف بسیج است. یعنی از جمله مهم ترین وظایف بسیج در وزارت نیرو، برگزاری مانور های تخصصی به منظور ایجاد آمادگی ها الزام برای کنترل، پاک سازی، تصفیه و توزیع آب سالم است.

به ویژه در حوزه های تخصصی است. به عنوان مثال بسیج در جهاد کشاورزی باید گروهی از متخصصین را به گونه ای سازماندهی کند که در ارتباط با تهدیدات بیولوژیکی، هر کس در کشور سؤال، ابهام یا اطلاعات دقیق و به روز خواست، سراغ این گروه سازمان یافته بیاید و در سایر حوزه ها نیز به همین شکل باید عمل شود.

نگاه بسیج به حوادث، رویدادها و پدیده ها نباید نگاهی عادی و معمولی باشد. امروز بسیج، در کشور پیشتاز است و رسالت دفاع همه جانبه بر دوش دارد. بنابراین تهدید شناسی، گام اول برای دفاع می باشد و تا تهدید و ابعاد و ماهیت آن شناسایی نشود نمی توان دفاع قابل قبول و مؤثری صورت داد. تشکیل کمیته ها و کار گروه های تخصصی در دستگاه و نیز نشست ها، همایش ها و همان هم اندیشی های تخصصی و بهره گیری از شخصیت ها و نشریات علمی و ... می تواند به تحقق این موضوع کمک کند. رادارها و سنسورهای بسیج باید همواره فعال و هر لحظه تمامی حوزه ها و موضوعات را تحت پوشش مؤثر قرار دهد

مشاوره تخصصی

دومین محور تخصصی که بسیج باید در آن ایفای نقش نماید ارائه مشاوره های تخصصی پدافند غیر عامل است. مقام معظم رهبری فرمودند در اجرای امورات اجرایی کشور صرفاً به شبکه اداری کشور اکتفا نکنید بلکه از شبکه بسیج نیز استفاده کنید. یعنی هر کس در هر پست و مقام و مسئولیتی که هست و به حسب تخصص، تجربه، تحصیلات، هوش و استعداد و ... به موضوعاتی و موارد قابل توجهی در حوزه تخصصی خود برای مقابله با تهدیدات و کاهش آسیب پذیری ها بر خورد کرد باید بتواند

آن ها برای به نتیجه رساندن به بسیج ارجاع دهد. لذا بسیج به صورت شبکه ای پویا و فعال، باید تمامیت سازمان ها و وزارتخانه ها را از عملکرد تخصصی و خبرگی خود منتفع سازد و با شناسایی و جذب نخبگان و خبرگان علمی، شبکه ای از مشاوره های تخصصی و کارشناسی شده ارائه نماید و اول کسی باشد که تهدیدات دستگاه ها را به موقع شناسایی می کند.

آموزش

بسیج باید در ارائه و انجام آموزش های تخصصی در موضوعات و حوزه های مرتبط با هر دستگاه، سرآمد و پیشتاز باشد. و این موضوع غیر از آموزش های نظامی است. این آموزش ها در حوزه های پدافند غیر عامل است. آموزش های پدافند غیر عامل می تواند به صورت آموزش های طولی که به مقطع تحصیلی می انجامد مثل کارشناسی ارشد دکترا و یا آموزش های عرضی در حین خدمت باشد که می تواند با استفاده از ظرفیت های بسیج با تربیت مربی و پرورش نیروی انسانی مجرب، احاد مردم را در این حوزه آموزش داد. از طرف دیگر می توان به آموزش وظایف عده ای را که کارکنان و بسیج در طرح های

در جنگ های کلاسیک، تهاجم معمولاً با یورش هوایی یا آتش تهیه آغاز می شود، در حملات نوین نیز کار را با بمباران اطلاعاتی و اشاعه اخبار دروغ و شایعه شروع می کنند. مثلاً گوش دنیا را کر می کنند که عراق مجهز به سلاح های کشتار جمعی است. یا باید هر چه دارد رو کند یا منتظر حمله شود! کسی هم نمی پرسد صرف داشتن سلاح، اساساً می تواند بهانه تعرض به تمامیت ارضی یک کشور باشد یا نه؟ یکی دیگر از شگردهای شناخته شده آن ها ایجاد فاصله بین مردم و حاکمانشان است. زیرا از تجربه های تلخ ویتنام، افغانستان و سایر اهدافشان به این نتیجه رسیده اند که رابط مستحکم بین مردم و حکومت می تواند علاوه بر تحمیل هزینه و تلفات سنگین، ناکامی به بار آورد و به شکست انجامد. بر کسی پوشیده نیست که امروز سپنمای هالیوود، تمام و کمال در خدمت سیاست های تجاوزگرانه آمریکاست. وقتی بخواهند با یک ملت یا جریان فکری درافتند، قبل از هر چیز تعدادی فیلم در ضدیت با هدف مورد نظرشان روانه بازار می کنند و بستر الزام را برای انحراف و افتناع افکار عمومی ایجاد می کنند که فیلم هایی مثل «۳۰۰» از آن جمله اند. همچنین تخصیص بودجه براندازی و راه اندازی انواع شبکه های ماهواره ای و حتی ارائه بازی های رایانه ای که باهدف ایجاد کلیشه های ذهنی و تخریب باورهای حرافی و ساخته می شوند، بخش هایی از تمهیدات گسترده دشمن برای روبرویی با ملت بزرگ ایران و اشاعه اسلام هراسی و ایران هراسی هستند. این تغییر رویکرد دشمن از عملیات نظامی به جنگ روانی، در سندان چشم انداز توسعه کشور نیز مورد توجه قرار گرفته و برای مقابله با آن تمهیدات لازم پیش بینی گردیده است. وقتی تهدیدات این گونه چرخش می کنند و به اصطلاح غیر عامل می شوند، الزام است شیوه دفاع و پدافند نیز غیر عامل شود و متحول گردد. مسئله دفاع نیز مهم تر از آن است که فقط به نیروی های نظامی واگذار شود. همه نهادها و سازمان هایی که بخشی از پیکره نظام اسلامی را تشکیل میدهند، وظیفه دارند حتی المقدور در حوزه دفاع مشارکت کنند و به اصطلاح دونگ خود را بپردازند. وزارت آموزش و پرورش می تواند با فرهنگسازی و تقویت هویت دینی و ملی بین جوانان و آینده سازان میهن اسلامی، نقش بازدارندگی ایفا کند. وزارت علوم با توسعه پژوهش های راهبردی و حمایت از نخبگان و دانشمندان می تواند در تقویت بنیه دفاعی نقش آفرینی کند. وزارت دفاع می تواند با تقویت تجهیزات دفاعی کشور بازدارندگی ایجاد کند. رسانه ها و در رأس آن ها سازمان صداوسیما با تدارک برنامه های هوشمندانه می توانند خط مقدم دفاعی مادر برابر تهدیدات نرم باشد و با دشمن شناسی و افشا کردن ابعاد خصومت و ترندهای زیرکانه آن ها، مصون سازی نمایند و احاد جامعه را در برابر جنگ روانی دشمن و ویروس تفرقه افکنی و شایعه و اکسینه کنند.

بسیج و پدافند غیر عامل

بسیج در شش محور تخصصی در ارتباط با موضوع پدافند غیر عامل فعالیت دارد:

تهدید شناسی

اولین محور تخصصی کار کرد بسیج، تهدید شناسی،

مأموریت معاونت بسیج در سازمان پدافند غیرعامل

غیرعامل در کلیه استان‌ها با محوریت:

- < برگزاری رزمایش‌های دستگاهی-استانی
- < برگزاری همایش‌های آموزشی-ترویجی پدافند غیرعامل
- < برگزاری کارگاه‌های آموزشی در مدارس و دستگاه‌های اجرایی استان‌ها
- < برگزاری نمایشگاه در مراکز استان‌ها
- < انجام سخنرانی قبل از خطبه‌های نماز جمعه (در تهران توسط سردار جلالی و در استان‌ها توسط استانداران و معاونین سازمان)
- < تأمین برنامه‌های ویژه صدا و سیما و تولید و پخش مستندهای تلویزیونی در حوزه پدافند غیرعامل از شبکه‌های استانی
- < تولید و توزیع بسته‌های فرهنگی در مراکز مختلف

معاونت بسیج و امور استان‌ها یکی از دوازده معاونت سازمان پدافند غیرعامل کشور است. این معاونت به منظور انجام دفاع غیرعامل، ایجاد و فعال سازی ساختار پدافند غیرعامل در استان‌های کشور و نهادینه سازی آن در سطح استان‌ها، شهرستان‌ها، شهرها و بخش‌ها و دستگاه‌های اجرایی استان به منظور افزایش ایمنی، پایداری و کاهش آسیب پذیری با به کارگیری ظرفیت‌های استانی در برابر تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن در سازمان پدافند غیرعامل به وجود آمد و از طرفی بخش دیگر این معاونت به منظور هماهنگی و اجرا کردن اقدامات پدافند غیرعامل در سازمان بسیج مستضعفین تشکیل شده است.

اقدامات معاونت در حوزه بسیج

- 1 راهبری تشکیل کمیته پدافند غیرعامل در سازمان بسیج مستضعفین
- 2 تنظیم تفاهم‌نامه همکاری سازمان پدافند غیرعامل کشور با سازمان بسیج مستضعفین در خصوص:
  - < فرهنگ سازی، آموزش، تمرین و رزمایش
  - < سازماندهی لایه دوم مقاومت
  - < کمک به برقراری امنیت
  - < تهدیدشناسی
  - < کمک به مدیریت بحران
- 3 برنامه ریزی و هدایت و کنترل بسیج و سپاه‌های استانی در حوزه پدافند غیرعامل
- 4 فرهنگ سازی و آموزش در سطح مدیران و مسئولین سازمان بسیج و ارتش ۲۰ میلیونی
- 5 راهبری آموزش و رزمایش ۳۱۳ گردان بیت المقدس در سطح کشور
- 6 راهبری آموزش و رزمایش ۱۰۰ گردان کوشک در سطح کشور
- 7 راهبری آموزش پدافند غیرعامل در قالب درس آمادگی دفاعی در مدارس و همچنین رزمایش پدافند غیرعامل در ۱۶۰۰ مدرسه توسط بسیج دانش آموزی
- 8 راهبری آموزش و رزمایش پدافند غیرعامل در ۷۰ کارخانه بزرگ توسط بسیج کارگری
- 9 راهبری آموزش مبانی پدافند غیرعامل در ۱۰۰۰ پایگاه مقاومت بسیج محلات

- 5 راهبری تشکیل و برگزاری شورای پدافند غیرعامل در استان‌ها به ریاست استانداران
- 6 راهبری راه اندازی و تشکیل ۱۱ کارگروه تخصصی پدافند غیرعامل در ۳۱ استان
- 7 برگزاری ۱۱ کارگاه آموزشی برای مدیران کل و کارشناسان پدافند غیرعامل استان‌ها
- 8 راهبری تشکیل کارگاه آموزشی پدافند غیرعامل در استان‌ها با شرکت مدیران دستگاه‌های اجرایی، فرمانداران و شهرداران استان‌ها و صدور گواهینامه و کارت مربیگری
- 9 راهبری برگزاری دوره آموزشی رابطین پدافند غیرعامل دستگاه‌های اجرایی و شهرداری‌های استان‌ها و صدور گواهینامه
- 10 تأمین تعداد ۹۳ افسر وظیفه برای ۳۱ استان در سال ۹۴ و ۲۵ نفر در ۴ ماه نخست سال ۹۵
- 11 راهبری تهیه طرح جامع پدافند غیرعامل استان‌ها
- 12 راهبری اجرایی نمودن مبحث ۲۱ مقررات ملی ساختمان با محوریت پدافند غیرعامل در استان‌ها
- 13 تهیه و ابلاغ دستورالعمل ساختار و انتصابات استانی
- 14 راهبری تشکیل و راه اندازی انجمن علمی پدافند غیرعامل استان‌ها
- 15 رزمایش پدافند زیستی استان سیستان و بلوچستان

اقدامات انجام گرفته در حوزه استان‌ها

- < راهبری برگزاری باشکوه برنامه‌های مصوب هفته پدافند

مأموریت‌های معاونت

- 1 راهبری امور پدافند غیرعامل در استان‌ها
- 2 راهبری قرارگاه‌های زیستی، سایبری، پرتوی و شیمیایی استانی
- 3 ایجاد هم‌افزایی و هماهنگی با بسیج در مأموریت‌های سازمان پدافند غیرعامل در سطح استان‌ها
- 4 تدوین سیاست‌ها، اسناد و ابلاغ برنامه‌های پدافند غیرعامل وزارت کشور، سازمان بسیج مستضعفین، سازمان ثبت احوال کشور و استان‌ها

حوزه فعالیت

- < وزارت کشور
- < سازمان بسیج مستضعفین
- < سازمان ثبت احوال کشور
- < استان‌ها

اقدامات ستادی انجام شده

- 1 راهبری راه اندازی و تجهیز ۳۱ اداره کل پدافند غیرعامل در استان‌ها
- 2 راهبری تشکیل و فعال سازی قرارگاه پدافند زیستی در ۳۱ استان
- 3 راهبری راه اندازی قرارگاه پرتوی در ۴ استان اولویت دار بوشهر، مرکزی، اصفهان و تهران
- 4 راهبری راه اندازی قرارگاه سایبری در ۱۰ استان

پدافند غیرعامل

یک آهل خواهد بود برای همیشه، نه برای یک مقطع خاصی

عمر ۳۳

**پدافند
غیرعامل**

یعنی: میانت از مردم، تداوم کارکردهای حیاتی
حفظ زیرساخت های اصلی کشور، میانت از استقلال ملی

